

utugt, *jur.*, samleje uden for ægteskab.
utugtige skrifter, billeder og genstande. Offentliggørelse, udbredelse, forfærdigelse og indførelse af **u** for vindings skyld straffes med bøde, hæfte el. fængsel indtil 6 måneder. Den, der tilbyder el. overlader en person under 18 år **u**, straffes på samme måde.

Utzon-Frank, *Einar* (f. 1888), da. billedhugger; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1916, prof. v. kunsthakd. fra 1918. Værker: *Afrodite* (1915, kunstmus.), *Slange-dræber* (1924, Politigården, Kbh.), *Beatrice* (1924, foran glypt.), *sarkofag for Fr. 8.* (Roskilde domkirke), *rekonstruktion af »Hesten«* (1940-41) på Kgs. Nytorv m. m. (111. sp. 4776).

Uto [u: tø:1, 0 i Sthlm.s skærgård; 23 km²; ca. 200 indb. Badested.

Usikaarlepy [u:si'ka:rlæpy:], fi. navn på Nykarleby.

Usikaupunki [u:si'kaupui'ki], sv. Nystrand, fi. by, NVf.Turku, 3900 finsktalende indb. (1947). Grl. 1616.

Usimaa [u:sima:], sv. *Nyland*, 1) fi. landskab, langs Finske Bugt, delt ml. lenene U og Kymi; 2) fi. len, vestl. og største del af 1) og en, mindre del af Hämeenmaa; 12 232 km²; 668 000 indb. (1947). 5 købstæder: Helsinki, Lovisa, Borgå, Ekenås og Hangö.

Uusi Suomi [u:si 'suomi] (fi: nye Finland), finskproget dagblad, Samlingspartiets organ. U efterfulgte 1919 »Uusi Suometar«, som siden 1869 udgaves som forts, på »Suometar« (Fini.s datter

(1847-66). Oplag 1948: 102 000, søndage 112 000.

uvejrscentrum, det centrale parti af et lavtryksområde, der omkredses af stærke vinde (storme).

'uvild'ig (gi. da. *wild* partiskhed), gi. retsudtryk for upartisk.

uvi'o'lgas (af *ul'ra-4 violet*), glassort, der er særlig gennemtrængelig for ultraviolet lys.

uvirksom retshandel, i retsvidenskaben en retshandel, der ikke får den tilsigtede virkning. Dette kan skyldes, at selve retshandelen er ugyldig p. gr. af tvang, svig el. lign. el. at tredjemands ret er til hinder for dens gennemførelse.

Uvkusigssat [uku'sisát] (grønt: vegsten), udstød ved Umanaqfjord, N f. Äppatøen. U-fjord, 67 km l., smal fjord, der fra Karrat-fjord går mod nord 0 f. Svartenhuk.

Uxbridge [aksbrid3], by i S-Engl. V f. London; 52 000 indb. (1948). Bryggerier, teglværker, gartnerier.

Uxmal [us'mal], ruinby på Yucatán. Mexico. Grl. omkr. 1000 e. Kr. i maya-folkets blomstringstid.

Uzbeki'stan [uz-], unionsrep. i Sovj., i Turan, ved floderne Amu-Darja og Syr-Darja; 410 500 km²; 6 282 000 indb. (1939), heraf $\frac{1}{2}$ usbeker. Til U hører ASSR Karakalpakien. Hovedstad: Tasjkent. Agerbrug er kun muligt i oaserne, hvor der dyrkes hvede, ris, majs, sukkerroer, bomuld, meloner, frugter, vin. Sovj.s vigtigste bomuldsområde. De

største oaser er Tasjkent, Buhara, Samarkand samt Fergana-bækkenet mod 0. Uden for oaserne holdes får. Mine-driften leverer kul, olie, jern- o. a. malm. Industrien er ret stor, især i Tasjkent; der fremstilles bomuld- og uld, hermetik, bomuldsolie, råjern, landbrugsmaskiner, cement, papir og læder. Unionsrepublik 1924; hovedsag dannet på grundlag af det tidl. emirat Buhara.

Uzgorod [U'3gár3t], 6ech. *Uzhorod* [u'33rot], hovedby i Karpato-Ukraine, Sovj.; ca. 40 000 indb.

'Uznam, po. navn på øen Usedom.

Uz'zija el. *A'zarja*, jødæisk konge (ca. 764-740 f. Kr.), befæstede havnebyen Elat i Edom; var spedalsk. I hans dødsår kaldedes Esajas til profet.

uædle metaller, metaller der mods. de ædle metaller ikke er modstandsdygtige mod kem. påvirkninger.

uægte akacie (*Robinia pseudoacacia*), træ fra N-Amer. med uligefinnede blade og hvide blomsterklaser. Allé- og havetræ.

uægte børn, børn uden for ægteskab, var i ældre tid i adsk. hens. undergivet andre regler end ægtebørn; men efter lov af 7. 5. 1937 om børn uden for ægteskab gælder nu som hovedregel, at de indtager samme retsstilling i forhold til deres forældre som ægtebørn. Forsvædt angår arveretten, er det dog en betingelse, at faderskabet er fastslået enten ved faderens anerkendelse el. ved dom.

uærlig sag, i ældre da. ret en forbydelse der medførte vanære for den domfældte.

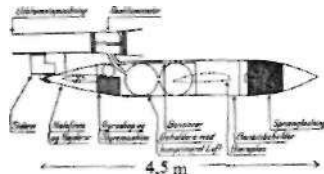
V

V, v (W, w), det 22. bogstav i det da. alfabet. Det gr. Y el. V, som i den ældste tid betegnedes *u*, optog romerne i formen V som tegn for u og v. Tegnet *w* er af middelalderlig opr., opstået ved sammenlyngning af *uu, vu, vv*. - V har i de fleste sprog lyd værdien [v], i ty. dog [f]. W, der ikke findes i det da. alfabet, har i de fleste sprog lyd værdien [w], i bl. a. ty. og po. dog [v].

V, rom. taltegn for 5.
V, *fy s.*, fork. for volt.
V, kem. tegn for vanadin.
V, automobil-kendingsmærke for Randers amt.

W, kem. tegn for wolfram.
W, *fy s.*, fork. for watt.
v, fork. for lat. *versus* imod; især i eng. retssprog.

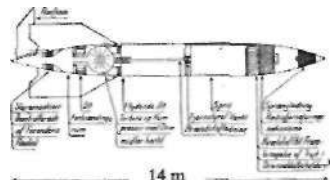
v., fork. for von el. van i navne.
V i (da. [ve'tet] ty. [fa'u ains]) (fork. for ty. Fergel tungsvaffe 1, gengældelses våben nr. 1), betegn. for de flyvende bomber, tyskerne under 2. Verdenskrig brugte mod Engl. V i var udformet som en ubemandet, fjernstyret flyvemaskine af ram-

kettpen, fortil med en stor sprængladning, der antændtes i nedslaget. V i bekæmpedes ved nedskydning fra jagere og luftværnsstyks. Den første V i affyrede 15. 6. 1944; de anv. til efteråret 1944, da de afløstes af V 2-bomberne. Ca. 3000 (ca. halvdelen af de affyrede) nåede frem til London.

V 2 (da. [ve'to'], ty. [fa'u 'tsvai] (fork. f. ty. Mergel tungsvaffe 2, gengældelses våben nr. 2), betegn. for de meget svære raketbomber, tyskerne brugte mod Engl. under 2. Verdenskrig. Bomben tilbagelagde det meste af sin over 200 km lange bane

i så stor højde (tynd luft), at dens nedslags hastighed var større end lydets, så man ikke kunne høre den komme. Den

krumme bane og store hastighed gjorde det vanskeligt at bekæmpe den. Den første V 2 affyrede 15. 10. 1944, de sidste i slutn. af marts 1945. Ca. 1000 V 2 affyrede mod London.

VA, fork. for volt-ampere, produktet af volt og ampere.

Va., off. fork. f. Virginia, USA.

Waadt [va:t], ty. navn på kanton Vaud i Schw.

WAAF, off. eng. fork. f. Women's Auxiliary Air Force, dannet juni 1939 for i krig at udføre hjælpearb. inden for R. A. F. Aldersgrænser 17%, til 44%*9 år. Fik 1941 fuld militær status. 1943: 180 000 medl. Navnet ændredes febr. 1948 til Women's Royal Air Force (WRAF).

Waag [va:k], ty. navn på floden Váh, Tsechoslov.

Vaal [va:l] kapholl. [fa:l], 680 km l. biflod til Oranje (Sydafr.).

Waal [va:l], den sydligste og vigtigste af Rhinens to hovedarme gnm. Holl.

WaaIs [va:ls], *Johannes Diderik van der* (1837-1923), holl. fysiker. Opstillede 1873 en tilstandsligning, der angiver sammenhængen ml. tryk, temp. og rumfang for et stof i såvel luftformig som flydende tilstandsform. Nobelpris 1910.

WaaIs, Land van [lânt fën 'va:s], fr. *Pays de Waes*, frugtbar og tæt befolket landskab i belg. prov. Ø-Flandern ml. Gent og Antwerpen.

Vaasa [va:sa], sv. *Vasa*, 1) fi. len, ml. Turku-Pori og Oulu; 41 468 km²; 604 000 indb. (1947). 7 købstæder: V., Kasko, Kristinestad, Nykarleby, Jakobstad,

Kokkola og Jyväskylä. 2) Hovedst. i 1); 33 000 indb. (1947), hvoraf ca. *% finsktalende. Industri: tekstil, jern vær, skibe. Skibsfart. Købstad 1606. Her 1855-1917 Nikolaistad. Under frihedskrig 1918 var V hovedkvarter for De Hvide.

va banque [va 'b:5:k] (fr.) det gælder banken, udtryk fra hasardspil. Spille v: sætte alt på eet bræt.

Wabash River ['wá:báj 'rivrs], 764 km l. nordl. Ohioflod; grænseflod ml. Indiana og Illinois, USA.

WAC, fork. f. (fomen's -4rmyCorps (eng: kvindernes militærkorps), stiftet 1943 i USA med det formål at erstatte og afløse soldater, der har korttjeneste el. andre civile hverv bag fronten. Afløste det 1942 stiftede *Women's Auxiliary Army Corps* (kvindernes mil. hjælpekorps). WAC skulle opr. opløses senest 6 måneder efter krigens ophør, men fortsatte og blev 1946 en del af USA-s stående hær, dog må det kun udgøre 2% af de mandl. styrker. Under 2. Verdenskrig var W-s maksimalstyrke begrænset til 200 000.

Vác ['va:ts], ty. *Waizen*, ung. by ved Donau N f. Budapest; 22 000 indb. (1941).

vaccination [vaksi-] (lat. *vacca* ko; *variola vaccina* kokopper), kunstig fremkaldelse af uimodtagelighed (immunitet) mod bestemt sygdom ved indpodning i el. under huden af den pågældende sygdoms spec. smitsstof i svækket el. dræbt form (vaccine). Den vaccinerede kan få lette og forbigående ulemper, men bliver ikke egl. syg, og organismen danner antistoffer, der betinger større el. mindre uimodtagelighed overfor det naturligt forekommende smitsstof. Den første egl. v (mod kopper) udførtes 1796 af Edward Jenner ud fra den iagttagelse, at de hos køer optrædende kokopper var en afsvækket form af menneskekopper. Han indpodede da kokoppevirus på sunde med godt resultat, v mod kopper er tvungen i mange lande, siden 1810 i Danm. Kokoppe vaccinen fås fra kalve. Børn må ikke modtages i skolen, før de er vaccinerede mod kopper, v er gratis, når den udføres af

embdsslægen, som også kan give udsettelse, v mod kopper hindrer opståelse af epidemier af denne sygdom. Man vaccinerer nu mod en række andre infektions-sygdomme, navnlig difteri, tb., tyfus, paratyfus, kolera, dysenteri og pest. Mod difteri anv. en af Ramon angivet vaccine, der nødvendigvis 3 indpodninger i løbet af ca. 1 år; denne v er frivillig, og siden 1943 gratis i Danm. for alle under 18 år. Man vaccinerer i stigende grad børn og unge mod tb. og benytter hertil en på særlig måde svækket bakteriekultur, indført af Caimette, efter hvem denne v er opkaldt.

vaccine [-ksi-] (lat. *vacca* ko), præparat af bakterier el. virus, som anv. til forebyggelse, sjældnere behandling, af infektionssygdomme, v mod kopper og hundegalskab består af levende svækket virus, v mod influenza og mund- og klovesyge af dræbt virus; Caimettes v mod tuberkulose og Pasteurs v mod hønsekolera, militbrand og rødsyge udgøres af virulenssvækkede bakterier; andre v som tyfus-, kolera- og kighoste-v fremstilles af dræbte bakterier.

Vaccinium [-k'si-] (lat., *bot.*, d. s. s. bølge. **Wace** [wæ:is], *Robert* (ca. 1100-83), anglo-normansk digter. Hans rimkrønike *Roman de Brut* (1155) lader briterne nedstamme fra Æneas' opdagede sønnesøn Brutus og giver den første skildring af kong Arthur og hans ridder.

Wachau [va'la:u], den snævre del af Donau-dalen ml. Melk og Krems, Østrig.

Wacht am Rhein, Die [di: 'valt am 'rain] (ty: vagten ved Rhinen), ty. patriotisk digt; tekst (1840) af Max Schneckenburger (1819-49), musik (1854) af Karl Wilhelm (1815-73).

Wackenroder ['vakano:'dər], *Wilhelm Heinrich* (1773-98), ty. forfatter, hvis *Herzensergiess ungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (1797, s. m. L. Tieck) lagde grunden til romantikkens kult af den fromme middelalder i digtn. og kunst.

Waclav ['va:tslaf], dech. form for (ty.) Wenzel.

Waclav den Mellige (d. 929), Bohmens nationalhelgen; hertug af Bøhmen, virkede for kristendommens indførelse. Måtte 929 anerkende Tyskls. lenshøjher.

Waco ['wæ:ko(:)], by i Texas, USA; 56 000 indb. (1940). Handel med bomuld.

Vacublitz ['-blits], elektr. lynlyslampe til fot. hurtigoptagelser.

Wadai, eng. stavemåde f. Ouadai.

Vaddetjåkko, sv. nationalpark, Lapp-land, NV f. Torne trask.

vadefugle, 1) foreldret betegn. f. en del fugle (*Gallatortres*) som storke, traner, trapper, snepper m. fl. Ofteft langbenede m. bindehud ml. tæerne, knyttet til kyster, moser o. 1. De enkelte grupper er imidlertid ikke nærmere beslægtede, og v bruges nu om 2) en del fam. af mæge-vadefuglernes orden, nemlig sneppeflugt, braksvaler, skedenæb, trieller m. fl. Gen-nemgående ret små, langbenede, ofte til-lige langnæbbede, kyst-, mose- el. steppe-fugle.

Vadehavet, farvandet ml. De Frisiske Øer og fastlandet fra Blåvandshuk til Holland. V indeholder store floder (vader), der kun er vanddækkede ved højvande; heri findes dybere render (loer), der udmundner i større løb og dyb, der ml. øerne fører ud i Vesterhavet.

vade'mecum (lat. *vade mecum* gå med mig), lommebog; lille praktisk håndbog.

vader, strækninger i Vadehavet, der er tørre ved ebbe og vanddækkede ved flod. Efter bundens karakter adskilles sand-v og slik-v.

vadested, sted i vandløb, der kan passeres af kørende, ridende el. gående uden hjælp af broer el. færge.

'wadi (arab.), eng. *creek*, da. *regnflood*, flod-leje, der kun er vandførende efter stærke regnskyl. (III).

'Wadi 'Halfa, nordl. endestation for Anglo-Ægyptisk Sudans jernbaner ved Nilen og Ægyptens grænse; 4000 indb. (1937).

'vadmæl (ginord. *va*> udtøj + *mal* mæl, opr. et stk. udtøj, brugt som betaling), tykt, løstvævet, uldent stof med lang luv,

hvidt el. lyst farvet; i ældre tid var hjem-mævnet v det alm. almuetøj.

va'do'st (lat.), *geol.*, kaldes vand i jorden, der stammer fra nedbør.

Wadskiaer ['vaflskær], Christian Frederik (1713-79), da. forfatter. Sidste repr. for en outreret ordsvulmende og ordsplis-spækket lejlighedsdigtning, hvori både barok- og rokokoelementer indgår.

Wadsted ['va6-], *Otto* (f. 1881), da. diploma. 1930-39 gesandt i USA, 1939-45 i Ital., fra 1947 i Brasilien.

Vadstena ['vaste:na, 'va:d-J, sv. købstad, Østergötland ved Vattern; 3400 indb. (1949). V kloster (s. d.) (hvoraf kirken (ca. 1400) og klosterbyggn. er bevaret). V slot (1545-1620), nu arkiv. Rodtorntet (14. årh.), Biskopshuset (1473), Engel-bektskhuset (15. årh.). Mårten Skinnare's Hus (1519). Sindssygehosp. Knipplings-industri. Byen er opvokset omkr. klosteret og havde sin storhedstid i 15. årh. under de store valfarter til den hellige Birgittas grav.

Vadstena-brakteen, guldbrakteat, fundet 1774 ved V.; har hele det ældre runealfabet som indramning omkr. et mandshoved.

Vadstena kloster, birgittinerordenens moderkloster, stiftet 1346 af den hellige Birgitta, organiseret af hendes datter

Det indre af Vadstena klosterkirke.

Katarina, indviet 1384. Centrum for nord. åndsliv i senmiddelalderen; valfartsted. Rig. litt. produktion, især oversættelser; tilhøb til fællesnord. litt.-sprog. Ophævet 1595. Klosterkirken er bevaret.

Vadstena-kiplinger (efter *Vadstena*), efterligning af flamske kiplinger ligesom Tønderkiplingen, oftest med rosenmøn-ster.

Vadsø ['vatsø:l, no. købstad (fra 1833), Finnmark på N-siden af Varangerfjord; 2100 indb. (1946).

Vaduz ['vø:du:ts], hovedstad i Liechtenstein, 2000 indb. (1941). Ved V fyrstestollet Hohen-Liechtenstein.

Wafd [wafd] (arab: deputation), ægypt. nationalistparti, stiftet efter 1. Verdenskrig af Zaghlul Pasha, kræver Ægypten for ægyptere og eng. rømning. Efter Zaghlul's død ledet af Nahâs Pasha, har gennemgående haft stor tilslutn., m. bevæbnede korps (Blåskjorter), der opløstes 1938; senest ved magten 1942-44. Svækkedes 1937 ved konflikt m. Faruk I., mens yderligtgående gruppe (Nokrashy, Ahmed Maher) brød ud og dannede Sa'ad-partiet. W krævede ivrigt Sudan for Ægypten 1946, men svækkede sig ved samtidig at boykotte valgene.

vaffel, en i vaffeljern bagt kage af pandekagedejg, som på begge sider har rødeformede fordybninger.

Waffen-SS (ty. *Waffe* våben), særlig militærfdeling inden for SS-korpset, udformet efter 1937. Et hovedredskab for Gestapos terrorvirksomhed; under 2. Verdenskrig anvendt ved fronten og i de

Wadi. Vestlige USA.

besattel ånde: en støtte for NSDAP over f. den ikke-nazistiske del af officererne. **Vafie** [va'fjo], lokalitet i Lakonien, S f. Sparta nær Amyklai. Her udgravedes 1889 en anseelig kuppelgrav (ca. 10 m i diameter) og der blev bl. a. fundet to guldbægere fra Mykensk tid. (III. se tavle Ægæisk kunst).

'Vaf>ruo)nismål (oldnord.), et af Eddaens gudedigte, egl. et mytol. læredigt. I en væddestrid med hovedet som indsats eksaminerer Odin (vinderen) jætten Vaf&uor&uotnir i kundskaber om verdens indretning og gudernes forhold.

vagabond [-'bon't] (*iat.vagare* strejfe om), omstrejfer; omstrejfende betler.

vagabond'ende strøm, elektr. strøm, der ikke følger den leder, der er bestemt for den.

va'gan'ter (lat. *vagantes* omstrejfer), vandrende studenter og gejstlige (11.-13. årh.). En del af den oftest særdeles verdslige vagantpoesi er samlet i *Carmina Burana* (udg. 1847).

Vågar ['vå:ar], da. *Vågå*, en af Færøerne. 177,6 km²; 2256 indb. (1945). Under 2. Verdenskrig mil. støttepunkt, bl. a. med flyveplads, var afspærret fra de øvrige øer.

vager ['va:var] (*vage* flyde på bølgerne; om båd el. søfugl), 1) flydende sømærke af træ el. jern, kan forsynes med trækurve af forsk. form og farve samt med stage og topbetegnelse (kost), svarende til sømærkets plads i afmærkningssystemet. (II. se tavle Sømærker); 2) kort vimpel (fløj) til vindretningsviser.

Waggeri ['vagsr], *Karl Heinrich* (f. 1897), østr. forfatter. Opr. Hamsun-epigon, *Brot* (1930, roman), kat. hjemstavnsdigter, idylliker, *Wagrainer Tagebuch* (1936).

vagin- (lat. *vagina* skede), moderskede-
vagina (lat.), *anat.*, skede.

vagi'na'lspe'culum (*vagina* -f *speculum*, *med.*, instrument egnet til undersøgelse af skedens indre (modermunden).

vagi'nisme (af *vagina*), *med.*, nervøs overfølsomhed og sammentrækning af indgangen til skeden.

vaginof'xatio 'uteri (lat.), *med.*, fast-snying af livmoderen til skedens forreste væg.

Wagner ['va:gnsr], *Adolph* (1835-1917), ty. nationaløkonom. Repr. for den yngre hist. skole; tilhørte det kristeligt-soc. parti.

Wagner ['va:gnsr], *Cosima* (1837-1930), datter af Franz Liszt og grevinde Marie d'Agout (1805-76), 1857 ægtede hun Hans v. Bilow, som hun forlod 1869 for Richard Wagners skyld, med hvem hun 1870 blev gift.

Wagner ['va:gnsr], *Johann Martin* (III-1858), ty. billedhugger. Påvirket af Thorvaldsen. Hovedværk: *Bavaria victrix* (det sejrende Bayern), H. E. Freund har udført hans buste. (Glyptoteket i Kbh.).

Wagner ['vay'nr], *Olga* (f. 1873), da. billedhugger, g. m. Siegfried W., medl. af «Den Friø Udst.» fra 1914; barnefig. i kunstmus.

Wagner ['va:gnsr], *Richard* (1813-83), ty. komponist og digter. 1834 musikkdr. i Magdeburg, 1836

g. m. Minna Planer (1809-66). 1837 kapelmester i Kongensberg, s. å. i Riga, i 839-43 i Paris. Tog 1848 aktivt del i op-røret og måtte 1849 -61 leve uden for Tyskl., hovedsagelig i Zurich, hvor han sluttede venskab med Mathilde Wesendonk (1828-1902). Besøgte 1855 London, 1860 Paris og Bruxelles. Fik 1861 uden held operaen *Tannhäuser* op-ført i Paris. Blev 1864 indbudt til München af kong Ludwig 2. af Bayern, der hjalp ham økon. Ægtede 1870 Cosima W f. Liszt. Nedlagde 1872 grundstenen i Bayreuth til et festspilhus, der indviedes 1876 med den første fuldstændige opf. af *Nibelungens Ring*. Boede i Bayreuth i villa Wahnfried. Tilbragte 1882-83 vinteren i Venezia, døde i Palazzo Vendra-

min. W-s operaer er *Die Feen* (München 1833), *Das Liebesverbot* (Magdeburg 1836), *Rienzi* (Dresden 1842, Kbh. 1879), *Den Flyvende Hollander* (Dresden 1843, Kbh. 1884), *Tannhäuser* (Dresden 1845, Kbh. 1875), *Lohengrin* (Weimar 1850, Kbh. 1870), *Nibelungens Ring* (*Rhingulræk* München 1869, Kbh. 1908), *Valkyrier* (München 1870, Kbh. 1891), *Siegfried* (Bayreuth 1876, Kbh. 1903) og *Ragnarok* (Bayreuth 1876, Kbh. 1905), (samlet opf. Bayreuth 1876, Kbh. 1908), *Tristan og Isolde* (München 1865, Kbh. 1914), *Mestersangerne i Nürnberg* (München 1868, Kbh. 1872) og *Parsifal* (Bayreuth 1882; Kbh. 1915). Det kompositoriske princip i W-s operaer er ledemotivet. W udfoldede en stor litter. virksomhed. Foruden tekster til sine operaer skrev han digte, polemiske indlæg o. a., herimellem *Die Kunst und die Revolution* (1849), *Das Kunstwerk der Zukunft* (1850) og *Oper und Drama* (1851).

Wagner ['va-ɲar], *Siegfried* (1869-1930), ty. komponist. Sen af Richard og Cosima W. Komp. romantiske operaer, herimellem *Der Bredhånter* (1899), *Der Kobold* (1904) og *Bruder Lustig* (1905).

Wagner ['va'nsr], *Siegfried* (f. 1874), da. billedhugger, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1914, *Lurleserne* (Rådhuspl. 1914), *buste af Niels Skovgård* (1920 kunstmus.).

Wagner ['va'nsr], *Svend* (f. 1895), da. frihedskæmper. Opr. arbejdsmand, under kommunistrazzieraerne 1941 arresteret af da. politi, flygtede 29. 8. 1943 fra Horsørød. Fremtrædende i modstandsbewægelsen (dæknavn: *General Johansen*), medl. af frihedsrådets militæruddvalg fra dec. 1943, af kommandovd. fra maj 1944. Efter befrielsen oberstløjtnant.

Wagners hammer (opfundet 1837 af den ty. ing. J. P. W. (1799-1879)), anordning hvorved en elektr. strøms skiftevis afbryder og slutter sig selv. Benyttes f. eks. i et alm. elektr. ringeapparat.

Wagner von Jauregg ['va:ɲar fon 'jauræk], Julius (1857-1940), østr. læge; 1889 prof. i Graz, 1893-1928 i Wien. W opdagede i 1887, at feber påvirker demencia paralytica og anbefalede at inficere patienterne med malaria. Indførte i 1917 malariabehandling af hjernesyfilis. Nobelpriisen 1927.

Vagn-Hansen, Cai (f. 1911), da. embedsmand. 1945 konstitueret landfoged på Færøerne, s. å. konst. amtmand og 1949 rigsombudsmand smst. (konst. 1948).

wagon [va'gɔ̃j] (eng. *waggon* fra holl. *wagen* vogn), jernbanevogn.

Wagons Lits ['vaga 'li] (fr. sovevogne), opr. telegrafvogn, nu alm. brugt betegnel. for det internet, sovevognsselskab.

'Wagram, Deutsch, landsby på Marchfeld i Østr. uden for Wien, hvor Napoleon 5.-6. 7. 1809 besejrede østr. Ca. 4000 indb.

•Va'grien, de vendiske vagrers land, Østholsten, erobret af sacherne i 12. årh. **vagt**, 1) *mil.*, styrke, der vogter personer, steder el. ting (konge-, kaserne-, brand-, lejr- v o. l.); 2) *søv.*, tidsinddeling om bord (opr. 4 timer, nu 4-6 timer). Sejlskibsbetænkningen gik v om (skiftede v) i 2 hold, nu i alm. 3 hold.

vagtarrest, straf inden for hær og søværn, ikendes fra 2-30 dage. På befalingsmænd kan v dog anv. i indtil 60 dage samt i tilf., hvor ved siden af arrest tilføjelse fængsel er foreskrevet, og ved omsætn. af straf i indtil 6 måneder, v udstås i et arrestlokale. Ekstraforpløjning er tilladt.

vagtdage, i oldkirken onsdage og fredage som boddage til minde om henf. Judas' forræderi og korsfæstelsen.

vagtelkonge, zool., d. s. s. engsnarre. **vagtler** (*Coturnix*), små hønsfugle beslægtet m. agerhøns. Trækfugle. En art nu og da i Danmark.

vagtmester, opr. officersgrad, fra Tredeveårskrigen lig major; udgår som grad af fodfolket omkr. 1650, bliver efterhånden underofficersgrad i rytteriet og ændres i da. hær 1867 til sergent.

vagtparade, særopstilling af vagttiltrædende og vagtfratrædende tropper.

vagtværn. Efter trykernes fjernelse af det da. politi 19. 9. 1944 oprettedes med deres

billigelse kommunale vagtkorps (v), som skulle holde orden på gaderne samt pågribe forbrydere på fersk gerning. Halvdelen af mandskabet i Kbh. bestod af faglærte arbejdere, ca. 20% var studenter. Desuden var befalingsmænd fra hær og flåde medl. Uagtet v ikke havde skydevåben, ydede de en meget bet. indsats i de sidste måneder af besættelsen.

Vågur ['våvur], da. *Våg*, bygd på Suduroy, Færøerne; 1546 indb. (1945). Fiskeri og handelscentrum. Nær V en loran-station, anlagt af brit. militær under 2. Verdenskrig, overtaget af den da. marine 1946.

•vagus, 'nervus (lat: omstrefjende nerve), anat., 10. hjernenerve, leder især nerveimpulser til hjertet og forsk. indre organer. Antagonist til de sympatiske nerver.

Våh [va:h], ty. *Waag*, 398 km l. biflod til Donau; udspringer fra Høje Tatra.

waha'bitter (arab.), yderligtgående muhammedansk sekt, grl. i 18. årh. af Ibn 'Abd-al Wahhâb (død 1787). Ønsker at føre islam tilbage til den opr. renhed og enkelhed, med asketisk afvisning af nydelser og ydre pragt. I skarp konflikt m. den tyrk. sultan og sheikerne i Hedjâz, sejrede i Nedjd (Ibn-Sa'ud-slægten). Hævdede sig under kampe m. Ægypten trods nederlag 1818; blev i 1920'erne førende i Arab. under Ibn Sa'ud.

wa'hima, bahima, opr. hamitisk, nu bantutalende kvægvæverfolk V for Victoria-søen, Ø-Afr.

Wahl, Anders De, se De Wahl.

Vahl [va'l], *Jens* (1828-98), da. præst og missionsvidenskabsmand, arb. for sømandsmission og hedningemission, grl. Nordisk Missionstidsskrift, en tid formand for DMS.

Wahl [v«:l], /ohan Salomon (1689-1765), da.-ty. portrætmaler; elev af Kupetzky; bl. a. *hofnarren Kiihl* (kunstmus.).

Vahl [va'l], *Martin* (1749-1804), da. botaniker, født i Bergen. Elev af Linné, 1801 prof. i bot. ved Kbh.s Univ. Udg. 1787-99 *Flora Danica*. Fremragende systematiker.

Vahl [va'l], *Martin* (1869-1946), da. geograf, 1921-39 prof. ved Kbh.s Univ. En af den moderne plantegeografis grundlæggere. Ud gav s. m. G. Hätt den geogr. håndbog *Jorden og Menneskelivet* I-4 (1922-27).

Wahlberg [va:l'bærj], *Alfred* (1834-1906), sv. landskabsmaler; påvirket af Corot og Daubigny i sine lyriske måneskins- og solnedgangsbill.

Wahlbom [va:l'bom], *Carl* (1810-58), sv. maler; navnlig hist. bill., bl. a. *Gustav 2. Adolfs Død* (Nat. mus., Sthlm.).

Wahlverwandschaften, Die [di: 'va:l-færvantjaftan] (ty. valgslægtskaberne), roman af Goethe (1809). Symbolsk anv. af et kern. begreb, skabt af svenskeren Torbern Bergman.

Waiale'ale, Mount [maunt], bjerg på øen Kauai bl. Hawaii-øerne. Modtager årl. 1168.9 cm regn og er dermed verdens regnrigeste sted.

vaiceshika [-'Jej-] (sanskrit: det på udkælnen i kategorier beroende), ind. rel. filosofi; legendarisk stifter: Kanâda. Karakteristisk er opstillingen af 6. senere 7 kategorier; ejendommeligt er kategorien substans, der rummer en atomteori i pagt med den jomiske naturfilosofi. Målet er sjælens udløsning af materien.

'Vaigat (holl: det blæsende sund), sund ml. Disko og Nugsuaq-halvøen på Grøn. Ved V ligger kulbrudtet Qutdliggssat.

Waigeo [wa'i'gæu], ø, skilt fra NV Ny Guinea ved Dampier-strædet.

Vaihinger ['faiiror], *Hans* (1852-1933), ty. filosof. Skrev en udførlig *Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft* I-2 (1881-92). Grl. i *Die Philosophie des Als-Ob* (1911) als-ob-filosofien.

Waikato [wa:i'kato, 'waika:tou], flod på New Zealands nordø; afvander Taupo-søen.

Wain, William, se Burmeister & Wain. **Wainwright** ['wæ:nrait], *Jonathan Mayhew* (1883), USA-general. Overtog marts 1942 kommandoen på Bataan-halvøen efter MacArthur, fanget s. år ved kapitulatioen, befriet aug. 1945. Fra 1946 chef f. 4. USA-armé.

Waitz [vaitz], *Georg* (1813-86), ty. historiker, 1842-49 prof. i Kiel, fra 1849 i Göttingen. Udg. grundlæggende værk om ty. forfatningshist. indtil 12. årh.; *Slesvigholstens Historie* (1851-54, indtil 1660, præget af W-s slesvigholstenske synspunkt); *Liibeck under Wullenwever*. I mange år hovedkraft i udgivelsen af ty. middelalderkilder (Monumenta Germaniae historica).

Waizeh ['vaitssn], ty. navn på Vác. **'Vajansky** [-ski:], *Hurban* (1847-1916), slovak, lyriker og prosaist, kritiker og essayist, en af forgrundfigurerne i den slovak. kulturbevægelse.

vaj'd (*Jasais*), slægt af korsblomstfam; farve-v (I. tinctoria), en indtil l. m høj urt, dyrkedes i Eur. som farveplante allerede på Cæsars tid, fordi den gav blå farve, som anvendtes til krigsmaling. Også i Danm. dyrkedes bet. arealer med v til fremst. af indigokype. Vildtvoksende ved Bornholms kyster.

Vajgati [-'gatli] sovj. ø i Ishavet ml. Novaja Zemlja og fastlandet; 3700 km².

vajra ['vadʒra] (sanskrit), i ind. vedisk rel. gudn. Indras våben, en tordenkule el. lynstråle. Prestesenen i somakulten kaldes v.

Vajra'pâni [vâdsra-] (sanskrit: Han, der bærer en lynstråle (vajra) i hånden (pani)), inden for mahâyâna-buddhismen en Dhyanî-Bodhisattva, lamaistisk guddom med træk af den vediske Indra.

vajsenhus (ty. *Waise* forældreløs), hjem for forældreløse børn, kendes siden middelalderen, v i Halle (oprettet 1698) blev forbillede bl. a. for Det Kgl. V i Kbh. (1727), som understøttede forældre- og faderløse børn. I Det Kgl. V-s skole går ca. 260 elever, der er anbragt i pleje under dets tilsyn. Det Kgl. V-s drift opretholdes dels ved statsliskud, dels ved indtægterne af dets privilegium på fremstilling af bibler og salmebøger.

vakance [va'ka'ass] (fr., af lat. *vacare* være tom), embedsledighed; af 'va kan't ledig.

Wakayama [pakajama], jap. havneby på S-Honshu SV f. Osaka; 207 000 indb. (1940).

Wake ['wæ:k], isoleret øgruppe i Stillehavet, bestående af 3 små øer, *Wake, Peal og Wilkes*, på et korallev 19' 18' n. b., 166' 35' ø. l. Højeste punkt 6 m. - USA-besiddelse siden 1898. 1936 blev Peal Island mellemlandingsplads for Pan-American World Airways. Kapitulerede for Japan 22. 12. 1941; jap. styrke kapitulerede 4. 9. 1945.

Wakefield ['wæ:kfi:ld], by i N-Engl. S f. Leeds. 58 000 indb. (1948). Uld- og jernindustri; handelsby. Kendt gnm. Goldsmiths roman »The Vicar of W«.

Waksman ['wæksman], *Selman* Abraham (f. 1888 i Rusl.), amer. biokemiker, opdager af streptomycin. Prof. v Rutgers Univ. i New Brunswick, New Jersey, 1928.

vaku'ole (lat. *vacuum* tom), saftum i celle. **vakuom** el. *vacuum* ['va'ku-om] (lat: tomt), rum, hvori luften er stærkt fortyndet. Fuldstændig lufttomhed kan ikke opnås; ved det lavest opnåelige tryk (højv, ca. 10⁻¹⁰ mm kviksølv) er der endnu ca. 3 • 10¹⁰ luftmolekyler pr. cm³.

vakuom-beton, beton, der udstøbes med stort vandindhold og derfor er let bearbejdelig; efter udstøbningen suges så meget vand ud, at betonen på nogle få minutter er så hård, at man kan gå på den. Da betonens styrke står i omvendt forhold til vandindholdet, opnås gennem denne metode to ellers modstridende egenskaber; god bearbejdelighed og stor styrke.

vakuumbremse, ved jernbaner en luftbremse, ved hvilken der under kørslen høves et undertryk (vakuom) i bremseledning og -cylinder (bremseringen foregår ved, at lokomotivføreren giver luften adgang til bremseledningen, hvilket medfører, at stemplerne i bremsecylindrene trykker bremseklodderne mod hjulene el. bremsetromlerne.

vakuumdestillation, destillation ved formindskt tryk af vædsker, der ikke tåler opvarm. til høje temp., jfr. destillation.

vakuom-lampe, elektr. lampe med gløde-

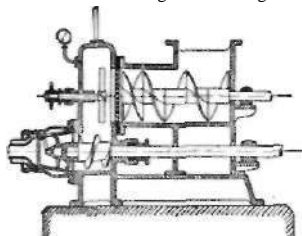
legemet anbragt i en glasbeholder, hvor luften er stærkt fortyndet.

va'kuum'me'ter, manometer til måling af tryk under 1 atm. Til tryk ned til ca. 1 mm kviksølv anv. et alm. kviksølvmannometer; til lavere tryk (ca. 10⁻² mm) anv. MacLeods manometer el. det absolute manometer.

vakuumpumpe, d. s. s. luftpumpe.

vakuurmør, glaskor med fortyndet luft, beregnet til elektr. udladninger.

vakuum-strengpresse, teglverskmaskine til fremstilling af lerstrenger. Leret

presses af en snegl igennem en perforeret plade ind i et vakuumkammer, hvor det befries for luft. Fra bunden af kammeret presses leret ud gnm. et firkantet el. rundt mundstykke. Sådant ler giver stærkere tegl el. rør.

val' (ntv.), gi. ord for kyst.

val' (oldn. *valr*), de på slagmarken faldne; ved misforståelse også om selve slagmarkerne.

val (fl., af lat. *vallis*), dal.

Valais [val'æ:], ty. *Wallis*, kanton i SV-Schw., 5235 km²; 148 000 indb. (1941). V. taler fr.; 96% kat. Vigtigste erhverv kvægavl. Kanton 1815. Hovedstad Sion (ty. *Sitten*).

'Valamo, ortodokst kloster på en ø i Ladoga, 35 km SØ f. Sortavaala. Stammer fra 12. el. 13. årh.; aflægger af Athos-klosteret. Munkene flyttede 1940 til Finland.

valbirke (*Acer pseudo-platanus*) art af lønfam., også kaldet ær, æretreæl, åhorn.

Valborgs dag, 1. maj, helliget Valborg (ty. *Wal purgis*) (d. 779), eng. prinsesse, abbedisse i Schwaben.

Walbrzych [valb3'f:], ty. *Waldenburg* ['valdanburk], by i Slask (Schlesien), Polen, SV f. Wrocław (Breslau) ved Sudeternes fod; 73 000 indb. (1946). Industri; kulfelt. 1945 de facto indlemmet i Polen.

Walbum [v-1, *Ludvig* (1879-1943), da. serolog, forstander f. seruminstittets serumafdeling, senere kontrolafdeling. Arbejdede især med metallsalten.

Valby, bydel i vestl. Kbh. Tidl. landsby i Hvidovre sogn, 1901 indlemmet i Kbh. Bakket terræn.

Valbygår'd, hovedgård NV f. Slagelse; grl. 1774, fra 1846 i slægten Bech's eje. Hovedbyggn. fra 1853-55.

Walchensee [valxan:z:], sø i Bayern; 16,4 km²; stort kraftværk.

Walcheren ['vallars], ø bl. zeelandske øer, SV-Holl. 213 km²; 61 000 indb. Hovedstad: Middelburg. På S-kysten: Vlissingen. W blev 1944 delvis overskyttet af havet (142 km² af W-s 162 km² agerland) på gr. af eng. bombardement af digerne (3. 10. og 17. 10.) for at fordrive tyskerne af hensyn til genåbningen af Antwerpens havn. Efter langgang af eng. og canad. tropper opførte ty. modstand efter hårde kampe 9.-10. 11. Atter tørlagt 1946.

Val'daj-Hajene, søfyldt randmorænelandskab i RSFSR, Sovj., ml. Leningrad og Moskva; her udspringer Volga, Dnjep og V-Dvina; 322 m. Sept.-dec. 1941 trængte ty. styrker frem over V., men drevs tilbage under sovj. vinteroffensiv 1941-42, helt fortrængt 1943.

Waldeck [val'dæk], tidl. ty. fyrstendømme; særligt grevskab fra 13. årh., fristat fra 1918 (1055 km²), indlemmet i Preussen 1929. Nu del af Nordrhein-Westfalen.

Waldeck-Rousseau [val'dæk ru'so], *Pierre Marie* (1846-1904), fr. politiker. Opr. sagfører, 1899-1902 chef for radikal reg.; svækkede kirken, søgte forkyndelse på ad Dreyfus-sagen afsluttet, stiftede republikken over for nationalist, angreb

Valdemar, da. konger.

Valdemar 1., den Store (1131-82), reg. 1154(57)-82; søn af Knud Lavard og Ingeborg, opfostret hos Asser Rig. Støttede først Svend 3., som 1150 gjorde ham til hertug i Sønderjylland, gik 1154 over til Knud 3., tog selv kongenavn og ægtede Knuds halvsøster Sofie. Konge i Jyll. ved rigsdelingen 1157, undslap Blodgildet i Roskilde og blev enkekong ved Svends nederlag og død okt. 1157. Erobrede Rugen 1169 efter en række vendertog. Udvidede Dannevirke og opførte borge til beskyttelse af kysterne. Støttede kejser Frederik 1. mod paven. Fik faderen kåret til helgen og sønnen Knud kronet til konge 1170. Støttede sig især til Absalon.

Valdemar 2., Sejr (1170-1241), reg. 1202-41, søn af V 1. og Sofie. Hertug i Sønderjylland 1188-1202. Erobrede 1201-08 Holsten, Ditmarsken, Lübeck og Hamburg, 1219 Estland. Overrumplede og fangede af Henrik af Schwerin på Lyø 1223, kom først fri 1226 mod at afstå alle erobringer i Tyskl., og et forsøg på at tilbageerobre området førte til nederlaget ved Bornhoved 1227. 1205-12 g. m. Dagmar, 1214-21 m. Berengaria. Samarbejdede med kirken på opbygningen af det andre styre (Kong Valdemars Jordebog) og gav Jyske Lov 1241.

Valdemar 3. (1314-64), reg. 1326-29; søn af Erik 2. af Sønderjylland, hvor V var hertug 1325-26 og 1329-64; grev Gerts myndling.

Valdemar 4. (5.) Atterdag (ca. 1320-75), reg. 1340-75, søn af Christoffer 2. og Eufemia, 1340 g. m. Helvig, V 3.s søster. Solgte Estland 1346 for at få midler til indløsningen af Danmark, som gennemførtes v. hj. af magt og betaling 1340-60. Måtte ofte bekæmpe en adelsopposition mod hans stærke kongemagt. Erobrede Gotland 1361. Førte uheldig krig med hanseaterne 1367-70.

Valdemar den Unge (1209-31), søn af Valdemar Sejr og Dagmar, medkonge 1218, dræbt ved vådeskud på Røsnæs.

Valdemar, hertugex-4ⁿ Sønderjylland af Abels slægt. Valdemar 1., hertug 1253-57, søn af Abel. - Valdemar 2. (ca. 1260-1312), hertug 1283-1312, søn af hertug Erik 1., ofte i modsætning til Erik Glipping og Erik Menved. - Valdemar 3., d. s. s. V 3., da. konge.

Valdemar (1858-1939), *da. prins*, yngste søn af Chr. 9, g. m. Marie af Orleans. Marineofficer, chef for «Valkyrien» på rejse til Østasien 1899-1900; knyttet til ØK. 1886 valgt til første af Bulgarien, men afslø.

Valdemar (ca. 1158-1236), *da. stormand*; biskop af Slesvig 1179-91, søn af Knud 3., statholder i Sønderjylland til 1188, i strid med hertug Valdemar (Sejr), gjorde oprør, blev fanget og sad på Søborg 1192-1206. Ærkebisop i Bremen 1207 mod pavens vilje, hvorfor han bandlystes. Død i Cîteaux.

Valdemar (ty. *Waldemar*) (1281-1319), markgreve af Brandenburg 1303-19, besejret af Erik Menved 1316.

Valdemar (ca. 1239-1302), *sv. konge* 1250-75, søn af Birger Jarl (der regerede for ham til sin død) og Erik 11.s søster; g. m. Erik Ploppennings datter Sofie, svag regent, afsat af broderen Magnus Ladulås.

Valdemar (ca. 1284-1318), *sv. prins*, søn af Magnus Ladulås, hertug af Finland, myrdet af broderen kong Birger ved Nyköpings Gästabud.

Valdemarsdagen, 15. juni, årsdagen for Arkonas erobring 1169 og slaget ved Reval (Lyndanis) 1219, siden 1912 fejret som da. nationaldag.

Valdemars Sjællandske Lov, privat optegnelse fra 13. årh. af den sjællandske lov. Henførelsen til en kong Valdemar er urigtig. Af teksten foreligger tre redaktioner: arvebogen (der till. omfatter nogle Strafferetl. afsnit) samt ældre red. og yngre red., der på forsk. måde har udvidet og moderniseret arvebogens tekst.

Valdemars Slot, hovedgård på Tåsinge, oprettet af Chr. 4. ca. 1640 for sønnen Valdemar Christian; fra 1678 i slægten Juels (fra 1812 Juel-Brockdorffs) eje.

Hovedbyggn. fra 1639-44, ombygget af Niels Juél ca. 1680, udvidet med gårdanlæg i barokstil 1749-54, alt fredet i Kl. A.

Valdemarstiden, i Danm.s hist. perioden 1157-1241 (kongerne Valdemar 1.s, Knud 6.s og Valdemar 2.s regeringstid).

Valdemars'vik, sv. koping, Östergötland, SØ f. Soderköping; 3200 indb. (1948).

Valdemars Vilde Jagt; i den sjæll. folketradition anses undertiden en kong V. (usikkert hvilken) for anfører for Den Vilde Jagt.

'Walden, Herwarth (f. 1878), ty. forfatter. Udg. fra 1910 det ekspressionist. tidskr. *Der Sturm*, der gik ind for en ny, meget dristig, koncentreret lyrisk stil.

Waldén [val'de:n], *Æu&fo/*(1878-1946), fi. officer, industrimand. Knyttet til Mannerheim; opr. russ. officer, fi. krigsmin. 1918-19. Kommanderede fi. hær 1939-40, forsvarsmin. dec. 1939-dec. 1944.

Waldenburg ['valdsnburk], ty. navn på Walbrzych.

val'den'serne, oppositionsbevægelse inden for romerkirken, opkaldt efter købmanden Valdés i Lyon, som 1177 uddelte sit gods til de fattige; blev på reformationstiden evangeliske, v., der lever i absolut fattigdom, var hele middelalderen udsat for hårde forfølgelser (bandlyst 1184) og dannede særkirke med eget embedsherarki. I 16. årh. sluttede v sig til de fr. og schweiz. reformatorer og udsattes for nye voldsomme udryddelseskorstog, som fortsatte endnu i 17. årh.

I I tal. danner v en kirke med ivrig officer- og udmærket skolevæsen.

'Wa Id ens trom [-strøm], *Paul Peter* (1838-1917), sv. teolog, frikirkeleder og politiker; 1874-1905 lektor i Gavle; Rosenius' arvtager; hans subjektive forsoningslære medførte 1872 en spaltning i den rosenianske vækkelse. W kom i strid med statskirken om fri naderforvaltning og dannede 1878 Svenska Missionsforbundet som en frikirke inden for statskirken. Rigsdagsmand 1884-1905.

Valdepenas [boldæ 'pænjos], sp. by 180 km S f. Madrid, 30 000 indb. (1940), berømt for sin rødvin.

Val de Travers [tra'vær:r], 1) 23 km lang dal i Jura-bjergene i kanton Neuchâtel; 14 000 indb. (1941); 2) by i 1) med slot fra 15. årh.

valdhorn (ty. *Wald skov*), *mus.*, d. s. s. horn.

Valdivia [bal'diøjø], vigtigste havneby i syd. Mellemchile; 49 000 indb. (1940).

Waldmüller ['valtmylar], *Ferdinand*, (1793-1865), østr. maler. Landskaber, ofte fra Prateren; genrebilleder og portrætter.

'valdrap (ital.), særligt mil. ridedækket.

Valdres ['valdras], no. landskab i Opland, omfatter Begnas Dalfore fra Sperrilen til Fagernes, dalene, der herfra strækker sig mod NV til Filefjell og Tyin, samt sidedalene og den syd. del af Jotunheimen; 5410 km², 19 000 indb. (1946). Stort turistbesøg.

Waldseemüller ['vflttze:mylar], *Martin* (ca. 1480-1522) ty. geograf, indførte 1507 betegn. Amerika (efter Amerigo Vespucci) på den nyopdagede verdensdel.

Waldstatte ['völtjtæt], ty. navn på de sv. skovkantoner.

Waldteufel [val tø'fæl], da. [val'tcifell], *Emile* (1837-1915), fr. dansekomponist. Fl. hundrede dansemelodier, mest valve.

'vale, flertal va'le (lat: vær rask(e)), farvel.

'Vale, i nord. rel. Odins søn, der hævner Balder.

'Valen, Fartein (f. 1887), no. komponist. Atonalist. Har komp. 3 symfonier, violinkoncert, klaveronate. *Ode til Ensomheden* for orkester m. v. 1935 livslangt statsstipendium.

Valence [va'la:s], sydfrr. by ved Rhône; 40 000 indb. (1946). Bet. levnedsmiddelindustri m. v.

Valencia [ba'læn'ja], 1) landsdel i Østspanien (provinserne Alicante, Castellón de la Plana og Valencia); 23 302 km², 2 177 000 indb. (1940). Langs Middelhavskysten en ved overrisling veldyrket lavstue med oranger, grønsager m. m; 2) prov. V; 10 760 km², 1 419 400 indb.

(1943); 3) provinshovedstaden V tæt inden for Guadalavians munding; 563 000 indb. (1947). V eksporterer oranger og har bet. industri; domkirke og universitet. - Grl. af romerne 138 f. Kr., maurisk 714-1238, dernæst hovedstad i kongeriget V, der 1319 forenedes med Aragonien. Under borgerkrigen 1936-39 rægningsløst 7. 11. 1936-30. 10. 1938.

Valencia [ba'lænsja], by i De Carabiske Kystbjerger i Venezuela ca. 120 km V f. Caracas, ved Valencia-søen 54 000 indb. (1941). Havneby; Puerto Cabello.

Valenciennes [våla'sjen], fr. by i dept. Nord; 39 000 indb. (1946), centrum for vigtig kulminefelt; metal-, kemikalie- og tekstilindustri. Tidl. berømt kniplingsindustri. - Ødelæggelser under 2. Verdenskrig.

Valenciennes-kniplinger (efter *Valenciennes*), kniplinger, mønstret med blomster og ornamenter, omgivet af en hulkant, står på en bund af fletninger med runde el. firkantede masker; fremstilles med op til 1000 kniplepinde.

valen's (lat. *valere* være gyldig), kern. Ved et grundstofs v forstås det antal brintatomer, eet atom af stoffet kan forene sig med el. erstatte. De fleste grundstoffer kan optræde med forsk. v, f. eks. optræder jern med, v 2 og 3.

• **Valens** (lat: mægtig) (329-78), rom. kejser i Østen 364-78, broder til Valentinian 1., støttede arianerne, faldt mod vestgoterne.

Walensee ['vailsnze:], sø i Glarner Alpenne; 24 km²; største dybde 150 m; 419 m o. h. Afløb til Zurichsee.

Valentia [va'lænlø], irsk *Oileán Dairbhre* ø ved SV-Eires kyst. Herfra udgår telegrafkabler til Amerika. Meteor, station.

Valentiner ['fa-], Axel (f. 1879), da. forfatter. Af hans skuespil mærkes *Den Store Svindel* (1919), af hans hørespil det premærede *Tragedien på Allehelgens Stiftelse* (1932).

Valentiner ['fa-], Ludvig (f. 1881), da. præst, fra 1923 sogneprest i Mesinge (Fyn) og fra 1925 provst; medstifter af og fra 1909 formand for FDF.

Valentini'an(us), tre vestrom. kejsere: Valentinian 1. (reg. 364-75), slog germanerne. - Valentinian 2. (371-92), reg. 375-92, søn af V 1., dræbt af Arbogast. - Valentinian 3., reg. 425-55, søn af Galla Placidia.

Valentino [vålsn'ti.mo:], *Rudolph* (1895-1926), amer. filmskuespiller. Stumfilmens største mandl. filmskuespiller, bl. a. i de såk. »sheik«-film, der havde et stort publikum, især af kvinder.

Valentinols [valdi'nwål], gi. fr. landskab

omkr. Valence.

'valen'ti'nsd ag, eng. *Saint Valentine's Day*, (efter martyren V., ca. 270 e. Kr.), 14. febr. På denne dag uddeles i Engl. og Skotland gadelam, der her kaldes »Valentin«.

Valentinus (2. årh. e. Kr.), en af de betydeligste gnostikere, levede i Rom, forkynder af panteisme.

Valera y Alcalá Galiano [ba'læra i alka'la gali'ano], Juan (1824-1905), sp. forfatter og diplomat, berømt for sine prosafortællinger.

Valeri'ana, bot., d. s. ber. s. baldrian.

valeri'anesyre (af *valeriana*), C₇H₈COOH, 4 isomere kendes. Mange af v-s estere anv. som frugtessens.

Valeri'an(us), rom. kejser 253-57; fanget af perserne.

Valerius 'Maximus (1. årh.), rom. skribent. Forfatter til anekdoteram. *Facta et dicta memorabilia* (mindeverdige handlinger og ord); da. overs. 1797.

Valéry [val'e'ri], Paul (1871-1945), fr. digter. Hans eksklusive poesi behandler filos. spørgsmål samtidig med, at han arbejder med ordenes klang. Berømtest er hans store digte *La jeune Parque* (1917) og *Le cimetière marin*. Sine ideer har han udviklet i prosakr. som *La soirée avec M. Teste* (1896), *Eupalinos* (1921). (Portræt)

Wales [wæiz], halvø på V-kysten af Storbritannien, landsdel i Engl.; 21 000 km², 2 553 000 indb. (1948). *Erhverv* se Engl. 2). W er et udpræget højland, som kul-

minerer i Snowdon (1085 m). S-Wales er et plateau, furet af dybe floddale, medens N-Wales er et vildt og uvejsomt bjergland. Bjergarterne er mest paleozoiske med rige kulfelter (antracit o. a.) mod S. W har mildt, fugtigt kystklima. Kun 14% er agerland; det centrale W er græsange med fåreavl. 1931 talte 200 000 mennesker kun det gi. kelt. sprog, kymrisk, 800 000 talte kymrisk og engelsk. W deles admin. i 12 grevskaber. - *Historie*. Efter romerstyre 1.-5. årh. var W splittet i keltiske småriger; klanordning, hypp. kampe m. Engl., sidste keltiske fyrste Llewelyn; 1282-83 erobret af Edward 1., vidtgående selvstyre. Indlemmet i Engl. 1536. Stærke protest, egne statskirke ophævet 1914; fra 19. årh. fremtrædende national bevægelse m. krav om særstilling. 1949 oprettedes nationalt råd (National Council) for W og Mounrouthshire.

Valetta, La, se Valletta.

Walewska [va'læ('f)skå], Marie (1789-1817), po. grevinde. Napoleon 1.s elskerinde; moder til grev Alexandre Walewski.

Walewski [valæ(v)skij], Alexandre (1810-68), fr. politiker, søn af Napoleon 1. og den po. grevinde Marie Walewska. Fr. udenrigsmin. 1855-60, ledede Pariser-kongressen 1856, gik af 1860 som modstander af Ital.s enhed.

valfart (ty. *wallen* vandre), rejse til et helligt sted, opr. for at få del i den der berørende guddommelige kraft, senere også opfattet som en i sig selv fortjenstfuld rel. spøgelse. Valfartsteder i Danm. var fra kat. tid især helligkilder.

valgbarhed, besiddelse af de egenskaber, som fordrer for at kunne vælges til et offentl. hverv. I Danm. indtræder v. til Folketinget med det fuldendte 25. år, til Landstinget med det 35. år.

valgbestyrelse, udvalg, der forbereder valg. Ved folketingsvalg vælges i hver opstillingskreds en v af kommunalbestyrelsen(erne), ved landstingsvalg findes en v for hver valgkreds med en af kongen udnævnt formand. Ved folketingsvalg findes tillige kredsbestyrelser i de 3 kbh.ske storkredse samt amsvalgbestyrelser i amtskredsen.

valgbo, den af kredsbestyrelsen (amtsvalgbestyrelsen) ved folketingsvalg og valgbestyrelsen ved landstingsvalg førte protokol over valget.

valgbrev. Enhver, der vælges til Folketinget er. Landstinget, får af valgbestyrelsen meddelt et v som bevis for, at han har opnået valg.

valgkongedømme, kongerige, hvor kongestillingen besættedes ved valg (mods. arvekongedømme). Danm. var indtil 1660 et v.

valgkonsul, ulønnet konsul valgt bl. den stedlige befolkning.

valgkreds. Med henblik på folketingsvalg er Danm. inddelt i 21 amtskredse + 3 kbh.ske storkredse med i alt 117 opstillingskredse f. Færøerne. Valglov 9. 6. 1948 har for kommende valg fastsat 121 opstillingskredse. Ved landstingsvalg findes kun 7 valgkredse: 1) Kbh. og Frederiksberg, 2) Sjælland + Maribo amt, 3) Bornholm, 4) Fyn, 5) Århus, Skanderborg, Vejle, Ribe, Ringkøbing + de sønderj. amter, 6) de øvrige jyske amter, 7) Færøerne.

valgliste. Med henblik på offentl. polit. valg udarbejdes hvert år en v omfattende de personer, der ved det pågældende valg er berettigede til at udøve valg i ved-

kommende valgkreds. På en tillægsliste opføres de personer, som ikke har valgt ved beg. af dette tidsrum, men vil opnå det i løbet deraf. Bortset fra tilflytninger kan ingen ændring foretages i v undtagen ved døm.

valglov. Den gældende lov om valg til rigsdagen af 11. 4. 1920 er bekendtgjort ved bekg. nr. 94 af 10. 3. 1943. Ny valglov for fremtidige rigsdagsvalg af 9. 6. 1948. Lov om Kommunale valg af 29. 3. 1924 er bekendtgjort ved bekg. nr. 291 af 22. 12. 1936.

valgmandskreds (ved landstingsvalg) falder sammen med opstillingskredsen ved folketingsvalg.

valgmængde, menighed, som dannes i henhold til valgmenighedsloven (1868, 1903, 1922). Anfærdt i den første v var V. Birkedales afskedigelse som præst i Ryslinge 1865; en del af menigheden dannede frimenighed om ham, dog uden at træde ud af folkekirken. Ved loven 1868 legaliseredes dette for Danm. enestående kirkerettslige fænomen, v-loven tillader en kreds på mindst 20 familier at oprette v, selv ansatte præst og afholde alle med v forbundne udgifter, v står ikke uden for folkekirken og er demnes tilsyn undergivet. Efter 1903 kan v få sognekirkerne overladt. Alle v er grundtvigske, de har øvet en bet. indfl. på kirkelivets udvikling i Danm. 1947 fandtes 31 v.

valgmand. Medlemmerne af Landstinget vælges af v. v vælges af de personer, som har valgt til Landstinget, således at der vælges 1 v for hver 1000 indb. i kredsen. På Færøerne foretages dog valget af den færøske landstingsmand direkte af Lagtingets folkevalgte medl.

valgret, en persons ret til at afgive sin stemme ved offentl. valg og derigim. have indflydelse på sammensætning af de lokale og statslige repræsentative forsamlinger (kommunalbestyrelser, amtsråd, parlamentsforsaml. osv.). v er udviklet i forsk. former med fremvæksten af det polit. demokrati, opr. oftest indskrænket til en snæver personkreds af mere velstillede mænd, efterh. udvidet til pers. med lavere indtægter el. formuer, til arbejdere, tyende, kvinder og evt. yngre aldersklasser. I simple former kan v udøves offentl. (f. eks. v. håndsprækn.), mest alm. er i nutiden hemmelig afstemning (f. eks. v. afkrydsning af en stemmeseddel). I Danm. har med enkelte begræns. (grundloven § 30) enhver mand og kvinde over 25 år v til Folketinget og over 35 år v til Landstinget, v til kommunalbestyrelser har efter kommunalvalgloven af 1924 enhver folketingsvalger, som er skatteyder til og har bopæl i vedk. kommune. En nedsættelse af v-alderen til 23 år er på tale. I de fleste lande er v-alderen 21 år.

valgspog, sentens, fyndord, man vælger som udtryk el. rettesnor for sin livsførelse.

valgsted (ved folketingsvalg). I valgloven er der for hver enkelt opstillingskreds angivet et særligt valgsted. Er der fl. afstemningssteder, finder den endelige opgørelse af stemmerne sted på v.

valgtryk, udøvelse af tvang el. udnyttelse af afhængighedsforhold for at få en vælger til at stemme på en bestemt måde el. til at undlade at stemme. Er i mange tilf. strafbart, v ved valg til rigsdagen, kommunale el. andre offentl. råd el. myndigheder straffes med hæfte el. fængsel indtil 2 år el. under formildende omstændigheder med bøde.

'**Valhal'**, Odins hal, hvorhen de døde kæmper kom fra valen, en forestilling fra vikingetidens rel. overført fra de store krigshøvdinges hovsal. I V var galden Heidrun, galten Særimmer og valkyrnerne.

W al'ha 11a [val-] (nær Regensburg), mindehal for ty. berømt, opf. 1830-42 af Ludvig 1. af Bayern efter Leo Klenzes tegninger. W ligger på en høj 96 m over Donau og er formet som et dorisk marmortempel.

validit'e't (lat. *validus* kraftig, gyldig), retskraft, retsgyldighed, gyldighed.

Henry A. Wallace. Marcus Wallenberg. Albr. v. Wallenstein. Robert Walpole.

wa'li'sisk [v-], *kymrisk*, det keltiske sprog i Wales. Wa'li'ser: indbygger i Wales.

valkejord, ler, der har evne til at indtage olie; anv. til valkning af uld og klæde samt til blegning af forsk. olier.

Valkendorf, Christoffer (1525-1601), da. statsmand, godsejer (Glørup). Lensmand i Bergen 1556-60. Kluede de ty. forretningsfolk her; 1560-67 ledende på Osel, opr. som formynder for hertug Magnus. Lensmand på Island 1569-71, på Gotland 1571-73; som rentemester 1574-89 en af reg.s ledende mænd, bidrog til Kbh.s opkomst. Medl. af formynderreg. 1588-90, afgik fordi han havde ladet Mogens Heinesen henrette uden at give lov til appel. Rigshofmester 1596-1601. Oprettede 1588 V-s kollegium. (Portræt sp. 4790).

Valkendorf, Erik (d. 1522), no. ærkebiskop. Kansler hos Chr. 2. i dennes tronfølgetid, ledende rådgiver hos Chr. under statholdertiden i Norge fra 1506. Ærkebiskop i Trondhjem fra 1510, trods no. modstand. Ledede gesandtskab til Nederl. 1515, bragte Elisabeth af Habsburg til Danm.; modarbejdede Sigbrit, i unåde hos Chr. 2., d. i Rom.

Valkendorfs Kollegium, fribolig i Kbh. for 20 studenter, stiftet 1588 af Christoffer Valkendorf (fundats 1596).

walkie-talkie ['wã:ki 'tã:ki] (eng. walk gå + talk tale), radiosender og modtager af så ringe vægt, at den let kan transporteres.

walkning, efterbehandling af vævede udnede stoffer. Stoffet oplødes i varm sæbeopløsning (45-50° C) el. i en svag syre og udsættes, for en sammenpressning. Urdhårene sammenfiltes derved og der fremkommer en tættere væv med hårdække (filtning).

walk over ['wã:k 'ouva] (eng. gå over), *spørt*, match, som vinder uden kamp, fordi modstanderen melder afbud; letvunden kamp.

Val'ky'rien, 1) ballet af Aug. Bournonville, musik af I. P. E. Hartmann (Det Kgl. Teater 1861); 2) opera. Musik og tekst af R. Wagner (1856, München 1870, Kbh. 1891), del af »Nibelungens Ring«.

val'ky'rier (val + kyrier de, der kører), i nord. rel. Odins møer i Valhal. De rider ud og kører dem, der skal dø kampens ærefulde død.

Valla, Laurentius (1407-57), ital. filosof, humanist og modst. af Aristoteles og skolastikken. Tilhænger af epikuræismen. Udbredte kendskabet til klass. litt., overs. græsk forf. til lat.

Vallabha [-bã] (1478-1530), ind. sektstifter, forkynder af identifikationen ml. Vishnu og Krishna, den senere bhakti, erotisk betonet følelsesmystik.

wallaby ['wãlãbi] (australisk *wolabã* kænguru), fællesbetegn. f. forsk. mindre kænguruarter.

Wallace ['wãtõs], *Alfred Russel* (1822-1913), eng. naturforsker. Forskningsrejser i trop. Kom her ind på lign. anskuelser som Darwin. En af dyregeografens grundlæggere.

Wallace ['wãlas], *Edgar* (1875-1932), eng. forfatter af spændende underholdnings- og kriminalromaner, hvoraf de bedste foregår i S-Afr. De fl. overs., til da.

Wallace ['wãtõs], *Henry* -4gard (f. 1888), USA-politiker. Farmer i Iowa, landbrugspecialist og -redaktør. Bidrog til Roosevelts valg 1932 i Middle West. Landbrugsmin. 1933-40, gennemførte (v. Agricultural Adjustment Aet) nedskæring af landbrugsproduktionen for at

opnå prisstabilisering under krisen. Vicepræsident 1941-45, fra 1942 le'dende i afd. f. økon. krigsførelse, tilhænger af vidtgående erhvervskontrol og socialpolitik. 1944 afvist som vicepræsidentkandidat af Demokraternes Kons. Fløj. Handelsmin. jan. 1945-sept. 1946; vendte sig mod Byrnes' udenrigspolitik, m. kritik af Engl. og krav om mindre skarp holdning mod Sovj., afskediget af Truman. Fra nov. 1946 udg. af ugebladet »New Republic«. Arb. fra 1947 på dannelse af et tredje parti, støttet t. »Progressive Citizens of Amer.«, men mødte modstand fra fagforen. 1948 Fremskridtspartiets kandidat ved præstivalg (1.1 mill. stemmer). (Portræt).

Wallace ['wãlis], *Lewis* (1827-1905), arner, forfatter, kendt for *Ben Hur*, *A Tale of Christ* (1880, da. 1891), en populær hist. roman om Kristus og de første kristne.

Wallace ['wãlis], *Sir William* (d. 1305), rejste 1297 og 1305 forgæves skotterne mod Engl.

Wallace Collection [ka'æki'õn] (eng.), kunstsamling i London indeholdende især fr. malerkunst og kunsthåndværk fra 18. årh.; skænket den eng. nation af samleren *Sir Richard Wallace* (1818-90).

Wallach ['walaf], *Otto* (1847-1931), ty. kemiker. Arbejder over terpener. Nobelpris 1910.

Valladolid [balja'o'li(o)], by i Centralspanien, 110 km V f. Madrid; 136 000 indb. (1947). Univ. (grl. 1346), domkirke (påbegyndt 1585). Af museer bl. a. huset, hvori Columbus døde og Cervantes' hus.

'vallak (efter *Vallakiet*), fuldvoksnet kastreret hanligt individ af hestestægten.

Valla'ki'et, rum. *Valahia* [vala'xija], landskab i Rumænien ml. De Transilvanske Alper og Donau. V er et bølgert, frugtbart land, der skræner mod S; hvde-, majs- og kvægavl er vigtige erhverv. - *Historie*. V var i oldtiden del af rom. prov. Dacia, erobret af Trajan; rommet efter 270, senere atter delvis besat af romersktalende folk. 1 13. årh. selvstændigt fyrstendømme; efter 1396 under tyrk. overherredømme, men selvstyre under egne fyrster. Balancerede i 19. årh. ml. Rusl., Tyrkiet og Østr., 1856 uafhængigt; forenede 1859 med Moldova til Rumænien.

•Vallan'd (oldn.), Frankrig. Val-, valsk, opr. brugt af germanerne om kelterne.

Wallander [va'landsr], *Sven* (f. 1890), sv. arkitekt. Har udarb. arkitektonisk plan for Kungsgatan, Sthlm., og har udført Norra Kungstörvet.

Wallasey ['wãlãsi], by i NV-Engl. NV f. Birkenhead; 100 000 indb. (1948). Forstad til Liverpool.

wallboard ['wã:lã:bã:d] (egl. murbræt), eng. betegn. for træfiberplade.

valle, biprodukt ved ostelavning. Sammensætningen varierer efter anv. ostemælk og ostingsteknik, men kan for v fra ren sødmælk angives til 0,3% fedt, 0,8% æggehvide, 4,7% sukker, 0,6% salte og 93,6% vand. Næringsstofferne kan udnyttes ved fremstilling af v-smør, v-ost, myseost m. m. Størst anv. i Danm. som fodermiddel til større kalve og svin; 12 kg v regnes = 1 foderenhed.

Vallée [va'le], *Jean de la* (1620-96), fransk-født, sv. arkitekt, hovedværk: *fuldførelsen af Ridarhuset i Sthlm.* (1672). Desuden herregårde. *Katharinakirken* i Sthlm. (senere meget forandret).

Valle-Inclán ['balje i'iklan], *Ramon del* (1870-1936), sp. forfatter, en førende

skikkelse i Renæssancen af 1898. Blandt hans originale værker må især nævnes hans »Sonatas«: *Sonata de otoho* (1902), *Sonata de estio* (1903), *Sonata de prima vera* (1904) og *Sonata de invierno* (1905).

Vallekilde Højskole, da. højskole V., Odsherred, grl. 1865 af Ernst Trier.

Wallenberg ['vãbnbærj], *Jacob* (1746-78), sv. forfatter. Skrev som skibspræst på en kinaferer rejsedagsbogen *Min søn på galejan* (1781, da. 1944), præget af iagttagelsessevne og drastisk humor.

Wallenberg, Knut Agaton (1853-1938), sv. finansmand, søn af O. W. Admin. direktør f. Sthlm.s enskilda bank 1886-1911, som W gav førende still. i sv. bankverden; efter 1911 bestyrelsesform. Tog initiativ til Trelleborg-Sassnitzruten 1897; ledede a/s, der efter ovenrønst komst m. staten udnyttede metallejerne i Norrland; 1914-17 udenrigsmin. under Hammarskjöld. Stiftede 1918 stor fond til vidensk. formål.

Wallenberg, Marcus (1864-1943), sv. finansmand, halvbrøder til Knut W. Fra 1892 direktionssmedl. i Sthlm.s enskilda bank, admin. direktør 1911-27, bestyrelsesform. 1938-43. Finansierede række sv. og udi. industriselskaber (1905 Norsk Hydro s. m. Sam Eyde; malm, tømmer, papir). W-s sønner *Jacob W.* (f. 1892) og *Marcus W.* (f. 1899) er direktører i Sthlm.s enskilda bank fra 1927. (Portr.).

Wallenberg, André Oscar (1816-86), sv. finansmand. Opr. søfficer; grl. 1856 Sthlm.s enskilda bank, som W ledede til sin død. Rigsdagsmand 1853-86.

Wallenius [va'le:njus], *Kurt Martti* (f. 1893), fi. generalmajor. Ty. officer under 1. Verdenskrig, bl. ledende i lappbevægelsen; kommanderede på nordfronten 1939-40, sejrede v. Salla.

'Wallenstein ['valantain] (korrekt form: *Waldstein*), *Albrecht von* (1583-1634), general under 30-årskrigen. Cech. adelsmand, gik over til katolsk tro, støttede kejseren 1618-20, rig ved at erhverve konfiskeret gods i Böhmen. Rejste 1625 hær mod Christian 4., plyndrede 1627-28 Jylland, fik titelen: hertug af Friedland; arbejdede for øget kejsermagt, afskediget 1630 på fyrsternes krav. Rejste på kejserens bøn ny hær 1632, men krævede stor selvstændighed. Slog Gustav Adolf ved Niirberg, måtte vige ved Lutzen; sagnede derpå krigsførelsen og arbejdede på tolerancereform, førte (mod kejseren illoyale) forhandlinger m. Sachsen og Sv.; afsat, myrdet i Eger 25. 2. 1634 af en gruppe officerer. (Portræt).

Waller ['wãb], *Edmund* (1606-87), eng. digter. Skrev bl. a. de rel. digte *Of Divine Love* og *The Fear of God*. Ved sin vireteknik og sprogbehandling forløber for Dryden og Pope.

Wallerius [va'le:rjus], *Joh. Gottschalk* (1709-85), sv. mineralog og kemiker. Som geolog yderliggående neptunist, idet han mente, Jorden opr. helt bestod af vand, som efterhånden omdannedes til jord. W-s mineralogi var et stort fremskridt fra tidligere. Han var endv. en af landbrugschemiens grundlæggere.

Waller s lov fwãU] (efter den eng. fysiolog A. V. *Waller* (1816-70)) udsiger, at når en nerveetråd overskæres, vil den del, der er nærmest nervecellen, forblive uskadt, medens det andet stykke vil gå til grunde, den Waller'ske degeneration.

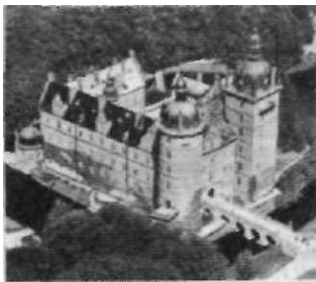
Valles [va'læ:s], *Jules* (1832-85), fr. forfatter og revolutionær; har i romantrilogien *Jacques Vingtras* (1879, 1881, 1886) hæftigt angrebet det bestående samfund.

Valletta [va'læ:ts], ital. *La Valletta*, hovedby på Malta; ca. 190 000 indb. med forstæder. Vigtig handels- og krigshavn med stærk fæstning. Grl. 1566 af johanniterordenens stormester Jean de la Vallette. Størst beskadiget ved talrige luftangreb under 2. Verdenskrig.

'Vallgren, Ville (1855-1940), fi. billedhugger; *Topelius monument* (Helsinki) m. m. samt talrige statuetter.

Wallin [va'li:n], *Johan Olof* (1779-1839), sv. gejstlig og salmedigter; ærkebiskop 1837. I den sv. salmebog, som anv. 1819-1937 (den wallinske), var de fleste salmer oversat, digtet el. restaureret af ham.

- Wallin** t-'li:n], *Sigurd* (f. 1882), sv. kultur- og kunsthist.; insp. v. Nordiska museet, Sthlm.; bl. a. arb. om sv. møbelkunst.
- Vallinkoski**, sojv. vandfald i Vuoksi, 4/2 km neden for Imatra.
- Wallis** [val'is], ty. navn på kanton Valais.
- Wal'li'ser Alper**, andet navn på Penninske Alper.
- Vallis'ne'ria** (e. ital. naturforsker A. *Vallisneria* (1661-1730)), flerårige vandplanter af frobidfam. V spiralsl. med lange, græs lignende blade er alm. brugt som akvarieplante. Hunblomsten har spiralformet stilk.
- Wallis-øerne** [w'älis], fr. *Iles Wallis* [ilwa'li:rs], fr. Stillehavsoer, NØ f. Fiji; 220 km²; ca. 4200 indb.
- val'o'ner** (fr. *wallons* [wa'15, va-], del af belg. befolk., der taler wallonsk (nordfr. dialekt). Bor i sydl. Belg. til en linie fra Courtrai over Bruxelles til N f. Liège, desuden i fl. nordl. byer.
- Vallotton** [vab'ta], *Benjamin* (f. 1877), fr.-schw. romanforfatter; hans hovedfigur, politiassistent Potterat, er taler for den jævne mands mening om tingene.
- Vallotton** [vab'to], *Felix* (1865-1925), fr.-schw. maler. Scener fra gadelivet i Paris. Træsnit. Plakater.
- Wallquist** [valkvist], *Einar* (f. 1896), sv. forfatter og læge. Har skrevet romaner, bygget på sine erfaringer fra praksis i Lappmarken; *Kan doktorn komma* (1935, da. 1937).
- Wallsend** [w'ältzænd], by i NØ-Engl., østl. forstad til Newcastle; 48 000 indb. (1948). Skibsværft, metal- og kemisk industri. Navnet stammer fra, at W ligger ved Ø-enden af Hadrians vold.
- Wall Street** [w'äl:'stri:t], gade i New York, hvor især de arner, banker og vekselerer har hovedkontorer.
- Wally** [vali], *Gustaf*, egl. *Axelsson Wallenberg* (f. 1905), sv. skuespiller og teaterdirektør. Startede som stespanders og optrådte med succes i mange hovedsteder, 1940-47 teaterdir. i Sthlm., længst på Oscarsteatern (oprette- og revyforestillinger, hvor han selv havde dansepartier); ofte gæstespil i Kbh. 1948 i London efter længere ophold i USA.
- Vallø**, hovedgård SØ f. Køge, nævnt fra

ca. 1320, har bl. a. tilhørt Bo Falk og Oluf Axelsen Thott, senere Mette Rosenkrantz (d. 1588), 1731 af Chr. 6. skænket til Sophie Magdalene, der 1737 oprettede »Det Adelige Stift V« for ugifte døtre af da. adel. Anselig hovedbyg., i sin nuv. skikkelse opført af H. J. Holm efter en hærgende brand 1893, men m. bet. murpartier og af samme udseende som det gi. kompleks fra 1560-96, 1630erne, 1721 (J. C. Krieger), 1735-38 (L. Thura: det hvide stift) og 1765; fredet i kl. A.

Walløe [valø], *Peder Ohen* (1716-93), da. købmand i Grønland. Foretog 1751-53 en rejse med konebåd til SØ-Grønland, hvor han traf eskimoer, men ingen ruiner fra Østerbygden.

val'm (ty. *walm*), tagflade, der skråner ud over gavlvæggen af et hus, v-tag, tagform med fire skrånende sider. (Hf. se tagformer).

Vätmtki (2. årh. e. Kr.), forfatter til det ind. heltedigt Rāmāyana, sikkert en hist. person.

'valmue (*Pa'paver*), slægt af v-fam. Urter med hvid mælkesaft. Store, undersøgede blomster med 2 bægerblade, 4 kronblade,

mange støvblade og siddende støvfang, kapsel. Ca. 100 arter i nordlig temp. egne. I Danm. vokser 3 arter vildt; opium v (P. somniferum) dyrkes fra V-Asien til Kina. Den størknedede mælkesaft giver opium (morfin) og frøene birkes. Den og fl. fremmede arter dyrkes i haver..

valmueolie, tørende olie, vundet ved presning af valmuefrø. Anv. såvel til spiseolie som til fernis, især i kunstmaleriet da den ikke gulner el. revner.

Valmy [val'mi], fr. landsby i Champagne. Hævedes sept. 1792 mod østr.-preuss. angreb; kampene opfattedes som vendepunkt i Revolutionskrigene.

valnøddetræ (*Juglans*), slægt, som hører til rakettræerne, kun hanblomsterne i rakler. Store, uligefinnede blade med oliekiertler, stenfugt med tyndt kød og rynket sten (alm. kaldt valnød); almindelig v (J. regia), indtil 25 m høj, vokser vildt i Eur.s varmt temp. egne, dyrkes i Danm., skades af stærk frost. Frøet, som har store, lappede kimblade, spises, fin olie kan udpresses af det. Veddet af alm. v og andre arter, f. eks. amerikansk v (*hickory*), anv. til møbler under navn af nøddetræ. Farve- og garvestoffer i blade og frugtkød.

valnødolie, tørende olie, vundet ved presning af valnøddekerner. Anv. såvel til spiseolie som til fernis, især i kunstmaleriet, da den ikke gulner el. revner.

Valois [valwa], 1) tidl. fr. grevskab (de nuv. dept. Oise og Aisne); 2) fr. kongehus 1328-1498; stammede fra Filip 3.s søn Karl af V.

Va'lona (*Val'lona*), ital. navn på den albanske by Vlora.

va'lonea (gr. *bdalnos* agern), frugtskålene af forsk. øgearter fra S-Ø-Eur. og Tyrkiet, anv. som garvemiddel.

valo'ren'sforsikring (lat. *valere* være værd), forsikring af værdiforsendelser ekspederede pr. post.

valorisation (lat. *valere* være værd), organiseret indgreb i udbudet af verdenshandelsvarer for at udjævne prissvingningerne ved i et år med stor produktion (høst) at tilbageholde varer t. salg i et år med mindre produktion; undertiden destrueres varerne, f. eks. ved de gentagne kaffe-v i Brasilien.

Valparaiso [balpara'iso], Chiles vigtigste havneby; 245 000 indb. (1940). V ligger i det nordl. Mellemlille på en smal strandbred og op ad kystbjergene. Hypepige jordskæl. V har størstedelen af Chiles import.

Walpole [w'äl:poul], *Horace* (1717-97), eng. hist. forfatter. Behandlede kunsthist. og hist. emner, udg. romanen *The Castle of Otranto* (1764) og var en vittig og åndfuld brevsriver.

Walpole, *Hugh* (1884-1941), eng. forfatter af en række romaner af romantisk-gammeldags præg, f. eks. *The Cathedral* (1922; da. *Domkirken* 1926) o. fl.

Walpole, *Robert* (1676-1745), eng. statsmand. Kom 1701 i Underhuset (Whig), 1721-42 skatkammerlord og reg.s leder. Ønskede fred for at ordne finanserne,

fremme industri, handel og søfart, forsonede de indre modsætninger. Arbejdede for parlamentarisk styre med kabinets i overensst. m. Underhuset, hvor det polit. tyngdepunkt skulle ligge (og hvor flertallet opnåedes ved bestiktelser). (Portræt sp. 4793).

Wal'purgisnacht (ty.), natten før Valborgs dag; i ty. saga og overtro udviklet til en hekkesabbat.

Walras [val'ra], *Marie Esprit Leon* (1834-1910), schweiz. nationaløkonom af fr. opr., en af grænsenytterens grundlæggere; indførte den mat. metode i økon. teori. Hovedværk *Elements d'economie pure* (1874-77).

valravn (af val slagmark), ligfugl; fabel-fugl i de da. folkeviser.

valrov, udplyndring af lig (opr. på valpladsen).

vals, dans i³l, takt; 1) langsom v, stammer fra ländleren, 2) hurtig v, wienery (Lanner, Strauss sen. og jun., Waldteufel, Lumbye o. a.). Disse to former gik hurtigt over i kunstmusikken (Weber, Chopin, Schumann, Liszt, Brahms); 3) den langsomme, sentimentale boston v, opstået omkr. 1900, fører til valsen hos Lehár og Fall og til den mod. v.

Wallsall [w'ält:säl:t] el. [w'äl:sj], by i Midt-Engl. NNV f. Birmingham; 113 000 indb. (1948); metal-, læder- og konfektions-industri.

valse (ty. *Walze*), om sin akse drejelig, hul el. massiv cylinder. Bruges til knusning, udvalsning, tromling m. m.

valsehjort (*Sino'dendron cyHindricum*), torbist. Larven i løvtræ. Ret alm. i Danm. valsejern, udvalset jern el. stål.

valsemølle, maskine m. to el. fl. valser, hvorimellem malegods fortættes el. knuses.

valsen, gå på, (ty. *walzen* slentre, drive omkring), tidl. håndværkerskik, hvorefter en udlært svend videreuddannedes v. rejser i udlandet.

valsesnekke (*valse* 4-ty. *Schnecke* snegl), *zool.*, d. s. s. foldesnegl.

valsestol, møllermaskine til formaling a f mel.

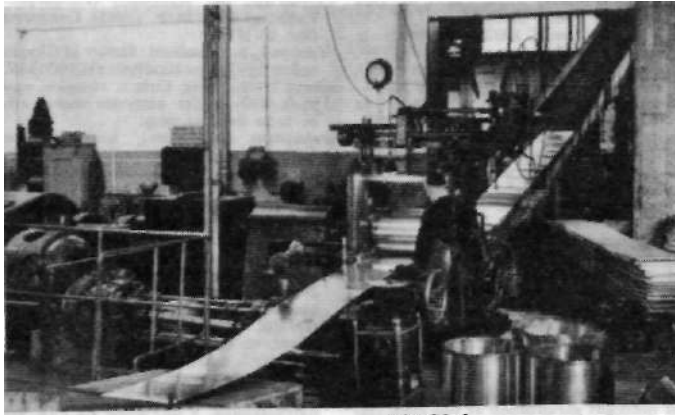
valsevserk, valsemaskine til udvalsning; fabriksanlæg, hvori valsning foregår.

'Valsgarde [-jæ:(r)d3], en upplandsk høvdingeslægtts begravelsesplads ved V, nær Fyrisån, Uppland. Alle gravene, 15 ialt, er bådgrave fra 8.-10. årh. Heraf er 9. udgravet med rigt resultat: billedprydede hjelme, skjolde, sværd, glaskar, husgeråd o. a.

Walsingham [w'ält:si:ŋiam], Sir *Francis* (ca. 1530-90), eng. underrigsminister efter 1573. Ved 1586 at afsløre Marie Stuarts dægtighed i kat. sammensværgelse medvirkede W til dennes henrettelse 1587.

Vals-les-Bains [valsl'e'bÆ], fr. kursted i dept. Ardèche, kolde mineralske kilder.

valsning, formning, fortætning, glatning el. knusning af materiale v. passage gnm. et valseværk. De modsat roterende valser trækker v. friktion selv emnet til sig. Ved varmvalsning af metal bliver dette formet og forædlet. Tykkelsen aftager

liotavalsning af aium inlumbånd.

mens bredden og især længden øges. Koldvalsning giver stivhed og glathed. Ved pladevalsning mind- valses afstanden ml. vaskerne gradvis; stenger vales ml. valser m. stadig spor el. kalibre. Svarer stål og kobber vales varmt, zink halvvarmt, messing, bly og tynde jern- og kobberplader koldt.

Valtellina, ty. Veltlin, ital. Alpedal, gennemstrømmet af øvre Adda.

Walter ['wɔ:ltə], eng. bladduggerfamilie. 1) John W (1739-1812), grl. »The Times« 1785; 2) John W (1776-1847), søn af 1), forretningsmæssig leder af »The Times« 1803-47, hævdede bladet til førstilling i eng. presse; 3) John W (1818-94), søn af 2), forretningsmæssig leder af »The Times« 1847, indførte 1869 en forbedring af hurtigpressen (The Walter Press); 4) Arthur Fraser W (1846-1910), søn af 3), ejer af »The Times« 1894-1908, omdannede 1908 bladet til a/s, formand for dettes bestyrelse 1908-10.

Walter ['val-], Bruno (egl. Schlesinger) (f. 1876), ty. dirigent (gøde). Ved Wieneroperaen 1901-12 og 35-38. Generalmusikdir. i München 1913-22, 1925-29 ved Berlineroperaen. Fr. statsborger 1938. 1941 kapelmester ved Metropolitan Operaen i New York.

Walter ['valtær], £m7 (f. 1893), cech. diplomat og forfatter, virker for en Cech.-nord. kulturtilnærmedelse, har oversat nord.litt. til cech., bl. a. Edda (1942).

Walter ['val-], Fried (f. 1907), ty. komponist. Symfonier, kammermusik og en opera.

Walter ['v-], Jørgen (ca. 1610-70), da.-holstensk officer. Deltog tappert i Torstenssonkrigen; havde som elskerinde Dina Vinhofers, som W menes at have inspireret til anklagen mod Ulfeldt. Landførstes 1651; tilbage 1663, fængsledes 1668, mistænkt for mordforsøg mod kongefamilien; d. i Blåtårn.

Walthamstow, ['wɔ:ltəmstəu], nordøstl. forstad til London; 123 000 indb. (1948).

Walther ['valtør], Johann (1496-1570), ty. kirkemusiker, Luthers ven og mus. rådgiver. Udg. 1524 *Geystlich Gesangk-Buchleyn*, der er den ældste protestantiske koralfog.

Walther von der Vogelweide ['fo:gs-lvaids] (ca. 1170-ca. 1230), ty. middelalderlitt.'s største lyriker. Skrev personligt prægede minnedigte og polit. sange til forsk. magthavere. Nogle af de af W komponerede melodier er bevaret.

Valtin [-'tim], Jan (f. 1905), ty.-amer. forf. F. i Darmstadt, opr. kommunist, 1929 til Tyskl. efter fængselsdom i USA; 1933-37 i koncentrationslejr. 1937-38 i Sovj., som gestapoaent (tvunget), undkom til USA, udgav 1940 *Out of the Night* (da: *Ud af Mørket* 1946), skarpt antikommunistisk.

Walton ['wɔ:ltən], Izaak (1593-1683), eng. forfatter. Skrev den berømte lystfiskerbog *The Compleat Angler* (1653, da: *Den Fuldkomne Fisker* 1943).

Walton, William (f. 1902), eng. komp. og dirigent. Har bl. a. komp. symfoni (1939), *Facade Suite I-II*, kroningsmarch (1937), koncert for viola, violinkoncert m. v.

Walton and Weybridge ['wɔ:lt(ə)n ənd 'weɪbrɪdʒ], sydvestl. forstad til London, ved Themsen, 37 000 indb. (1948).

va'luta (ital: værdi), 1) et lands pengesort el. møntfond; 2) veksel på udlændt; 3) betaling, særl. af veksel.

valutaattest, tilladelse fra Direktoratet for Væreforsyning (tidl. Valutacentralen) til import af en angiven væremængde fra et angivet land.

Valutacentralen, da. admin. organ under handelsmin., grl. 1932 til admin. af valutarestriktioner; 1940 afløst af Direktoratet for Væreforsyning.

Valutafond, Den Internationale, eng. *The International Monetary Fund*, oprettet 1944 med sæde i Washington i tilslut. til FN med det formål på grundl. af indskudt garantifond at yde medl. stater korte lån i udenl. valuta mod beta-

Ung i landets egen valuta til hjælp ved afvikl. af midlertidige underskud på betalingsbalancens løb. poster.

valutaklausul i veksel skal angive de til grund for trasseringen liggende dækningsforhold.

valutakontoret, d. s. s. Valutacentralen. valutakurs el. vekselkurs, prisen på en enhed af andre landes valuta (særl. i form af a vista veksel) udtrykt i hjemlandets mønt ved en off. notering. Under guldfund siges v at stå i pari, når den svarer til forholdet ml. vedk. valutaers guldindhold. valutapukkel, ekstraord., kortfristet gæld på valutabalancen over for et andet land, i alm. opstået som flg. af større køb fra end salg til vedk. land. Adv. også om det mods. fænomen: et tilsv. opstået valutatilgodehavende.

valutarestriktioner, statslige reguleringer til begrænsning af efterspørgsel efter fremmed valuta el. til forøgelse af udbudet heraf, f. eks. importregulering, forbud mod eksport af valuta, hjemførelsespligt for indtjent fremmed valuta og (vi videre forstået) forbrugsbegræns. til fordel for eksporten, v har været stærkt anv. i næsten alle lande under og efter 1. Verdenskrig samt siden 1931; i Danm. særlig admin. gnm. Direktoratet f. Væreforsyning (opr. 1932 som Valutacentralen) v. udstedelse af valutaattester til import af varer på »bunden liste« (mods. »friliste«) og af nationalbanken v. kontrol med betalinger til og fra udv. v kan tilsigte opnåelse af ligevægt på betalingsbalancen uden gældsætn. til udv. og nedskrivn. af landets egen valuta (valutarisk formål), samt have beskæft. polit., handelspolit. el. milit. polit. formål. Som valutarisk middel er v ofte et alternativ til en arbejdsløshedsskabende kreditindskrænkning. politik. v har bevirket større internat. afspærring og derved skærpet mange økon. vanskeligheder.

valuation (lat: vurdering), of. fastsættelse af værdien (særlig af pengesort). Walvis Bay (eng. ['wɔ:lvis 'beɪ], kapholl. ['vɑ:mz 'ba:i]), *Hvalfisk Bugten*, 1) bugt på kysten af Brit. SV-Afr.; 2) territorium omkr. 1) med byen Walvis; 965 km², 2200 indb. (1936).

Walzel ['valtʃal], Oskar (1864-1944), østr. litteraturhistoriker. Udgiver af den monumentale *Handbuch der Literaturwissenschaft* (1923 ff. med betydelige bidrag af W selv). Forende forsker især af romantikken og moderne ty. litt. samt stilistiske og æstetiske problemer.

va'lør [-'lør] el. [-'lør] (fr. *valeur* værdi), en farves lysmættethed (f. eks. lysere og mørkere grønt), (farvetone).

Wamber'g ['vɔ:m-j. Frederik Christian (f. 1885), da. radiotekniker. Leder af post- og telegrafvesenets radioingeniørtjeneste fra 1926, næstformand i radiorådet.

Wamber'g ['vɔ:m-j. Helge (f. 1888), da. journalist, legationsråd. 1909-20 korrespondent til Politiken, fra 1920 presseattaché ved gesandtskabet i Paris, 1942-45 tjeneste i Udenrigsministeriet, 1945 legationsråd og presseattaché i Paris.

Vamdrup, da. stationsby (Lunderskov- Padborg) 2069 indb. (1945). Grænsestation til 1920.

'Vamma, no. vandfald, dannet af Glomma neden for Øyeren. Kraftstat. (104 000 kW.).

vamp [vamp] (eng. fork. f. vampire, vampyr), kvinde, der udnytter mænd efter at have bedåret dem.

wampum fwampsm], hos nordamer. indianere cylindriske perler af musling- og snegleskal, anv. som smykker og penge, w-bælter, hvis mønstre dannede billedskrift, udveksledes som venskabs- tegn og som besegling af overenskomster. vam py'r (serb. *vampir*), 1) kvindeligt væsen, der if. slav. folketro suger blod af sovende el. har erotiske forb. med mænd; 2) *zool.*, betegn. f. nordamer. flagemus af blodnæsernes fam., af hvilke enkelte arter tidl. ansås for blodsugere. Insekt- ædere, en enkelt art frugtædere.

vam's (ty.), betegn. for en el. fl. trøjer m. el. uden ærmer og af vekslende længde båret fra 16. til 17. årh. under den egl. overklædning, v udviklede sig i 18. årh. >dels til vest, dels til jakke.

van [fan] (holl.), af.

vana'di'n (oldn. *Vanadis* navn på Freya) el. *vanadium*, grundstof, kern. tegn v atomnr. 23, atomvægt 50,9; smp. 1715°. Metal beslaget med niob og tantal. Til- sættes i små mængder til stål (v-stål).

vanadinstål, stål med ca. 0,2% vanadin, udmærket sig ved overfladehårdhed og sejhed; anv. til jernbane- og minematerier.

Vanbrugh ['vɔ:nbrʊ], Sir John (1664-1726), eng. dramatiker og arkitekt. Skrev fr. prægede, vittige komedier i restaurations- tidens smag, f. eks. *The Relapse* or *Virtue in Danger* (1697).

Vancouver [van'ku:vər], by i British Columbia, Canada; med forstæder 410 000 indb. (1946). Canadas tredjestørste by, ved Georgia Strait 0 f. Vancouver Island. Endepunkt for fl. Pacific-baner; Canadas vigtigste Stillehavshavn med udførsel af tømmer, malm, frugt, hvede og laks.

Vancouver, George (ca. 1758-98), eng. søofficer; deltog i James Cooks rejser 1772-74 og 1776-79, udforskede 1791-95 Amerikas nordvestkyst.

Vancouver Island ['aɪlənd], 0 v. Canadas Stillehavskyst (til staten Brit. Columbia); 32 135 km²; 460 km l. og 65-130 km br. Erhverv: kulbrydning, tømmerhugst, fiskeri. Største by: Victoria.

Vancura [van'tʃurɔ], Antonin (1882-1939), cech. lyriker, prosaiker og dramatik i den hist. genre; impressionist. Vind, 1) kern. forb. af brint og ilt, H₂O, findes meget udbredt på Jorden, 1/3 af jordoverfladen er dækket med v. Kp. 100°, smp. 0°, v har sin største vt. (1,0000) ved 4°, hvilket medfører at v ved 4° udvider sig såvel ved afkøling som ved opvarmning, v er i ringe grad dissocieret i brint- og hydroksylioner, v indgår som bestanddel i mange uorg. forb. (krystalvand) og i de fleste org. forb. (i det menneskelige legeme 60%);

2) rel. Inden for de antikke kulturer, hvor den rel. erfaring har præget af naturrel., anskues v som et kraftområde med rensende, helbredende og frugtbargende kraft, v er et vigtigt rel. middel, anv. til indvielse, renselse, endv. i etiske ritualer, pagtsbekræftelser (deraf dåben), eds- aflæggelse osv. De enkelte v-kilder, floder, søer og have bliver i sig selv genstand for kult, idet der ikke er nogen forskel i opfattelsen af dette vand som kraft og som guddom.

vandafhærdning, se hårdt vand Og Vandrensning.

vandaks (*Potamogeton*), slægt af v-fam.

Vandplanter med krybende jordstængel, smalle undervandsblade og ofte med bredere flydeblade, små 4-tall. blomster i aks over vandfladen. Ca. 21 arter i Danm., de fleste i ferskvand, et par i brakvand.

van'da'l, person tilhørende vandalerne (der var berygtet for omfattende hærgninger); ødelegger; person, som øver hærværk (vanda lisme).

Wandal ['vɔ:ndəl], Hans (1624-75), da. teolog, prof i Kbh. 1655. Sjællands biskop 1668. Gav i *Jus regium* 1663-72 (kongeretten) en teol. og teokratisk begrundelse for enevælden. Arbejdede for et vist kirk. selvstyre.

van'da'ler, germansk folk, gik 406 over Rhinen, boede 409-29 i det efter v benævnte Andalusien, erobrede 429-39 under Geiserik Atlaslandet, hvor de som arianere forfulgte katolicismen. Betvunget 533-34 af Belisar.

vandarver (*Montia*), slægt af portulakfam. I Danm. 2 arter, nærliggende urter med små, hvide blomster; ved kildevæld og på fugtig bund.

vandblomst, ansamling af fl. arter blågrønaler, der findes som plankton i ferskvand el. saltvand. Når vandet er stille, kan de lægge sig som en hinde på overfladen. Det er konstatet, at kvæg kan dø af at drikke vand med v.

vandbregner, en meget lille bregnegruppe, bestående af små arter, der vokser i vand

i de varme lande. I akvarier kan dyrkes *Salvinia* og *Azolla* (som findes helt op i N-Tyskl.) begge svømmende. I Danmark vokser pilledegræs med børsteformede blade på lavt vand i det vestl. Jylland.

vandbrok (*hydrocele*), en ansamling af væske ml. hinderne omkring testiklerne, oftest forårsaget af en godartet kronisk betændelse i bitestiklerne. Kan være symptom på en alvorligere lidelse. Kan helbredes ved operation.

vandbukke (*Kobus*), afr., ret store, langhårede antiloper. Hannen m. store riflede horn.

vandbygningsdirektør, lederen af Vandbygningsvæsenet i Danmark.

vandbygningskunst, d. s. s. hydroteknik.

Vandbygningsvæsenet, en under Min. f. Offentlige Arbejder hørende etat, der gør tjeneste som ministeriets vandbygningsstekn. konsulent og specielt bestyrer statens havne, projekterer nye, statslige vandbygningsanlæg, og fører tilsyn med el. vedligeholder offentlige vandbygningsanlæg.

vandbænkebidder (*A'sellus a'quaticus*), krebsdyr af isopodernes orden. Temmelig langbenet. Alm. i ferskvand.

vandbølger dannes på en vandoverflade, når vinden blæser, og består af tværsvingninger, idet vanddelene med tilnærmelse bevæger sig i cirkulære lodrette baner. v vedligeholdes dels af tyngden, der giver v med stor bølgelængde, dels af overfladespændingen, der giver kapillarbølger med korte bølgelængder, v-s hastighed afhænger af bølgelængden og er mindst, ca. 23 cm/sec, for en bølgelængde på 1,7 cm. Vindhastigheder mindre end denne værdi kan ikke danne v.

vanddamp, den usynlige luftart (damp), som dannes ved vandets fordampning.

vandedderkop (*Argyro'neta a'quatica*), lever i ferskvand. Spinder en luftfyldt klokke under vandet. Under svømmingen omgivet af et luftlag. Lever af mindre vanddyr.

Wandel ('van'dsl), Marie (f. 1899), da. malerinde, g. m. Sigurd W. bl. a. jyske landskabs- og figurbilleder.

Wandel ['van'dsl], Sigurd (1875-1947), da. maler; elev af Zahrtmann; 1920-44 prof. v. akad.; bl. a. figurbilleder og portrætter.

vandelsattest, attest om, at en person er ustraffet, fører en hæderlig vandel e. l. Kræves jævnlig som betingelse for at opnå legater el. bevillinger.

Vandenberg [v&ndanb&rg], Arthur H. (f. 1884), USA-politik. Bankdirektør, senator (Michigan) fra 1929, Republikaner. 1947-49 form. f. senatets udenrigs-polit. udvalg. Fremtræd, talsmand for USA-s synspunkter på udenrigsmin. møde i Paris juni-juli 1946 og senatets udsending til fredskonf. i Paris juli-okt. s. å. Indvarslede 1948 den politik, der 1949 førte til Den Nordatlant. Traktat. (Portr).

Vanderbilt ['v&nd&rsbiit], USA-millionærslæggt af holl. afstamm. Familieformuen grl. af *Cornelius V* (1794-1877), dampskibsreder og sin tids ledende jernbanespekulant; hans søn *William Henry V* (1821-85) øgede formuen (jernbane, grundejendomme i New York). Dennes sønner og sønnesønner har bevaret stor indflydelse, især i jernbanepolitik.

Vandervelde [f&ndar'v&lda] (fr. [v&dar'v&lda], *Emile* (1866-1938), belg. socialdemokrat. Støttede national samlingsreg. fra 1914. Formand for 2. Internationale 1900-1920 og fra 1929. Udenrigsmin. 1925-27, deltog i Locarno-konferencen; 1935-37 medl. af min. vanZeeland. (Portr.).

Vandervogel ['v&ndarfoig&]l] (ty. vandrefugl), ty. ungdomsbevægelse med romantisk præg, opstået ved ty. gymnasiaskoler (første vandregruppe grl. 1896 i Berlin, navnet W fra 1901). Især af bet. for I. Verdenskrig. Opløst 1933.

A. H. Vandenberg. Emile Vandervelde.

'Vandex (af da. *vand* + *ex*), da. fabriksnavn på et påstrykningsmiddel til tørledning af fugtige kælderrum, opfundet 1947. Lign. opfindelse gjort omkr. 1940 i Frankr., kendt under navnet Aquella.

vandfald, sted i en flod, hvor vandet styrter lodret el. næsten lodret ned. v kan være opstået ved gletschererosion, ved forskydninger langs brudlinier, ved en flods erosion på steder, hvor flodlejts bund afvekslende består af hårde og bløde bjergarter, v hindrer sejlads (store v tillige tømmerflådning), men har stor bet. som kraftkilde. Det højeste v på Jorden er Tugela i Natal (S-Afr.), 650 m.

vandfaldselektricitet opstår ved vanddræbers forstøvning, f. eks. ved foden af et vandfald, og viser sig ved at vandstøvet bliver negativt elektr. og de store dråber positivt elektr. v antages at have bet. for elektricitetsproduktionen i tordenskyer.

vandfarve, farver med vandige bindemidler; anv. især i akvarel- og temperamaleri.

vandflorvinger (*Si'aldidae*), fam. af netvinger. Plumpe, fladhovedede insekter. Larverne i ferskvand, 7 par ledede trachægæller. Ret alm. i Danmark.

vandflyvemaskine, d. s. s. søflyvemaskine.

vandforsyning. Den simpleste form for v er hentning af overfladevand i spande el. lign.; men dette vand er i beboede områder næsten altid sundhedsfarligt, og man må derfor rense det el. hente vand fra underjordiske vandlag, grundvandet. - De fleste steder i Danmark kan man finde godt og rigeligt grundvand, som gøres tilgængeligt v. hj. af brønde el. borer. Brøndene bygges så vide, at vandet kan trækkes op i spande, mens vandet fra borerne må pumpes op, v af byer kræver i reglen store tekn. anlæg, idet vandet ofte må hentes langt fra byen og underkastes en rensning, før det bliver egnet til drikkevand. Vandforbruget er i løbet af de sidste årtier steget voldsomt p. gr. af de hyg. fremskridt, især indførelsen af W. C. og varmtvandsforsyning, og der må derfor stadig søges nye vandindvindingsområder og nye metoder for at fremskaffe tilstrækkeligt vand til storbyerne. Kbh. må hente en stor del af sit drikkevand fra grundvandet i enen omkring Lejre (ca. 40 km borte) og søger allerede nye vandindvindingsområder endnu længere borte. Sthlm. har ikke adgang til større mængder grundvand og må derfor benytte vandet fra Mälaren efter en meget grundig og kostbar rensning. Oslo er heldigst stillet, idet drikkevandet hoveds. fås fra en sø, Maridalsvannet, som er meget ren og tilmed så højtliggende, at pumpning er unødvendig.

Vandforbruget i Kbh.:

1919-20 årsforbrug	2292 mill. m ³
1929-30	3470
1947-48	5324
1947-48 gnstl. døgnforbrug	145 460 m ³
Gnstl. døgnforbrug pr. indb.	191,52 l.

vandforurening, forurening af fersk (el. salt) vand, der derved ofte bliver uventeligt til drikke-, badebrug el. anden anv., ligesom v kan bevirke fiskedød, v kan skyldes levende organismer (især bakterier), organiske stoffer (ved henfald af planter, dyr, ved kloakudløb m. m.) og uorganiske stoffer (f. eks. fra fabriksudløb). Vandet har en naturlig biologisk selvrensning overfor org. v; men

når denne ikke er tilstrækkelig, optræder v. Forureningsgraden kan bestemmes ved biologisk undersøgelse af vandet, idet dette indeholder for forureningsgraden karakteristiske organismer.

vandførende kaldes porøse, for grundvandet gennemtrængelige jordlag under grundvandsspejlet.

vandføring, den vandmængde, som i løbet af en tidsenhed gennemstrømmer et tværsnit.

vandgang, søv., den linie hvori skibskroget skærer vandets overflade.

vandgas, blanding af kulilte og brint. Fremstilles i stor mængde på gasværker ved at der ledes vanddamp over glødende kul (koks); anv. bl. a. til at strække belysningsgas, v er p. gr. af kulilteindholdet meget giftig, brændværdien er 2800 kcal/m³. Krafagas er en blanding af v og generatorgas.

vandglas, natrium- og kaliumsilikater, der fås ved sammensmeltning af kvarts og henh. natrium- el. kaliumkarbonat, v er opløselige i vand, idet de danner tykflydende opløsninger, der efterhånden hydrolyseres til frie kisel syrer og derved stivner til gelé, v anv. til imprægnering af træ, papir og tøj bl. a. mod antændelse, til limning af papir, til kit, som fyldstof i forsk. industrier, f. eks. til sæbe, som bejdses i farveriet, samt til konservering af æg.

vandglasfarver, alkali- og vandglasbestandige pigmentfarver med vandglas som bindemiddel; anv. på puds, sten m. m., både indendørs og indendørs.

vandgrav, ridebaneforhindring bestående af et aflang vandfyldt bassin, ca. 5 m l. (d. v. s. vinkelret på rideretten) og 2-5 m br. v er på tilridningssiden oftest forsynet med en mindre opspringsrekk el. en lille hæk.

vandhammer, mekanisk hammer, drevet af et vandhjul.

vandhenter, redskab, der anv. til optagning af vandprøver fra forsk. dybder i have el. søer. Består af en række cylindre inden i hinanden, der nedføres åbne, og som lukkes ved et faldlod i den ønskede dybde. Vandet i den inderste cylinder er da isoleret under ophalinger af vandet i de ydre.

vandhinde, d. s. s. amnion.

vandhjørte (*Hydro'potes in'ermis*), lille kinesisk hjort. Mangler takker; lange hjørnetænder i overmund.

vandhjul, skovhjul, der drives af en vandstrøm. Man skelner ml. over- og underfaldshjul og sidehjul efter den måde, hvorpå vandet tilføres hjulet. - Simplest el. hjul besat med radiært stillede flader (skoville), hvorpå vandet virker, således at hjulet drejer sig om en vandret aksel. Skovlene kan for opnåelse af en større virkningsgrad formes som skrå el. krumme flader, v kan - mods. turbiner - drives selv ved ringe forskel i vandhøjderne. Anv. ved vandmøller.

vandhyacin el. *vandorkidé* (*Eich'hornia*), vandplante fra trop. S-Amer. E. crassipes har oppustede bladstilke, kan udvikles i frilandsbassiner om sommeren og i akvarier. I S-Afr. benyttes v som gødning, idet den udplantes i forurenede damme og derpå høstes og udlægges på markerne.

vandhøns (*Ralli*), orden af plumpe, kortvingede, korthalede fugle, knyttet til moser, rørsumpe, søbredder o. l. Dårlige flyvere, enkelte har helt mistet flyveevnen. Hertil vandkræser, rørvagter, engsnarrer, rørhøns, sultanhøns, blishøns.

vandhår, bot., alm. brugt navn for adsk. arter træformede grønålg i ferskvand.

Van Diemens Land [v&nd'kmanz-] (efter hollænderen v. £>), tidl. navn på Tasmanien.

vand i hovedet, populær betegn. f. hydrocephalus.

Van Dine [van 'd&in], S. S., pseud. for *Willard Huntington Wright* (1888-1939), amer. forfatter. Kriminalromaner, bl. a. *The Garden Murder Case* (1926, da. *Vad-d&lsmordet* 1940).

vandingsanlæg, anlæg som v. hj. af naturlig vandløb el. ved ledningsvand muligvis vandning af jordbrugsarealer, v kan udføres med et stemmeværk, hvorfra vandet føres ud til og over markerne.

Uden for vækstperioderne kan markerne helt oversvømmes, mens der må udvises megen forsigtighed med vandingen, når jorden bærer afgrøde. Under mindre forhold el. hvor afgrøden er særlig værdifuld, udføres også v. hvor vandet gnm. trykledninger pumpes ud til forbrugsstedet for der at spredes gennem trykdyser el. særlige spredeapparater, således at det falder ned på jorden som regn. Denne form er tidl. forsøgsvis prøvet ved Blangstedgård og i 1945-47 ved St. Jyvedvad Forsøgsstation. De sidste års forsøg viser, at navnlig kartofler og kløvergræs på sandjord kan give gode udslag for vanding. Men økonomien står og falder med, til hvilken pris vandet kan høves på marken. - Særlige v er udført i lande som Kina og Ægypten, hvor tørkeperioder er alm. Også med kloakvand kan v udføres, se oversprøjtningssanlæg.

vandingskanal, kanal, der fører vandet fra vandløb el. vandsamlinger til tørre områder, som skal vandes.

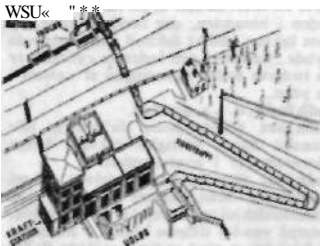
vandisolation, d. s. s. fugtighedsisolation. vandkalve (*Dytiscidae*), billefam. Ovale, afladede, baglemmerne omdannet til svømmeben. Henter luft ved vandoverfladen, medfører luft under vingerne. Rovdyr. Larverne har hule kindbækker, gnm. hvilke byttet udsuges. Både larver og voksne i ferskvand, pupperne i jorden ved bredden.

vandkandemusling (*Aspergillum*), stærkt forlænget kappe. De ganske små skaller i forenden sammenvoksede m. et kalkrør, der omgiver hele muslingen, og hvis tørreste væg er gennemhullet. Varmere have.

vandkandeskimmel, da. navn for *Aspergillus*.

vandkraftanlæg, anlæg til udnyttelse af energien i naturlige vandløb v. hj. af vandhjul og vandturbiner. Denne energi er produktet af vandmængde og fald-

Karlsgårde vandkraftanlæg ved Holme Å øst for Varde.

højde, således at en stor faldhøjde kan opveje en ringe vandføring. Tidl. byggedes mølleanlæg o. l., hvor et vandhjul direkte drev kværnen; et moderne v er i reglen et anlæg, hvor energien omdannes til elektricitet, som ofte føres langt bort til forbrugsstederne, v kan indrettes således, at deres produktion kun svarer til vandløbets minimale vandføring, medens på andre årstider overskydende vand løber bort uden at have gjort nytte. Imidlertid bygges nu oftest kraftige dømningsanlæg, bag hvilke der i vandrige perioder opsamlers store vandmængder, som benyttes på de vandfattige årstider. Sådanne anlæg kræver store kapitalinvesteringer, ligesom de lange højspændingsledninger, som transporterer elektriciteten, er kostbare. Til gengæld er drivkraften gratis, og i kulfattige lande som Sv. og No. er v af stor nationaløkon. betydning. IS v. er vandløbene meget udbyggede, medens der endnu er mange uudnyttede muligheder for v i No. Overførelsen af elektricitet fra No. til Danmark er p. gr. af de tekn. vanskeligheder ved kraftoverføring over så lange afstande og af økonomiske grunde endnu på et forberedende stadium. Derimod får Nordsjælland i de vandrige årstider elektr. strøm fra sv. v. I Danmark, mindre v(Gudenåcentralen, Karlsgårde og fl.).

vandkrans, høj vandopstander med bevægelig vandret udliggende, opstillet v. jern-

banespor på banegårde til brug ved lokomotivernes vandforsyning.

vandkrans (*Zanni'chellia*), slægt af vandaktsfam. 3 arter i Danmark, både i fersk- og saltvand. Uanselige, eenkønnede blomster, der blomstrer under vandet.

vandkræft, med., d. s. s. noma. vandkultur, bot., kultur af planter i vand med næringssalte. Anv. til undersøgelse af, hvilke næringssalte planterne behøver. Benyttes nu også i gartnerier.

vandkunst, gi. navn for mekanisk vandpumpe, f. eks. til forsyning af springvand o.l. med vand. Det lille tøv Vandkunststen i Kbh. er opkaldt efter en af Chr. 3. opført v.

vandkrærer (*Hydrophilidae*), billefam. De fleste i ferskvand, enkelte i gødning. Henter luft v. overfladen v. hj. af de korte, omdannede følehorn. Plantædere, larverne rovdyr.

vandledninger, lukkede rør af stål, støberjern, jernbeton, eternit el. træ. Til indvendigt brug i reglen af trukne galvaniserede stålør.

vandlinie, søv., skæringslinjen ml. skibssiden og vandets overflade.

vandlinieefficiency, søv., forholdet ml. vandlinieareal og produktet af skibets længde og bredde.

vandlist (*list*, d. s. s. *liste*), svært vandret tømmerstykke, der anbringes i vandlinjen - el. tæt derved - på et bolværk el. lign. for at afdempe stød fra fartøjer.

vandløpper, d. s. s. copepoder.

vandluftpumpe, luftpumpe, der beror på, at en vandstråle, der strømmer ud af en snæver åbning med stor hastighed, river luften med sig, fordi der inde i vandstrålen opstår et lavt tryk. v kan pumpe ned til de mættede vanddamps tryk (10-15 mm kviksølvøjle).

vandlæberne, armt., de to små skamlæber

hos kvinden. vandløb, 1) *geogr.*, d. s. s. flod; 2) *jur.* I Danmark inddeles v i priv. og offentl.; ejerne af de i v interesserede ejendomme kan forpligtes at bidrage efter den nytte, de opnår, til gennemførelsen af foranstaltn. som inddæmning, regulering o. l.

vandløbere, d. s. s. damtæger.

vandløbsregulering, regulering af vandløb enten for at forbedre forholdene for skibsarten el. for at frembringe en bedre afvanding af de omkringliggende arealer. Det første kan ske ved ændring af tværsprofil el. længdefaldet (kanalisering), v. udretning af krumninger el. ved forøgelse af vandføringen i vandfattede perioder v. hj. af reservoarer. Det sidste v. hj. af sænkning af vandsejlet, f. eks. ved udybning og udretning af løbet.

vandlås, indretning, hvorved vand danner afspærring for luftstrømme. v hindrer ved afløbsledninger, at dårlig luft trænger ud fra ledningerne. Regler for anbringelse af v ved kloakanlæg findes i de kommunale afløbsregulativer og i Da. Ingeniørforenings normer.

Vandmanden (*Aquarius*), stjernebillede

omkr. himlens ækvator.

vandmelon (*Citrullus*), slægt af græskar-

Cren af vandmelon med frugt.

fam. Frugterne med rødt el. gult kød; sødlig, noget flov smag. Dyrkes i subtrop. og trop. egne. Vokser vild i S-Afr.

vandmidder (*Hydraehniidae*), ofte stærkt farvede midde. Forekommer alm. i ferske vande. Rovdyr, udsuger dafnier o. l.

Vandmidde.

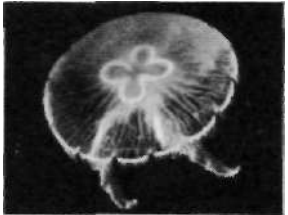
vandmotorer, hydrauliske njetorer, der drives v. hj. af trykvand.

vandmuldvarpe (*Scolops*), nordamer. muldvarpe, der lever v. vand. Svømmehud ml. bagfodens tær.

vandmyrelever (*Osmylidae*), fam. af netvinger. Larverne i ferskvand. En art i Danmark.

vandmælkeri, tidl. meget udbredt mejerisystem, hvor mælken hensættes til flødefæstning i spande nedsænket i vandbad.

vandmænd, de fritsvømmende stadier

Øregople.

(meduser) hos storgoplerne; øregopler og brædegopler alm. i da. farvande.

vandmærke, gennemsigtig figur el. fabriksnavn i håndgjort papir. Fås ved at give arket forsk. tykkelse under formingen.

vandmølle, mølle, der v. hj. af et vandhjul drives ved vandkraft.

vandmørtel el. *hydraulisk mørtel*, mørtel, der kan hærdne både i luft og vand.

vandmåler, apparat, som indsæt i en vandledning måler den vandmængde, som passerer. Målingen foregår v. hj. af et lille vandhjul el. en turbine, som driver et tælleværk.

vandnavle (*Hydrocotyle*), slægt af skærmplantefam. Urter med skjoldformede blade;

Alm. vandnavle.

almindelig v (*H. vulgaris*) findes i Danmark, på fugtige steder. Ene af de vildtvoksende planter m. skjoldformede blade.

vandnyfmer (*Zygoptera*), underafd. af guldsmede. Forholdsv. små, slanke former.

vandnyre, med., da. navn for hydronefrose. vandnæse, *arhit.*, spec. profileret liste forøden på vinduer el. yderdøre samt foran på altaner og betontage, som bevirker, at regnvand drypper af.

vand og brød, fængsel på, tidl. anv. straf. Ophævet som alm. straf ved straffeloven af 1930. Forekommer dog stadig som disciplinærstraf i fængslerne.

vandpest (*Helio'dea*), slægt af frøbidfam., fra N-Amer.; almindelig v (*H. canadensis*) med kransstillede blade har sine grenede skud helt nedsænket i vandet.

Indkommet til Eur. i nyere tid, kun hunplanter. Stærk vegetativ forering, kan næsten helt tilstoppe grøfter og damme (heraf det da. navn).

vandpibe, d. s. s. nargill, en vandafkølet tobakspibe.

vandpiber, zool., d. s. s. skærpiber.

vandpileurt (*Polygonum amphibium*), art af pileurtslægten. Flerårig urt, der har en håret landform og en vandform med glatte flydeblade. Rødlige blomster i aks.

vandplanter el. *hydrofyter*, planter, hvis blade enten er nedsænkede i vandet el. hviler på vandfladen. Ofte fæstnet til bunden med rødder; nogle få er fritsvømmende (frøbid, andemad). Bladene kan enten være flydeblade med spalteåbningerne på oversiden, el. undervandsblade, de sidste små el. stærkt delte, så de ikke sønderlides af strømmen. De fleste har blomster over vandet, nogle få blomstrer under vandet og har da selvbestøvning el. bestøvning ved vandets hjælp. De fritsvømmende arter kan overvintré ved knopper, der om efteråret synker til bunds.

vandpolo, hånd hold lignende spil, som spilles i vandet af to 7-mandshold.

vandprøve, middelalderlig gudsdom, der bestod i, at en person blev nedsænket i vand. Gik han ikke til bunds, betragtedes dette som bevis for, at han stod i pagt med djævelen.

vandranunkel el. *fropæber* (*Batrachium*), slægt af ranunkelfam. & vokser på sumpede steder, både flyde- og vandblade forekommer. 45 Kronen hvid med gul negl. Kun tiggerranunkel (*B. scleratum*) er landplante med gul krone. vandarbejdere, arbejdere, der en del af året har arb. på andre steder end deres hjemegn, i Danm. tidl. særlig de polske roearbejdere.

Vandranunkel.

vandreblokke, *geol.*, da. navn for errta tilskale blokke.

vandrebogsamling, i alm. en samling bøger, der fra et centralt bibli. sendes ud til opstilling i et sognebibli. Ved nogle centralt bibli. er v afløst *afsnitelsesbogsamling*.

vandrebrev, offentl. bevilling til at omfore visse varer til forhandling inden for et amt.

vandrebølger, overspændingsbølger i elektr. ledningsnet.

vandreceller, *biol.*, selvbevægelige, amøboide, dyriske celler, der ikke danner sammenhængende væv, f. eks. leucocyter i blodet og lymfen.

vandreude (*Ectopistes migra torius*), lille, gråblå og rødbrun due, lang hale. Optraffede tidl. i millionvis i N-Amer. Udryddet 1914.

vandrefalk (*Falco peregrinus*), ret stor falkeart. Undersiden hvidlig m. brune pletter. Lever af større fugle, som gribes i flugten. Sjældent ynglefugl i Danm., ret alm. på træk. Strejffugl.

vandregørshopper, fællesbetegn. f. fl. arter af markgørshopper, som under

visse forhold kan optræde i uhyre vandrede sværme. Subtrop. og trop. Enkelte individer fundet i Danm.

vandreklemme, kileanordning, som påsættes jernbaneskinnefor at modvirke el. hindre skinevandrang.

vandreklit, d.s.s. mile (ubevokset klit): **Vandreklæng**, *Dansk* (fork. *DVL*), da. forening stiftet 1930 på initiativ af kommunelærer Stig Hansen (f. 1901) for at skabe bedre kår for vandreposten, bl. a. ved oprettelse af vandreherberger. 1949 havde V 154 herberger og ca. 65 000 medlem.

vandrelever (*hepar mobile*), også kaldet løs el. *nedsunken lever*. Sås hyppigst i korsetternes tidsalder (sammen med snørelever). Giver som regel ingen symptomer.

vandremilt (*lien mobilis*), sjældent lidelse, hvor miltten på grund af sygdom bliver større og tungere og kan synke nedad i underlivet.

vandremusling (*Dreissensia polymorpha*), lille, trekantet ferskvandsmusling. Stammer fra SØ-Eur. Har i 19. årh. bredt sig over Mellemeur. Findes i kbh.-ske søer og kanaler samt i N-Sjælland.

vandremyrer, d. s. s. rovmyrer.

vandrende blade (*Phyllium*), insekter af spøgelsesernes gruppe. Vingerner bladlign. S-Asien.

vandrende pinde, fællesbetegn. f. en del langstrakte insekter af spøgelsesernes fam. Mange forplanter sig uden befrugtning. Subtrop. og trop.

Vandrende pind.

vandrensning, *biol.*, kern. el. mek. behandling af vand for at gøre det vel-egnet til formålet (drikkevand, kedelfødevand m. m.). Uopløste bestanddele fjernes ved filtrering i sandfiltre, evt. tilsættes først aluminiumsulfat, der udskiller aluminiumhydroxyd, som river de finere bestanddele med sig; jern udskilles som hydroxyd ved luftning (iltning), på samme måde fjernes evt. opløst metan. Hårdhed fjernes ved kalk- og sodatilsæt

ning el. ved anv. af ionbyttere, hvoraf de fleste både fjerner metal- og syrerestioner. Visse fosfater, f. eks. natriumheksametafosfat, binder kalcium og magnesium, så der ikke dannes sten. Kim ødelægges ved tilsætning af klor, kloramin, sølv osv. Jfr. løvrigt aktiveret slamnælg, dråbe filteranlæg og selvrensning.

vandrenyre (*ren mobilis*) el. *løs nyre*, nedsyning af nyren i oprejst stilling. Giver sjældent anledning til symptomer, men kan, hvis den fremkalder knæk på urinerlederen, give anledning til dannelse af hydronefrose med smerter.

vandrepokal, pokal, der vundet som sportspræmie kun kan besiddes et vist tidsrum (som regel et år), hvorefter ny kamp afgør, hvem den skal tilfalde.

vandrerotte (*Epimys norvegicus*) el. almindelig rotte, brunl. rotte; halen knap af kroppens længde. Opr. asiat., indvandet i Danm. i 18. årh. Nu over det meste af Jorden. Knyttet til boliger, men kan dog også leve på lossepladser, i bolværker, på strandbredder osv. Meget skadelig; overfører pest.

vandrest jerner, d. s. s. planeter.

vandret el. *horisontal*, parallel med horisonten, vinkelret på en lodsnor.

vandrille (*Rallus aquaticus*), sumpfugl af vandhønesordenen. Langt, tyndt næb. Hist og her i Danm. Oftest trækkfugl.

vandringstatistik, opgørelse af befolkningens bevægelser såvel inden for landets grænser som ud over disse. De indenlandsk vandringer omfatter i Danm. årligt 5-600 000 personer, der som regel flytter i erhvervsøjemed el. på grund af ægteskab. Flytningerne fra land til by og omv. opvejer nu nogenlunde hinanden, i modsætning til tidl., da byerne fik et overskud ved indvandring fra landet. (Jfr. Danmark, sp. 868-69).

vandris (*Zizania*), *indiansk ris*, græsart, lignende ris, fra N-Amer. og NØ-Asien. Benyttet af indianerne som næringsmiddel. Nu udplantet i N-Amer. og a. st. som foder for vildtænder o. l.

vandrotte (*Arvicola amphibius*) el. *mosergris*, mørk, ret stor studsms. Halen ca. halvdelen af kroppen. Ofte v. søer, moser o. l. Graver gange i jorden, kan frembringe skud som muldvarpe. Lever af planteafgøde, kan gøre en del skade bl. a. ved at tage kartofler.

vandrøllike (*Hortonia*), slægt af kodriverfam. Bladene kamfermigt delte, nedsænket i vandet. Bladløs stængel med blomster ovej vandet. I Danm. almindelig v (H. palustris) i grøfter og tørvegrave.

vandrovère (*Naucoridae*), små vandtæger. Kan frembringe smertefulde stik. En art i Danm.

vandsafir, smykkesten, klar, lysblå corderit.

vandsalamandre, *zool.*, d. s. s. salamandre.

vandsanger, *zool.*, d. s. s. sørsanger.

Wandsbek [vantsbæk, -be:k], tidl. holstenk by, 1937 indlemmet i Hamburg.

vandseng, permanent karbad, tidl. benyttet som beroligende middel v. sinds sygdomme og som lindringsmiddel v. forbrændinger.

vandskade, det værditab, som en ejendom inkl. indbo liden ved tilfældig udstrømning af vand fra de installerede vandrør, v-forsikr. omfatter også frostspredning af vandrør, men i alm. ikke oversvømmelse p. gr. af kloakforstyrrelser el. nedbør.

vandskel, *geogr.*, grænse ml. floders afvandsningsområde.

vandskimmelsvampe (*Saprolegniaceae*), algesvampe, hvis arter lever i vand på døde insekter, krebsdyr osv. el. snylter på fisk. Kan anrette skade i udklækningsanstalter for fiskeyngel.

vandskorpioner, d. s. s. skorpionstæger.

vandskrue, *tekn.*, d. s. s. vandsnegl.

vandskræk, *med.*, da. navn for hydrofobi.

Vandslange, *Den Lille* el. *Den Sydl.*

Vandslange (*Hydrus*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

Vandslangen (*Hydra*), stjernebillede omkr. himlens ækvator.

vandsnegl, *tekn.*, vandskrue, et vandløftningsapparat m. en skruelade, der roterer i en cylindrisk kappe.

vandsnoge, fællesbetegn. for forsk. snogearter, der lever i og ved vand.

vandspidmsus (*Neomys fodiens*), svømmebrømme langs føddernes rande. Knyttet til ferskvand. Ikke sjældent i Danm.

vandspir (*Hippuris*), slægt af v-fam.; almindelig v (H. vulgaris) er temmelig alm. i Danm. i grøfter og damme. Opret stængel med limeformede, kranstilte blade.

vandstandsglas, *tekn.*, glasrør, der v. hj. af haner kan sættes i forb. m. en vandbeholder, f. eks. en dampkedel, så vandstanden i denne kan aflæses.

vandstands måling kan foregå ved at man iagttagter vandfladens stilling på en fast målestok, men kan også gøres selvregistrerende.

vandstandssignal, flag, kugle el. lign., der hejses på en mast for at angive særl. vandstandsforhold i et farvand.

vandstjerne (*Callitriche*), slægt af små vandplanter med mods. blade, de øverste er ofte rosetstilte flydeblade. - To arter er alm. i Danm. i grøfter og smådamme.

vandstær (*Cinclus cinclus*), mørk, hvidstrubet fugl. Lille opadrettet hale. Ved

vandfald og i stærkt strømmende elve. Lever af vandinsekter. Dykker. Reden under broer, i klippespalter o. l. Sjældent vintergæst i Danm.

Wandsworth [wán(d)zwo9], bydel i SV-London; 333 000 indb. (1948).

vandsvulst, *med.*, stor ovariecycte med vandigt indhold.

vandsæk, *tekn.*, i en konstruktion hulrum, hvori regnvand kan samle sig og angrube konstruktionen, f. eks. så den rustet, v. bør derfor undgås.

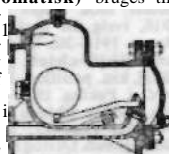
vand trædere, *zool.*, d. s. s. vommesnepper.

vandturbin, fr. *girande*, roterende, ombojet strålespids på vandledning, brugt til springvand og til vanding af planer.

vandtæger (*Hydrocorisae*), gruppe af tæger. Korte følehorn, ofte svømmeben. Hertil bugsvømmere, rygsvømmere, vandrovère, skorpionstæger og savtæger.

vandtårn, tårn, hvor der øverst findes en vandbeholder til opsamlng af den overskydede vandmængde i den tid af døgnnet, hvor forbruget ringe, for at bevare dens beliggenhedsenergi, således at den kan løbe ud til forbruget på den tid af døgnnet, hvor forbruget overstiger pumpernes kapacitet el. hvor pumperne er standse. I v findes desuden en brandreserve.

vandudlader, (*automatisk*) bruges til at fjerne kondensvand i dampledninger o. l., uden at der udslippes damp. v. kan styres v. hj. af en svømmer (ill.) el. en termostatisk ventilanordning.

Vandudlader.

vandur el. *klep'sydra* (gr. vandtyv), primitivt ur, i sin simpleste form en beholder, som fyldes m. vand (el. tømmes) i et bestemt tidsrum.

vandvædder, d. s. s. stødhævert.

vandvædske, betegn. for den klare vædske, der findes ml. hornhinden og regn-

buehinden (i det forreste øjenkammer), afsonders af strålelegemet i øjet.

vandværk, 1) vandforsyningsanlæg; 2) et vandforsyningsanlægs pumpestation og rensningsanlæg.

vandvæv, *bol.*, væv af tyndvægede store celler, der kan optage og gemme vand til brug for planten i tørre perioder (f. eks. hos kaktus o. a. saftplanter).

van Dyck, *Anthony*, se Dyck.

vandøgle ('*Varanus salinator*), ostind. varan. Sammentrykt svømmehale, lever i floder.

vaneformbrydere, d. v. s. personer, der begår forbrydelser (erhvervs- el.) vanemæssigt; kan under visse betingelser anbringes i arbejdsdshus el. sikkerhedsforvaring. Hvor alm. straf anv. kan strafferammen forhøjes med indtil det halve, i gentagelsestilf. indtil det dobbelte.

vaner ['vanar], inord. rel. en række guder. Frej, Freja, Njord osv., hørende til den indvandrede agerbrugskultur, opr. i modsætn. til aserne, kvægvælgernes guddomme. En myte handler om deres kamp og forening. Vane-kulten var en erotisk betonet frugtbarhedsritus knyttet til mark og skov, kvinder besørgede gudstjenesten.

'vanfør kaldes en person, som har mistet sin forlighed enten p. gr. af medfødte defekter el. s. flg. af sygdom el. læsioner.

Vanføre, Samfundet og Hjemmet for, grl. 1872, selvejende, statsanerk. institution, der varetager størstedelen af da. vanføreforsorg. Omfatter de ortopediske hospitaler i Kbh. og Århus samt håndværksskole og barneskole i Kbh.

vanføreforsorg, lægebehandling af vanføhed og dennes følger suppleret med en sådan spec. uddannelse og oplæring, som kan sætte den vanføre i stand til at ernære sig og sine på samme måde som andre. For trængendes vedk. afholdes udgifterne hertil, hvis hjælp ikke kan ydes af invalideforsikringen, gnm. det soc. udvalgt af staten. For hjælpeløse vanføre børn findes invalidebørnehjælpens hjem i Hørsholm og børnehjemmet Solbakken i Århus; den øvr. v. varetages af Samfundet og Hjemmet for Vanføre.

vang (*mark, skifte, indtægt, løkke, kobbel*), betegn. for en vis brøkkel af det til en landbrugsejendom hørende areal.

Wanganui [wá'a'nuí, wánga-], 1) flod på New Zealand's nordøst i Cook Strædet; 2) by ved l-s munding på nordøens S-kyst.

Wang Ching-wei [wai] 'dsiv 'wæi] (1884-1944), kin. politiker. Opr. knyttet til Sun Yat-sen, første- og udenrigsmin. 1932-35 under Chiang Kai-shek; gik 1938 ind for fred m. Japan, fra 1940 førstemin. i den jap.-venl. Nan-king-reg., s. å. president for den af Japan kontrollerede del af Kina.

vange (ty. *Wange* kind), 1) ved værktøjsmaskiner hver af maskinstativets længde- dragere, som danner føringer for slæder o. l.; 2) ved en trappe hver af de sidestykker, hvortil trinene er fastgjort.

Vangede [va'aQa], vestl. del af Gentofte kommune; 11931 indb. (1948).

Wangerøe [voar'o:k], den østligste af de ty. Østfrisiske Øer; 7 km²; ca. 1500 indb.

Vang-granit (efter byen V. på Bornholm), mørkegrå, mørkpletlet granit fra Bornholm, anv. til bygnings- og brosten.

Vangaard, /ens Sørensen (1875-1945), da. venstrepolitiker. Gårdmand i Vendsyssel; folketingsm. (Hjørring) 1910-43. Forsvarstilhænger, nationalt instillet; stemte mod salget af Da. Vestindien 1916, ivrig for Sydslavens tilknytn. til Danm. 1918-20. Udg. erindringer.

Wang Shih-chieh [vav 'la 'd3i'æ] (f. 1891), kin. politiker. Dr. jur. (Paris 1921), prof. i Peking 1921-27. Under visningsmin. under Chiang Kai-shek 1933-37, 1939-42, 1944-15; juli 1945-dec. 1948 udenrigsmin. Deltog i udenrigsmin.-mødet London sept.-okt. 1945.

Vangsaa ['vaij'så], *Mona* (f. 1920), da. danserinde, udd. ved Den Kgl. Ballet, 1942 solodanserinde. Bl. hendes partier er feen i »Sklaraffenland«, Myrtha i »Giselle«, »Vären« og Elise i »Konservatoriet«.

Van Hise [van 'hais], *Charles* (1857-1919), arner, geolog, kendt for sine vigtige arb. om metamorfose og om dannelsen af jernmalmlejerne v. Øvre Sø.

vanhjemmel foreligger, når overdrageren af en ting ikke er i stand til at hjemle erhververen denne, d. v. s. sikre ham imod, at trediemands ret over tingen kommer ham til skade, f. eks. fordi erhververen bliver nødt til at udlevere tingen til denne, v. giver ofte erhververen ret til at hæve aftalen, og i reglen til erstatning.

Wan-hsien [won xi'æn], by i den kin. prov. Sze-chwan ved Yang-tze-Kiang; 211 000 indb. (1931).

va'nille [-lja] (sp. *vaina* skede, bælg), de umodne, tørrede frugter af vanilleplanten, en trop. orkidé med lange, klatrende

Blomstrende vanillegren.
T. h. halvmoden frugt.

stængler, Mexico, v. dyrkes fl. steder i trop. egne. Den bedste v. kommer fra øerne Reunion og Mauritius. Bruges som krydderi.

vanil'li'n(af *vanille*), almind. af dioksybenzaldehyd, v. er det karakteristiske lugte- og smagsstof i vanille. Syntetisk v. anv. i stor udstrækning, som vanilleerstatning; som udgangsmateriale kan anv. løvtrætrjære, sulfidul el. nellikeolie (eugenol).

'vanitas (lat.), forfængelighed, v. vanitatum, forfængelighedernes forfængelighed (Præd. 1,2).

Vanity Fair ['vãni'ti 'fæa], roman af Thackeray (1848), da. overs. *Forfængelighedens Marked* (1877-78).

'vankan't, kant på tømmer, som ikke er berørt af saven (øksten).

Vanloo [va'lo], *Jean Baptiste* (1684-1745), fr. maler. Har malet figurbilleder. Hovedværk: *Endymion* (Louvre).

•Vanløse, vestl. bydel i Kbh.; 16572 indb. (1948).

Vanløse-forsøgene, det første da. off. større skoleforsøg (ved Vanløse Skole 1924-28). Søgte at fremme børns aktivitet og frie arbejde. Fik især bet. for folkeskolens undervisning i de første skoleår.

Wanne-Eickel [vana'aikal], ty. by i Ruhr-området; 87 000 indb. (1939). Stenkulsbrydning, jernudsmeltning, kern. industri; stor flodhavn.

Vannérus [-'neri:is]. *Allen* (1862-1946), sv. filosof. Skr. bl. a. *Vetenskapssystematik* (1907) og *Värdeidealism* (1914).

Vannes [van], nordfr. by. i dept. Morbihan; 28 000 indb. (1946). Fiskerihavn, udførsel af landbrugsprodukter.

Wannsee [vanze:], 3 km² stor sø gennemstrømmet af Havel i SV-Berlin; store badeanlæg.

Wannsjø [van'jø:], no. sø, Østfold, 0 f. Moss; 43 km².

vannstof (ty. *Wasserstoff*), no. for brint. **'vanri's**, i *skovbrug* betegn. forkorte, tynde grene fremkomne under den egl. trækrone.

Wanscher ['van'Jar], *Ole* (f. 1903), da. arkitekt. Forfatter til fl. afh. og bøger om arkitektur, møbelkunst og kunsthåndværk. *Møbelkunsten i Udvalgte Eksempler* (1928), *Møbeltyper* (1932), *Møbelkunstens Hist. i Oversigt* (1941), *Engelske Møbler* (1944). Har opført fl. villaer i Kbh.s omegn.

Wanscher, *Vilhelm* (f. 1875), da. kunsthistoriker, 1928-45 prof. v. kunstkad.

Har bl. a. udg. *Rafaël og Michelangelo* (1908), *Grækenes Syn på Kunst* (1914), *Raffaello da Urbino* (1919), *Kai Nielsen* (1926), *Arkitekturens Hist.* 1-3 (1927-31), *Chr. 4.s Bygning* (1937).

Vansittart [vãn'sitat], *Nicholas*, baron of Bexley (1766-1851), brit. politiker. Som sekr. i finansmin. 1801-04 og 1806-07 vandt VN. M.Rothschild's finansielle støtte til krigen mod Napoleon. Klarede som finansmin. 1812-22 vanskelighederne efter krisen 1811-12.

Vansittart [vãn'sitat], *Robert Gilbert*, (1941) 1. baron of Denham (f. 1881), brit. diplomat. Siden 1902 i diplomatiet, fra 1920 i udenrigstjenesten, beklædte 1938-41 den nyoprettede post som diplomat, rådgiver f. udenrigsmin. Før og under 2. Verdenskrig ivrig modstander af Tyskl., krævede i *Lessons of My £(s)* (1943) omskoling og demilitarisering af tyskerne (vansittartisme), rettede efter krigen skarpe angreb mod Sovj. Også skønlitt. forfatter.

Wanstead and Woodford ['wãnstid an 'wudfad], nordøst, forstad til London; 61 000 indb. (1948).

Van-søen, saltsø i Ø-Tyrk.; 3400 km².

vant (holl.), *sov.*, tov el. wire, der støtter masten.

Van'ua 'Levu, næststørste og højeste bl. Fiji-øerne; 5517 km².

Van Vechten [vãn'væktan], *Carl* (f. 1880), amer. forfatter. Romanerne *Peter Whiffle* (1922), og *Nigger Heaven* (1926, da. 1933).

vanværende handling, en i den offentlige mening, i da. straffelovgivn. før 1939 grundlag, i forb. m. frihedsstraffe, for fortabelse af visse rettigheder (ret til ansættelse i offentlig tjeneste el. hverv, til udøvelse af visse næringer m. m.). Begrebet v. defineredes ikke nærmere i loven; det anv. i praksis især om graverende berølgelses-, sædeligheds- og voldsforbrydelser. Jfr. areoprejsning.

Vanås [va:nå:s], sv. slot, NNV f. Kristianstad, væs. fra 16. årh. Kunstsaml.

wapiti ['wapati] (creesprog: lys, bleg) (*Cervus canadensis*), stor nordamer. hjort, nær beslægtet med alm. kronhjort.

vapori'se (lat. *vapor* damp), fordampe; vapori'me'ter, fordampningsmåler.

Wappers ['vapars], *Gustave* (1803-74), belg. maler. Har malet farvestrålende historiemalerier.

Wapping ['wipɪŋ], kvarter i østl. London med London Docks.

Var [va:r], 1) 120 km l. flod, fra dept. Alpes-Maritimes til omkr. Nice; 2) fr. dept. omkr. 1); 6023 km²; 371 000 indb. (1946). Landbrug og industri.

vara ['vora], mål i Spån., Portugal og Latinamer., 83,6-110 cm.

va'ra'ner (arab. *waran*) (*Varanidae*), store firbenlige øgler. Lang, kløftet tunge. GI. verdens tropser.

Var angerfjorden [va'rai'ar'fjo:ran], 118 km l. indskæring fra Barents Hav, i N-No. På den lave N-side kyststaden Vadsø, på den stejle S-side grubebyen Kirkenes.

Varangerhalvøya [vu'ranar'halvoia], halvø i det nordøstligste No., ml. Varangerfjorden, Barents Hav og Tanafjorden; 5930 km². Mod Ø ligger Vardø og mod S Vadsø. N-kysten er en af de vejr- hårdeste i Norge.

Varberg [va:rbærj], sv. kyststad; 12 000 indb. (1949). Fiskeri, stenhuggeri. Fæstningen (nu kaserne og museum) opførtes i 13. årh. og var i Unionstiden den stærkeste da. borg ved Kattegat; under Syvårskrigen erobret af Erik 14. 1565; efter

Luftfoto af Varbergs fæstning.

+ type skrift), art skrivemaskine, hvorpå sats til bøger og aviser kan skrives, til senere reproduktion for bogtryk el. offset. V slog igennem under typografstrøjen i Chicago 1948, hvor den med kvindelig betjening fremstillede tekst blev ombrudt og klæbet op til hele avisider, hvorefter der fremstilledes trykplader til rotationspressen.

'varix (lat.), åreknude.

'Varkaus, fi. flække, 65 km SSØ f. Kuopio; 15 000 indb. (1947). Vandkraftstation, trævarerindustri.

varmblodede kaldes pattedyr og fugle, fordi deres legeme hæren konstant, ret høj temp., som regel op mod 40° C. Hos dyr, der ligger i dvale, falder legemstem. dog.

varme, energiform, der er knyttet til alt stof, og som består i en bevægelse af stoffets molekyler, der bliver livligere, jo højere legemets temp. er. v-energi el. v-msengde måles i kalorier (cal). Tilførelse el. fratages et stof v, sker der enten en temp.ændring, d. v. s. en forandring af molekylernes kinetiske energi, el. en ændring af tilstandsform (smeltning, størkning, fordampning), d. v. s. en forandring af molekylernes potentielle energi, v kan forplantes fra et legeme til et andet ved v-ledning, v-strømning el. v-stråling, idet v altid går fra et sted med højere til et sted med lavere temp. v kan opstå af og omdannes til andre energiformer (jfr. varmeteori).

varmeanlæg, tekn. indretninger til opvarmning af rum, f. eks. centralvarmeanlæg, fjernvarmeanlæg, ovne, kaminer og kakkelovne.

varmeapparat, alm. betegn. for radiator og calorifere.

varmebed el. *varmebænk*, d. s. s. drivbænk. varmebehandling, 1) med., universel el. lokal opvarmning af legemet v. hj. af bade, pakninger, slambade, glødelys, diatermi m. m.; 2) af *metallegeringer*, opvarmning til forsk. temp. og afkøling med forsk. hastighed, tilsigter homogenisering, fjernelse af spændinger og deformationshårdhed (udglødning) el. forøgelse af styrkeegenskaber (modning).

varmeenhed, enhed for varmemængde, d. s. s. kalorie (cal).

varme farver, i malerkunsten: rød, orange, gul; modsat kolde farver. Blandingsfarver fremtræder varmere el. koldere eft. d. blandingen, f. eks. grøn varmere ved blanding med gul, koldere ved blanding med blå.

varmefylde el. *specifik varme* for et stof er det antal kalorier, der skal tilføres 1 g af stoffet for at opvarme det 1° C. v for vand er 1 cal if. definitionen på kalorie, v bestemmes ved kalorimetermålinger og er for de fleste stoffer mindre end 1 cal, mindst for tunge og størst for lette stoffer, fordi der går færre tunge molekyler end lette på 1 g. For luftarter, der udvider sig stærkt ved opvarmning, vil en del af den tilførte varme medgå til at overvinde det ydre tryk, hvorfor man må skelne ml. v ved konstant tryk og v ved konstant rumfang, hvoraf den første er større end den sidste.

varmeegrad, d. s. s. temperatur.

varmeisolering, isolering af bygninger, rørdninger m. v. for at formindske varmetabet. Fra et lukket rum sker det største varmetab gnm. vinduer, desuden

er der varmetab gnm. øvrige begrænsningsflader som vægge, lofter, gulve og døre, og endelig gnm. utætheder, v sker for vinduer ved anv. af dobbelt, evt. tre-dobbelt glas. Vægge isoleres ved at bagmuren udføres af lette, varmeisolerende sten (f. eks. molersten, mangelhulsten), el. ved at hulrummet udfyldes med isoleringsmateriale, el. ved at hele væggen udføres af isoleringsmateriale (gasbeton, cellobeton, Siporex, mangelhulsten), el. (isar ved gi. bygninger) ved at væggen beklædes med isoleringsmateriale (træfiberplader, korkplader, glas- og stenulds-måtter). Indvendig v egner sig bedst til rum, der opvarmes i kortere perioder; udvendig v bedst til stadig opvarmede rum (beboelsesrum), da varme i så fald akkumuleres i væggene. Også væg- og tagfladers farve er af betydning, idet, eks. sort indsluger (og udstråler) mange varmetraler, medens hvidt tilbagekaster dem.

varmekapacitet måles ved produktet af et legemes vægt og dets varmefylde og angiver legemets evne til at optage varme. varmeledning el. *konduktion*, en transport af varme gnm. et stof, forårsaget af en temp.forsk. v er proportional med temp.forskellen og med stoffets areal, men omv. proportional med dets tykkelse, samt proportional med stoffets v-egne, hvorved forstås det antal cal, der i 1 sec ledes gnm. en terning af stoffet med kantlængden 1 cm, hvor temp.forskellen ml. to modstående sideflader er 1° C. Stoffer med stor v-egne (metaller) kaldes gode varmeledere, medens stoffer med ringe v-egne (træ, glas, luft) kaldes isolatorer, v forklares ved den kinetiske varmeteori som energiudveksling ved sammenstød ml. nabomolekyler.

varmemaalere til centralvarmeanlæg kan være *fordampningsmålere* el. *termo-elektriske målere*. I den førstnævnte type benyttes en vædskesøjles fordampning som mål for den brugte varmemængde, hvorfor den har den fejl, at den ikke viser samme resultat, når lige store varmemængder bruges i form af en langvarig, lav varmeegrad el. en kortvarig, høj varmeegrad. Den termo-elektriske varmemaalere består af en samling termoelementer, hvis ene loddede er anbragt uden for radiatoren, og hvis andet loddede er anbragt på radiatoren (el. varmtvandsledningen). Der vil da i det elektr. ledningsnet, som forbinder termoelementerne, opstå en elektr. strøm, proportional med temperaturforskellen. Strømmens styrke og varighed og dermed varmemængden registreres i en kviksolvmåler, fælles for radiatorerne i hver lejlighed. Varmeregnskab i ejendomme med centralvarme føres i alm. på grundlag af de på radiatorerne opsatte v.

varmepol, mindre område på Jordens overflade, der er væsentlig varmere end de omgivende egne.

varmepude, *elektr.*, flad pude, der opvarmes ved elektr. strøm i en indbygget modstands tråd.

varmeregulering, *fysiol.*, findes hos varmblodede dyr og mennesker og foregår ved en kontrol af 1) varmedannelsen (kemisk v) og 2) varmeafgivelsen (fysisk v). Varmedannelsen kan nedsættes til et minimum ved absolut ro i indifferent temperatur. Den øges ved virksomhed af muskulaturen, vilkårligt el. som kulderystelser. Varmeafgivelsen sker først og fremmest gnm. huden ved stråling, ledning og fordampning af sved. Svedfordampningen kan øges stærkt, f. eks. under arbejde. For stråling og ledning er hudens temp. af bet. Denne kan reguleres gnm. kredsløbet, v styres af et centrum i hjernen.

varmeskade på planter, a) På friland kendes v som væltesyge hos kimplanter af træer ved overophedning af jordoverfl. I varme somre forekommer solsvindning af pære- og agurkeblade. Stammer, der lysstilles ved stærk udhugning, lider v. s. flg. af overophedning af vækstlaget (barkslag), idet barken revner og løsnes. v ved solskoldning træffes hos saftige frugter, især stikkelsbær, b) I vækst-

huse kan v opstå ved brændglasvirkning, fremkaldt af blærer i glasset; den viser sig da som striber el. rækkestillede huller i blade, c) Frø kan ved opbevaring få v, der skyldes opvarmning og vanddannelse ved ånding. Kartofler og roer i varm kule ånder stærkt, derved stiger temp. og ånding, således at v til slut opstår ved iltmangel.

varmestrømning el. *konvektion*, *fys.*, varmestransport i flydende og luftformige legemer forårsaget ved de vægtfyldeforskelle, der opstår ved opvarmningen, v spiller en stor rolle ved boligopvarmning og ved strømninger i atmosfæren, varmestråling, *fys.*, den elektromagnetiske stråling, som ethvert legeme udsender som følge af sin temperatur, f. eks. solstråling el. v fra en kakkelovn. Den v, som udsendes pr. sec fra 1 cm² af legemets overflade, er proportional med 4. potens af legemets absolute temp. (Stefans lov), v danner et kontinuert spektrum, hvis maksimum ligger ved en bølglængde, der er omvendt proportional med det strålende legemes absolute temp. (Wiens forskydningslov). Ved lave temp. udstråles altså lange bølger (mørk v. el. infrarød stråling), ved høje temp. tillige kortbølget, synligt lys, d. v. s. legemet gløder. Når v rammer et legeme, vil en del absorberes og opvarme dette. Ved et legemes absorptionssevne forstås den brøkdel, som legemet absorberer af den ankomende stråling. Forholdet ml. et legemes absorptions- og dets varmeudstrålingssevne er konstant (Kirchhoffs lov), således at et sort legeme udstråler mere end et hvidt ved samme temp.; og et absolut sort legeme udstråler mest.

varmeteori el. *termodynamik* omhandler varmens omsætning med andre energiformer, v-s 1. hovedsætning er energisætningen, der siger, at summen af al energi er konstant, el. at det er umuligt at konstruere et perpetuum mobile. Ved energiomsætninger er energimængden ækvivalente; f. eks. vil 0,427 kgm mek. arbejde altid omdannes til 1 cal (varmeækvivalentet). Medens mek. arbejde fuldstændig kan omdannes til varme, kan varme kun delvis omdannes til mek. arbejde, idet resten forbliver som varme. Dette omhandles i v-s 2. hovedsætning, der siger, at det er umuligt at konstruere et perpetuum mobile af 2. art, d. v. s. en maskine, som kan tage varme fra en enkelt varmebeholder og helt omdanne denne til arbejde. Der skal derimod altid findes en anden varmebeholder, hvortil den ikke omdannede varme kan afgives ved en lavere temp. Den brøkdel af varmen, der maksimalt kan omsættes til arbejde, bestemmes if. Carnots princip alene ved temp. af disse to varmebeholdere. Disse forhold udtrykkes også ved sætningen om, at entropien vokser, v, der spiller en stor rolle for konstruktion af varmekraftmaskiner, er især udviklet af Clausius, Boltzmann og Maxwell.

varmetoning, *kern.*, varmemeforbrug el. varmeudvikling, der finder sted ved enhver kern. proces.

varmeverdi, fødens, d. s. s. kalorieverdi. varmeækvator, det bælte omkr. Jorden, der har den højeste middeltemp. for hele året. I januar falder v ret nær s. m. ækvator (temp. 26,5°), men i juli forskydes den til ca. 20° n. br. (temp. 28,0°). varmeækvivalentet el. *varmens mek. ækvivalent*, det mek. arbejde, der kræves for at frembringe 1 kalorie, nemlig 0,4269 kgm el. 4,186·10⁷ erg.

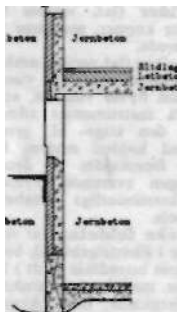
varmfront, *meteor.*, inden for Frontologien betegn. for det luftlag, hvor den varme luft trænger ind over den kolde.

varmhus, et drivhus, hvor tropeklimala

tilstræbes.

Varming, *Agnete* (f. 1897), da. malerinde; landskaber, portrætter og mosaikarb. efter tegn. af J. Skovgård.

Varming, *Ernst* (1852-1930), da. tandlæge; specialist i behandl. af ganespalter. Varming, *Eugenius* (1841-1924), da. botaniker, prof. ved Kbh.s Univ. 1885-1911. Opholdt sig 1863-66 i Lagoa Santa i Brasilien hos den da. naturforsker P. W. Lund og samlede her et stort materi-

Varmeisolering.

ale, som af W. o. a. blev behandlet og udgivet. W er ved sin bog *Plantesaafund* (1895) grundlæggeren af planteokologi, har endv. skrevet om da. plantesaafund og udgivet vigtige håndbøger og lærebøger, bl. a. *Dansk Plantevækst* 1-3 (1906-19). (Portræt sp. 4826).

Warming, Jens (1873-1939), da. statistik. 1919 prof. ved Kbh.s Univ. Hovedværk: *Håndbog i Danmarks Statistik* (1913 og senere udg.). Har også ydet bidrag til kirkelige og sociale opgaver.

Warming, Kristoffer (1865-1936), da. arkitekt, elev af Hans I. Holm. 1923-36 kgl. bygningsinsp. Har bl. a. i Kbh. opført *Kingos Kirke* (1910), *Rockefeller-Instituttet* og *det nye univ.bibl.* (1935-38), og i provinsen den første bygn. i pavillon-system, *sindssygehosp.* i *Nykøbing S.* (1910-16) og *Østre Landsrets bygn.* i *Viborg* (1917-20).

varmuftsbad el. *hedluftsbad*, bad i rum med tør luft på 50°-70° C.

varmluftsbehandling, behandling til bekæmpelse af nøgen btand i byg; har fremfor varmtvandsbehandling den fordel, at der anvendes mindre vand, og kornet tørrer hurtigere. Der gennemføres for tiden (1949) forsøg med v for at undersøge, om den kan afløse varmt vandsbehandling (varmt vandsafsvampning).

varmtvandsafsvampning anv. til bekæmp. af nøgen bygbrand (ustilgode nuda), v udføres ved efter forudgående udblødning i løst vævede sække at dyppe kornet 10 gange i løbet af 5 minutter i vand, der holder en temperatur på ca. 50° C. Behandlingen foretages nu næsten udelukkende på anlæg, hvor man er i stand til konstant at holde denne temperatur. Under navn af *L. L. Jensens varmtvandsmetode* er v kendt verden over.

varmtvandsforsyningsanlæg består af en vandbeholder med det til forsyningen nødvendige rumindhold. Den kaldes gennemstrømnings- el. tømningsbeholder, eftersom beholderen står i direkte forbindelse med vandværksledningerne el. ej. -i beholderen anbringes varmegiveren, der ved centralvarmeanlæg består af rør el. en kappe, hvorigenom anlæggets varme vand cirkulerer. Ved mindre anlæg kan varmeelementet være elektr. el. et direkte ildsted, som gasfyr el. kulfyf. Ved passende behandl. (f. eks. elektrolytisk) kan stendannelse el. korrosion i anlægget modvirkes.

Varna, udflytningstid i Marselisborg Skov ved Århus.

Varna, Bulg.s vigtigste havneby, i Varna-bugten; ved Sortehavet; 70 000 indb. (1937). Bane til indlandet. Nogen landbrugsindustri.

Warneford [wɑ:rnɜ:3d], R. A. J. (1893-1915), eng. flyverpilotant. Nedkæmpede 7. 6. 1915 som den første flyver et fly. Zeppelin-luftskib. W omkom kort efter ved en flyveulykke i England.

Warmeinde [varna'myndɜ:3], ty. havn ved Warnows udløb i Østersøen; bydel af Rostock. Fra 1903 færgeforb. t. Gedser.

Warner [wɑ:na], Rex (f. 1905), eng. forfatter. Har bl. a. skrevet *Poems* (1938), *The Wild Goose Chase* (1939), fantastisk-allegorisk roman; *The Professor* (1939), om en idealists kamp mod fascismen; *The Aerodrome* (1941), da. *Flyvepladsen* (1942), om teknik kontra mennesker, *Why Was I Killed* (1943), da. *Hvorfor Blev Jeg Drebt!* (1946).

Warner Brothers [wɑ:rnɜ:3brɑ:ʃtɜ:3], amer. filmselskab, oprettet 1915 af fire brødre Warner. Ramtes af krisen i tyverne, men dets lancering af talefilmene med »Jazz-Sangeren« og »Den Syngende Nar« (1927-29) bragte det atter på fode.

Varngængen von Ense [varna:ɣɜ:3n fɔn ɛ:nsɜ:], *Karl August* (1785-1858), ty., frisindet skribent med omfattende tidshist. orienteret forf.skab, g. m. *Rahel* (1771-1833), f. Levin. I V-s salon i Berlin dyrkedes Goethe og færdedes Heine.

Warnow [varno:ɜ:], 128 km l. flod i Mecklenburg, løber gnm. Rostock og udmunder i Østersøen ved Warnemünde.

varpe (ty.), bevæge skib ved træk i trosse (varp), fastgjort i lille let v-anker, pæl el. forankret v-tønde.

warrant [wɑ:rnɜ:3nt] (eng.), fuldmagt, sikkerhed, oplagsbevis udstedt af oplagshus.

Warrego [wɑ:ri:go:u], biflod til Darling, SO-Australien.

Warren [wɑ:rin], *Robert Penn* (f. 1905), amer. lyriker og romanforfatter. Kendt især for romanen *All the King's Men* (1946), bygget over sydstatspolitikeren Huey Long's (1893-1935) løbepane.

Warrington [wɑ:ri'ɑ:ntɜ:n], by i NV-Engl. ved Manchester Ship Canal 0 f. Liverpool. 78 000 indb. (1948). Jern-, glas-, bomulds-, sæbe- og kemisk industri.

Varro, rom. konsul 216 f. Kr., havde hovedansvaret for nederlaget v. Cannæ mod Hannibal.

Varro, Marcus Terentius (116-27 f. Kr.), rom. forfatter. Deltog i borgerkrigen på Pompejus' side. Frodigt vidensk. forf.skab. Hovedværk: *Antiquitates* (antikviteter), en fuldstændig skildring af rom. kultur fra den ældste til hans egen tid; tabt, men i oldtiden stærkt benyttet og citeret. *De lingua latina* (om det lat. sprog), gramm. værk i 25 bøger, hvoraf 6 bevarede.

Warschau [varʃau], ty. for Warszawa. **varsel**, begivenhed el. oplevelse, der anses for tegn på fremtidig hændelse.

varslerer, zool., d. s. s. varaner.

varsling af strejke el. lockout skal i Danm. if. septemberforliget og senere best. altid finde sted over for modparten net. 1. varsel senest 14 dage før (i landbr. 3 uger før) og 2. varsel 7 dage før arbejdsstandsning, undt. i særlig påtrængende tilf. (betalingsstands., liv, ære, velfærd). I mods. fald er arbejdsstands. overenskomststridig (»ulovlig«) og kan indtænkes for den faste voldsforret.

varsoviene [varʃo'vʲɛn] (fr. *Varsovie* Warszawa), fr. selskabsdans i rolig 'li takt, beslåget med mazurka.

Warszawa [var'ʃava], ty. *Warschau*, 1) Polens hovedstad, ved Wisla; 607 000 indb. (1948); (1289 000 i 1939, 20 000 jann. 1945). W er med sin centrale beliggenhed et vigtigt trafikcentrum med flodhavn og stor handel samt bet. jern- og tekstilindustri. Univ. i middelald. hovedstad i Masovien, 1526 til Po. Polens hovedstad fra 1550, 1795-1806 under Preussen, 1806-13 hovedstad i storthertugdømmet W, derefter til 1. Verdenskrig russ. Fra 1918 hovedstad i Den Po. Rep. Kapitulerede 27. 9. 1939 efter et hårdt ty. luftbombardement. Efter den po. opstand aug.-sept. 1944, hvorunder det meste af W ødelægtes, kapitulerede W 2. 10. Erobreret af russerne 17. 1. 1945.

2) storthertugdømme, oprettet af Napoleon I. 1807 af de områder, Preussen havde fået ved Polens 2.-3. deling (Poznan, Storpolen, Masovien); fik 1809 Vestgalicien fra Østr. Opløst ved Napoleons nederlag 1813, tilfaldt (undt. Poznan) Rusl. som kongerigt Polen 1815.

Warszawa-konventionen [var'ʃava], overenskomst vedtaget 1929 i Warszawa på en internat. juridisk luftfartskonference. W danner grundlaget for de fleste landes luftbefordringsbestemmelser og fastlægger tillige omfanget af det befordrende luftfartsselskabs ansvar over for det befordrede (jfr. Rom-konventionen).

Warta [varta], ty. *Warthe*, 760 km l. biflod til Odra (Oder) i V-Polen.

Wartburg [rɜ:k], bjergslot ved Eisenach i Thüringen, opført fra ca. 1070 af de thuringiske landgrever. Her holdtes 1207 sangerkrigen ml. de berømteste ty. sangere, og her boede Luther 1521-22 og oversatte N. T.

Wartburg-krig, ty. digt (13. årh.), en poet. disputation (sangerkrigen på Wartburg). Benyttet af R. Wagner i »Tannhäuser«.

Warthe [varta], ty. navn på floden Warta.

Warteland [vartaland], 1939-45 ty. admin. område omkr. Warta (Warthe) i den besatte del af Polen (indlemmet i Tyskl.). Hovedstad: Poznan (Posen).

Warton [wɑ:tn], *Thomas* (1728-90), eng. forfatter. Skrev det berømte værk *History of English Poetry* (1774-81) og digte *The Pleasures of Melancholy* o. a.

Vartov (opr. gæstgiversted v. Hellerup ved navn *Vario* giv agt!), tidl. stiftelse i Kbh. Grl. 1296 for fattige syge; fra 1666 i Løngangsstræde; nuv. bygning opført

1726-44, senere udvidet og forhøjet. 1934 flyttedes stiftelsen til Klædebo Parkalle og fik navnet Gammel Kloster. V-s bygninger ejes af Kirkelig Samfund af 1898 og anv. til forsk. formål. Vartov kirke, hvor Grundtvig var præst 1839-72, købt 1925 af V valgmænd.

Vartov Kilde, helligkilde i nærheden af gi. Vartov. Valfartstid; kildemarked.

varulv (egl. mand-ulv), 1) i folketroen en mand, der er forvandlet til ulv og kun igen kan blive menneske, hvis han spiser hjertet af et ufødt barn; 2) *y. Wel(h)rwolf*, betegn. for medl. af nationaloss. partisan- og sabotørgrupper, der, da 2. Verdenskrig førtes ind på ty. område, skulle operere i ryggen på fjenden. Efter kapitulationen brugt om hemmelige ty. modstandsgrupper.

Varuna, i ind. rel. gud for venskab og fred, i den vediske periode s. m. Mitra herre over den hellige lov og orden, der skaber menneskers og verdens liv. I eftervedisk mytol. vandgud, der lader floder og regn strømme.

Varus (d. 9 e. Kr.), rom. statholder i Germanien fra 6 e. Kr., faldt med 3 legioner i Teutoburgerwald mod Arminius.

Varus, giv mig mine legioner igen! (lat. *Vare, redde legiones!*), kejser Augustus' udbrud ved budskabet om Varus' nederlag.

varv (sv. *geol.*), et i løbet af et år afsat lag i det lagdelte smeltvandsler fra istiden. Et v består af en finsandholdig nedre del, afsat i sommerens smeltperiode, og en øvre del af fedt ler, afsat om vinteren. I Danm. findes v afsat i kortere perioder (såk. døgn-v). Ved måling af v-s veksellende tykkelse fra år til år har de Geer o. a. kunnet parallelisere lag fra forsk. steder og derved skabt en kronologi for isens tilbagegrykning gnm. Sv. o. a. nedside områder.

Warwick [wɑ:rik], eng. jarler af bl. a. slægtene Beauchamp (1268-1449), Neville (1449-99) og Greville (fra 1759). Richard Neville (1428-71) blev 1449 jarl af W ved ægteskab med Anne Beauchamp; kaldet kongemageren, fordi han først hjalp huset York på tronen 1461, dernæst Lancaster 1470. Faldt mod Edward 4. ved Barnet (18 km NV f. London). -Om John Dudley, earl af W, se Northumberland.

Warwickshire [wɑ:rikʃɜ:], grevskab i Midt-Engl. omkr. Birmingham, 2528 km², 1 821 000 indb. (1948). Frugtbar bakke-land, rige kullejer. Hovedstad: Warwick [wɑ:rik], SO f. Birmingham. Landbrugsindustri. 16 000 indb. (1948).

va'rae'ger (russ. *var jag i*), nord. væringer, russ. navn på Ruriks vikinger.

vas (lat.), anal., kar. Eks: vas deferenens, sædstrængen.

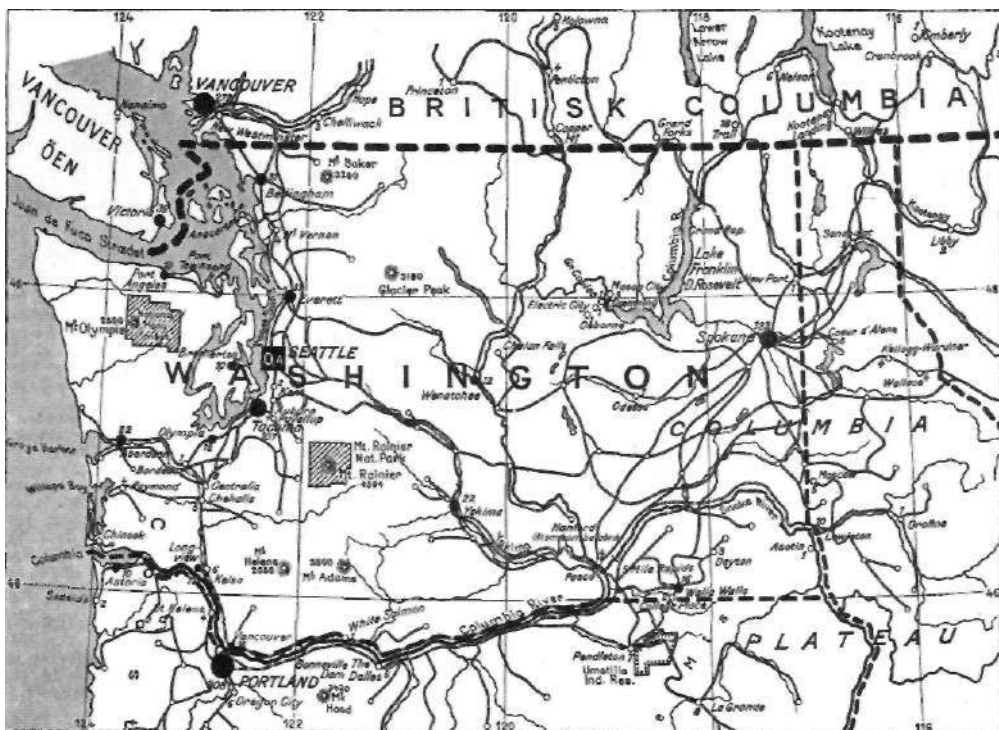
Vasa, sv. kongeslægt. Hørte i 14.-15. årh. til rigsårdsaristokratiet, opr. unionsvenlig. Gustav Eriksson V blev 1523 konge af Sv., hvor hans æt styrede til 1654 (Kristina). Konger i Polen 1586-1668. Uddøde på mandslinien m. Johan Kasimir af Polen 1672, på kvindesiden m. Kristina 1689.

Vasa, sv. navn på Vaasa, Finland. *va'sal'* (senlat., fra keltisk ord m. bet. tjener), d. s. s. lensmand.

vasalstat, stat der står i statsretligt el. politisk underordningsforhold til en anden. *Va'sa'no*, søsygemiddel; blanding af kamfer-salte af skopolamin og hyoscyamin.

Vasaorden, sv. orden for fortjenester

Maalestok t<5 625 000
Kort over staten Washington.

Udarbejds: J. Humtur,

på landbrugs- og industriområder. Stiftet 1772. 6 klasser.

Våsarhelyi ['va:Ja:rhæj], *Gydray (Georg)* (f. 1914), ung. pianist, elev af Béla Bartók og Edwin Fischer. Har boet adsk. år i Danmark.

Vasari [va:'zari], *Giorgio* (1511-74), i tal. maler, arkitekt og kunsthistoriker, elev af Michelangelo og Andrea del Sarto. *Fresker i Palazzo Vecchio* i Firenze. Alterbilleder og portrætter. Har givet tegninger til *Uffizierne* i Firenze. *V-s Le vite de' piu eccellenti pittori, scultori ed architetti italiani* (1550) giver biogr. af hans samtids kunstnere samt disses forgængere.

Vasastaden ['va:sasta:n], bydel i nordl. Stockholm.

Vasa-stil, sv. Renæssance-stil, især i bygningskunst, fra Vasa-kongernes tid.

Wasatch Mountains ['wä:sät •mauntz], vestligste Rocky Mountains kæde i USA, strækkende sig N-S gnm. Utah (3479 m).

Vasa-tiden, i sv. hist. perioden fra Gustav Vasas tronbestigelse 1523 til Kristinas abdikation 1654, hvor Sv. hævdede uafh. af Danmark. og svang sig op til førende magt i N-Europa.

Vasco da Gama, se Gama, Vasco da. **Vasconcellos** [vå'kon'sælj], /, *Leile de* (1858-1941), førende portug. filolog.

vasekto'mi' (vas(o)- + ektomi), operation, hvorved man fjerner et stykke af sædstrengen, enten for at gøre individet forplantningsudygtigt el. (hos ældre mænd) som indledning til kateeterbehandling for at undgå, at en infektion forplanter sig til pungen.

vase'lin(e), gul blod masse, smp. ca. 35°, bestående af kulbrinter, fås ved rensning af remanensen fra jordoliedestillationen. Anv. i medicinen og parfumeriet til salver, til smøring, samt til indfedtning af læder. Kunstig v, der er farveløs, men mindre værdifuld, fås af ceresin el. paraffin ved opløsning i paraffinolie.

Wash., of. fork. f. staten Washington. **Wash-bugten**, eng. *The Wash* [5a 'wäj], bred, lavvandet bugt på Engl.s østkyst. Siden middelalderen er en stor del af W inddæmmed (The Fens).

Washburne ['wafbrn], *Carleton* (f. 1889), arner, skolemand. Udformede som skoleinspektør i Winnetka Winnetka-planen. Har fra 1945 arbejdet med rekonstruktion af Ital.s skolevæsen. *Adjusting the School to the Child* (1923) (da. *Winnetka-teknikken* (1937)).

Washington ['wajintn, 'wäj-], USA's hovedstad i District of Columbia; 898 000 indb. (1948), deraf 1/3, negre. W har ingen industri af betydning, men præges af smukke regeringsbygninger, store parker, brede avenuer og velholdte villakvarterer. 0-V strækker sig parkanlægget The Mall; ved dets østl. ende ligger kongrespaladset Capitol, der rummer Repræsentanternes

Washington. Capitol.

Hus og Senatet; ved dets vestl. ende (ved Potomac River) ligger Lincoln Memorial; i parkens centrum står den 169 m h. marmorelisk, W Monumentet. N f. sidstnævnte ligger presidentboligen Det Hvide Hus. De fleste ministerier og regeringskontorer ligger ved Pennsylvania Avenue, der forbinder Capitol med White House. V f. Potomac River ligger bl. a. krigsministeriets bygning (Pentagon Building) og George Washingtons landsted Mount Vernon. Smithsonian Institution og store museer giver W videnskabeligt ry. - W er grl. 1790.

Washington ['waj'atn, 'wäj-] (fork. Wash.), nordvestligste stat i USA; 176610 km²; 1 736000 indb. (1940; 1947: 2 357 000), 9,9 pr. km²; 7400 var negre og; 31000 kinesere og japanere; 53,7%

boede i byerne. Hovedstad: Olympia; største by: Seattle. W-s vestl. halvdel opfyldes af Coast Range og Cascade Mountains, adskilt af en dal, i hvilken Puget Sound skærer sig ind fra N. W-s østl. del tilhører Columbiaplateaet, der afvandes af Columbia River, med bifloder. Mod V hersker mildt tempereret, regnfuldt kystklima, og bjergene dækkes af tætte nåleskove; mod O er nedbøren mindre og busksteppe fremherskende. - *Erhverv*. Landbruget avler især hvede og hør; desuden enorm æblehøst (1944:40,1 % af USA-s høst). - *Skovbrug*: W er den vigtigste minedriferende stat i USA. Bet. mindre. *Fiskeri* af laks og helleflynder er meget stort. Vigtige industrier er konservervæsen, savværker, papirfabrikation og fremstilling af letmetaller. Store forråd af vandkraft. Største kraftanlæg ved Coulee Dam. - Første kolonisation 1811; til USA 1846; territorium 1853; stat 1889.

Washington ['wajhtan, 'wä-j, *Booker T.* (1856-1915), USA-skolemand. Søn af hvid fader og negerlavinde, kæmpede sig frem til uddannelse; religiøs agitator og fortalere for negeroplysning; ledede negerhøjsskole i Tuskegee, Alabama. Udg. *Up from Slavery* (1902).

Washington ['wajio'tan, 'wä-j, *George* (1732-99), arner, statsmand. Plantageejer i Virginia, udmærkede sig i eng.-fr. kolonikrig 1755-63; koloniernes overgenerale i kampen mod Engl. fra 1775, opnåede at skabe brugbar hær af de frivillige, sejrede ved Boston 1776, gik over Delawarefloden 1776, sejrede v. Saratoga 1777, ved Yorktown 1781. Privatmand efter 1783; 1787 formand f. grundlovgivende unionsforsaml., president 1789-97, afslag genvalg 1796. Trods en del kritik i samtiden beundret som USA-s grundlægger. (Portræt sp. 4826).

Washington Mount [maunt 'wattn], højeste punkt (1920 m) i White Mountains i New Hampshire, USA.

Washington Bridge [-brid3] (eng. W- broen), hængebro i New York, største spændvidde 1065 m. Færdigbygget i 1931.

Vatnajokull ['vahnajo:godl], Islands største firplateau, dækker den højeste del af det sydøstl. Island; 8500 km², 1400-2000 m h. Op over isen rager enkelte toppe, og under den findes fl. virksomme vulkaner. Ved S-randen ligger Islands højeste bjerg, Hvannadalshnukur (2119 m) i Oræfajokull. (III. se Island).

'Vatnsdoela 'Saga (oldisl: sagaer om vatnsdølerne), islændingesaga fra slutn. af 13. årh. Skildrerer høvdingslægst gnm. fire generationer (9. og 10. årh.); det sammenbindende element er ikke handlingen, men den gode lykke, der stadig hviler over slægtens repræsentation. V-s hist. kerne er stærkt litt. bearbejdet.

Watson [wåtsn]. John (1850-1907), eng. forfatter. Udg. under mærket Ian MacLaren' skotske folkelivsskildringer f. eks. *The Days of Auld Lang Syne* (1895).

Watson [wåtsn], John Broadus (f. 1878), arner, psykolog. Grl. behaviorismen. Har bl. a. skr. *Psychology from the Standpoint of a Behaviorist* (1919) og *Psychological Care of Infant and Child* (1928).

Watson [wåtsn]. Sir William (1858-1935), eng. digter. Vigtigste digtsamlinger: *Wordsworth's Grave* (1890) og *Lacrymæ Musarum* (1829). W behandlede bl. a. nationale og politiske emner.

watt [vat] (efter James Watt), enhed for elektr. effekt = 1 joule pr. sec; w-forbruget findes som produktet af strømstyrken i ampere og spændingen i volt.

Watt [wåt], James (1736-1819), skotsk mekaniker og opfinder, opr. instrumentmager i Glasgow, hvor han fik ansættelse som mekaniker ved univ. I 1759 beg. W at arbejde med dampmask.-problemet, og i 1763 fik han overdraget reparationen af univ.-s model af Newcomens dampmask. Dette gav stødet til meget væsentl. forbedringer og opfindelser, som 1769 patenteredes. I 1774 kom han i forb. med fabrikanten Matthew Boulton (1728-1809), sammen med hvem han grl. en maskinfabrik i Soho ved Birmingham, og i 1782 udgik fra fabrikken den første dobbeltvirkende dampmaskine. Samtidig anviste W mange områder, hvor dampmaskinen med fordel kunne anvendes. (Portræt sp. 4827).

Watteau [va'to]. Antoine (1684-1721), fr. maler, elev af Gillot, knyttet til kunstsamleren Crozat (1696-1740). Optaget i

Antoine Watteau: Guilarspilleren. (Wien).

akad. som »de galante festers maler« med medlemsarbejdet *Indskibningen til Cytheres Ø* (Louvre). Andre arbejder: *Harlekin og Columbine* og *Kunsthandleren Gersaints Skilt*.

Wattenscheid [vatsnjait], ty. by i Ruhr-området; 61 000 indb. (1939). Stenlugsbrydning, teglværksindustri, fabrikation af jern varer og maskiner.

'vattersø't (holl. *water-zugt* vandsot), forældet betegn. for udsvedning af vædske i legemshulrter og i underhudsbindevæv, forekommer især ved nyrelidelse, hjertelidelse og leversygdomme.

wattlebark ['wåt-tj] (eng. *wattle* vidje), bark af forsk. Acacia-arter med 8-40%

garvestof. Fås fra Australien, Ostindien og Sydamerika.

wattløs strøm, en vekselstrøm, hvor faseforskellen ml. strøm og spænding er 90°. En w afsætter ingen effekt i ledningen, men giver anledning til opvarmning af denne.

wattmeter, instrument til måling af elektr. effekt.

Wattrelos [vatra'lo], østl. forstad til Roubaix; 29 000 indb. (1946).

Watts [wåts], George Frederic (1817-1904), eng. maler og billedhugger. Har malet portrætter og allegoriske kompositioner, der giver udtryk for et grublende sind. Værker: *Sic transit gloria mundi* (1892) og *Cecil Rhodes' monument* ved Kapstaden (1902).

wattsekund, enhed for elektr. energi = 1 joule.

watt-strøm, den komponent af en vekselstrøm, der er i fase med spændingen.

watt-time (fork. wh), enhed for elektr. energi = 3600 joule.

Va'tutin, Nikolaj F. (1905*4), sov. general. Deltog i den russ. modoffensiv v. Vjazma dec. 1941 og i Stalingrads forsvar 1942, ledede offensiven i Ukraine og Polen 1943*4.

Watzmann [våts-], 2714 m h. bjergtop i Berchtesgadener Alperne, Tyskland.

vau (ty.) (*Re'seda lu'teola*), art af resedslægten, leverer et gult farvestof.

Wau [wau], vanskelig tilgængeligt guldfelt, NØ-Ny Guinea. Guldet føres bort med flyvemaskine.

Vauban [vo'ba], Sébastien le Prestre, marquis de (1633-1707), fr. ingeniør-officer. 1677 generalinspektør for de fr. fæstninger. 1703 marskalk. V byggede el. ombyggede over 300 fæstninger (bl. a. Lille, Metz, Besan'on og Strasbourg). En af de betydeligste militæringenører.

Vaucluse [vo'kly:z], fr. dept. i Provence (opkaldt efter landsbyen V. ved Avignon, hvor Petrarca boede 1337-53); 3578 km²; 250 000 indb. (1946). Agerbrug og industri. Hovedstad: Avignon.

Vaud [vo], kanton i SV-Schw.; 3209 km²; 343 000 indb. (1941). Hovedstad: Lausanne. 86% fransktalende; 82% protestanter. De vigtigste erhverv er industri (ure, chokolâde, mejeriprodukter m. v.) og landbrug. Bet. handel, stort turistbesøg. - Kanton 1803.

vaudeville (da. [vods'vils]) (fr., opr. folkelig satirisk sang fra Vaux-de-Vire: Vire-dalene), i 18. årh. brugt i Paris om borgerlige sangspil. Her så J. L. Heiberg v. ca. 1820 og stiftede senere bekendtskab med en beslægtet ty. genre (»Liederposse«), hvorefter han 1825 indførte v i Danm. med sin »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« og 1826 skrev genrens teori, v-s særlige karakter beror på situationskomikkens overvægt over karakterskildringen og på dialogens overgang til sang på de interessanteste punkter. Andre da. v-forf. er Hertz, Hostrup og Erik Bøgh.

Waugh [wå:], Alec (f. 1898), eng. forfatter. Vakte opsigt med sin første og betydeligste roman *The Loom of Youth* (1917), et angreb på kostskolerne.

Waugh [wå:], Evelyn (f. 1903), eng. forfatter, broder til Alec W. Har skrevet en række blændende vittige romaner med satiriske skildr. af eng. society og politik; de fleste oversat til da., f. eks. *Decline and Fall* (1928); *da. Forfald og Fald*, *A Handful of Dust* (da. *En Håndfuld Støv* 1942) og *Black Mischief* (1932, da. *Sort Uheld* 1943). Desuden den kat. prægede *Brideshead Revisited* (1945, da. *Gensynet med B.* 1946).

Vaughan-Williams [vå:n-'v/HJ3mz], Ralph (f. 1872), eng. komponist og samler af folkemusik. Har skrevet operaer, f. eks. *Riders to Sea* (1937, efter Synge), musik til skuespil, herimellem *Hvespene (The Wasps)* af Aristofanes, symfonisk musik, *Fantasia on a Theme by Tallis* (for stryger), korværker m. v.

•Vaulundurs Saga, Oehlenschlägers digteriske behandling af Vølund-sagnet i Poetiske Skrifter 1805. Navnet Vaulundur er en fejlagtig omdannelse af Vølund (urnord. *au* og nyisl. *ur*).

Archibald Wavell. Sidney Webb.

Vaiipell ['fau-'], Christian Theodor (1821-62), da. botaniker, foregangsmand i da. forstbot., navnlig ved værket *De Danske Skove* (1863) med studier over træarternes forsk. forhold til lys og skygge.

Vauquelin [vo'kkc], Louis Nicholas (1763-1829), fr. kemiker. Har opdaget grundstofferne krom og beryllium.

Vautel [vo'tæl], Clement (f. 1876), fr. forfatter, har i populære, humoristiske romaner forfægtet borgerlige synspunkter.

Vautier [vo'tje], Benjamin (1829-98), schw.-ty. maler; arb. i Paris og Diisseldorf. Har malet folkelivsbilleder, bl. a. med motiver fra Schwarzwald.

Vauvenargues [vo'vne], Ludende (1715-47), fr. filosofisk forfatter. Kendt for sine moralske maksimer i *Introduction à la connaissance de l'esprit humain*, med tillæg *Réflexions et maximes* (1746).

Vaux [vo], fort på Verduns nordøstside. Kendt for sit hårdnakkede forsvar i 1. Verdenskrig. Stormet af tyskerne 8. 6. 1916, men rømmet efter ordre 2. 11. s. å.

Vauxhall [våks'hå:!!], kvarter i Lambeth, SV-London. Her fandtes tidl. en off. lysthave, hvorfor navnet V er benyttet til lign. institutioner a. st., bl. a. i Kbh., hvor Tivoli-V åbnedes i 1843.

Wawel [vavæl], borg i Kraków, Polens nat. helligdom. Antagelig grl. i oldtidens slutn., ældste bevarede bygning en rundkirke fra omkr. 950. Som residens for de

po. konger er W udvidet op gnm. tidernes og udgør et betydeligt kompleks af forsk. artede bygninger, hvoraf de mest kendte er katedralen, der er gravkirke for de po. konger, samt kongeslottet fra ungenæsansen. Nu overvejende museum.

Waveil ['wævail], Archibald Percival, (1943) l. Viscount of Cyrenaica and of Winchester (f. 1883), brit. feltmarskal. Øv.kommand. i mellemste Østen 1939-41, i Iraq og Iran til jun. 1942. Støtte vinteren 1940-41 frem mod Graziani i Cyrenaica, men måtte gå tilb. om foråret og afløstes af Auchinleck. Juni 1941-43 øv.kommand. i Indien og fra marts 1942 atter i Iraq-Iran og dermed øv.kommand. f. de brit.-amer.-holl. land- og luftstyrker i det sydvestl. Stillehav (hovedkvarter: Java). Juni 1943 vicekonge og generalguvernør i Indien. Efter erklæringen om indernes overtagelse af styret afløstes W marts 1947 af Mountbatten. (Portræt).

Va'vilov [-laf], Nikolaj Ivanovitj (1887-1942), russisk biolog, broder til S. I. V. V blev efter revolutionen leder af det store planteforedlingsarb. i Rusl. Hans hovedværk (1926) handlede om kulturplanternes oprindelse. Han var en af

Lysenkos modstandere. Blev afskediget fra alle hverv 1940 og arresteret. Døde vistnok 1942 i Sibirien.

Va'vilov [-bf], *Sergej Ivanoviti* (f. 1891), russ. fysiker, broder til N. I. V. 1932 direktør for Sovjets Videnskabsakademi fys. institut. 1945 præsident for Sovjets Videnskabsakademi.

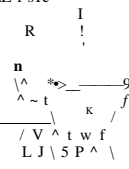
Vaxholm, sv. købstad (fra 1652), SØ-Uppland, på øen Vaxon ved indløbet til Sthlm.; 3200 indb. (1949). Badested. Hed opr. Mariestad; opvokset omkr. fæstningen V (1549, ombygget i 19. årh.).

Väyu ['va:juj og **Vita**, i ind. vedisk rel. vindenes guddomme.

V. C., eng. fork. for Victoria Cross [-kras], Victoria-Korset.

WC (fork. for eng. *water-closet* vandkloset), vandkloset og det rum, ^ ^ ^ ^

hvor vandklosettet er opstillet. Det var i brug f^a/fw.*a^u^a i hosde gamle romereog [æ*] fl^ J hos orientalske folke-

slag; men derefter er det i Europa først genopstået i nyere tid (1775 i Engl.), og har først i det sidste halv årh. fortrængt ældre former i Danmark; - WC-kummen (K) er i reglen en tragtførm beholder, hvor en vandlås (V) bevirker, at der altid står noget vand i bunden, hvilket letter renoholdelsen. Kummen er i reglen af porcelæn eller fajance og forsynet med et sæde af træ, bakkiliet el. - Når WC'et er benyttet, udslykkes det. v. hj. af en cisterne (C) el. en skyllvetling, idet, ved træk i snoren, klokken (H) løftes og lader cisternens vandindhold strømme ned i WC-kummen, hvor det fordeles langs randen og derved skyller kummen ren. Cisternen fyldes derefter automatisk, idet svømmeren (S) åbner for vandtilførslen.

WCECE, fork. af ffordl Council of Early Childhood Education.

V-dag (eng. *victory day* sejrdsdag), under 2. Verdenskrig eng. betegn. for den dag, hvor sejren var vundet v. modstanderens betingelsesløse kapitulation. Ved krigens udviki, deltes V i VE-dag og VJ-dag.

Ve (oldn.), 1) helligdom; ordet findes i udtrykket varg i veum; ulv i helligdommen, d. v. s. nidding, fredløs mand; 2) i nord. mytol. en gud bl. aserne, Odins broder.

Weald, til [oa 'wi:ld], bakkeland i SØ-Engl. ml. højderrygene North og South Downs, bestående af aflejringer fra kridtperiodens ældre del. Herfra stammer den geol. tidsbetegnelse wealden.

wealden ['wi:ldsn] (Weald, gj. skovklædt landskab i Kent, Essex og Sussex), geol. ferskvandfacies af neokom i Nordeur. I Danm. på Bornholm og i Harte-boringen.

Weale [wi:l], *Putnam* (egl. Bertram Simpson) (f. 1877), eng. journalist. Har skildret Kina og Østen f. eks. i *Indiscret Letters from Peking* (1901, da. *Åbenhjertige Breve fra P.* (1911)) og i romaner.

Wear [wis], 104 km l. flod i NØ-Engl. til Nordsøen ved Sunderland.

Webb [wæb], *Beatrice*, f. *Potter* (1858-1943), eng. socialistisk socialpolitiker. 1892 gift m. Sidney W.

Webb [wæb], *Mary* (1881-1927), eng. romanforfatterinde. Skildrer især sjælelige konflikter med Shropshire-egnen som baggrund. *Precious Bane* (1924) o. a.

Webb [wæb], *Sidney* (1859-1947), (1929) l. baron of Passfield Corner, brit. socialpolitiker. En aflederne f. Fabian Society, 1912-27 prof. v. London School of Economics. 1922-29 i Underhuset (Labour). Handelsmin. 1924, min. f. Dominions 1929-30 og f. kolonierne 1929-31. 1892 g. m. Beatrice W. har s. m. hende udg. lang række værker af socialt og økon. indhold. Bl. a. *The History of Trade Unionism* (1894, om fagforeningsbev.), *English Local Government* (1906-22), *English Poor Law History* (1927-29), *Soviet Communism: A New Civilization* (1935). Ægteparret W blev dec. 1947 begravet i Westminster Abbey. (Portræt).

webbspanter, særlig kraftige spanter, der anv. til forstærkning af de alm. spanter f. eks. i maskinrum.

Weber ['ve:-], *Carl Maria von* (1786-1826), ty. komponist, 1804 kapelmester i Breslau, 1813-16 i Praha, 1816 til Dresden; besøgte 1820 Kbh. Komp. operaerne *Silvana* (1810), *Peter Schmoll* (1803), *Der Freischütz* (Dresden 1822; da. *Jægerbrønden* Kbh. 1822), *Euryanthe* (1823) og *Oberon* (1826, Kbh. 1831). Endv. syngestykket *Abu Hassan* (1811, Kbh. 1822), 4 klaversonater, koncertstykker i f. *Rondo brillant* op. 6 og *Aufforderung zum Tanz* for klaver, 2 klaverkonceter, to koncerter og koncertino for klarinet, fagotkoncert, jubelouverture, to symfonier, sange m. v. (Portræt).

Weber ['ve:-], *Georg* (f. 1903), da. civilingeniør, 1948 prof. i lysteknik ved Polytekn. Lærestanst. Har udgivet *Lille Belysningssteknik* 1943 og *Belysningssteknik* 1-3 (1937-45).

Weber ['ve:-], *Max* (1864-1920), ty. sociolog, især kendt for sine studier over forholdet ml. rel. og økon. Skrev bl. a. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-05). Var talsmand for et demokratisk Tyskland.

Weber ['ve:-], *Wilhelm Eduard* (1804-91), ty. fysiker. I Gottingen C. F. Gauss' medarb. Hans elektrodynamiske arb. har haft bet. for elektroteknikken.

Weber-Fechnerske lov, d. s. s. Fechners lov.

Webern ['ve:-], *Anton von* (1883-1945), ty. komponist. Vakte i 1920-30'erne opsigt med sine radikalt modernistiske værker.

Webers sans (efter den ty. fysiolog Ernst Heinrich Weber (1795-1878)), evne til at skelne om et smerteindtryk el. intens berøring af en spids rammer eet el. fl. punkter på huden.

Veblen ['væbnn], *Thorstein B.* (1857-1929), no.-arner, sociolog, som indgående har kritiseret den moderne kapitalisme og bourgeoisie, bl. a. i *The Theory of the Leisure Class* (1899). Har bl. a. haft bet. for de teknokratiske teorier.

Webster ['wæbstr], *John* (ca. 1580-1625), eng. dramatiker. Skrev bl. a. *The Devil's Law Case* (1623) og *The Duchess of Malfi* (1614) om forbyrdelser og laster.

Webster ['wæbstr], *Noah* (1758-1834), arner, leksikograf, udgiver af *The American Dictionary of the English Language* (1828), der fortsat genudgives.

vecchio ['væk:jo] (hal.), gammel.

Wechselmann ['væk:], Tizians familienavn. **Wechselmann** 'n ['væk:], *Sigurd* (f. 1904), da. embedsmand; chef for det da. flygtningekontor i Sthlm. 1944-45, fung. dept. chef i Min. f. Særll. Anliggender 1945-47. 1947 leder af Forvaltningsnævnets Sekretariat (sædet for statens rationaliseringsvirksomhed). Fra 1949 amtmand i Præstø amt.

Vecht [fælt], holl. flod (tidl. Rhinarm; fra Utrecht til Usselmeer.

Vechte ['fassta], ty.-holl. flod, udspringer ved Münster, udmunder i Usselmeer.

Vecko-Journalen ['veko:ur'na:l3n], sv. ill. ugeblad, grl. 1910; da. udg. udkom 1935-39. Oplag 1947: 72 500.

Weck'sell, *Josef Julius* (1833-1907), sv.-f. forfatter. Uhelbredelig sindssyg fra 1862. Repr. for nationalromantikken. Skrev sv. litt.s første betydelige drama *Daniel Hjort* (1862).

ved, den ml. marv og bark liggende del af stamme, grene og rødder af træer og buske, v består af celler (kar, vandrørs-celler, vedtaver, parencymceller). For hvert år afsættes en årring. Den indre del omdannes hos nogle træarter til kerne, der oftest er varigere end den ydre, splinten. - Farven er oftest lys, hos træer med kerne er denne dog mørkere, f. eks. gråbrun (eg, elm), rødlig (lærk), sort (ibenholt). Glansen er forsk. efter træart, stærkest ved radiale spejltiden. Lugtner ofte karakteristisk, undertiden ret stærk; nåletræerne har harpiks-lugt, frisk eg lugter af garvestof, nogle arters v er vellugtende, hægs ver ildelugtende. Fint v har små kar og marvstråler, er ensartet og kræves til billedskærerarb. Tegningen er afhængig af

Carl Maria v. Weber. Anders Sørensen Vedel.

årringenes bygning, tydelig hos f. eks. eg, svag hos pil. Vf. er meget forsk. efter vandindhold og træart; i friskfældet v kan vandet udgøre over 50%o af totalvægt, i lagret lufttørt v 15-25%o. Ved udtørring svinder v, kaster sig og danner revner og ridser, forsk. efter art; ved dampning og udludning modvirkes tilbøjeligheden til at arbejde. Spalteligheden er størst i radial retning, meget lille på tværs af stammen. Hårdheden varierer meget, hårdt er bøg, eg, ask, elm, blødt er gran, el, birk, meget blødt er weymouthslyr, asp, pil. Bøjeligheden kan forøges ved opvarmning med damp. Brændbarheden er størst ved harpiks-holdigt nåletræ; men brændværdien, varmevænen i forh. til rumfanget, er størst ved hårde løvtræer, derefter nåletræer, mindst ved bløde løvtræer. Pr. kg lufttørt v giver gran og fyr ca. 3500, bjg ca. 3400, birk ca. 3200 kcal.

Veda (sanskrit: viden, hellig viden, åbenbaring), Indiens ældste rel. litt. fra Rigveda til og med Upanishaderne. I snæver forstand forstås man ved V de 4 såk. samhita'er: Rig-V, Sama-V, Yajur-V og Atharva-V, i videre forstand medregnes de såk. Brähmanaer, og som et led i disse Aranyakaer og Upanishader. I senere litt. betegner V også vidensk. el. lærebog i en enkelt disciplin, f. eks. Ayur-V, medicin, og Gândharva-V, musik. (Om V-rel., se indisk rel. og mytol.).

VE-dag (fork. f. eng. *Victory in Europe-Day*), datoen for Tyskls kapitulation efter 2. Verdenskrig, 8. 5. 1945.

ve'dânta (sanskrit: Vedas ende el. mål), navn på en ind. rel. brahmansk filosofi, opbygget på Upanishadernes grundlag og forudsætninger, fuidend omkr. 800 e. Kr. af Cankara i den form, som stadig følges af intellektuelle ortodokse indere. Kernen er identiteten ml. den individuelle sjæl og den evige universale realitet, brahman, medens fænomenverdenen kun er en tilsyneladende virkelighed. Målet er sjælens opgään i brahman gnm. en mystisk erkendelse.

vedbend [*Hederd*], slægt af v-fam., klatrende buske med klatererødder, v (H. helix) er ret alm. i skove og ved gårder, kaldes også efeu (ty. navn). Den har glatte, lappede blade, dog hele på det blomstrende skud. Små, gulgrønne blomster i skærm. Fl. storbladede varieteter dyrkes op ad mure. En sort, stjernevedbend, er en ny, yndet stueplante.

Vedby'gård, hovedgård N f. Slagelse; tilhørte 1429-1671 slægten Rud; fra 1917 rekreationshjem knyttet til Diakonissestiftelsen. Hovedbygns's hovedparti er fra ca. 1540; fredet i kl. A.

'Ve'dbæk, villaby i Søllerød kommune, Nordsjæll.; 1580 indb. (1949). Station på Kystbanen.

Vedbækmanden, skelet af en ældre mand fra ældre stenalder, ca. 5000 år f. Kr., fundet 1944 i en grav i en stenalderboplads ved Vedbæk.

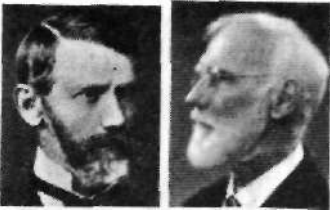
vedda ['vedda] (singhal: jæger), folk af jægere og samlere på Ø-Ceylon, af indoaustrialsk race med singhalisk sprog. (11. se tavlen Menneskeracer).

Weddell [wædl], *James* (1787-1834), britisk polarfarer, opdagede 1823 W-havet.

Weddell-havet ['wædl-], bugt fra Atlanterhavets sydl. del. ml. Øst- og Vestantarktis. Opkaldt efter James Weddell.

Wedding ['wædiT?], arbejderbydel i N-Berlin; 240 000 indb. (1947).

'Veddum, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 521 indb. (1945).

Peter Vedel. Valdemar Vedel.

Wedekind [ve:dsksint], *Frank* (1864-1918), ty. forfatter. Kendt med alle typer fra samfundets overdrev, skrev *W* dramer, der frapperede og (især efter 1918) charmerede borgerskabet. *Frihings Ervachen* (1891, pubertetsdrama), *Erdgeist* (1895).

Vedel [ve'oal], *Anders* (1878-1939), da. højskolemand. Cand. theol., 1922-25 forstander for Roskilde Højskole, 1925-37 for Krabbesholm Højskole. Pædagogisk og georgestisk interesseret foredragsholder.

Vedel [ve'oal], *Anders Sørensen* (1542-1616), da. historiker; kgl. historiograf 1581-94 for at skrive *Danm.s hist.*; næde kun omfattende kildesamlinger. Bosat i Ribe. Hans centrale stilling i da. litt. beror især på hans marvfulde prosa i *Saxo-overs.* (1575), en sproglig fundgrube for den unge Oehlenschläger, og på hans *folkeviseudg.* (1591) med en ypperlig fortale, der kan betragtes som den ældste æstetiske afh. på da. (Portræt sp. 4833).

Vedel [ve'dal], *Emil* (1824-1909), da. arkolog. Amtmand på Bornholm, senere i Sorø. Undersøgte Bornh.s oldtidsminder og har herom skrevet *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager* (1886) og *Efterskrift* (1897).

Vedel [ve'691], *Herman* (1875-1948), da. portrætmaler; elev af Zahrtmann; livfulde portrætter, bl. a. på Frederiksberg. *Fra Forhandlingerne om Grundloven af 5. Juni 1915* (rigsdagen).

Herman Vedel: Selvportræt. (Charlottenborg).

Wedel [ve:dal], *Nils* (f. 1897), sv. maler, og grafiker; bl. de første sv. abstrakte kunstnere; *dekorationer i Norrköping mus.*

Wedel [ve'Qsl], *Peter* (1823-1911), da. embedsmand. Lektor i statsforvaltningsret v. univ. 1851, prof. 1852; 1858-64 departementschef, 1864-99 direktør i Udenrigsmin. Smidig diplomat m. stor sans for korrekt form; nøje knyttet til Nat.lib., men betænkelig ved Ejderpolitikken; nåede at holde *Danm.* uden for krigen 1870, især fra 1870 den egl. leder af da. udenrigspol. Udg. skrifter og aktet vedr. da. udenrigspolit. i 18. årh. (Portr.).

Vedel [ve'oal], *Valdemar* (1865-1942), da. litteraturhistoriker. Søn af P. V. Cand. jur. 1887, dr. phil. 1890, prof. i alm. litt.hist. v. Kbh.s Univ. 1911. Værker om da. og sv. romantik (1890 og 94). I *Middelalderlige Kulturidealer* 1-4 (1901-

11) bredt orienteret kulturpsykolog. *Fransk Klassik* 1-3 (1927-32) renere litt.historiker. V-s artikelsaml. *Menneskelighed* (1920) og *Firsernes Førere* (1923) viser en stedse søgende personlighed, delvis stemt i 90ernes tonart af »sjæleligt gennembrud«. (Portræt).

Vedel [ve'dsl], *Aage Helgesen* (f. 1894), da. søofficer. Fra 1941 viceadmiral, chef f. Søværnskommandoen, direktør i Marineministeriet; gennemførelse sænkning af da. marinefartøjer 29. 8. 1943.

Wedel Jarlsberg [ve:dal -b3r(g)], *Fritz* (egl. *Frederik*) (1855-1942), no. diplomat. Gesandt i Spån. 1891-97 (handelstraktat 1892), 1902-05; tog v. unionsbruddet afsked og virkede m. held for No.s sag i udi. No. gesandt i Kbh. 1905-06, i Paris 1906-30 (1906-21 tillige i Spån. og Portugal). Bidrog til no. erhvervelse af Svalbård 1919. Forhandl. uoff. i Kbh. 1932 om Grønlandssagen, men standsedes af no. regering. Udg. erindr., med væsentl. bidrag ang. unionsopløsningen.

Wedel (-Jarlsberg) [ve:dsl -b3r(g)], *Herman* (1779-1840), no. politiker. Opdraget i Engl., jurist, da. embedsmand, 1806-13 amtmand i No. 1808-10 medl. af regeringsråd; ønskede fri forfatt. og, da Frederik 6. ikke ønskede at slippe ene-vældet, eafh. No.s tilknytn. t. Sv. Ivrig f. no. selvstændighedskrav, gennemtvang no. univ.; overtog 1813 grevs-kabet Jarlsberg. Ledede 1814 svenskenlig gruppe, anså Moss-konventionen som ufyldstgørende for stærk union. Finansmin. nov. 1814-22, blev upopulær v. økon. krise og skattestryk; anklaget, men frifundet ved rigsretten 1821. Øvertog v. svigerfaderen P. Ankers dødt stortorretning; statholder 1836-40, opnåede no.-sv. afspænding, kommunalordning 1837.

Wedellsborg [ve'Sals-], hovedgård NV f. Assens; hed fra beg. af 14. årh. *Ivers nas*; tilhorte 1664-66 Hannibal Sehested, hvis datter blev stammoder til den nu. ejerslægt Wedell; 1672 grevskab (afløst 1926) under navnet W. Hovedbyggn. fra 1706 med rester fra ca. 1500; fredet i kl. B.

Wedellsbor'g Hoved [ve'3sls-] halvø på Vestfyv S f. Tybrind Vig.

Vedel-Petersen [ve'Sal-], tfnud Otto (f. 1892), da. nationaløkonom. Fra 1922 kontorchef i Centralarbejdsansvsn.kontoret; siden 1940 tillige lektor i Danm.s statistik ved Kbh.s Univ.

'Ve'delspang-stenene, to da. runestene fra Gottorp amt. Sønderjyll. (nu i alm. kaldet *Haddeby stenene*).

'Vedeman*, sjællandsk høvding, oprettede ca. 1150 Roskildebrødrenes Lag mod venderne og udmærkede sig under Valdemar 1.s vendertog.

vederhæftig, i retssproget: økon. på-lidelig.

Wederkinck [ve:5arke>j'k], *Holger* (f. 1886), da. billedhugger; *Isbjørn* (Lange-liniemolen, Kbh.).

vederlag (ty. *Widerlager* stræbepille), arkit., den flade, hvorpå en bue el. hvælving hviler, v er således-påvirket af skrættede kræfter. - vederlagssten, sten umiddelbart under v; kan være profileret (vragsten).

vederlov, den for den da. konges hird i den ældre middelalder gæld. lov. Neds-krevet i stutt. af 12. årh.

'Vedersø*, landsby 16 km N f. Ringkøbing. Kaj Munk var præst i V 1924⁷⁴.

ve'detter (ital. *vedere se*), mil., poster på 2-3 mand udstillet fra feltvagt.

Wedgwood-stentøj ['wædsvud], eng.

Wedgwood-stentøj. »Jaspis ware«.

stentøj med farvet skærv. Den grønne el. blå »Jaspis ware« er dekoreret med hvide, den sorte »black ware« med sorte relieffer. Desuden findes den ofte efter-lignede cremefarvede »Queen's ware«. Op-finderen var den eng. keramikker Josiah Wedgwood (1730-95).

vedgå arv og gæld, gi. udtryk fra den tid, da det var en betingelse for at arve i et bo, at man erklærede sig villig til at hæfte for boets gæld. Siden 1768 har det imidlertid været muligt at frågå gælden og dog at tage arv i et evt. over-skud i boet.

vedhængning el. *adhæsion* kaldes den tiltrækningskraft, der virker ml. to forsk. legemer, der berører hinanden, og som f. eks. beviker, at kridt hænger ved en tavle el. at vand fugter glas. - Kolloidt uoploselige stoffers og luftarters v. f. eks. ved aktive kul, filtre osv., har stor tekn. bet., f. eks. ved rensning af sukkersaft, olie, i gasmasker osv.

've'disk, hvad der har relation til Veda, den ældste ind. rel. litt., spec. om den kultur og rel., som er afspejlet heri, Indiens antikke periode.

vedkar, bot., udgør sammen med sikar de højere planters ledningsstreng. Opstår ved sammensmeltning af fl. over hinanden liggende celler. Det er døde rør, indtil 4 m l., hvori vand og salte transporterer fra roden op til blade og blomster.

vedligeholdelsesfoder, det foder, et voksent, ikke drægtigt, ikke mælke-givende el. på anden måde ydende dyr behøver for at opretholde sin legems-vægt, v modsvarer således dyrets tom-gangsforbrug.

Wednesbury ['wænz3(3)ri] el. ['wædz3-b(s)ri], by i Midt-Engl. NV f. Birmingham; 34 000 indb. (1948). Stor jern-industri (dampkedler, aksler, hjul m. v.).

vedr o [vi'dro] (russ: spand), gi. russ. mål for flydende varer = 12,3 l.

Vedsted Sindssygehospital i Vedsted, stationsby SSV f. Ribe; oprettet 1933; 262 sengepladser.

vedtave, bot., celleform, som udgør hoved-massen af løvtærnes ved; en v er ca. 0,5-1 mm lang og 0,1 mm tyk, tyk-vægget, med lille hulrum og tjener næsten alene til afstivning.

vedtorn, bot., d. s. s. grentorn.

vedtægt, 1) regler, der er vedtaget af den kreds af personer, for hvilken de gælder; 2) regler, der gælder for en snævrere kreds el. for visse retsforhold (politi-v., sundheds-v) uanset, om der foreligger en egl. vedtagelse af dem.

ve'dutmaleri (ital. *veduta* udsigt), landskabsmaleri, hvor vægten er lagt på det interessante perspektiv og den topogra-fiske fremstilling.

week-end ['wi:k'ænd] (eng., egl: ugens slutning), tiden fra lørdag middag til mandag morgen (som ferie).

Weel [ve'l], *Arne* (f. 1891), da. skuespiller og filminstruktør. Deb. 1908, på Scala Teatret 1914-25. Senere bl. a. direktør for Riddersalen (1930-33 og 1940), for Nørrebro Teater (1933-35) og for turne-selskaber. En tid g. m. Liva W. Deb. som filmskuespiller 1911, som filminstruktør 1935.

Weel [ve'l], *Liva* (f. 1897), da. skuespillerinde. Deb. 1917 i provinsen, fandt sin djærve, humorfyldte form og vandt sit ry på Scala Teatret. Har udviklet sig til sin periodes førende kvindelige visesangerinde. Gæstespillede 1930 som Pernille på Det Kgl. Teater. Medvirket i fl. film (siden 1932). (Portræt sp. 4838).

Veen [ve:n], *Otto van* (1558-1629), holl. maler. Rubens' lærer. Har malet figur- og historiebilleder og portrætter.

Weenix [ve:-], *Jan* (1640-1719), holl. maler. Fremragende som skildrer af dødt vildt. Portr. på kunstmus., Kbh.

veen-kultur [fe:n-] (holl. *veen* mose) er en form for dyrkning af afgravede høj-mose, der gnm. fl. årh. har været anv. i Holl. Det øverste lag af afgravede lymg-tørven kastes ned på bunden af den af-gravede mose og planeres. Derefter til-føres fra kanalerne 10-12 cm sand, der blandes med de øverste 4-5 cm af tørven.

I de første år dyrkes særlig kartofler og rug, dernæst havre, hestebønner, kløver og-byg.

veer, d. s. s. fødselsveer.

Vefsna, no. elv. Nordland, gennemstrømmer Vefsndalen og udmunder ved Mosjøen i Vefsenfjorden.

vega [ˈbæga], sp. betegn. for en frugtbar slette, eventuelt et kunstvandet dalstrøg.

Vega (arab. waqi' den faldende), stjernen a i stjernebilledet Lyren.

Vega, dampskib, hvormed A. E. Norden-skiold gennemførte Nordostpassagen 1878-80.

Vega, *Lope de*, se Lope de Vega.

Vegard, Lars (f. 1880), no. fysiker. 1918 prof. i Oslo. Undersøgelser over nordlysets spektrum.

Wegener [ˈveːg-], Alfred (1880-1930), ty. geofysiker, deltager i fl. Grønlands-eksp. Omkom på Grønlands indlandsis, hvor han havde oprettet en vidensk. station »Eismitte«. Navnlige kendt for sin teori om kontinentforskydninger (jfr. Wegeners teori).

Wegener [ˈveːysnr], Caspar Frederik (1802-93), da. historiker. Lærer v. Sorø Akademi 1826-48, 1848-82 gehejmearkivar. Udg. skr. om Anders Sørensen Vedel (1846). *Liden Krønike om Kong Frederik og d. Da. Bonde* (1843); knyttet t. Stemann, gennemførte som arkivar store kildedeugaver, men uden forståelse f. moderne arkivordning og -benyttelse. Reitede efter 1848 skarpe angreb mod Augusten-borgerne.

Wegener [ˈveːyansr], Gerda (1885-1940), da. tegner i monden dekadent stil; medarb. bl. a. ved forsk. parisiske blade.

Wegener [ˈveːg-], Paul (1874-1948), ty. skuespiller. Deb. 1895, indtog en førende plads i det Reinhardt'ske teater. 1935 Asta Nielsen's medspiller på Komodie i Berlin, 1920 gæstespil i Kbh. Har også filmet (f. 1912).

Wegeners teori (efter Alfred Wegener), geol., teori, der forklarer fastlandsblokkenes form, placering og geol. bygning ud fra det synspunkt, at de opr. dannede en enkelt blok, der først efter karbontiden deltes, hvorefter de enkelte blokke svømmede fra hinanden. Teorien støttes på talr. geol., paleoklimatologiske og zool. vidnesbyrd.

Vegesack [ˈfeːgʒzak], tidl. ty. by; 1919

indlemmet i Bremen.

vegeta'bi'lsk (lat. *vegetare* være livlig), som stammer fra planter; vegeta'bi'lier, plantestoffer.

vegetabilisk elfenben, den hårde frøhvide af elfenbenspalmens frugter. Benyttes til drejerarbejde, især til knapper. Afrika.

vegetabilisk krøllhår, fibre af forsk. planter, bruges til stopning i st. f. krøllhår. Det bedste v. fås af Tillandsia usneoides (*spansk mos*) (ananasfam.), som vokser epifytisk på træer i trop. og subtrop. Amerika.

vegeta'risme (eng. *vegetables* grønsager), en ernæringsmåde, hvor nydelser af kød, evt. også andre dyriske produkter, undgås til fordel for planteføde (ofte råkost). Motivet for v. kan være religiøs, etisk el. baseret på forskellige hypoteser om køds skadelighed.

vegetation (lat. *vegetus* livskraftig), plantetækt.

vegetationer (lat. *vegetus* livskraftig),

med., d. s. s. adenoid v.

vegetationsorganer, planteorganer, som ikke står i forplantningens tjeneste: rødder, stængler, blade; mods. blomster.

vegetationsregioner, de plantegeografiske zoners underafdelinger; i tropiske zone regnskov, savanne og monsunskov, i subtropiske zone maki, ørken, steppe, savanne og regnskov; i tempererede zone ørken, steppe, løvskov, nåleskov og regnskov, i polare zone tundra. (Jfr. kort under de forsk. verdensdele).

vegetati'v (mlat. af lat. *vegetus* levende, livskraftig), 1) vedr. livet, spec. ernæring og vækst, altså bortset fra forplantning og hjernevirksomhed; 2) vegeterende; 3) vedr. plantelivet.

vegetative funktioner, hos planter og dyr funktioner uden for forplantningen.

Liva Weel.

Lauritz Weibull.

Kurt Weill.

Chajim Weizmann.

vegetative nervesystem, den del af nervesystemet, der regulerer alle kirtelfunctioner (hjerte, mave-tarmkanal, luftveje osv.). Delles i to grupper: parasymphicus og sympathicus.

vegetativ formering, ukønnet formering, f. eks. formering ved knopskydning el. udløbere.

vegete're (lat. *vegetus* livlig), leve (passivt) som en plante; nyde tilværelsen i ro.

Weggis [ˈvægis], kursted ved Vierwaldstättler See, Schw.; ca. 2000 indb.

W'gierski [væˈgjärski], Tomast Kajetan (1755-87), po. forfatter, skrev klassicistiske epigrammer og satirer.

Veglia [ˈvælia], ital. navn på den jugosl. Ø Krk.

Wegman [ˈveːg-], Berffai (1847-1926), da. malerinde; blomsterbill. og portrætter, bl. a. af P. E. Lange-Müller (Frederiks-borg).

Wegner, Heinrich (ca. 1702-1743), da. skuespiller. En af de studenter, der medvirkede på Grønnegadeteatret, hvor hans navn brugtes af Høiberg til det rollefa, han spillede: Henrik'erne.

vegsten d. s. s. vægsten.

ve'hikel (lat. *vehere* bære), befordringsmiddel; hjælpemiddel.

Webnelt-katode [ˈveː-], wolframtråd belædt med metaller, der giver en høj elektronemission ved glødning. Opfundet af ty. fysiker A. Wehnelt (f. 1871).

Wehrmacht [ˈveːrmaʃt] (ty. værnemagt), efter I. Verdenskrig navn for de ty. væbne-

de styrker.

'Ve'ibel, Stig Erik (f. 1898), da. kemiker. Prof. i org. kemi ved Polyteknisk Læreanstalt 1944. Har udg. *Vejledning i Organiske Stoffers Identifikation* (1926, og senere oplag), *Kemiens Historie i Danmark* (1939).

Weibull [ˈvæibiil], Curt (f. 1886), sv. historiker. Søn af Martin W.; 1927 prof. i Gøteborg. Vigtigste værker: *Saxo* (1915), *Sveriges och Danmarks dlsta historia* (1922), *Dronning Christina* (1931).

Weibull [ˈvæibiil], Lauritz (f. 1873), sv. historiker, søn af Martin W.; prof. i Lund 1919-38. Hans kildekritiske forskning har øvet afgørende indflydelse på den efterfølgende generation af historikere i hele Skandinavien. Hans talr. afh. af stor metodisk værdi udg. fra 1948 i en samlet udgave på 3 bind, *Nordisk historia, Forskingar och under sokningar*. Større arbejder er bl. a. *Kritiska under sokningar i Nordens historia omkr. år 1000* (1911) og *Valdemars jordebok* (1916). Udg. fra 1928 tidsskr. »Scandia». (Portræt.)

Weibull [ˈvæibiil], Martin (1835-1902), sv. historiker. Professor i Lund fra 1877. Skrifter om sv. udenrigspolitik i 16-17. årh. og skånsk hist., banedydende m. h. t. kritisk metode.

Weibullsholms Vaxtforadlingsanstalt [ˈvæibuls'hälms-], sv. planteforadlingsanstalt ved Landskrona, grl. 1870 af V. V. Weibull (1833-1903). Der drives et omfattende foredlings- og fremavlsarbejde, hvorfra der er udsendt mange nye værdifulde sorter og stammer.

Weichsel [ˈvaiksall], ty. navn på floden

Wisla i Polen.

weichseltra' [væi'ksal-], veddet af *Prunus mahaleb* (stenfrugtfa). Det benyttes til drejerarbejder, de lange, lige støvnings-skud til stokke og piberør.

Weidenhaupt [ˈv-], Andreas (1738-1805), da. billedhugger; bl. a. statuen *Jorddykningsfliden* til »Friedestøtten«.

Weid't [fait], Conraa (1893-1943), ty. film-

skuespiller. Filmdebut 1917, brød igenem 1919 i »Dr. Caligaris Kabinet«; fra 1933 i Engl. i 1940'erne i Hollywood, ofte i et lidt billigt »demonisk« repertoire.

Weie [ˈvai3], Hrfi'<ird (1879-1943), da. maler; elev af Zahrtmann; medl. af »Den Frie Udsk.« fra 1912; debut 1909 på »De Tretten«; rejser bl. a. 1907 til Ital., 1912 til Paris. W-s kunst var til ca. 1915 realistisk-impressionistisk (chr. havnske motiver, landskaber fra Christiansø, figurbill. og portrætter); senere dyrkede han romantisk betonedede, koloristiske kompositioner af dramatisk, ekspressionistisk karakter (*Fantaster over Delacroix' Bill. af Dame og Virgil*, *To Genrer* (1916), *Poseidon, der færer over havet* (1917) m. fl.). W-s værk har en fragmentarisk karakter, men alligevel er han en af de betydeligste malere inden for sin generation. (Ill. se Dansk kunst III).

Weierstrass [ˈvaiaritra:s], Karl (1815-97), ty. matematiker, prof. i Berlin fra 1856. W har opbygget analysen, især de analytiske funktioners teori, med en til denne tid ukendt eksaktthed. Hans begreber og metoder har på afgørende måde præget den moderne matematik.

Weigel [ˈvaigal], Valentin (1533-88), ty. mystiker, som udad indtog en korrekt luthersk holdning, men som i efterlade skrifter (suppleret med nogle pseudonyme) docerede en subjektiv mystik. Gnm. 150 år bekæmpedes weigelianismen heftigt.

Wei'gelia [ˈv-] (efter den sv. læge C. E. Weigel (1748-1831)), bot., d. s. s. Dier-villa.

Vetgere (Weigere) [ˈvaiara], Herman (d. ca. 1556), da. oversætter, især af det berømte dyreepos »Rævebogen« (1555, fra plattysk).

Weigl [ˈvaigl], Joseph (1766-1846), østr. komponist. Komp. operer, balletter, oratorier, messer, kantater m. v.

Wei-hai-wei [wæi fai wæi], havn på halvøen Shan-tungens NØ-kyst; ca. 200000 indb. Brit. 1898-1930.

Weilbach [ˈvaibak], Frederik (1863-1937), da. arkitekturhistoriker. Hovedværk: *Architekten Lauritz Thura* (1924).

Weilbach [ˈvaibak], Philip (1834-1900), da. kunsthistoriker. Udg. bl. a. *Dansk Kunstnerlexikon* 1877-78 (2. udg. 1896-97, 1. bd. af 3. udg. 1948).

Weile [ˈvaial], Christen Østensen (omkr. 1650), rådmand i Roskilde. Kendt som forf. af et jur. leksikon; *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum*, der anv. langt ned i 18. årh.

Weill [ˈvaill], Kurt(f. 1900), ty.f. komponist til bl. a. *Dreigroschenoper* (Berlin 1928, opf. som *Laser og Pjalter* Kbh. 1929), der er en moderne bearbejdelse af Gay's »The Beggar's Opera«, endv. *Mahagonny, Der Jassager* (Dreng, *Der Sagde Ja*, *De Syv Dødsynder* (Kbh. 1936), oratoriet *Der Lindbergflug* m. v. 1935 til USA. (Portr.)

Weils sygdom [ˈvails] (efter den ty. læge Adolf Weil (1848-1916)), akut infektions-sygdom fremkaldt af Spirochaeta icterogenes. Sygdommen begynder efter ca. 1 uges inkubationstid som en svær almeninfektion. Ofte kommer der gulsot. Kan behandles med rekonvalescenserum.

Weiman [ˈvai-], Wilhelm (1868-1942), da. forretningsmand, politiker. Overrets-sagfører; generalkonsul i Hamburg 1901-09. Handelsmin. under Zahle 1909-10; 1913-15 direktionssmedl. 1915-27 bestyrelsesmedl. i ØK; knyttet til Store Nordiske Telegraf-Selskab (bestyrelsesform. 1916-38) og De Forenede Papirfabrikker.

Weimar [ˈvaimar], ty. by, hovedstad i

Thuringen; 65 000 indb. (1939). Kulturcentrum fra slutn. af 18. årh., da bl. a. Goethe, Schiller og Herder virkede i storhertug Karl Augusts tjeneste. Minder om Goethe, Schiller, Liszt og Nietzsche. Deutsches Nationaltheater. Uden for W slottene Belvedere og Tiefurt. - 1547-1918 residents for hertugerne af Sachsen-W. 11. 8.1919 vedtoges d. republ. ty. forf. i W. (W-forf.).

Weimar-forfatningen, demokr. ty. forfatn., vedtaget i Weimar 11.8. 1919 af Katolske Centrum, borgerlige mellemgrupper og Soc.dem. Fastslag folkesuverænitæt, alm. valgret, parlamentarisme, men forholdsvis stærk præsidentmagt (ordensmagt, nødforordninger); øgede rigets magt på enkeltlandenes bekostning. Bekæmpet af kommunister og kons. grupper, fungerede tungt under krisevanskelighederne, reelt overtråd af Hindenburg 1932, i praksis sat af af kraft, da Hitler slog det kommunistiske parti ned 1933 og fik diktatorisk fuldmagt s. å.

Weimarrepublikken, betegn. for Tyskl.

under Weimar-forfatningen 1919-33.

Weingartner ['vain-], *Felix* (1863-1942), østr. kapelmester og komponist. 1891 dirigent ved Den Kgl. Opera i Berlin. 1908-11 og 1935-36 leder af operaen i Wien. Komp. operaer, symfonier, Ouverturner m. v. Har også udg. musikteoretiske værker.

Weinheber ['vaineibar], *Josef* (1892-1945), østr. forfatter; begik selvmord umiddelbart for kapitulationen; var en udpræget verskunstner, snart folkelig. *Wien worthig* (1935), snart dunkel og op-højet, *Adel und Untergang* (1934), med indrømmelser til nazismen.

Weininger ['vainirpr], *Otto* (1880-1903), østr. filos. forfatter. I *Geschlecht und Character* (1903) fremsatte han læren om menneskenes biseksualitet if. hvilken der i enhver mand findes en vis grad af kvindelige karaktertræk.

Wein, Weib und Gesang ['vain, 'vaip unt ga:zfl'] (ty: vin, kvinder og sang), udtryk, som med urrette er tilskrevet Luther; titel på vals af Joh. Strauss.

Weis ['vai:s], *Andreas Peter* (1851-1935), da. embedsmand, 1909-13 chef for Det Kgl. Teater, 1912-21 departementschef i Kultusmin. (undervisningsmin.). Musik-anmelder, medl. af Ny Carlsbergfondets direktion, formand for Hirschsprungske Saml.s bestyrelse; administrator for kunstkademi 1921-35.

Weis ['vai:s], *Flemming* (f. 1898), da. komponist. Organist ved Annakirken i Kbh. 1929. Har komp. orkester-, kammermusik- og vokalværker.

Weis ['vai:s], *Frederik Anton* (1871-1933), da. plantefysiolog. Prof. i plantefysiologi ved Landbohøjskolen 1905, hovedværk: *Levetog Dets Love* (1911). Arbejdede særlig med stofomsætningen i skovbunden og gennemførte fra 1924 sammen med K. A. Hasselbalch en række opdykningsforsøg (særlig dybdepløjningsforsøg) på hedejord.

Weisgerber ['vaisgerbar], *Albert* (1878-1915), ty. maler. Virksom i Munchen som figur- og portrætmaler; bl. a. under påvirkning af Cézanne.

Weismann ['vais-L August (1834-1914), ty. zoolog. Udviklingsteoretiske arbejder, bl. a: *Das Keimplasma, eine Theorie der Vererbung* (1892), *Neue Gedanken zur Vererbungsfrage* (1895), jfr. kimbane teori.

weissbier ['vaisbi:r] (ty: hvidtøl), tysk overgæret ølsort, der er fremstillet ud fra en blanding af byg- og hvedemalt.

Weissenburg ['vaisnburk], ty. navn på

Wissembourg.

Weissenfels ['vaisensfels], ty. by ved Saale i Sachsen-Anhalt; 42 000 indb. (1939). Brunkulsbrydning; skotøjs- og papirindustri.

Weissenstein ['vaisaintain], 1291 m h. bjerg i Jura-bjergene, Schweiz.

Weisshorn ['vaishorn], 4505 m h. bjerg-top i Penninske Alper, Schweiz.

Weisskugel ['vais-ital. *Pallabianca*, 3746 m h. bjergtop på grænsen af Østrig og Italien i Ötztal Alperne.

Weissmuller ['waismatsr], *John* (f. 1904), amer. svømmer (sejrhætte i kortdistance-

Vejet gennemsnit. Eksempel.

	I	II	III
	gnst. skpl. formue	»vægt«	I X 2
	ult. 1945	antal skatteydere	
Godsejere	245 000 kr.	1 900	465 mill. kr.
Gårdejere	30 000 -	94 000	2 820 -
Husmænd	7 000 -	92 000	644 -
Sum...	282 000 kr.	187 900	3 929 mill. kr.

svømning på olympiaderne 1924 og 1928) og filmskuespiller (Tarzan).

Veit [fait], lat. *Vitus*, ty. helgen. Påkaldtes af dem, der led af chorea (jfr. dansere), og denne sygdom kaldtes derfor st. veits dans. Relikvier i Praha.

Weitwinkelobjektiv ['vaitvin-] (ty.), storvinkelobjektiv.

Weizmann ['vaisman], *Chajim* (f. 1874), jød. kemiker og zionistfører, f. i Hviderusland, udvandrede 1903 til Engl. og blev prof. i biokemi i Manchester, var medvirkende til Balfour-deklarationens udstedelse 1917 og ledede kolonisationen i Palæstina fra 1918, præsident for den zionistiske verdensorganisation 1921-31 og 1935-46, da han styredes p.gr. af sin moderate politik. Har desuden været præsident for Jewish Agency fra 1929-31 og 1935-1946, 1949 præsident for staten Israel. (Portræt sp. 4839).

vejbred (*Plan'tago*), slægt af v-fam. Urter med rosetstilrede, bluestrengede blade og usælselige blomster i aks. I Dänn. 5 arter. Mest alm. er glat v, kæmper (P. major), hvis frugstænde benyttes til stueflue, og lancetbladetv (P. lanceolata) Endv. strand-v med kødede blade.

Vejbystrand [væi-], sv. badested, Skåne, ved Skålderviken.

veje, befæstede el. ubefæstede stribes, der i terrænet er udlagt for at tjene dens kørende trafik. Moderne v er som oftest befæstede enten med skærver el. brolægning el. med hel- og halvpermanente belægninger af tjære, asfalt el. cementbeton, v udformes med et profil svarende til trafikken art med kørebane, rabatter og evt. cyklesti og fortov, v udelukkende bestemt for motortrafik, motorv (autostrada), har to adskilte kørebaner.

Kongeriget Dänn.s v er opdelt i lande-v, biv og private v. Principperne for den administrative ordning af disse v er fastlagt i lov af 21. 6. 1867 med de ændringer, som er foretaget ved senere bestemmelser, 1949 oprettedes under Ministeriet for Offentl. Arbejder et vejdirektorat, der træder i det tidligere overvejsinspektors og det særlige ministerielle vejkontors sted, og behandler de spørgsmål vedrørende veje, hvis endelige afgørelse ikke er henlagt til amts- og sognekommunerne.

Landeveje, d. v. s. landets hovedveje, sorterer under amtskommunerne, der administrerer dem gnm. et vejudvalg og en amtsvejsinspektør. Den samlede landevejslængde er ca. 8000 km. Heraf har 99% belægning med asfalt, tjære, cementbeton ell. brosten. Den samlede *bivejslængde* er ca. 50 000 km. Private v er sådanne, der tilhører en el. fl. lodsejere, men ikke er optaget på bivejsfortegn. Så at sige alle gennemgående veje og de betydende biveje er moderniseret.

Vejvæsenet finansieres gnm. amts- og sognekommunernes budget med støtte fra staten gnm. de ved brugs- og benzinafgifter indkomne beløb. Foruden som tilkendte vedligeholdelse, omlægninger og nyanlæg af v er der af afgifterne gnm. særlige love afsat beløb til spec. formål, således bl. a. til at bringe krydsninger ml. v og jernbaner ud af niveau. Til at foretage alle de for et moderne vejnet nødvendige undersøgelser er der under overvejsinspektoratet (nu vejdirektoratet) oprettet et vejlaboratorium (der bl. a. hvert 4. år lader afholde færdselstællinger.

Vejen ['vaisn], købstadslignende jysk stationsby (Lunderskov-Esbjerg og Grindsted-Gesten-V); 3664 indb. (1945). Museum (skulpturer af Niels Hansen-Jacobsen). Ansigelig industri.

vejer og måler, person autoriseret af handelsmin. til at foretage offentl. målinger og vejninger.

•Vejers, badested på Jyllands vestkyst, 10 km V f. Oksbøl.

vejet gennemsnit, gnst. af en talrække udregnet således, at tallene ikke tæller lige meget, men at hvert af dem tildeles en vis »vægt« efter dets betydning for målet. Hyppigt giver dette større vejledning end et simpelt (»råt«) gennemsnit. Eksempel (ovenstående tabel: »råt« gennemsnit *) af kolonne I: 94000 kr.; *vejet gennemsnit* kolonne III divideret m. kolonne II: 21000 kr.

vejdningen, oprettet 1927. Dens midler tilvejebringes som en andel af motorafgifterne og anvendes til vej- og gadearbejder. Ved siden af v er under 2. Verdenskrig (da motorafgifterne faldt stærkt) oprettet forskellige yderligere fonds til finansiering af vejarbejder (50 mill. fondene I-III m. v.).

Vejgår'd, østl. forståd til Ålborg; 10 052 indb. (1945).

vejhvepse (*Pom'pilidae*), beslægtede m. gravehvepse. Rederne i sand, cæncellede. Larverne fodres m. lammede edderkopper.

•Veji, etruskerby NV f. Rom, som efter lange kampe ødelagde V 396 f. Kr. Ruiner.

vejkasse, udgravning i vejens planum, hvori belægningen placeres.

Vejkorps, et under staten fra 1785 oprettet mil. korps, der forestod bygningen af Dänn.s hovedlandeveje. 1834 indlemmet i Ingeniørkorps, udsdelt herfra 1867, da nævnte vejs admin. overgik til amterne.

•vejkorrug'ring (lat. *corrugere* rynke), blødeformede ujævnheder i en vejs overflade.

Vejly Landbrugsskole, ved Århus, oprettet som højskole 1907, fra 1921 omdannet til landbrugs- og husholdnings-skole.

Vejly-Risskov, Århus' nordl. forstadskommune; 7006 indb. (1945).

vejlø (gl'da: vadested), lavt og smalt sted i en fjord el. vig, hvor man kan vade el. køre over. Bynavnet V er samme ord.

Vejle, da. købstad inderst i V Fjord; 28 046 (1945 med forstæder 34 262) indb. (1948). St. Ni-I-A-kolaj Kirke (gotisk, 13. årh.). I et museum, enkelte bindings- og værksbygninger fra 18. årh. Industri: jernvarer, tekstil, ol., sæbe, læder, bagepulver m. m.; havn; station på østjysk længdebane, V-Her-

Vejle. Søndergade 14.

ning og V-Vandel-Grindsted Banerne. - V nævnes første gang 1196, ældste kendte privilegier 1327. Havde i middelalderen 2 borge (Borgvold og Rosborg) og et sortebrødrekløster. 1256 vedtoges V-konstitutionen på et kirkesamfund.

Vejle amt, da. amt, den del af Østjylland, der ligger ml. Horsens Fjord og Hjelmsminde; 2349 km²; 195 698 indb. (1945), heraf i købstæderne Vejle, Fredericia og

Kolding 85 117 indb. Overfladen er højtliggende og de fleste steder bakket; højeste punkt: Tranebjerg (139 m). Jordbunden i den nordvestl. og vestl. del sandet og ufrugtbar, i øvrige del frugtbar ler. Nuv. omfang 1799.

Vejle Amts Folkeblad, da. dagblad.

Venstre. Grl. 1865; oplag 1948: 23 000.

Vejle Fjord, indskæring fra Lille-Bælt ml. Bjørnsknude og Treide Næs, ca. 25 km l.

Vejlefjord Sanatorium, privat sanatorium, nordsiden af Vejle Fjord, oprettet 1900 af A/S Sanatorier for Brystsyge, Danm.s første tuberkulosesanatorium. 100 senge.

Vejlekonstitutionen, vedtaget på et da. kirkemøde i Vejle 1256 på arkebisp Jakob Erlandsens initiativ, fastsatte, at landet skulle lyses i interdikt, hvis en biskop fængsledes.

Vejle pælemuslinger, blåmuslinger, som dyrkes på pæle i Vejle Fjord.

Vejle A, østjysk vandløb, udspringer fra Engesholm Sø, optager Egved A og Grejs A og udmunder i Vejle Fjord.

vejr. De fænomener (nedbør, vind osv.), som vi sammenfattende betegner med v, består alle i fys. processer direkte el. indirekte foranlediget ved Solens opvarmning af Jorden. Den mangfoldighed v udviser, skyldes disse processers påvirkning ved Jordens form og den uregelmæssige fordeling af land og hav.

vejr [vair], i jagsproget d. s. s. lugte, vildtet vejrer fare el. bytte.

vejrfasthed, materialers evne til at tåle vejrpåvirkning. Manglende v kan skyldes frostsprængninger, svind og svulmning som følge af varierende vandindhold og temp. el. kemiske angreb af stoffer i luften el. regnvand, f. eks. SO₂ el. sprængende krystaller udskilt af opsuget, saltholdigt vand.

vejrfasthedsprøver, kortvarige prøver, ved hvilke man efterligner vejrpåvirkning i forstærket grad for at bedømme et materiales vejrfasthed.

vejrfisk [væ:r-], 1) tørret nålefisk el. tangsnarre, ophængt i en snor, drejer sig v. ændringer i luftens fugtighedsgrad; 2) betegnelse for smerlinger, fordi de bliver urolige mod torden.

vejrforudsigelse er muligjort ved indgående studium af de fysiske love, der bestemmer udviklingen af de meteor. fænomener, v udarbejdes efter vejrkort, og meddeles offentl. gnedet pr. radio fra de meteor. institutter, v gælder gerne et halvt el. et helt døgn fra udsendelsen og affattes forsk. efter formålet (søfart, høst o. l.).

vejrhaner, vindfløj af metalplader, af form som en hane.

Vejrhøj [væ:r-], 121 m h. bakkeparti i NV-Sjælland.

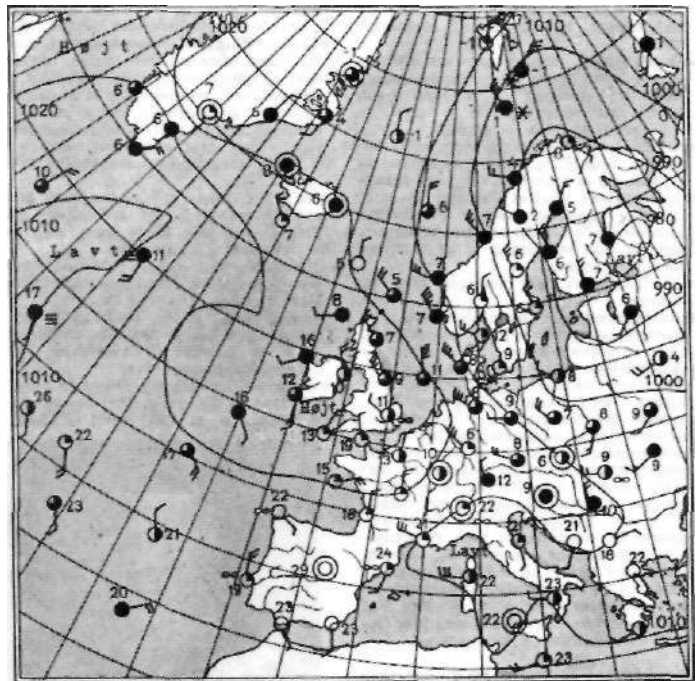
vejrjng [vai-], den tørring af græs og korn på marken, som er nødv. inden hjemkørslen, for at afgrøderne ikke skal tage skade ved opbevaringen.

vejrkort, landkort, hvorpå det samtidige vejr på forsk. steder er indtegnet v. hj. af internat. vedtagne tegn, der på overskuelig måde tillader angivelse af de fleste vejrphenomener. De vigtigste tegn er vist på ovenstående kort, hvor pilene flyver med vinden. Temp. er angivet ved tal ud for stationsmærket. Lufttrykket er anført med tal ved isobarer, v er det vigtigste hjælpemiddel ved vejrforudsigelser. (III).

vejrmedling, offentliggørelse, gerne i radio, som dels indeholder oplysninger om de forhåndenværende vejrforhold over et større område, dels udsigter om vejrforholdene i den nærmeste fremtid.

vejrregel, en, ofte ordsprogsagtig formulert, udtalelse om vejrforholdene i fremtiden, v kan f. eks. referere til visse dyrsopførsel («svalerne flyver lavt»), tiden i året («dagene længes, vinteren strenges»), visse datoer (de 40 riddere, kyndelmisse, knude) osv. Kun enkelte af disse v indeholder nogen realitet, som f. eks. de, der sætter ringe om Solen og Månen i forb. med kommende nedbør.

vejrsmuldring, geol., sønderbrydning af faste bjergarter i større el. mindre styk-

Forklaringer til vejrkortet;

O klart vejr	3 halvskyet	• overskyet	# sne
Q letskyet	9 skyet	• regn(tilfojet)	• hagl
oo dis	= tage		i torden

Vindstyrken:

^ sti/le	N>--- let brise	<*- blæst	søstorm
- svag luftn.	^-- jævn vind	s^> stiv blæst	^-- stærk storm
- svag brise	^~ frisk vind	s^> hard blæst	*\$> orkanagt. sf.
	&s>^ orkan		

Vejrkort for 21. 9. 1948.

ker ved vejrligets indflydelse (temperaturforandring, der bevirker afkøling, frostsprængning ved vand i porer, sprængning v. hj. af planterødder osv.).

Vejrø [vairø], da. ø i Smålandsfarvandet, NV f. Fejø; 1,6 km²; 47 indb. (1945).

vejsennep (*Sisymbrium*), slægt af korsblomstfam. med fjersnitdelte blade, gul krone, langskulpede. I Danm. er finbladet v el. barberforstand (S. sophia) og rank v (S. officinale) alm. på ryddepladser og ved veje. Fl. arter er indslæbte.

vejviser, trykt adressefortegnelse, alm. fra 18. årh. Første da. v. udg. 1770 af agent Hans Holck (1726-83), fra 1862 udgivet som Kraks Vejviser. De fleste da. købstæder har egne v.

'weka (*Gallirallus australis*), stor newzealandsk vandhøne. Mangler flyveevne.

veksel, et i særl. former udstedt skylddokument, hvorved en person forpligter sig til at betale en pengesum ved forvisning af v, el. efter en fastsat tidsfrist. Forekommer i to former: 1) egen v, hvor udstederen påtage *... 'orpli g teisen, 2) den trukne v (tratte), hvor udstederen i v-s tekst anmoder en anden person (trassaten) om at betale v-s pålydende, og hvor trassaten først forpligtes ved at acceptere v, hvilket sker ved, at han skriver sit navn på v-s forside. I alle tilf. skal v indeholde ordet **veksel** i sin tekst og opfylde forsk. i vekselloven af 23. 3. 1932 foreskrevne krav, for at de særl. vekselretl. regler kan komme til anv. Af disse skal fremhæves, at såvel v-s udsteder, som alle, der har overdraget v ved endorsement (overdragelseserklæring på vekslens bagside) hæfter for dens betaling over for v-egeren, således at denne kan gøre regres imod dem, når

han ved optagelse af protest har konstateret at trassaten (ved den egne **veksel**: udstederen) ikke vil el. kan betale rettidigt, el. at trassaten nægter accept af v. Krav i h. t. en v er undergivet den såk. hurtige retsforløgn., der udelukker fremsættelse af de fleste indsigelser fra skyldnerens side.

For udviklingen af bankvæsenet har diskonteringen af v, særlig i Engl., haft stor betydning, v-diskontering spiller stadig en stor rolle og ligger bl. a. til grund for centralbankernes diskontopolitik. Udenrigshandel finansieredes opr. ovevejende gnm. vekslr, hvorfor kursen ml.forsk. landes møntofte betegnes v-kurs.

veksel (ty. *wechsln* gå frem og tilbage), i jagsproget den sti, som vildtet har dannet og fortrinsvis følger. Vildtet vekslr fra en skov til en anden.

vekselbad, lokalt bad for hænder og fødder, som skiftevis sænkes i varmt og koldt vand; opøver blodkarene.

vekselbrug, det moderne landbrugssystem, der skifter ml. korn og bredbladede afgrøder og græsmarksplanter, og hvor brakken delvis el. helt er afløst af rodfrugter og andre rækkesæede afgrøder.

vr "fle"rer, person, der for andenmands reg'rig foretager køb el. salg af værdipapirer, arbitrageforretninger og vekslings af penge.

vekselsfalsk, dokumentfalsk m. h. t. **veksel**. Straffen kan stige til fængsel i 8 år.

vekselhjul, tandhjulene i en tandhjuludveksling (gearkobling).

vekselskur, d. s. s. valutakurs.

veksellås, falde- og rigellås, hvor en drejning af nøglen trækker først riglen, derefter v. hj. af en vægtstang falden tilbage.

vekselnode (ital. *'nota cambi'ata*), tonen

en halv el. hel tone over el. under en akkordtone, når den står i stedet for denne.

vekselproces, retssag om vekslerettheder, hvor søgtes indsigelsesmuligheder er begrænset i h. t. reglerne om hurtig retsforfølgning.

vekselprotest, d. s. s. protest.

vekselret, 1) reglerne om veksler; 2) den særlige retsstilling, som tilkommer en person, der er berettiget i h. t. en veksler.

vekslertryter siges at foreligge, hvor fl. personer gensidig trækker vekslers på hinanden til indfrielse af løbende vekslers, som de ikke er i stand til at honorere på anden måde.

vekselsav, sav, der bevæges frem og tilbage.

vekselspænding, eiekt. spænding, som varierer periodisk og hvis middelværdi over en periode er nul.

vekselstrøm, eiekt. strøm, hvor eiekt. vekselsvis strømmer i to modsatte retninger i en ledningstråd, og som frembringes ved induktion i en v-generator. Strømstyrkens variation med tiden kan ofte fremstilles ved en sinuskurve, idet strømmen vokser til et maksimum, derefter aftager til nul for derpå at løbe i modsat retning, vokse til et nyt maksimum osv. Tidsforskellen ml. to på hinanden Ag. tidspunkter, hvor strømstyrken har samme størrelse og retning, kaldes v-s periode og er for alm. praktisk anv. 1/50 sec; antallet af perioder pr. sec; frekvensen, er altså 50 Hz. Ved sinusformet v-s effektive strømstyrke forstås den maksimale strømstyrke, divi-

deret med $\sqrt{2}$; den er Ug med styrken af den jævnstrøm, der giver samme varmeudvikling. Ligeledes er v-s effektive spænding lig den maksimale spænding, divideret med $\sqrt{2}$, den er i alm. 220 volt. Sendes v gnm. et kredsløb, der kun indeholder en mods tand, vil strøm og spænding følges fuldstændig ad uden nogen faseforskel. Indeholder kredsen tillige trådrunder med en vis selvinduktion og kondensatorer med en vis kapacitet, vil der være en faseforskel ml. strøm og spænding, og strømstyrken kan kun bestemmes ved Ohms lov, når modstanden erstattes med den tilsyneladende modstand, impedansen, som sammensættes af modstand, selvinduktion og kapacitet. Trefaset v består af tre v, som sendes gnm. tre adskilte ledninger, og som har en indbyrdes faseforskel på $\frac{1}{3}$ periode (120°). v-s fordele består især i, at den let og med ringe tab kan transformeres fra en spænding til den anden v. hj. af en transformator, f. eks. til en høj spænding, hvorved tabet, der er proportional med strømstyrkens kvadrat, ved overførsel af eiekt. energi over længere strækninger formindskes betydeligt. v kan uden videre anv. til belysning og opvarmning, men anv. til eiekt. kraft kræver særlige v-motorer.

vekselstrømsgenerator, maskine, der omsætter mek. energi til eiekt. energi i form af vekselsstrøm.

vekselvarme dyr.d.s.s. koldblodede dyr.

vekslerbord, det på telefoncentraler anv. sammenstillingsbord, hvorpå jacker og kaldekapper er monteret. I bordpladen er anbragt kontaktpopper, der to og to er forbundne gennem under bordet hængende, isolerede ledninger (snører), som benyttes v. sammenstilling af abonnenter.

'vektor (lat: bærer), en mat. el. fys. størrelse, som er bestemt ved angivelse af et tal og en retning (eks: kraft, hastighed). En v afbildes ved et med pil forsynet liniestykke. Man kan regne med v efter lign. regler som med tal (v-regning). (Sm. skalar).

'Vela, Vincenzo (1822-91), ital. billedhugger. Har udført *Spartacus* (Brera, Milano) og *Napoleon I. på Dødslejet* (Versailles).

Wel'ander [v-], *Edvard Vilhelm* (1846-1917), sv. venerolog. Welanderhjemmene for børn med medfødt syfilis skyldes hans initiativ.

Ve'lander, *Edy* (f. 1894), sv. elektro-

ingeniør; prof. og adm. dir. ved Ingegnørsvetenskapsakademien i Sthlm. 1941.

velanstændighed, krænkelse af, strafes i alm. efter politivedtægten, når den sker på offentl. sted. Hvor forholdet må betegnes som en krænkelse af blufærdigheden el. giver offentl. forargelse og der foreligger egl. uterligt forhold, foreskriver straffeloven straf af fængsel indtil 4 år el. under formild, omstændigh. hæfte el. bøde.

ve'la'r (lat. *velum* sejl, ganesejl) el. *post-palatal*, sproglyd, der artikuleres med tungen mod den bløde gane, som da k i »kasse«, g i »gumme«.

ve'la'rium (lat. *velum* sejl), udsåpnet lærred o. l. Anv. ofte i bygninger under store ovenlys.

Velay [va'læ], sydrf. landskab i dept. Haute-Loire, delvis opfyldt af Monts de V. en udløber af Cevennerne. Tidl. berømt kniplingsindustri.

Velázquez [bæ'labksep], *Diego de Silva y* (1599-1660), sp. maler. F. i Sevilla, elev af Herrera d. æ. 1623 kaldt til Madrid

Diego de Silva y Velázquez: Filip 4. (Prado, Madrid).

af hertugen af Olivares, der bragte V i forb. med Filip 4. Udnævntes til Hofmaler. Rejser til Ital. 1629 og 20 år senere. Hovedværker: *Los Borrachos* (Bacchus ml. Svirebrødrene), *Apollon i Vulkans Smedie*, *Bredos Overgivelse*, *Tappevaskerne*. Bl. hans portr. er *Filip 4. og Pave Innocens 10.*; endv. gribende karakterstudier efter hoffets narre, dværge og tiggere. Mærkelige ved deres ukonventionelle opfattelse er to landskabsstudier fra Villa Medici's have. Næsten alle V-s hovedværker findes i Prado mus. i Madrid. V er den kolige iagttagelse og en sjælden koloristisk bevarelse.

Velbert [fælbart], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 32 000 indb. (1939). Bet. jern- og messingindustri; fabrikation af låse og værktøj.

Velde, van de [fan da 'vælda], familie af holl. malere. 1) *Esaias* (ca. 1590-1630), virksom i Haarlem og Haag; elev af Coninxloo. Landskaber. 2) *Willem den äldre* (1611-93), broder til 1); især marine- og slagmaler. 3) *Willem den yngre* (1633-1707), søn af 2); marine- og hofmaler. 4) *Adriaen* (1636-72), søn og elev af 2); bl. a. landskaber med kvæg; repr. på kunstmus., Kbh.

Velde, *Theodor van de* [fan da 'vælda] (f. 1873), holl. gynækolog og forfatter af bøger om seksuelle forhold.

Veldeke, *Heinrich von*, se Heinrich von V. Welding [v-], Car. (1858-1939), da. præst, fra 1911 ved Helligåndskirken i Kbh. Bet. prædikant, nærmest grundtvigsk, men i øvrigt højt selvstændig.

Welf [vælf], ital. *Guelf*, ty. fyrsteslægts, grundlagt i 9. årh. af W 1.; hertuger af Bayern 1070-1180, af Sachsen 1127-80. Otto 4. af W-ty. konge 1198-1218, hertuger, fra 1692 kurfyrster, af Lüneburg (senere Hannover) 1180-1866, af Braunschweig 1235-1918, konger i Eng-

land 1714-1901. - I 11. og 12. årh. kæmpede slægten W (berømtest: H3nrik Løve), støttet af paverne, mod Hohenstaufferne. I Ital. kaldtes de to partiers tilhængere hhv. guelfer og ghibelliner. I 17. årh. samledes de fl. welfiske besiddelser i NV-Tyskl.; de blev 1692 kurfyrstendømme, 1814 kongerige under navn Hannover. Den hann. gren af W var 1714-1901 herskere i Engl.; 1837 gik Hannover over til yngre linie, udsleddes 1866 af Bismarck. Da den welfiske linie i Braunschweig uddøde 1884, afviste Preussen den hann. linies 'arvekrav; først ved udsoning 1913 overtog de hannoverske W Braunschweig. Afsat her 1918.

velfærdsmoral, da. navn for utilitarisme.

velfærdsudvalget, fr. *Comité du salut public* [komite' du sa'ly py'blik], 9-mandsudvalg, medsat af Konventet apr. 1793, blev Frankrigs egl. regering i kampen mod l. Koalition og Vendéeroprør. Danton ledende apr.-juni 93, derpå Robespierre til juli 94. Ophævet 1795.

Velgørende Ridder af Den Hellige Stad, den højeste frimurergrad af Den Rektificerede Ritus.

Welhaven [væ'ha:van], *Johan Sebastian Cammermeyer* (1807-73), no. forfatter. Præsteson. Prof. i filos. 1846-68. Fremtræder som elev af J. L. Heiberg med kritik af H. Wergelands poesi *Til H. W.* (1830), *H. W.s Digtekunst og Polemik* (1832); synspunktet er æstetisk. Videre sigte har den omstridte sonetsaml. *Norges Damring* (1834), et angreb på patrioterne for kravet om litt. og polit. selvstændighed, skønt No. ikke havde tilegnet sig eur. kultur. Udg. 1839-60 fem digtsaml., hovedsagelig naturskildr. og rel. refleksionslyrik; særlig kendt er romancerne *Asgårdsrejen*, *Dyre Vå*, *En Vise om Hellig Olaf* og mindedigtet om W-s ungdomselskede (Ida Kjerulf) *Den Salige*. (Portræt sp. 4850).

Velika Kikinda ['vælika 'kikknda], by i NØ-Jugoslavien N f. Beograd, ca. 30 000 indb. Jernbanecentrum (baner til Ungarn og Rumænien) med handel og lidt industri.

Veliki Beckerek ['væliki bætl'kæræk], handelsby i Jugoslavien N f. Beograd; ca. 30 000 indb.

Ve'likije 'Luki, by i RSFSR, Sovj.; ca. 35 000 indb. Vigtigt jernbanecentrum på banen Moskva-Riga S f. Leningrad.

Dec. 1942 rettede Sovj. heftig offensiv mod V, hvor ty. styrker omringedes; 17. 1. 1943 meldtes, at de havde slået sig igennem mod vest.

velin [væ'ke?] (fr: pergament, af oldfr. *vel* kalk], jævnt, glat papir, ved hvis fremstilling er anv. et finmasket, vævet trænet (vire), mens stribet (ribbet) papir formes på en vire af tætliggende træde.

Wel'li'ns bådkran [v-], kvadrant-david til manøvrering m. mindre fartøjer i større skibe, opfundet af den sv. ingeniør A. Welin (f. 1862).

velkomst, middelalderlig skik at byde gæsten en drik, når han trådte ind i huset, v. der efterhånden kom til at betyde både selve drikken og bageret, bruges også som navn på velkomstgilder.

Welland ['wæland], 115 km l. flod i 0-Engl.; udmunder i Wash-bugten.

Welland Canal ['wæland ka'næl], 45 km l. kanal ml. Ontario Søen og Erie Søen i Ontario, Canada, omgår Niagara Faldet ved 8 sluser med mindstedybde 10 m.

Wellejus [væ'lauius], *Theodor* (i. 1889), da. journalist, fra 1927 redaktør af Viborg Stifts Folkeblad.

Vel'lejus Pa'terculus udgav år 30 en kort Roms historie.

'Vel'lerup Vg, indskæring fra Isefjord på Hornsherreds vestkyt, Sjælland.

Welles [wæ'lj], *George Orson* (f. 1915), amer. skuespiller, forfatter og instruktør.

Brød afgørende og sensationelt igennem med filmen »Citizen Kane« (1941), hvis producent, forf., instruktør og altomdinerende hovedkraft han var. W-s senere film, ypperst »Den Fremmede« (1947), har ikke ganske indfriet de forventninger, man nærrede til ham. Står trods de sygelige

og hysteriske træk i hans fysiognomi som en rastløs, vulkansk kunstner med store muligheder i sig. (Portræt).

Welles [wɛslz], *Sumner* (f. 1892), USA-diplomat. Udsendt til mellem- og sydamer. stater; 1937-43 viceudenrigsmin. under Hull, repræs. USA på panamer. udenrigsmin.-møde i Panama 1939, Rio-konferencen 1942, 1940 udsendt af Roosevelt t. en række eur. stater. Udg. *The Time for Decision* (1944), *The Intelligent American's Guide to Peace* (1945).

Wellesley [wɛlzlɪ], slægtsnavn for herterugerne af Wellington.

Wellesley Øerne [wɛlzlɪ], i Carpentaria Bugten, N-Austr.

Vel'letri, malerisk ital. by på Albanerbjergenes S-skråning 30 km SØ f. Rom; 31 000 indb. (1936).

Wellhausen [wɛlhauzan], *Julius* (1844-1918), ty. G. T.-forsker og semit. filolog; hans opfattelse af kildespørgsmålet i Mosebøgerne og kildernes alder fik enorm bet. for hans samtid.

Wellington [wɛlɪŋtən], New Zealands hovedstad, ved Cook Strædet; 183 000 indb. (1947). Havneby, landbrugsindustri, mange parker og forstæder.

Wellington [wɛlɪŋtən], *Arthur Wellesley*, hertug af (1769-1852), brit. general og politiker. General i Indien. Tvang 1808 fr. hær til kapitulation i Portugal, slog 1813 fr. styrker i Spanien, trængte ind i Frankr. Havde under De 100 Dage kommandoen over eng.-nederl.-ty. hær i Belg., gjorde sejr modstand mod Napoleon v. Waterloo 18. 6. 1815, sejrede m. Blichers hjælp. Lod mod tsar Aleksanders vilje Ludvig 18. holde indtog i Paris. Som premiermin. (tory) 1828-30 ret svag, gav Rusl. frie hænder på Balkan, bøjede sig for Peel m. h. t. katolikkerne. (Portræt).

Well'it (ty. *Welle* bølge), varmeisolerende byggemateriale fremstillet af lag af bølgepap imprægneret og sammenlimet med bitumen. V anv. til isolering af køleskabe og boliger.

Wellmann [wɛlman], *William A.* (f. 1896), amer. filminstruktør. Deb. som filmskuespiller 1919. Er en af Hollywoods mest alsidige og sikreste instruktører uden stærkt personlighedspræg. f. eks. »Nothing Sacred» (1937), »Ox Bow Incident» (1945).

Wells [wɛlz], by i SV-Engl. S f. Bristol; 6000 indb. (1947). Bispesæde. Katedralen er en af Engl.s smukkeste (12. årh.).

Wells [wɛlz], *Herbert George* (1866-1946), eng. forfatter. W-s meget store forfatter-skab indledtes m. fantastiske, soc. prægede romaner *The Time Machine* (1895), *The War of the Worlds* (1899) o. a., naturvidensk. fantasier, der m. logisk konsekvens udvikler dristige påfund. Hans soc. interesser er tydeligere fra ca. 1900, f. eks. *A Modern Utopia* (1905), jfr. udmærkede romanskildringer af den lavere mellemklasse *Kipps* (1905), *Tono Bungay* (1909) o. a. I hans senere produktion får debatten af polit., socialistisk-utopiske og rel. problemer overhånd over det kunstneriske. W havde en optimistisk tro på naturvidenskabens og teknikkens fremskridt og muligheden for kulturforbedring ad denne vej, men blev pessimist under indtryk af 2. Verdenskrig *Mind at the End of its Tether* (1944). (Portræt).

Wells [wɛlz], *Horace* (1815-48), arner, tandlæge, var den første, som (1844) forsøgte at indføre brugen af kvælstofforlille (lystgas) som bedøvelse v. tandudtrækning.

Wells [wɛlz], *Thomas Spencer* (1818-97), eng. gynækolog. Kaldet »underlivskirurgiens fader».

•**Velo-cement** (lat. *velox* hurtig), da. hurtighærdende Portland-cement.

veloci- (lat. *velox* hurtig), vedr. fart.

velocipede [-si'pe:5a] (fr., egl. hurtigfod), betegn., for ældre cykelmodeller m. pedal på forhjulet (opfundet i Fr. 1861). (111.).

velo'dro'm (*velocipede* + gr. *dromos* løb), væddeløbsbane for cyklister.

velours [da. [ve'lu:r]] (fr., af lat. *villosus* håret), silkefløj.

Weis [wɛls], *Otto* (1873-1939), ty. social-

Johan Welhaven.

Orson Welles.

Arthur Wellington.

H. G. Wells.

demokrat, partiformand" 1931-33, flygtede 1933 til Praha.

Velsen [fɛlza], holl. by ved Nordsøkanalen VNV f. Amsterdam; 41 000 indb. (1947). Mange landsteder.

Weiser [vɛlzər], købmændsslægt fra Augsburg; uhyre rig, led tab på kolonisationsforsøg i Venezuela og ved statslån til Habsburg, fallit 1614.

Welsh rarebit [wɛlʃ 'ræbɪt] (eng. *Welsh* walisk + *rarebit* lækkerbiskken, forvansket af *rabbit* kanin), en slags varme sandwich: ost med krydning af sennep og cayennepeber på ristede brødskiver.

velsignelse, *rel.hist.*, opr. udtryk for den livskraft, med dens karakter af lykke, som gnm. offeret erhverves i de antikke kulturers kult, senere opfattet som åndelig kraft.

weltevægt [wɛl'tɛr-] (gi. eng. *welter* tung vægt), vægtklasse, i boksning 62-67 kg, i brydning 66-72 kg.

Velt'heimia (efter den ty. botaniker A. *Veltheim* (d. 1801)), slægt af liljefam. fra Kaplandet. V. viridifolia (juletop) dyrkes i væksthus og stue.

Weltlin [fɛl'tlɪn], ty. navn på Valtellina, **Weltschmerz** [wɛl'tʃmɛrts] (ty: verdenssmerte). Ordet W blev skabt af Jean Paul, blev bevæget ord med Heine; W-pessimisme var modefænomen i I. halvdel af 19. årh.

'**Weltzer**, *Johannes* (f. 1900), da. forfatter. Af hans ofte yderst særpægede lyrisk og prosaskitser nævnes *Hjeriets Forår* (1921), *Vandring mod Gud* (1923), *Jens Kasper Søndervind* (1943) og *Det Søndrede Spejl* (1946).

Veluwe [fɛ:ly:va], sandet, opr. ufrugtbart landskab SØ f. Zuidersøen, Holl. Nu delvis beplantet.

velvet [wɛlvɪt] (eng.), tæt, glat bomuldsfløj.

Welwitschia [wɛl'vɪtʃiə] (efter den østr. botaniker *Fr. Welwitsch* (1806-72)), ejendommeligt plante, der hører til de nøgenfrøede. W mirabilis vokser i sydvestafrikanske ørkener. Kort, indtil 10 cm h. stængel med stort omfang og to flere meter lange stængelblade, der varer hele plantens liv, måske 100 år.

Vem, da. stationsby (Ringkøbing-Holstebro og V-Lemvig); 842 indb. (1945). Vemb, ældre skrivemåde for Vem.

Wembley [wɛmblɪ], forstad til London 15 km VNV f. City; 132 000 indb. (1948). Stadion med 100 000 tilskuerpladser, hvor den årl. fodbold-cup-finale spilles. 1924-25 holdtes i W en udstilling for Det Brit. Imperium.

Vemmenæs, halvø på SØ-Tåsinge.

Vemmetofte, hovedgård 0 f. Fakse; tilhørte 1472-1625 slægten Brok, fra 1694 dronning Charlotte Amalie og derefter hendes søn Prins Carl og prinsesse Sofie

Hedvig; if. sidstnævntes testamente 1735 indrettet til adel. jomfrukloster, nu bolig for priorinde og 11 klosterfrøken. Hovedbygning delvis fra ca. 1500 og ca. 1600, efter ændringer 1716-21 og 1862 totalt ombygget 1907.

Vemming'bun'd, bugt på S-siden af Sundved, ml. Broager Land og Dybbøl.

Vemork [vɛ:mɔrk] (*Rjukan 1*), no. kraftstation (140 000 kW) ved Rjukanfossen. Norsk Hydros tungtvandsfabrik ved V ødelægtes af no. sabotører 27. 2. 1943.

Vem år det?, sv. biografisk håndbog, udkommer årl. fra 1912; bringer korte biogr. oplysninger om kendt te samtidige sv. mænd og kvinder.

Ven [vɛ:n], da. *Hven* [vɛ'n], sv. 0 i Øregund, 7 km NV f. Landskrona, 11 km; 794 indb. (1948.) Stejle kyster, Jævn overflade. Landbrug og fiskeri. På V var Tyge Brahe lensmand 1576-97. Svage rester af Uranienborg og Stjerneborg. St. Ibsk kyrka; 2 fyr. Da. til 1568

'**vena 'cava** (lat.), hulvene.

Ve'nantius Fortu'natus (ca. 535-ca. 600), lat. digter, biskop i Poitiers. Skrev helgenlegender og digte.

'**vena 'portæ** (lat.), portæren.

Wen Chêng-ming (16. årh.), kin. maler fra Ming-tiden. Hans blomstermalerier viser fuldendt harmoni ml. planterne og de skrifttegn, der danner en del af billedene.

Wen-chow [wɛn dʒɔu], kin. havneby 400 km S f. Shang-hai; 631 000 indb. (1931).

Wenck [wɛnʰk], *Heinrich* (1851-1936), da. arkitekt. Har som overarkitekt for DSB (1894-1921) opført de fleste stationsbyg. fra dette tidsrum. I sit hovedværk *Kbh.s Hovedbanegård* (1904-11) påvirket af M. Nyrop.

Wenck [wɛnʰk], *Henri Lucien Erik* (1872-1933), da. søofficer. Stabschef ved flådens overkommando 1914-19, kontreadmiral 1929, chef for marinestaben 1928-32, viceadmiral 1931-32, nægtede at medvirke til flådens begrænsning efter forsvarsordn. 1932, afskediget m. ventepenge.

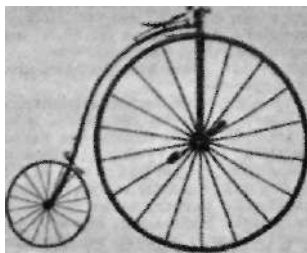
Vendée [vd'de], 1) 70 km l. vestfr. biflod til Sèvre Niortaise; 2) fr. dept. omkr. 1) i landskabet Poitou; 7016 km²; 394 000 indb. (1946). Landbrug og industri.

Vendée-oprøret [va'de-], royalistisk rejsning 1793-96 i Vendée. Brød ud efter Ludvig 16.s henrettelse, støttedes af bønderne. Lederne var bl. a. Cathelineau og Charette. Efter hensynsløs krigsførelse fra begge sider fik konventshærene overtaget 1794; 1795-96 fik Hoche i hovedsagen V standset, dels ved henrettelser, dels ved løfter om mildere politik.

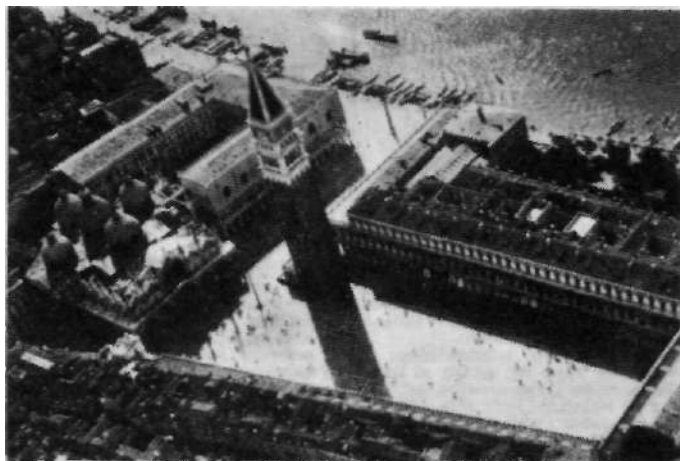
vendehalse (*lyn'ginae*), gruppe af spættefugle. Forholdsvis kort næb, bløde halefjer. Lever af insekter, der tages på jorden. En art (lynx torquilla) i Danm., trækfugl.

vendekredse, *Krebsens og Stenbukkens*, breddekredse på Jordkuglen med nordl. enh. sydl. bredde lig ekliptikahældningen (ca. iM 23°5'). Ml. v kan Solen komme til at stå i zenit *Vendehals*. (smlgn. Jordbælter).

vendekrog, skovbrugsredskab til at rulle store træstrammer (kævlere) med, består

Velocipede af træ (model fra 1880) med massivt gummi, en såkaldt »vælteter».

Luffotografi af Markuspladsen i Venezia.

af en stærk stang af ask, fornedet omsluttet af en jernring med et øje, hvori der sidder en jernkrog, som ender i en skarp seg og er så stor, at den kan fatte om stammen. Når stangen holdes på den ene side af kævlen og kroen slås i på den anden side, kan man rulle kævlen ca. $\frac{1}{4}$ omdrejning.

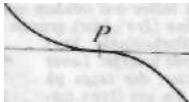
Vendel [vændal], sogn i Uppland, Sv. Ved kirken optoges i 1881 et gravfund, der gav anledning til udgravninger i 1882 og 1893, hvorved 14 bådgrave med rige fund af hjelme, sværd, skjolde (forgyltde, rigt ornamenterede og med granåtnid-lægninger) o. m. a. fremkom. Fra 7.-10. årh. e. Kr. Har givet navn til V-stilen (s. d.) og V-tiden, perioden fra 600-800 e. Kr.

Vendel [vændel], fr. slægt af industridrivende, øvr. fra Koblenz, Grl. 1704 metalindustri i Lorraine, 1787 jernværker i Le Creusot, I 19. årh. bl. Eur.s førende metalind-firmaer, fra 1872 »Les Petits-Fils de Francois Wendel & Cie»; øget indflydelse v. overtagelse af Lorraine-miner efter I. Verdenskrig, ledet af Francois de W (f. 1874), der tillige var formand for Comité des Forges, bl. de ledende i Banque de France og kons. parlamentsmedlem.

Wendelboe Jensen [vænd'slbo-'], *Eigil* (1899-1940), da. maler af naturalistisk skole; Larsen Stevns' medhj. ved freskerne i H. C. Andersens mindehal i Odense.

Vendel-stil (efter *Vendel*), dyrestil med båndformede dyrefigurer med ornamenterede hoveder og lemmer, ofte sammenstillede i symmetriske grupper. vendémiaire [vddé'mjæ:r] (fr: vinhøst-måned), den fr. revolutionskalenders 1. måned, slutn. sept.-okt. vendepol, særlig magnetpol, der anvendes på en elektr. maskine med det formål at forbedre kommuteringen.

vendepunkt el. **infleksionspunkt**. En plan

kurve har v i et punkt P, dersom dens tangent i dette punkt skærer gnm. kurven. Tangenten kaldes en vendetangent.

vender [vændar], slaverne i Ø-Tyskl.; underlagdes Tyskland i 10.-12. århundrede og germaniseredes efterhånden, v-s fyrstehuse herskede i Pommern til 1637, i Mecklenburg til 1918. Sorberne i Lausitz er en rest af v.

venders, de (kongse), del af den da. kongetitel efter Knud 4.s sejr over hertug Bogislaw I. af Pommern 1184.

ven'detta (ital.), hævn, navnlig blodhævn. Forekommer på Corsica indtil den nyeste tid.

vendetå, hos fugle en tå, der kan drejes både frem og tilbage. Findes bl. a. hos ugler, fiskeørn, m. fl.

vendning, med., fødselsoperation, hvoived fosterets leje forandres, oftest til underkropsstilling.

vendisk sprog, d. s. s. sorbisk.

Vendome [vd'do:m], malersk fr. by ved Loir; 10 000 indb. (1946).

Vendme [vd'do:m], fr. adelslægt, nedstammer fra uægte søn af Henrik 4.; Louis Joseph, hertug af V (1654-1712), general under Ludvig 14., afgjorde under Sp. Arvefølgekrig kampene i Spanien ved sejr ved Villaviciosa 1710. - V-slægten uddøde 1727.

Vendome-søjlen [vd'do:m], en 43,5 m h. sejrssøjle på Place Vendome i Paris. Rejst som monument over felttoget 1805. Øverst en statue af Napoleon I., hvortil en indvendig trappe fører op. V blev styrtet af kommunarderne 1871, senere genrejst.

Vendryes [vddri'æ:s], *Joseph* (f. 1875), fr. sprogforsker, prof. i sammenlign. sprogvidenskab ved Sorbonne. Har bl. a. skrevet *Grammaire du vieil irlandais* (1908, 1921), *Le langage* (1921) og s. m. Meillet: *Traité de grammaire comparée des langues classiques* (1924).

Vendssyssel, den østl. og største del af den norske ø; 2981 km²; 189 431 indb. (1945), omfattende i oldtiden og tidl. middelalder hele landet N f. Limfjorden.

Vendssyssel-gas, metanholdig naturgas. **Vendssyssel Tidende**, da. dagblad (Vestre), grl. 1873. Oplag 1948: 27 000.

Wendt [vænd't], *Frantz Wilhelm* (f. 1905), da. historiker. Fra 1943 direktør for Foreningen Norden.

vene (lat. *vena*), blodåre med blodstrøm i retning mod hjertet.

Ve'nedig, da. (ty.) navn på Venezia. **Venegrunde**, grund i Smålandsfarvandet, V. f. Knudshoved.

venepulsurve, med., grafisk opskrivning af den bevægelse, som under hjertets arbejde fremkaldes i venerne.

vene'ra'bel (lat.), ærværdig; veneration, ærefrygt, ærbødighed.

vene'rabile (lat.: ærefrygtindgydende), betegn. for hostien i den kat. kirke.

ve'ne'riske sygdomme (af *Venus* kærlighedsgudinden), kønssygdomme.

venero- (lat. *Venus* kærlighedsgudinden), kønssygdoms-.

ven'erologi, læren om kønssygdommene. **vene'ter**, i) illyrisk oldtidsfolk omkr. Venezia; 2) gallisk stamme om Vannes.

vene'tia'n (efter *Venezia*), satinvævet bomuldsstof, en god lasting anv. til foer.

veneti'a'nsk, hvad der vedrører Venezia. **venetianske perler**, perler af glas. **Venetianske Skitsebog**, en række tegninger i akad. i Venezia, tidl. tilskrevet Raffael, rimeligvis kopier efter ældre ital. mestre.

venetianske skole. Allerede i 15. årh.

havde den venetianske malerkunst en blomstringsperiode. Særlig fremragende er G. Bellini. Hans elev Giorgione videreførte traditionen. Med Tizian og Tintoretto kulminerer v. Palma Vecchio og P. Veronese bringer v-s særprægede festlige og fyldige kolorit til fuld udfoldelse. I det 18. årh. er Tiepolo skolens betydeligste kunstner. Guardi og Canaletto skildrer Venezias maleriske arkitektur.

Veneto [væ-], nordital. landsdel omfattende den østl. del af Posleten og de ital. Østalper; 25 537 km²; 4 654 000 indb. (1947).

Venezia [ve'nætsia], da. og ty. *Venedig*, ital. by i Veneto; 309 000 indb. (1948). V ligger i V-s Lagune (Laguna di V) på 120 tætbebyggede småøer, adskilte ved smalle kanaler, over hvilke ca. 400 broer (bl. a. Rialto-Broen, 1588-92) fører. Vej- og jernbaneforbindelse med fastlandet. Hovedkanalen, Canal Grande, slynger sig som et S gnm. byen fra V mod Ø, flankeret af paladser i gotik, Renaissance, barok og til dels byzantinsk stil. Den ender mod Ø ved Markuspladsen foran Dogepaladset (Palazzo Ducale) med søjlefacade i broget marmor (1423-38), forbundet med Markusfængslet ved »Sukkenes Bro». Ved dets side ligger Markuskirken (San Marco), på beg. 828, med fritstående klokketårn (campanile). Bl. skulpturerne mærkes Colleonis ryterstatue. I øvr. præges bybilledet næsten overalt af paladser og kirker fra V-s storhedstid i middelalderen. Forb. med det nordital. banenet 1845, Suezkanalens åbning 1869, samt udbygning af havnen Marghera på fastlandet (1917-23) har igen gjort V til en bet. handels- og industriby. Også den hist. kunstindustri er blomstret op; glas, mosaik, kniplinger og guldsmedearbejder.

Historie. Grundlagt ved at en række landsbyer på øerne i lagunen 697 valgte en fælles doge. Stod længe nominelt under Byzans. Voksende op som formidler af handelen ml. Ø og V. Erobrede Dalmatien i 11. årh., en række gr. øer (bl. a. Kreta) og Peloponnes 1204, Kæmpede i 13.-14. årh. med rivalen Genova til V-s sejr 1381, erobrede Treviso, Verona, Padova, Friuli, Brescia, Bergamo, Ravenna og Cremona 1389-1454, fik 1489 Kypern ved testamente. Indtillit indskrænkedes dogens magt gradvis i 11.—13. årh., til al magt lå hos et adelsråd på 480 medl. (oprettet 1172) og forsk. mindre råd. Mistede 1463-1715 de oversøiske besiddelser til tyrkerne, efter fr. erobring til Østrig 1797; efter 1805 under fr. overherredømme. Tilfaldt Østr. ved Wienerkongressen 1815, erobret af Ital. 1866. (HL).

Venezia Giulia e Zara [ve'nætsia 'dʒulja e 'dzara], tidl. den nordøstligste ital. landsdel (provinserne Carnaro, Gorizia, Istria, Trieste samt Zara på Ø-siden af Adriaterhavet). Størstedelen af V blev 1947 afstået til Jugoslavien el. indgik i det frie område Trieste.

Venezia Triden'tina [ve'nætsia-], nordital. landsdel i Alperne, omtrent d. s. s. S-Tirol; afstået af Østr. til Ital. 1919. 13 602 km²; 689 000 indb. (1947).

Venezuela (da. [-su'e:la], sp. [Øæm'swæ-la]) (sp: lille Venezia; efter indianernes pæledandsbyer v. Maracaibo-Søen), off. *Estados Unidos de V.* forbundsrep. (20 stater) i S-Amer.; 912 000 km²; 4 490 000 indb. (1948) = 4,9 pr. kra'. Hovedstad: Caracas. Vigtige havnebyer: La Guaira, Puerto Cabello, Maracaibo og Ciudad Bolívar. V begrænses af Brit. Guayana, Brasilien, Colombia og Det Caribiske Hav. Kysten er overvejende en klippekyst, mod Ø Pariagolfen og mod V Maracaibo-Søen. V-s *terren* deles i

- 1) Guayanas højland SØ f. Orinoco, et bølgeformet, ret lavt plateau med Roraima (2600 m) ved grænsen til Brit. Guayana og Sierra Parima og Sierra Pacaraima ved grænsen til Brasilien;
- 2) Llanos, sletterne N og V f. Orinoco; og 3) flodsættelser af Colombia Østcordillere (Sierra de Perijá V f. og Cordillera de Mérida (4700 m) SØ f. Maracaibo-Søen) og De Caribiske Kystbjerger (2782

m). *Klimaet* er tropisk: Caracas (920 m): jan. 20,3° maj, 23,3°, 81,1 cm nedbør. I størstedelen af V er sommeren regntid. I bjergene helårsregn. - *Befolkningen* er stærkt raceblandet. De fleste er spansktalende mestitser, men i afsides bjergdale er der ren indiansk befolkning; i det hede kystland findes en del negre og mulatter. Henvend halvdelen af befolkning lever i det caribaiske bjergland. - *Mønt*: 1 boliviar = 100 céntimos. - *Mål og vægt*: Metersystemet. Det offt. sprog er spansk. - *Erhverv*. Landbruget drives især i bjergene. Kvægavlen (bl. a. 4 mill. stk. hornkvæg) er vigtig på Llanos. Minedriften leverer guld fra Cuayanas højland og olie fra Maracaibo-feltet. V udforen olie, kaffe, kakao og guld. Produktionsstatistik (1943): 60 000 t; kaffe (1946): 71 448 t; kakao (1942-43): 15 000 t; olie (1947): 63,4 mill. t (1941: 33,4 mill. t) = 16% af verdensprod. - *Forfatning*. Efter grundlov af 1936 vælges præsidenten for 6 år af parlamentet, der består af senat (40 medl.) og deputeretkammer (98); valget f. mænd over 21 år. Forfatningsbestemmelserne er hyppigt blevet tilslidset v. revolutioner. V-s befolkning er overvejende katolikker. Undervisningspligt, gratis skoler. - *Historie*. V opdaget af Columbus 1498. 1528-46 overdraget af Karl 5. til Welserner, derpå sp., frigjorde sig efter 1810; skilte sig i 1820erne fra Colombia, siden selvstændig republik m. hyppige revolutioner og diktaturperioder, længst under Gomez 1908-35. (Kort se Sydamerika).

Vengeance-grund [væVjarjsa-], grund i Store-Bælt, V f. Agersø; 6 m vand. Opkaldt efter et eng. skib, der strandede på V.

Wengernalp [væjprn-alm], 1877 m h. udsigtspunkt i Berner Alperne.

Wengernalp-banen, schw. elektr. tandhjulsbane, fra Lauterbrunnen (799 m) over Wengen og Scheidegg (2064 m) (udgangsstationen for Jungfrau-banen) til Grindelwald (1037 m). Sporvidde 80 cm, største stign. 250‰, længde ca. 19,1 km; åbnet 1893.

Veng kloster, opr. benediktinerkloster ca.

10 km NNV f. Skanderborg, kendt gnm. omtale i 12. årh. Kun den højst interessante frådrenskirke (ill.) af ren angelsaksisk type er tilbage.

'**veni, cre'ator 'spiritus** (lat: kom skaberånd!), beg. af en middelalderlig hymne. Gendigtet af Grundtvig.

'**veni, 's ane te 'spiritus** (lat: kom Helligånd!), beg. af en middelalderlig sekvens til pinsentiden.

'**veni, 'vidi, 'vici** (lat: jeg kom, så og sejrede). Cæsars budskab til senatet efter sejren over Farnakes 47 f. Kr.

Venizélos [væni'zætos], *Eleuthérios* (1864-1936), gr. statsmand. Født på Kreta idannede som gr. førstemin. 1910-15 Balkanstaternes alliance mod Tyrk., der 1912-13 gav Grækenl. Makedonien. Styrkede 1917 kong Konstantin, førte Grækenl. ind i 1. Verdenskrig på De Allieredes side, opnåede store ud-

videlsesløfter på Tyrk.s bekostn., styrtet 1920. Førstemin. i gr. republik 1928-32, 1933. Rejste 1935 revolution mod monarkisterne, men slået; d. i Paris.

Venlo [fæno:], jernbaneknudepunkt i prov. Limburg, SØ-Holl.; 41 000 indb. (1947). Den gotiske St. Martinuskirke fra 1411 blev stærkt beskadiget, idet V efter nov. 1944 lå umiddelbart i frontlinien. Befnet febr. 1945.

Venn [væn], *John* (1834-1923), eng. filosof og logiker. Har bl. a. skrevet *Symbolic Logic* (1881) og *The Principles of Empirical and Inductive Logic* (1889).

Vennberg [vænbærj], *Karl* (f. 1910), sv. forfatter. Har efter debut som rel. lyriker, *Hymn og hunger* (1935), i saml. af frytmefri prosadigte, *Halmjaekla* (1944), udtrykt en filos. og polit. begrundet pessimisme.

Venne [væna], *Adriaen van de* (1589-1662), holl. maler. Har dyrket forsk. generer, bl. a. allegori- og historiemaleri. Det fornøjelige *Hvor Vi Passer Sammen* (et uglepar i bønderdragter på skøjter) tilh. kunstmus., Kbh.; *Christian 4. Som Fredsmægler* (Rosenborg).

Vennerberg [vænbærj], *Gunnar* (1817-1901), sv. komponist og embedsmand. 1870-75, 1888-91 eklelesiastikmin. Komp. duetsamlingen *Gluntarna* (1847-50) for to mandstemmer og klaver. *Davids psalmer* for kor og orkester, kirk. korværker og mandskvartetten *Hor Om Svea*.

Vennerberg [vænbærj], *Gunnar* (1863-1914), sv. maler; søn af komponisten G. W.; blomsterbill. og portrætter; kunsth. arbejder. Kunstn. leder af Gustavsbergs porcelænsfabrik i Uppland.

Wenner-Gren, *Axel* (f. 1881), sv. industrimand. Grl. 1919 A/S Elektrolux, der i de flg. år udvidedes til en internat, koncern, desuden ledende i sv. celluloseindustri; knyttet til Bofors. Grl. 1937 det Wska samfundet, der støtter vidensk. arb. og nordisk samarb. Siden 1942 bosat i Mexico.

Venners'lun'd, hovedgård NNV f. Nykøbing F., før 1766 Stadager, 1840-1930 stamhus i slægten Grandjean, som stadig ejer den.

Vennersten, *Axel* (f. 1863), sv. industrimand, højrepolitiker. 1906-20 medl. af 2. Kammer. 1921-36 af 1. Kammer (talman 1928-36). Finansmin. 1914-17. Riksmarskalk 1936-47.

'**Vennerstrom** [-strøm], *Ivar* (1881-1945), sv. socialist, Journalist, medl. af 2. Kammer 1915-27; i 1. Kammer 1928-36, forsvarsmin. 1932-36, derpå landshovding.

Wensan [wflnsan] (jap. *Genzan*), havneby på den mellemste del af Koreas Ø-kyst; ca. 60 000 indb. Jernbanecentrum.

venskabelige tal kaldes to hele positive tal, når hvert af dem er lig med summen af alle divisorer i det andet tal. Eks. 220 og 284 (1 + 2 + 4 + 71 + 142 = 220 og 1 + 2 + 4 + 5 + 10 + 11 + 20 + 22 + 44 + 55 + 110 = 284).

Venskabsøerne, d. s. s. Tonga. **Venstre**, i alm. politik betegn. for demokrat. indstillet parti el. partiløjt, mods. Højre som udtryk f. moderation el. konservatisme. Opstod som udtryk under Fr. Revolution efter medl.s placering i salen i forhold til talerstolen.

I Danm. dannedes »Det Forenede V« 1870 af grupper af bondepolitikere; parti-program 1872 (Berg) rejste de tidl. Bondevenners krav om demokrati i stat og kommune, kirk. frihed, besparelser, frihandel, skattelettelser; endv., efter valgsejre 1872, krav om folketingsparlamentarisme, der førte til forfatningskampen og først gennemførtes 1901. V var hyppigt delt i stridende grupper (Bojsens højskolesyn og forsvarsvenlighed mod Hørrups Brandes-prægede radikalisme og antimilitarisme). Da I. C. Christensen efter V-s overtagelse af regeringsmagten 1901 gik i mere forsvarsvenl. retning og skattelov 1903 vakte uvilje bl. de mindre landmænd, udskiltes 1905 Det Radikale V. V var derpå næsten rent landbo-parti, hævdede ledende stilling i Folketinget til 1913, da Soc.dem. og Radikale tilsammen fik flertal. Ved magten 1920-

24 (Neergård), måtte derpå afgive ledende stilling i Folketinget til Soc.dem.; gik under Madsen-Mygdal ind for skarp liberalisme og nedskæringspolitik under deflationen, ved magten 1926-29. Svækket under 1930ernes landbokrise og LS-s agitation, sluttede jan. 1933 (Krag) Kanslergadeforliget m. regeringspartierne, efter yderl. valgnederlag 1935-36 i opposition, mod grundlovsforslag 1939. Vandt stærkt frem v. valg okt. 1945 på liberalistisk program. Dannede derpå reg. under Knud Kristensen, støttet til kons. og radikale stemmer i folketing; gik i stigende grad ind for aktiv politik i sydslesvigske spørgsmål, kom sept. 1947 i mindretal i tinget (Radikale mod Knud Kristensens Sydslesv.-politik); valg okt. 1947 gav V og det af valgtekn. grunde særøpstillede Hovedstadens V 575 000 stemmer (49 mandater). Da V ikke kunne samle folketingsflertal, dannede Soc.dem. regering. -

I Norge dannedes V ved en gradvis sammenslutning af radikale bondepolitikere og frisindte byintelligens i 1860erne; ledende i Stortinget i 1870erne under Sverdrup, ved magten 1884-89 og hypp. siden. Gennemførte parlamentarisme, efterh. alm. valget, demokratisk skoleordn. og unionsopløsning (Michelsen); ledende under 1. Verdenskrig (Gunnar Knudsen); svækket i 1920erne ved Bondepartiets fremgang, men indflydelsesrigt v. sin centrumstilling under ledelse af Mowinckel; måtte i 1930erne afgive lederstilling til Arbejderpartiet. Fik 1945 20 mandater af i alt 150.

venstredrejende kaldes optisk aktive kem. forbindelser, der (i et polarimeter) drejer det polariserede lys til venstre (jfr. optisk isomeri).

Venstrereformpartiet, da. polit. parti, grl. 1895 af de venstremænd, der gik mod forliget 1894. Ledet af I. C. Christensen; dannede min. 1901 ved systemskiftet, mindsket 1905 v. udskillelse af Radikale Venstre; fra 1908-10 forenet m. Moderate Venstre til Venstre.

Venstresocialister, sv. parti, opr. fløj af Soc.dem., i opposition til ledelsens moderate taktik og samarbejde m. d. liberale, 1917 udsklit som »Sveriges socialistiske vänsterparti« (bl. a. Z. Høglund); heraf udsklit 1921 kommunistisk parti i tilslutn. til 3. Internationale, hvorpå resten af V 1923 forenedes m. Soc.dem.

Venstres Ungdom (fork. VU), polit. landsorganisation, stiftet 1908, arb. for tilslutn. bl. ungdommen til partiet Venstre. Udg. bladet »Dansk Folkestyre«. 1949 168 kredsföreninger med i alt 62 000 medl.

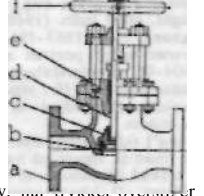
ventende(s) arv, jur., arv, som ikke er faldet, idet arvelæderen endnu er i live. v kan ikke med retsigydighed sælges, pantsættes el. bortgives.

ventepenge (tidl. *vartpenge*), årlig ydelse i op til 5 år til en pensionsberettiget tjenestemand afskediget som flg. af, at hans stilling inddrages.

'**venter** (lat.), bug.

'**venti** (lat. *ventus* vind), vind-, blæsnings-

ven'til (lat. *ventus* vind), 1) *tekn.*, afspæringsorgan for luft, damp og vædskeer, bestående af et v-hus m. et v-sæde og et vægelligt v-legeme. En kontrav tillader kun gennemgang i en retning. Enskierheds v åbner selv, når trykket overstiger det tilladelige. I kraftmaskiner åbnes og lukkes v automatisk under gangen v. hj. af en knastaksel. III. viser en sædev. v-huset (a) med dækslet (c) har et ringformet v-sæde (b), mod hvilket v-legemet (c) kan spændes v. hj. af v-spindlen (d), der drejes af et håndhjul (f). - 2) *mus.*, mekanisme på blikblæseinstrumenter, der forkortet el. forlænger luftsofjen, således at man kan frembringe andre toner end det pågældende instruments naturtoner.

ventilafleder, overspændingsbeskyttelse til elektr. ledningsnet, hvorved overspændingen afledes, medens den normale driftsspænding ikke kan lade en strøm passere.

ventilation (af *ventil*), fornyelse af luften i lukkede rum. Den simpleste form for *v* er åbning af vinduer, idet der helst skal åbnes et lavt- og et højtstående vindue og helst således, at der skabes kraftig gennemtræk, som hurtigt erstatter den dårlige luft med frisk luft, uden at værelset afkøles unødigt. Nogen naturlig *v* foregår der gnm. dør- og vinduessprækker, især i opvarmede lokaler; denne *v* kan forøges ved at rummet forsynes med luftkanaler til det frie. Den naturlige *v* er dog helt afhængig af temperaturforholdene, og man må derfor ofte indrette mekaniske ventilationsanlæg.

ventilationsanlæg, mekaniske anlæg, der fremkalder el. forøger ventilationen. *v* udføres især for lokaler, hvor mange mennesker er forsamlede, samt i fabrikslokaler, hvor meget damp el. støv udvikles. Også stald ventileres nutildags. Ofte er *v* kombineret med opvarmningsanlæg, simplest ved en ventilationsovn. Til *v* anv. oftest en elektr. ventilator, der kan suge luften ud el. blæse frisk luft ind; også ventilationshætter kan anv. Bliver luften befugtet, renset el. lign., kaldes anlæget et luftkonditioneringsanlæg.

ventilationshætter, indretninger, der anbringes over åbningen af lodrette ven-

tilationskanaler og v. hj. af vinden øger det naturlige træk i disse. De findes i mange oftest patenterede udførelsesformer.

ventilationsovn, ovn, hvor der gnm. en udvendig kappe ved naturlig træk indsuges luft, der opvarmet føres ud i lokalet.

ventilator (af *ventil*), apparat til fornyelse af luften i et rum, bestående af luftpropeller, i reglen drevet af en elmotor, v anbringes i en væg og kan da enten suge forbrugt luft ud el. trykke frisk luft ind.

ventilblæseinstrumenter, *mus.*, de metalblæseinstrumenter som foruden grundakkorden af naturtoner ved hjælp af 3-6 cylinderventiler kan danne 6 andre akkorder, således at samtlige toner i den kromatiske skala findes.

venti'le're (af *ventil*), udlufte; drøfte, overveje.

Ventimiglia [-'milja], fr. *Vintimille*, ital. badested ved Rivieraen; 16 000 indb. (1936). Grænsestation til Frankrig.

Ventnor ['væntna], eng. badested på øen Wight. 6600 indb. (1948).

Wentorf, Carl (1863-1914), da. genre- og portrætmaler; portræt af *Niels Finzen* (1904-06, Frederiksborg).

ventose [va'to:ʔ] (fr. vindmåned), den fr. revolutionskalenders 6. måned, slutn. feb.-marts.

ven'tra'l (af *venter*), *anat.*, hvad der vender imod el. ligger på bugside.

ven'trikel (diminutiv af *venter*), 1) mavesækken; 2) hjertekamrene; 3) hjerneventrikel.

ventrikulogra'fi ['ventrikel + -grafi], indblæsning af luft i hjernehalvdelene gennem en trepanationsåbning i kraniet med påfølgende røntgenundersøgelse, hvorved evt. hjernesvulster kan påvises og lokaliseres.

ventro- (af *venter*), mave-, bug-, **ventrofi'xatio 'uteri** (lat.), fastsyning af livmoderen til bugvæggen.

'Ventspills, ty. *Windau*, havneby i Letland ved Østersøen VNV f. Riga; ca.

20 000 indb. (1940). Bane til Riga; vigtig isfri havn for Sovj.; tømmereksport.

Ven'turi, Adolfo (1856-1941), i tal. kunsthistoriker. Hovedværk: *Storia dell'arte italiana* 1-19 (beg. 1901, ufuldendt).

venturi'me'ter, apparat til måling af hastigheden af strømmende vand el. luft i rør, baseret på måling af trykfaldet i en indsnævring; opkaldt efter ital. fys. G. B. *Venturi* (1746-1822). *v* (også kaldet *venturirør*) benyttes som fartmåler i flyvemaskiner, i hvilke man også i gyroinstrumenterne ofte udnytter undertrykket i et v-s indsnævring til at holde gyroen i rotation.

Wentworth ['wæntwa:ʔ], *Thomas*, d. s. s. Earl Strafford.

Wenzel ['væntsəl], *Nils Gustav* (1859-1927), no. maler; navnlig folkelivsbilleder.

Venus, 1) i rom. rel. en gudinde af italsk opr., gudinde for forærets fremspirende liv og for blomster, urter og vinplantninger, i Rom gudinde for haver og køkkenurter, gartnerens og grønthandlernes beskytterinde; identificeres senere med den gr. Afrodite og overtog helt dennes træk.

2) (efter 1) (astron. tegn Q), den næst-inderste af Solsystemets planeter. V-s diameter er 0,97 gange Jordens, massen 0,81 gange Jordens, den gnsntl. v. 0,88 gange Jordens el. 4,9 gange vands v. Gennemsnitsafstanden fra Solen er 0,72 gange Jordens el. ca. 108 mill. km. Minimumsafstanden fra Jorden er ca. 39 mill. km. Omløbstiden i banen udgør 224,7 døgn. 1 lysmaksimum ses V ca. 10 gange lysstærkere end den lysstærkeste fiksstjerne Sirius og er da synlig med blotte øjne om dagen. V kan ikke opnå større vinkelafstand fra Solen end 46°. Når V står tilstrækkelig langt 0 f. Solen, er den synlig i V efter Solens nedgang og kaldes da aftenstjernen. Når V står tilstrækkelig langt V f. Solen, ses den om morgenen i 0 før Solens opgang som morgenstjerne. I kikkert viser V meget tydeligt skiftende faser (ligesom vor Måne) alt efter, hvor stor en del af den af Solen belyste halvdel af planeten, der vender mod Jorden. V er omgivet af en atmosfære, der sandsynligvis består af kuldioksyd. Formodentlig er den uigennemsigtig, således at den faste overflade ikke bidrager til det tilbagekastede lys. Overfladetemperaturen er ca. +100° C. V-s rotationstid har ikke kunnet bestemmes med sikkerhed.

Venus-bjerg, navn på fl. ty. bjerge, hvor Venus if. folketroen holdt hof, og hvorind hun søgte at lokke mennesker, f. eks. Tannhäuser.

venusbælte ('*Cestus 'veneris*), bælteformet mere end meterlang ribbegøp. Varmere have.

'Venus fra 'Milo, populær betegn. f. den hellenistiske Afrodite-statue, der i 1820

Venus fra Milo.

blev fundet på den gr. ø Mélos (Milo). Nu i Louvre i Paris.

venushår (*Adiantum*), bregneslægt fra

subtrop. og trop. lande. Nogle arter dyrkes i koldhus og benyttes meget ved sammensætning af blomsterbuketter.

Venus-passage, *astron.*, det fænomen, at Venus kommer ml. Jorden og Solen og fra Jorden ses som en lille mørk plet på solskiven. V observeredes i 1761, 1769, 1874, 1882 og vil igen indtræffe i 2004 og 2012. Tidspunkterne for Venus' indtræden på og udtræden fra solskivcvær forskellige alt efter iagttagelsesstedet Forskellen afhænger af forholdet ml. jordradiometeren og afstanden Sol-Jord, hvorfor den sidstnævnte størrelse kan bestemmes ved observation af V. Ved de fire V, der har fundet sted fra og med 1761, er derfor udførlige observationer blevet anstillet af et stort antal ekspeditioner.

Venus's blomsterkurv (*Euplec'tella*), glassvamp. Kurvelign. dybhavsform.

venusvifte (*Gorgonia fla'bellum*), hornkoral. Grenene flade, sammenvoksede, så de danner en hullet, vifteformet plade. Varmere have.

venusvogn, *bot.*, d. s. s. stormhat. **Wenzel** ['væntsəl], *cech Vaclav* (1361-1419), ty. konge 1378-1400 (afsat), *bohmsk konge* 1378-1419; søn af Karl 4.; stottede Hus.

Wenzel-kronen, Böhmens kongekrone, opkaldt efter Wenzel (Vaclav den Hellige).

Venø, ø i Limfjorden, N f. Struer, ml. V Bugt og V Sund; 6,4 km²; 193 indb. (1945).

Venø Bugt, farvandet ml. Venø og Salling.

ve'nø's (af *vene*), hvad der hører til en vene.

Venø Sund, farvandet ml. Venø og halvøen N f. Struer.

'vera 'causa (lat.; sand årsag), empirisk påviselig, mods. blot tænkt el. opdigtet årsag.

Veracruz [bæra'krus, '*Pet-*], Mexicos vigtigste havneby, i staten V ved Mexico-golfen; 76 000 indb. (1940). Jernbane til Mexico City. Grl. 1520.

ve'randa (anglo-indisk), let tilbygning til hus, åben el. lukket, ofte med vægge af glas i sprosser.

Ven'tri'n, giftigt alkaloid, der findes i sabadillefrø (sabadille blev først beskrevet som *Veratrum officinale*).

Ve'rattrum (lat.), slægt af liljefam. Forsk. arter fra S-Eur., Amer. og Asien er stauder i haver.

ver'ba'l (af *verbum*), 1) mundtlig; ordret; 2) hørende til et verbum.

verbal injurie, ærefornærmelse i ord.

verbalinspiration, den ortodokse lære om Bibelen som Guds egen tale ord for ord. Af hist. grunde uholdbar.

verba'lisme (lat. *verbum* ord), ordstrøm uden mening og sammenhæng.

verbalkontrakt, i romerretten en kontrakt, som indgås med anv. af ganske bestemteord (verba). Hoved-eks: stipulatio.

verbalnote, diplomatisk note affattet i tredje person.

verbalsubstantiv, substantiv, dannet af et verbum; betegner den til verbet svarende handling (f. eks. *roning* af at *ro*) el. den person, der udfører den i verbet angivne handling (f. eks. *roer* af at *ro*).

verbalsuggestion [*verbal* + *suggestion*], suggestion v. hj. af ord el. tale.

ver'batim (af *verbum*), ordret.

ver'bena, d. s. s. jernurt.

verbi- (af *verbum*), ord-.

verbigeration (*verbi-* + lat. *gerere* (frem-) føre), tilbøjelighed til gentagelse af stavelser el. ord, symptom ved sindssygdom.

Verbruggen [fʁ'brøfa], flamske billedhuggere. 1) *Hendrik* (1655-1724), søn af 2). Har udført prædikestolen i *St. Gudule* i Bruxelles, *højalteret i Sint Baafs* i Gent. Virkede også i Sv. 2) *Pieter* (1609-86). Hovedværk: *marmoraltret i katedralet i Antwerpen*.

'verbum (lat.), ord; *gramm.*, udsagnsord, ord(klasse), der udtrykker handling el. tilstand (komme, spise, være, bo), og hvis mest karakteristiske ejendommelighed i de fleste sprog er, at de finite former kun kan anv. som prædikat.

Vercel [vær'sæl], *Roger* (f. 1894), fr. forfatter, har i romaner kraftigt skildret krigertypen *Le capitaine Conan* (1934, da. 1941) og søfolks liv *Remorques* (1935).

Vercelli [-'tjæ:li] (lat. *Ver'cellæ*), ital. by i Piemonte, 70 km V f. Milano; 39 000 indb. (1936). Interessant kirke (St. Andrea) fra 13. årh. Kornhandel, især ris. Her blev kimberne slået af Marius 101 f. Kr.

'Verchne-U'dinsk [ver'fni-], tidl. navn på Ulan-Ude, Sovj.

Vercin'ge'torix [-kirj-] (d. 46 f. Kr.), høvding for de galliske arverner, der 52 f. Kr. rejste hele Gallien mod Cæsar og efter hårde kampe måtte kapitulere i Alesia. Henrettet. Senere betragtet som gallernes nationalhelt.

• **Werckmeister**, *Andreas* (1645-1706), ty. organist og musikakustiker. Kendt som ophavsmænd til den tempererede stemning (se temperatur.)

Vercors [vær'ko:r], pseud. for *Jean Bruller* (f. 1902), fr. forfatter, hans fortælling *Le silence de la mer* (1942, da. *Havets Stilhed* 1946) blev den berømteste fr. modstandsbog, udkom illegalt i de af V 1941 grl. »Editions de minuit«.

Verdaguier [Sarda'gær], *Jacinto* (1843-1902), catalansk forfatter, har med *La Atlántida* (1877) skabt catalanernes nationalepos.

Verdalen [ver'da:lsn], no. dalføre, på Ø-siden af Trondheimsfjorden, gennemstrømmes af Vedalselva. Nær munden ligger Stiklestad.

'Verdandi (oldn., egl.: vordende), i nord. mytologi en af de tre norner.

• **Verde, Kap**, fr. *Cap Vert*, portug. *Cabo Verde*, d. v. s. Grønne Forbjerg, Afrikas vestligste punkt; 17° 35' v. lgd., 14° 45' n. br.

verden (oldgerm. *werold* mands-alder), 1) Jorden (el. en væsentlig del deraf); 2) universet, verdensalt; 3) afsluttet helhedsområde f. eks. fantasien v.

Verden [fæ:rdan], tv. by ved Aller i Niedersachsen; 11 000 indb. (1939). Opr. katolsk bispedømme; 1648 under Sv. s. m. Bremen, kom 1720 til Hannover, 1866 under Preussen.

verdensakse, *astron.*, en linie gnm. iagttagelsesstedet parallel med Jordens akse, rotationsakse for himlens tilsyneladende omdrejning fra 0 mod V i løbet af et døgn.

verdensaldrene, læren om, at der eksisterer fl. på hinanden flg. perioder med hver sine særl. kendetegn, og med den slutning, at den indeværende tidsalder er den ringeste; kendes fra Grækenland, Persien og Indien.

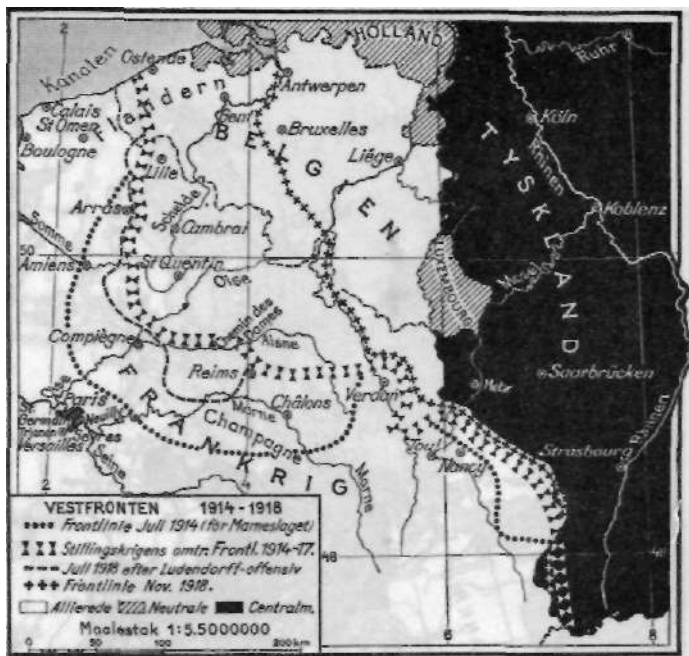
verdensanskuelse, menneskets opfattelse af tilværelsen som helhed, ofte indeholdende dets opfattelse af sin egen plads og rolle deri (hivsanskuelse).

verdensbrand, rel. forestilling om verdens tilintetgørelse ved ild., stammer opr. fra Parsismens dommedagslære.

verdensdel, et større landområde, hvis natur og kultur udgør en geografisk helhed. Tidl. inddelte man Jordens landområder i 5 v. nu oftest i 7: Europa, Asien, Afrika, Nordamerika, Sydamerika, Australien og Antarktis, el. 8. idet Sovjetunionen da regnes for en særskilt v.

Verdensfredsbureau, *Det Internationale*, fr. *Bureau international permanent de la paix*, stiftet 1891 i Bern (Fr. Bajer) m. det formål at virke for fred v. oplysningsarb., afholdelse af kongresser o. l.

Verdens Gang, 1) no. blad (radikalt), grl. 1868 som ugeblad, 1885 dagblad; 1923 opgået i »Tidens Tegn«, som ophørte 1941. 2) uafh. no. dagblad, grl. 1945 af stiftelsen »Pressefondet av 7. mai 1945« (delvis fremgået af modstandsbevægelse-

sen). Oplag 1948: ca. 40 000. 3) da. soc. dem. tidsskrift for politik, økonomi, kultur, fagbevægelse. Grl. 1903 som »Socialisten«, 1947 navneforandring til V. Udk. 10 gange årligt. Oplag 1948: ca. 5600.

verdenshav el. *ocean*, betegn. for de større have på Jorden: Stillehavet, Atlanterhavet og Indiske Ocean, mods. have af anden rang. Tidl. regnede man med yderligere to v: det Nordl. og det Sydl. Ishav, men af disse betragtes det førstnævnte. Ishavet, nu som et middelhav hørende til Atlanterhavet, og det andet er opdelt ml. de 3 v., idet grænserne ml. disse er fastsat til meridianerne 20° ø. lgd. (passerer nær Kap det Gode Håb), 147° ø. lgd. (passerer nær Tasmaniens sydspids) og 67° v. lgd. (passerer nær Kap Hoorn).

verdenshjørner, de 4 retninger, S, V, N og Ø, som bestemmes af skæringslinien • ml. horisontens og meridianens plan (d. v. s. planen gnm. lodliniens og verdensaksen) og den derpå vinkelrette vandrede linie (smgn. nordpunkt og sydpunkt).

verdenskort, plane kort, som omfatter hele Jordoverfladen. Der sondres ml. tre hovedtyper af v: 1) flade tro vi Kayzers projektion, hvor alle arealer er angivet i samme formindskelse. Her er vinkelfejlen - forvridningen - stor ved kortets yderkanter. 2) vinkel tro v i Mercators projektion, som har fordelene ved at have parallelle breddekrede og ved at være et kontinuert v. Benyttes til søkort og skoleatlas, men har store flade-fejl i nordl. og sydl. områder. 3) v som hverken er flade- el. vinkel tro som f. eks. Eckerts projektion (med parallelle breddekrede), men som til gengæld har mindre vinkel fejl end Kayzers projektion og mindre flade fejl end Mercators projektion.

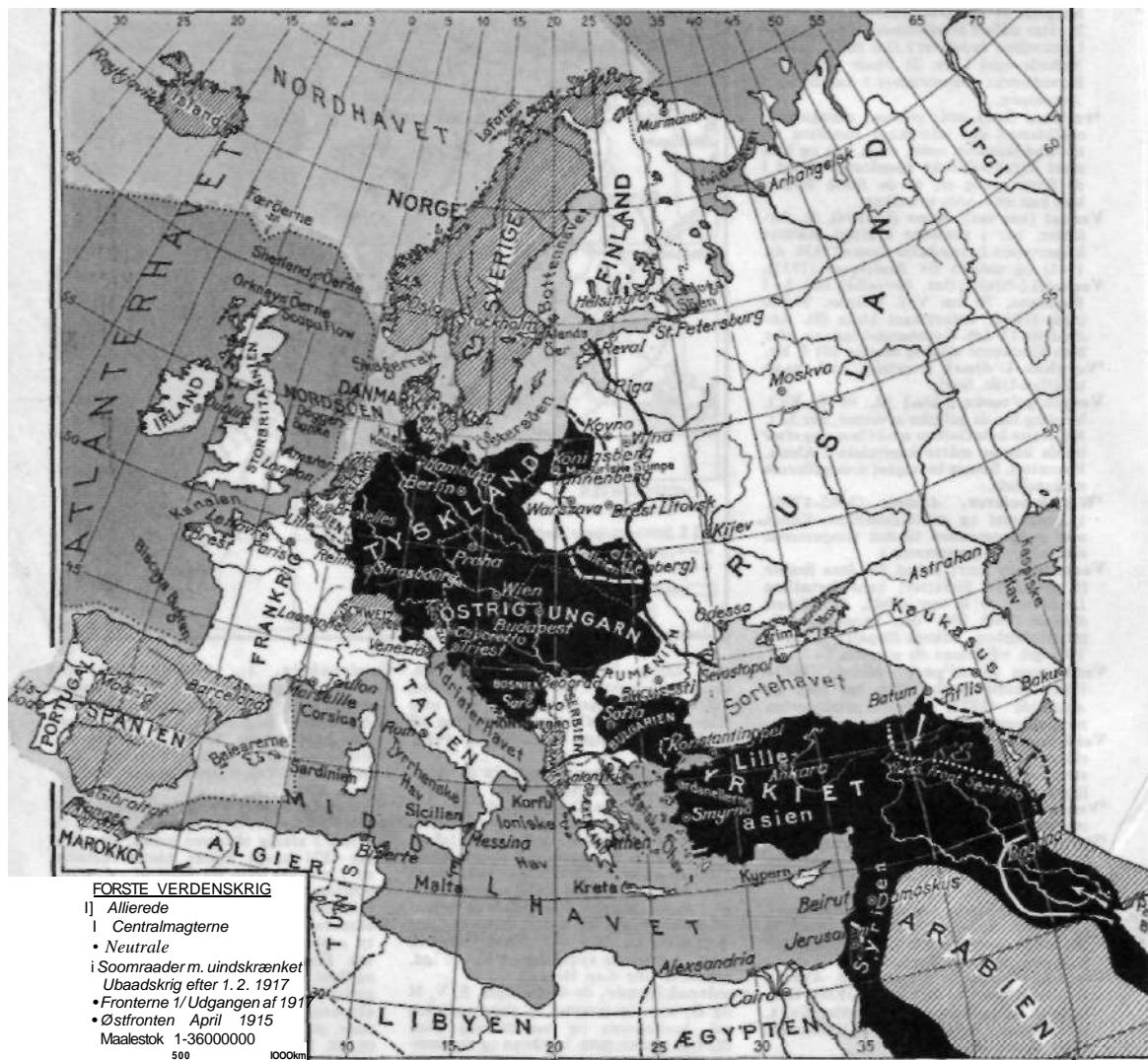
Hosstående v viser Jordens polit. inddeling 1948, i Kayzers projektion. Her er f. eks. det brit. verdensrige lande angivet med røde farver, lyserøde for moderlandet og Dominions (Hindustan og Pakistan dog med særlige farver), mørkere rødt for kolonilændene. Tilsvarende er det fr. verdensrige angivet med violet farve, det portugisiske med lysebrun osv. Øgrupper er understreget med moderlandets polit. farve.

verdenskort, internationalt, topogr. kort i målestok 1:1 000 000, hvor der anv. særl. signaturer, derunder farver if. internat. aftale.

Verdenskrig, I., 1914-18, ført ml. »Centralmagterne«: Tyskl., Østr.-Ungarn, senere også Tyrkiet, Bulgarien, og »De Allierede«: Engl., Frankr., Rusl., Serbien, Montenegro, Belgien, senere m. tilslut. af Japan, Italien, Portugal, Rumænien, USA m. fl. arner, stater, Grækenland, Kina.

1) *polit. og mil.* De eur. stormagter var delt i 2 grupper, hvis modsætn. gav sig til kende i stadig skarpere kriser. Frankr., der 1871 havde mistet Alsace-Lorraine til Tyskl. og følte sig truet af ty. milit. overlegenhed, havde fra 1890erne fået militæralliance m. Rusl., hvis Balkan-ekspansion krydsedes af østr. politik og ty. ønske om økon. herredømme i Levanten. Engl., der tidl. havde set Frankr. og Rusl. som hovedmodstandere i kolonipolitik, følte sig truet af ty. industriel ekspansion, flådeoprustning, kolonierinteresser, gik fra 1904 i entente med Frankr. og fik 1907 forståelse m. Rusl. Tyskl. følte sig truet af eng.-fr.-russ. entente, knyttede sig nøje til Østr.-Ungarn og afventede gunstigt øjeblik for at sprænge indkredsningen. 28. 6. 1914 dræbtes østr.-ung. tronfølger Franz Ferdinand ved attentat i Sarajevo. Bag gerningsmanden Princip stod serbisk organisation, der ønskede Østr.s opløsning og sydslavernes forening under Serbien. Østr. ønskede Serbien knækket en gang for alle, opnåede tilsagn om ty. støtte, præsenterede 23. 7. Serbien for et ultimatum, uantageligt derved, at østr. embedsmænd skulle foretage undersøgelser på serb. område. Eftereng.-russ. opfordringstrakte Serbien sig relativt vidt, men Østr. erklærede 28. 7. krig. Rusl. mobiliserede 30. 7.; Tyskl., der ikke turde lade Rusl. få forspring, krævede forgæves mobiliseringen standstø og erklærede 1. 8. Rusl. krig. Mod Frankr., der ikke ville love neutralitet, erklærede Tyskl. krig 3. 8. Ty. felttogplan tilstræbe nedkæmpning af Frankr., inden Rusl. fik mobiliseret sit store menneskemateriale; da fr. befæstningsanlæg hindrede hurtigt fremstød i Vogeserne, brød Tyskl. som planlagt 4. 8. ind i Belgien, der nægtede ty. gennem-march og tog kampen op. Engl., der ligesom Tyskl. havde garanteret Belg.s neutralitet, havde på forhånd ført intime militærforhandlinger m. Frankr. og kunne næppe under nogen omstændigheder tillade et ty. eneherredømme på fastlandet ved fr. sammenbrud; 4. 8. erklærede

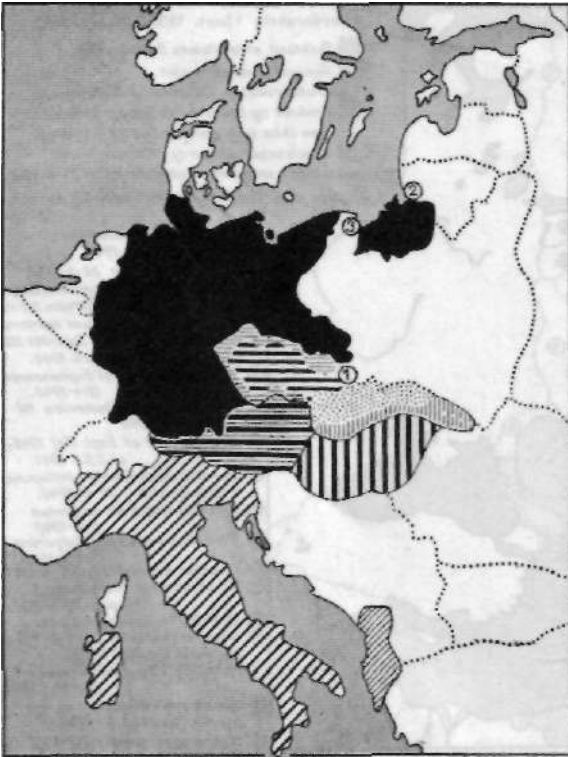
Engl. krig mod Tyskl. Tyskerne stødte hurtigt gnm. Belgien, men gennemførte ikke den af v. Schlieffen planlagte omringningsmanøvre og standedes sept. i Mameslaget (Joffre). Okt. 1914 var fast vestfront etableret ml. ty. og fr.-eng.-belg. tropper; skiftende offensivforsøg krævede enorme ofre i Ag. år, men ændrede ikke fronten afgørende (allier. offensiv Champagne 1915; ty. storangreb mod Verdun 1916, afvist under Pétains ledelse; allierede angreb v. Somme 1916; allieret offensiv 1917: Aisne, Flandern). Begge parter søgte derfor at fremtvinge afgørelse på andre fronter.

Russ. offensiv standedes af Hindenburg ved Tannenberg aug. og De Mazuriske Sumpse sept. 1914; Østr. blev slået i Galicien, - den østr. hær fik her en rystelse, den ikke siden overvandt, - men i 1915 tog tyskerne Polen og Litauen. Nov. 1914 indtrådte Tyrkiet, 5. 10. 1915 Bulgarien på Centralmagternes side; nov. 1915 brød Serbien sammen efter hård modstand, således at der var sammenhæng ml. Centralmagternes områder. Vestmagterne søgte forbindt, til Rusl. der havde hårdt brug for krigsmateriel, men kunne ikke forcere Østersøen, og et eng. angreb på Dardanellerne (marine-minister Churchill) 1915 afvistes. 24. 5. 1915 erklærede I tal. Østr. krig efter at

have opnået store løfter v. hemmelig traktat (London) m. De Allierede; det var et hårdt slag for Østr., der måtte binde store troppemasser i Alperne, men medførte ikke nogen afgørende vending. Russ. offensivforsøg 1916 gav ikke stort resultat, Rumænien, der s. å. gik med De Allierede, blev slået fuldstændig. Marts 1917 begyndte det russ. sammenbrud med revolution i St. Petersburg og tsarens afsættelse; Kerenskij-regeringens forsøg på at fortsætte krigen førte til nederlag og i nov. til kommunistisk revolution.

Til søs havde De Allierede overtaget. En ty. Stillehavsskade (v. Spee) slog engl. ved Coronel 1. 11. 1914, men til intetgjordes 7. 12. v. Falklandsøerne. Nov. 1914 tog japanerne Kiaochow; de øvr. kolonier besattes efth., idet dog Lettow-Vorbeck i Østafrika fortsatte kampen til våbenstilstanden nov. 1918. Efter kampe v. Dogger Banke (24. 1. 1915) og i Skagerak (»Jyllandslaget«, 31. 5. 1916) holdt ty. højsøflåde sig i Kiel; ty. u-både søgte at afskære Engls. forsyninger gnm. torpederinger, mens De Allierede gennemførte en blokade, der efth. svækkede ty. modstandskraft på hjemmefronten. USA, der i stor udstrækning havde stillet kapital til Vestmagternes rådighed, blev v. torpederinger (»Lusi-

tania« 7. 5. 1915) fjendtlige stemt mod Tyskl.; 1. 2. 1917 erklærede Tyskl. »uindskrænket u-bådskrig«; alle skibe, der nærmede sig eng.-fr.-ital. kyster, udsattes for torpedering uden varsel. 6. 4. erklærede USA Tyskl. krig. 1916 havde Tyskl. indledt fredsforløbere, men på vilkår, der betød ty. sejr, og som afvistes. Dec. 1916 tog Lloyd George ledelsen. Engl. Efter mislykket Vestfrontoffensiv og mytteriforsøg i fr. hær fik Clemenceau 1917 ledelsen i Frankr. I tal. led okt. 1917 nederlag (Caporetto), Centralmagterne beherskede Balkan undt. Grækenland, og Rusl. brød sammen; 3. 3. 1918 sluttede Lenins regering fred m. Centralmagterne i Brest-Litovsk; Finl., Baltikum, Polen, Ukraine afstodes. Det var dog ikke muligt for Tyskl. at udnytte disse påtænkte vasalstater til levnedsmiddelleverancer, der kunne afbøde sulten; De Allierede organiserede masseoverførsler af amer. tropper til Vestfronten; samtidig var Østr.-Ungarn nay sammenbrud, og Tyrkiet veg for eng. angreb i Irak og Palæstina. Den ty. hærledelse (Ludendorff) satte alt ind på en afgørende Vestfrontoffensiv, støttet til Trigorte tropper fra Østfronten. Tyskerne brød marts-maj 1918 igennem (St. Quentin, Chemin des Dames), men standedes. Marts 1918 blev Foch øverstkom-

mand. f. allierede styrker på Vestfronten. Fra juli satte allieret offensiv ind, der førte afgørende ty. tilbagetog med sig, særlig fra sept. Bulgarien sluttede våbenstilstand sept., Tyrkiet okt.; Østr.-Ungarn brød sammen efter ital. sejr v. Vittorio Veneto (v. Alpernes fod N f. Venezia) og sluttede våbenstilstand 2. 11. Under stadig vigen holdt tyskerne endnu en sammenhængende vestfront, men situationen var håbløs. Okt. søgte ty. regering under Max af Baden våbenstilstand; Ludendorff gik af; 4. 11. rejste matroserne på ty. flåde i Kiel opstand,

9. 11. flygtede Kejser Vilhelm 2., republik proklameredes. Efter forhandl. i Compiègne-skoven 8.-10. 11. trådte 11. 11. en våbenstilstand i kraft, der ikke gav Tyskl. mulighed for genoptagelse af kampen. Alt v. f. Rhinen og et bælte 10 km 0 for skulle rømmes, flåden og en mængde materiel udleveres, mens den allierede blokade fortsatte. Samtidig var Østr.-Ungarn brudt sammen; Polen, Cechoslovakiet, Jugoslavien proklameredes som selvstændige stater. Efter 7/8 års forhandlinger i Paris underskrev Tyskl. 28. 6. 1919 Versailles-freden, Østr. freden i St. Germain 20. 9. 1919, Bulgarien i Neuilly 27. 11. 1919, Ungarn i Trianon 4. 6. 1920; Tyrkiet underskrev

10. 8. 1920 en fred i Sévres, der ikke gennemførtes, og egl. fred kom først i Lausanne 24. 7. 1923.

2) *økon. og socialt.* Den økon. baggrund for krigsudbruddet var især tilspændningen af kampen om råstoffer og afsætningsmarkeder ml. stormagterne (især Tyskl. kontra Engl. og Frankrig), efter at de fremmede verdensdeles opdeling ml. kolonimagterne omtr. var afsluttet og økon. ekspansion ud over landegrænserne dermed vanskeliggjort. Under krigen overflyttedes civillevets produktivkræfter til stigende omfang til krigsmål. Dette, i forb. med stigende knaphed på transportmidler, forsk. råvarer og senere også arbejdskraft, bevirkede efterhånden - trods anv. af erstatningsråvarer og trods kvinders og krigsfangere deltagelse i produktionen - nedgang i befolkningens civile forsyning, gennemtvunget ved

rationeringer, pris- og skattestigninger samt indenlandske statslån. For at effektivisere krigsførelsen og til dels for at hindre drastisk nedsættelse af visse befolkningsgruppers levefod foretoges (især i Tyskl.) omfattende indgreb i produktion og varefordeling, hvorved liberalismens uregulerede prisdannelse, forbrugs- og beskæftigelsesvalg blev opgivet. Efterhånden finansieredes krigsførelsen i stigende grad gnm. statslån i centralbankerne og deraf flg. øget seddeludstedelse. Den således opstuede pengemængde og købekraft medførte yderligere store prisstigninger; inflation. Europas stater (især Engl.) måtte forbruge af deres tilgodehavender i koloniale og andre lande; i disse og andre oversøiske, mindre krigsberørte lande (USA, britiske Dominions, Sydamerika, Japan, Indien m. m.) voksede nye industrier frem. Omfattende internationale gældsætninger fandt sted; de allierede stater lånte opr. hos Engl., senere - også Engl. - hos USA; centralmagterne lånte hos Tyskl. Denne udvikl. forrykkede det økon. tyngdepunkt fra Engl. til det tidl. debitorland USA, som blev verdens største kreditnation. Krigens enorme tab af menneskeliv og værdier skabte i forb. m. efterflg. epidemier stor nød i mange både sejrende og tabende lande, men samtidig store fortjenester for nogle erhvervsdrivende. Den store sociale spænding udløste i forsk. lande (Ungarn, Tyskl., Rusl., Finland, Italien) arbejderrevolutioner el. -opstande, som i Rusl. førte til omvæltning af den kapitalistiske samfundsform og oprettelse af et proletariats diktatur. I disse år splittedes den internat. arbejderbevægelse varigt i en revolutionær (kommunistisk) og en reformistisk (socialdemokratisk) fløj. Under den revolutionære gæring og manglen på arbejdskraft opnåede arbejderklassen mange steder fordele (højere realløn, 8 timers arbejdsdag m. m.), som kun for en del atter gik tabt efter konjunkturvendepunktet 1920-21. - Engels og Frankrigs økon.-polit. stilling som imperiemagter styrkedes ved Tyskl.s fjernelse som stormagt og kolonimagt og ved opløsn. af det

tyrskiske osmannerrige i det mellemste Østen, men svækkedes samtidig ved krigstabene, afhængigheden af USA og de brit. imperielandes større selvstændighed. Tsaruslands og Østrig-Ungarns sammenbrud gjorde ende på Europas to mest feudalt prægede stormagter, førte til oprettelse af en række nye, stærkt protektionistiske stater i Central- og Østeuropa og udløste omfattende udstykn. af storgødsler. 1. Verdenskrig gav den liberalistiske økonomi et knæk, som den ikke overvandt. Den internationale handels genoprettelse hemmedes af økonomisk usikkerhed, social ør, øget toldbeskyttelse, finansielt kaos og krigsgældsproblemer, særlig gnm. De Allieredes kolosale (og aldrig realiserede) krigsskadeserstatningskrav over for Tyskl. Den enorme statsgæld, massearbejdsløshed m. m. affødte statsindgreb og store skatter, og den frie konkurrence indskrænkedes yderligere ved erhvervslevets stigende monopolisering og markedernes afspærring. Konkurrencen fra den nye oversøiske storindustri og den forstærkede selvstændighedsbev. i hel- og halvkoloniale områder var en trusel mod de gt. kolonimagters fortsatte herredømme i andre verdensdele, og med oprettelsen af Sovjetunionen etableredes for første gang en socialistisk stat.

Verdenskrig, 2., 1939-45, ført ml. Hitlers Tyskl., støttet af Japan, Ital., Ungarn m.fl., mod Engl., Frankr., Polen, Sovj., USA og de fleste øvr. stater på kloden.

A. Politiske og militære begivenheder.

1. Krigens forhistorie. (Jfr. ovenstående kort).

Under udnyttelse af eng.-fr. splittelse og disse landes modsætning til Sovjetunionen gennemførte Hitler fra 1935 aggressiv ekspansionspolitik med en række traktatbrud, der slog ethvert forsøg på international. retsordning omkuld: Ty. oprustning åben vedgæt 1935, støtte til Mussolini i Abessinienkrigen 1935-36, militarisering af Rhinlandet 1936, aktiv støtte til Franco 1936-39, besættelse af Østrig 1938, af sudetert. områder i Cechoslovakiet efter

Tyskland og dets Forbundsføller
Marts 1938 - 1 Sept. 1939.

I Tyskland Marts 1938

Italien Marts 1938.

IEC Ungarn Marts 1938,

r-4 Ostrig indlemmet i Tyskland
Marts 1938.

▬ Sudeteromraaderne indlemmet i
Tyskland Oktober 1938.

▨ Sydl. Slovaki og Karpatho-Ukraine ind-
lemmet i Ungarn Okt. A/oi. 1938 og Marts 1939

▧ Bøhmen - Mähren tysk Protektorat
Marts 1939.

• Slovakiet oprettet Marts 1939.

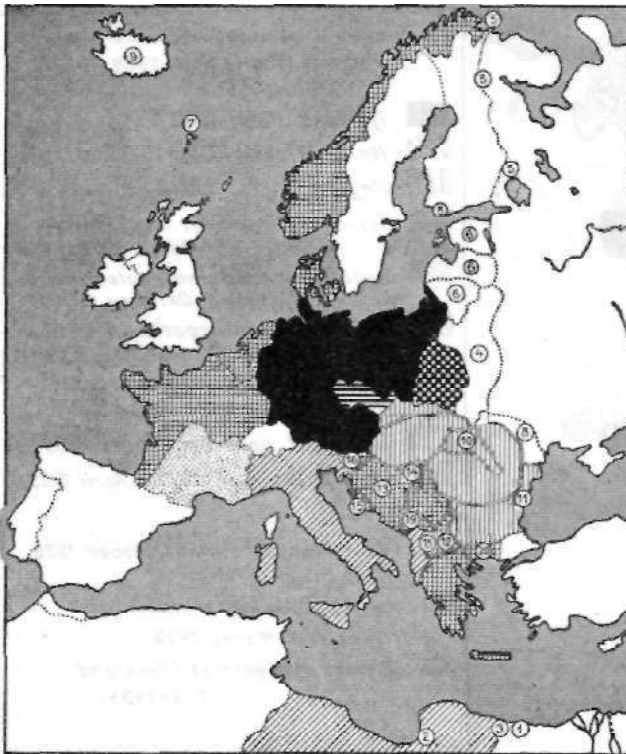
WØi Albanien besat af Italien April 1939.

© Těšín besat af Polen Oktober 1938.

(D Memelområdet indlemmet

• i Tyskland Marts 1939.

CD Danzig indlemmet i Tyskland
1-9-1939.

2 Verdenskrig 1 Sept. 1939 - 22 Juni 1941.

Tyskland efter Polens Deling 1333,

Generalguvernementet

Protectoratet Bahrmet og Mähren.

Erobreret og besat af ty. Tropper 9 4-40, 21-6-41.

Den ikke okkuperede Del af Frankrig.

Vasalstater, under ty. lillitroskontrol.

I tal. Offensiv standset K Sidi el Barroni £1-9- 1940

Brit. Modoffensiv standsset ved El Aghella

10-2- 1941

Tysk-Ital. Offensiv standset ved

Sol'um April 1941.

Ostpolen til Sovjet 28-31339.

tiangd fiskerha/VQenSaloomraadetskarel.

besat af Sovjet efter Hoskvafreden 3-3-40

Estland, Letland, Litauen/overlader

Sovjet Støttepunkter Sept-Okt 1339

indlemmet i Sovjet Juli 1940

Færøerne besat af Englenderne

12-4-1940-

Bessarabien - Nordbuko vin a til

Sovjet Juni 1940

Island besat af Engl. Maj 1940,

af U.S.H. 1941-

OS) Nordl. Transsilvanien indlemmet

i Ungarn- efter 30-8-1940.

Sydl. Dobruksja til Bulgarien

7-9-41

(3) Makedonien indlem, i Buljarlen

9-4-1941.

OS) Kroatien selvstændigt 11-4-1941.

DelafBanatet indlemmet i

Ungarn 16-4-1941.

18-5-1941 indlemmet i Italien

Slovenien delt mel. Tyskl. Italien og

Ungarn 18-5 og 8-7-1941.

Modstand ilro nedkæmpet af

Eng Maj 1S-W

Syr'en erobret af eng. og frie fh

Styrker Juni-Juli 1941.

Montenegro selvst. 12-7-1941

Thrakien indlemmet i Bulgarien

Miincheneroverenskomsten 30. 9. 1938. »Den lille Entente« splittedes 1936-38; Frankr. kunne efter Rhinlandsbesættelsen 1936 og opbygningen af Siegfried-Linien vanskelig hjælpe sine tidl. forbundsfæller i Mellem- og SØ-Eur.; Jugoslavien og Rumænien søgte forståelse m. Tyskl. Da Mussolini 1936 gik ind for »Rom-Berlin-Aksen«, kunne Frankr. ikke tage en konflikt alene, men kun m. eng. hjælp. Engl. under Baldwin og Neville Chamberlain ville længst muligt undgå konflikt m. Tyskl. (anerkendte ty. oprustn. ved flådetraktat 18. 6. 1935, der gav Hitler frie hænder i Østersøen), og søgte at bevare international forståelse ved at imødekomme nationalt berettigede ty. krav, så meget mere, som Engls imperium truedes af Japan og voksende vanskeligheder i Indien og Palæstina, og den eng. økon. magtstilling var stærkt reduceret. Den eng. regering havde større mistillid til Sovj. end til Hitler, og under den dech. krise sept. 1938 unddrog Engl.-Frankr. écherne deres støtte, også fordi Vestmagterne var langt dårligere beredt på krig end Tyskl. Ved Cechoslov.s opløsning forsvandt den eneste stat i Mellem-eur., der kunne og ville yde aktiv modstand mod Hitler. I tal. kunne ikke tage krig m. Engl. og Frankr. på een gang, men var efter ty. besættelse af Østrig afh. af Hitler og håbede på Middelhavs ekspansion; Mussolini støttede fredsforsøgene, der sept. 1938 førte til Münchenoverenskomsten, men søgte derefter konflikt m. Frankr. og lod sig ikke, trods eng. frieri, lokke ud af Akseamarbejdet. Marts 1939 opløste Hitler resterne af Cechoslov., gjorde Böhmen-Mähren til ty. protectorat, Slovakiet til ty. vasalstat; desuden tog Hitler Klaipeda; i tal. besatte i apr. Albanien (Sovj.), isoleret under Münchenpolitikken, var ikke tilbøjeligt til at gå i samarbejde med Vestmagterne. Den offentl. mening i Engl. og Frankr. var dog så foruroliget efter München, at Vestmagterne efter Aksen's nye aggression besluttede sig til mere aktiv politik; 31. 3. 1939 afgav Chamberlain garanti-erklæring for Polens uafh., 13. 4. tillige for Rumænien og Grækenl., 12. 5. sluttedes eng.-tyrkisk båndspagt. - 26. 4.

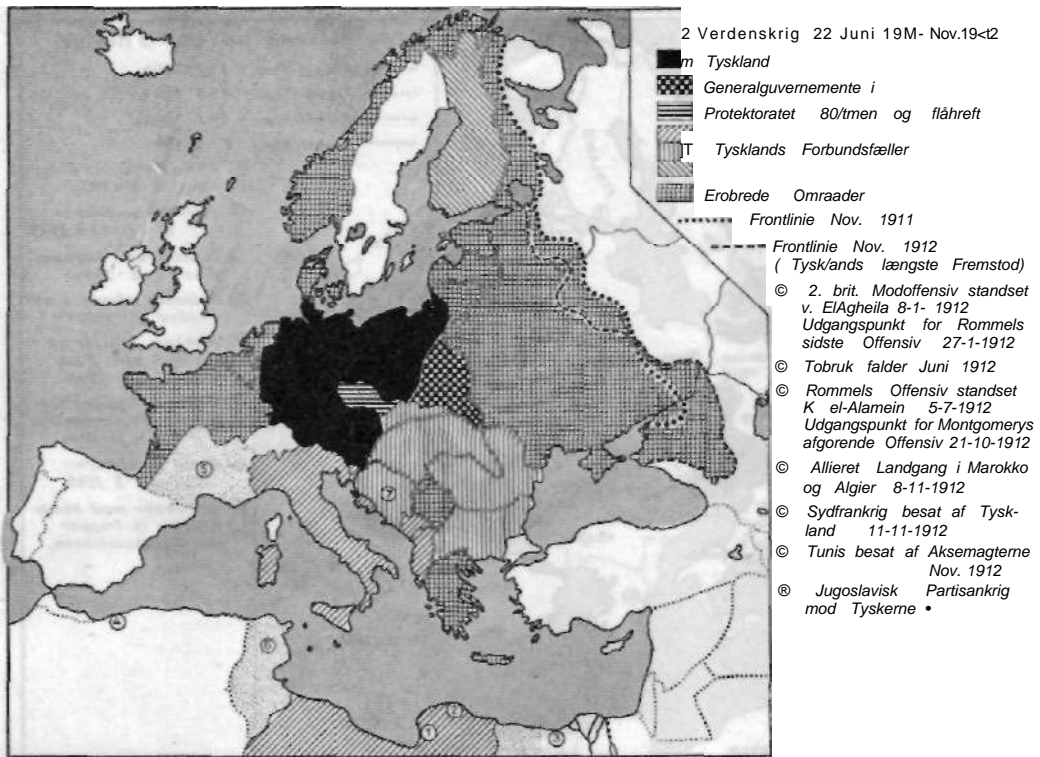
1939 indførte Engl. alm. værnepligt. 22. 5. udbyggedes ty.-ital. Akse off. til militæralliance. Polens diktaturregering (Rydz-Smigly, Beck) havde siden ty.-pagt 1934 holdt forståelse m. Hitler og deltaget i delingen af Cechoslov. 1938, men da Hitler 31. 3. 1939 krævede Danzig, antog Polen eng.-fr. garanti. 26. 4. opsigde Hitler ikke-angrebspacten m. Polen, hvorefter spændingen uafbrudt tiltog sommeren igennem. Vestmagterne søgte forståelse m. Sovj., men betænkte sig på at give Sovj. frie hænder i Baltikum, og Polen afviste indrykn. af sovjet tropper til hjælp i krig mod Tyskl. Under voksende uro i Danzig og skarp ty. presseagitation underskrev 25. 8. eng.-po. defensiv alliance. Trods den eng. ambassadør Neville Hendersons mæglingsforsøg i Berlin var det øjensynligt, at Engl. ikke ville gå med til gentagelse af Münchenpolitikken, mens Tyskl., der nu var klar til krig, pressede på med uopfyldelige krav. 31. 8. overrakte 16 punkter m. ty. krav om afstemm. i Po. Korridor og Danzigs indlemmelse i Tyskl. Tyskl. erklærede dog, at disse forslag betragtedes som afvist af Polen, da det ikke øjeblikkelig havde sendt en forhandler, som Hitler havde forlangt 28. 8. Om morgenen tidlig 1. 9. 1939 angreb ty. styrker Polen. Da eng.-fr. ultimatum om tilbagetrækning af ty. tropper fra po. område forblev ubesvaret, indtrådte 3. 9. krigstilstand ml. Tyskl. og Engl.-Frankr. Dominions sluttede op om Engl. og ydede under krigen store troppekontingenter. Eire forblev neutralt. Sovj.s forhandl. m. Vestmagterne var bristet; 19. 8. sluttede Molotov (3. 5. 1939 udenrigsmin. efter Litvinov) handelsoverenskomst m. Tyskl., hvortil 23. 8. føjedes ty.-sovj. ikke-angrebstraktat og hemmelig delings- og interesseræaafale vedr. Polen, Baltikum og Bessarabien.

2. Perioden 1. 9. 1939-22. 6. 1941. (Jfr. ovenstående kort).

Krigen i Polen førte på få dage til omringelse af po. hovedstyrker i Radom (kapitulerede 12.-13. 9.) og Kutno (kap. 19.-20. 9.); 17. 9. rykkede sovj. styrker i forståelse m. Tyskl. ind i Polen, 28. 9.

kapitulerede Warszawa (efter bombardement) og Modlin; 1. 10. ophørte det sidste forsvar på Hela-Halvøen. 28. 9. fastsattes Ribbentrop i Moskva ty.-russ. delingslinje; Sovj. fik øs ti. Polen til Curzon-linien og desuden Bialystok.

Vestmagterne båndt ty. tropper i »Siegfried-Linien«, men forsøgte ikke alvorlig offensiv. De Allierede søgte at blokere Tyskl., hvilket dog p. gr. af ty. selvforsyningspolitik næppe ramte så hårdt som under 1. V; Tyskl. anvendte u-både, ikke mindst mod de neutrale. 14. 10. torpederede eng. slagskib »Royal Oak« v. Scapa Flow; dec. blev ty. lommeglagsskib Admiral Graf Spee beskadiget og måtte 20. 12. senke sig selv v. Montevideo. Ty. fredstøler 6. 10. afvistes af Engl.; nederl.-belg. mæglingsforsøg nov. faldt til jorden. - Krigen ml. Tyskl. og Vestmagterne gav Sovj. frie hænder: sept.-okt. overlod Estland, Letland, Litauen Sovj. militære støttepunkter; Finland, der afviste tilsvarende vasalforhold, blev angrebet af Sovj. 30. 11. Sovj.s forsøg på at skabe fi. tilslutn. til kommunistregering Kuusinen mislykkedes; men efter 2 måneders energisk defensiv, der gav fejlagtigt indtryk af manglende sovj. slagkraft, blev finnerne slået på Det Karelske Næs. 12. 3. 1940 sluttedes fi.-sovj. fred i Moskva: Fini. afstod Karelske Næs m. Viipuri, Salla-området og Fiskerhalvøen ved Petsamo, overlod Hango til Sovj. som forpagt. og militærbasis. Vestmagterne reagerede skarpt mod Sovj.s politik; 14. 12. 1939 ekskluderedes Sovj. af Folkeforbundet. Juli 1940 indlemmedes Es ti., Letl., Litauen i Sovj.; juni s. å. måtte Rumænien afgive Bessarabien og nordl. Bukovina. I vinteren 1939-40 forberedte Tyskl. offensiv vestpå, men bestemte efter flådens ønske først at erobre no. flådestøttepunkter. Febr. krænkede eng. marine no. søterritorium ved at befri eng. fanger om bord på »Altmark« i Jøssingfjord. 9. 4. angreb Tyskl. Danmark, der besattes under større modstand, og Norge, der tog kampen op, men støttedes utilstrækkeligt af De Allierede og hurtigt besattes. Efter hårde

kampe om Narvik blev allierede tropper 7. 6. trukket bort fra Norge, 9. 6. kapitulerede resten af no. hær, 10. 5. brød Tyskl. ind i Holland, Belgien og Luxembourg med påstand om, at de havde ført neutral politik. Samme dag afløste Churchill Chamberlain som eng. premiermin. Efter 5.-kolonne-virksomhed, luftlandsættelser af ty. tropper og bombardement af Rotterdam kapitulerede holl. hær 14. 5. Allierede styrker rykkede mod N til hjælp for Belg. Støttet til overlegent luft- og panservåben stødte ty. 12. 5. gnm. Ardennerne ind over fr. grænse ml. Sedan og Mézières, nåede 18. 5. Amiens; allierede modstød strandede på ty. overlegen offensivkraft, 24. 5. stod ty. tropper ved Kanalkysten. De eng.-fr. hovedstyrker var indringet i Flandern og pressedes sammen; 28. 5. kapitulerede den belg. hær. Det lykkedes at overføre 337 000 mand fra Dunkerque til Engl., men et tilsv. antal allierede styrker blev ty. fanger, og Tyskl. var kommet ind i Frankr. uden om Maginot-Linien, 4. 6. fortsattes ty. angreb i Frankr., hvor Weygand havde afløst Gamelin som øverstkommand.; panservåbnet udfoldede sig frit på de nordfr. sletter, mens fr. befolknings masseflugt langs landevejene førte til kaos, 10. 6. erklærede Mussolini krig mod Frankr. og Engl. 14. 6. faldt Paris, 16. 6. afløstes Paul Reynaud, der ville fortsætte krigen, af Pétain; 24. 6. indtrådte våbenstilstand ml. Frankr. og Tyskl.-Ital. Tyskl. besatte Nordfrankr. og Atlanterhavskysten til Pyreneerne, således at Pétains »Vichy-regering« kun fik sydøstl. Frankr. at administrere. Tyskl. beholdt fr. krigsfanger, 23. 6. trådte general de Gaulle i London i spidsen for fr. nationalkomité til fortsættelse af kampen; Weygand sikrede Nordafrikas tilslut. til Vichy, men øvr. fr. kolonier sluttede sig efth. til de Gaulle. Engl. turde ikke lade fr. flåde blive magtmiddel i Hitlers hænder og odelagde 3. 7. ved Oran fr. flådestyrke, der ydede modstand; 8. 7. blev fr. slagskib Richelieu svært beskadiget i kamp mod eng. flåde ved Dakar. Vichyreg. bevarede fr. neutralitet, men søgte nøje tilknytning til Tyskl. efter apr. 1942, da

Laval blev førsteminister, og forfulgte fr. modstandsbevægelse, 19. 7. 1940 rettede Hitler en »sidste appel« til Engl. om eftergivenhed, men afvistes, 12. 8. beg. ty. luftoffensiv mod Engl., fra 7. 9. særlig mod London. Angrebene fortsattes til maj 1941, men fra okt. 1940 var det klart, at Tyskl. ikke kunne knække eng. modstand gnm. luftangreb, og de ty. tab var så svære, at man gik over til natangreb. Foruden mod storbyer som Liverpool, Manchester, Birmingham rettedes koncentrerede angreb på enkelte mindre byer. Ital. erobrede aug. 1940 Brit. Somaliland og trængte over den ægypt.-libyske grænse frem til Sidi-el-Barrani, 28.10.1940 angreb det Grækenland fra Albanien, men grækerne førte krigen ind på albansk territorium, 11.-13.11. blev ital. flåde hårdt ramt af eng. luftangreb mod Taranto, 9. 12. satte Wavell eng. offensiv ind ved Sidi-el-Barrani; 22. 1. faldt Tobruk, 6. 2. Bengasi. Samtidig angrebes Ital. Østafrika, hvor ital. vicekonge, hertug Amadeo af Aosta, efter 5 måneders felttog kapitulerede 19. 5. 1941 i Ambi Alagi. De sidste ital. styrker gav op 27. 11. 1941 (Gondar), 27. 10. 1940 undertegnedes tremagtspagt i Berlin ml. Tyskl., Ital. og Japan, der anerkendte hinandens interesser i Eur. og Østasien og bandt sig til at støtte hinanden, hvis en af dem blev angrebet af en magt, der ikke i øjeblikket deltog i den eur. el. japansk-kinesiske krig. Dette var i første række rettet mod USA, hvor Roosevelt, 5. 11. 1940 valgt til præsident for 3. gang, istigende grad støttede Engl. 11. 3. 1941 gennemførtes låne- og lejeloven, der gav præsidenten mulighed for at stille alle slags varer, også krigsmateriel, til rådighed for lande, der havde betydning for USAs forsvar, også i form af lån, leje, gave. Med voksende arner, og eng. krigsproduktion blev det stadig usandsynligere, at Tyskl. kunne slå Engl. ned ved invasion, og i luften var Engl. ved at få overtaget og rettede angreb mod ty. byer. Tyskl. udvidede sin indflydelse langs Donau efter sommer 1940. Sept. 1940 deltes Transsilvanien ml. Ungarn og Rumænien, der nov. s. å. begge tiltrådte tremagtspagten; okt. 1940 ryk-

kede ty. tropper ind i Rumænien, 1. 3. 1941 i Bulgarien, der sluttede sig til tremagtspagten; 25. 3. gjorde Jugoslavien (Cvetkovic) det samme i Wien, men 27. 3. styrtedes reg. ved Peter 2.s kup i Beograd, og ny jugosl. reg. indtog tyskfiendt. holdn. 6. 4. sluttede den venskabstraktat m. Sovj., første åbenlyse tegn til ty.-sovj. modsætning. Samme dag erklærede Tyskl. Jugosl. og Grækenl. krig; 13. 4. faldt Beograd, 17. 4. kapitulerede Jugosl. - idet dog omfattende styrker fortsatte modstanden i bjergegne resten af krigen - 25. 4. brød tyskerne gnm. Thermopylae, tog Athen 27. 4. Kroatien og Montenegro oprettedes som vasalstater under Aksemagterne; Ital. fik nordl. Dalmatien og besatte Grækenl., som Mussolini erklærede hørte til Ital.s livsrum, 20. 5. begyndte ty. angreb på Kreta med stor indsats af luftvåben og luftlandetropper; 1. 6. var øen erobret. Samtidig var ty. tropper under Rommels ledelse marts 1941 sat ind på den libyske front, hvor Engl. holdt Tobruk, men i øvr. måtte vige tilbage til ægypt. grænse. Der syntes at forestå ty. angreb over Balkan-Tyrkiet og Ægypten mod eng. magtområder i Levanten. Maj 1941 kom Engl. i konflikt med Iraq, hvor eng.-fjendt. reg. (Rashid Ali) efter kort kamp kapitulerede; 8. 6. angreb britiske og frie fr. styrker de Vichy-venlige fr. tropper under General Dentz i Syrien; efter ret hæftig kamp opgav Dentz 12. 7. 24. 5. havde Tyskl.s største slagskib »Bismarck« sænket Engl.s største, »Hood«, i Nordatlanten, men indhentedes og gik ned 27. 5. Der ventedes ty. fremstød over Tyrkiet mod den nære Orient, men i stedet kom ty.-sovj. krig. Sovj. misbilligede Hitlers Balkanpolitik og havde efter Hitlers senere udtalelser ved sine troppemanøvrer hindret Tyskl. i at sætte fuld kraft ind på invasion mod Engl. Sovj. stillede vidtgående krav vedr. Balkan.

3. Perioden 22. 6. 1941-nov. 1942. (Jfr. ovenstående kort).

22. 6. 1941 indledtes ty. krig mod Sovjetunionen på front fra Nordl. Ishav til Sortehavet. Tyskl. støttedes af Ital., Ru-

Nov 19f2 - 9 Maj 1945

; - ; W*

/ - 7 W*

I-I 19*5.

I.** 19*5.

- © Afrika felttogets Afslutning 13-5-1943.
- © Sicilien erobret 10-7 t, i 17-8 1943.
- © In/asionen i Normandiet 6-6-/944.
- © Petsamo afstøet af Fin/and 19-9-1944.
- © Porkkalo afgivet af Fin/and som Base 19-3 -1944.
- © Sidste ty. Tropper forlader selve Grækenland
- © Kreta kapitulerer 11-s ms.
- 0 Omraader med kampdygtige ty. Tropper ved Kapitulationen •

menien, Fini., Ungarn, Kroatien, Slovakiet. Store sovj. styrker tilintetgjordes i omringningsslag (Bialystok, Minsk, Brjansk, Kijev), men fremrykningstempoet sagtede kendeligt efter de første ugers sejre (kamp om Smolensk juli-aug.); omkringede sovj. styrker fortsatte at kæmpe, og befolk. støttede partisaner. 1. sept. erobrede ty. Ukraine, i okt. var Moskva truet, men i nov. gik ty. offensiv i stå. Leningrad var indesluttet; i øvr. gik fronten over Valdaj-Højderne til V om Moskva ved Mozjajsk, over Tula ned til Rostov, som ty. erobrede, men atter tabte. Russerne ødelagde systematisk, hvad de måtte rumme. Trods kæmpemæssige tab af mandskab og værdifuldt territorium havde Sovj. bevaret en slagkraftig hær, der fra dec. 1941 satte ind med vinteroffensiv mod tyskerne. 25. 11. 1941 fornyedes i Berlin *Antikomii' ternpagnen* af 1936, m. tilslutn. bl. a. af Fini. og Danmark. Engl.-Sovj. sluttede 13. 7. 1941 alliance og Engl. påtog sig sept. store leverancer; Iran måtte 28. 8. efter kort modstand bøje sig for eng.-sovj. besættelse. Dec. erklærede Engl. krig mod Tyskls hjælpere, også Fini. Nov. 1941 begyndte eng. offensiv i *Nordafrika*, der førte til generobring af Cirenaica. Efter møde ml. Roosevelt- og Churchill på Atlanterhavet offentliggjordes 14. 8. 1941 *Atlanterhavetsdeklarationen* som et udtryk for eng.-amer. ønske om demokrati, folkenes selvbestemmelsesret, internationalt samarbejde. USA brugte stadig kraftigere midler til sikring af ruterne over Atlanterhavet, og Tyskl. betragtede USA som klar modstander. Samtidig førtes forhandlinger m. Japan, hvis ekspansionspolitik hemmedes af brit.-amer. positioner i Stillehavet og af leverancer ad Burma-vejen til Chiang Kai-sheks kinesiske regering i Chung-king. Aug. 1941 standsede USA al eksport til Japan; efterflg. forhandlinger gik endnu på, da japanerne 7. 12. 1941 bombarderede arner, flyve- og flådebasis *Pearl Harbor* ved Honolulu ødelæggende. Umiddelbart efter fulgte krig ml. USA-Engl. og Japan og indbyrdes krigserklæringer ml. USA og Tyskl.-Ital. 10. 12. sænkede 2 eng.

slagskibe af jap., der således blev herrer i Sydkin. Hav; jap. erobrede dec. Guarn og Wake, 25. 12. Hong Kong, fik gennemmarchret i Siam og trængte ned over Malacca-halvøen; 15. 2. 1942 kapitulerede *Singapore*. Marts-apr. var jap. herrer over Nederl. Indien. På Filipinerne kæmpede amerikanerne energisk under Mac Arthur, hævdede Bataan-halvøen ved Manila-Bugten til 10. 4.; 6. 5. kapitulerede den lille øfæstning Corregidor ud for Bataan. Nordkysten af Ny Guinea besattes i marts. Dec. 1941-maj 1942 erobredes *Burma*, hvorved Kina i alt væsentligt blev afskåret fra allieret hjælp, og Indien syntes truet; men dermed standsede jap. offensiv. Maj-nov. 1942 besatte eng. tropper Madagascar (jfr. kortet sp. 4885-87).

Imens stod Tyskl. i defensiv på d. russ. front, hvor polarvinter bidrog til at øge vanskelighederne. Sovj. angreb tvang ty. til frontforkortninger. Dec. 1941 havde Hitler afløst v. Brauchitsch som øverstkommand. Ty. forberedte offensiv, men kunne p. gr. af de stadige sovj. angreb først komme i gang 25. 6.; hovedvægten lagdes på sydfronten. Det synes at have været Hitlers tanke at gøre sig til herre over det mellemste Østen; ty. trængte-over Don ind i *Kaukasus* og *Kue*, men nåede ikke de vigtigste olieletter; længere nordpå nåedes Volga ved *Stalingrad* i beg. af sept., men det lykkedes ikke at fordrive russerne fra byen.

4. Perioden nov. 1942-maj 1945. (Jfr. ovenstående kort.)

Okt.-nov. førte sovj. offensiv til brud på ty. frontlinie og indeslutn. af de ty. styrker i Stalingrad, hvor de efter yderst hårde kampe kapitulerede 3. 2. 1943. - Samtidig satte USA og Engl. kræfterne ind i *Nordafrika* efter beslutning ved Churchills besøg i USA juni 1942. Rommel havde i foråret 1942 atter erobret Cirenaica; 21. 6. måtte *Tobruk* uventet kapitulere og i slutn. af juni stod Rommel ved *el-Alamein*, ca. 100 km V f. Alexandria. I flg. måneder samlede Alexander som øverstkommand. på fronten bet. styrker og et vældigt materiel; 23.-24. 10. 1942

gik 8. brit. Armé under Montgomery til angreb. Rommel retirerede gnm. Cirenaica over El Agheila-stillingen til Misurata (nyår 1943). Samtidig foretog stærke arner, og brit. styrker under Eisenhower landgang i fr. *Nordafrika* 8. 11., hvor fr. styrker under Darlan 11. 11. standsede modstand. Tyskl. rykkede 11. 11. ind i hidtil ubesatte del af Frankr.; 27. 11. sænkede det meste af fr. flåde sig selv i Toulon. Ty. nåede at overføre stærke afdelinger til *Tunis*, hvortil også Rommel i slutn. af jan. 1943 trak sig tilbage, mens frie fr. styrker under Leclerc gnm. Sahara stødte frem til Tripolis. Jan. 1943 mødtes Roosevelt, Churchill og militærets ledere i Casablanca og søgte at fastlægge den videre offensiv. 21. 3. angreb Montgomery Rommel fra S; 7. 5. faldt Bizerta, 13. 5. kapitulerede Aksestyrkerne i Afr. 11. 6. kapitulerede ital. øfæstning Pantelleria, 10. 7. 1943 gik allierede tropper i land på *Sicilien*. De ital. styrker, hvis moral var rystet, og som kun havde ringe sympati for deres Aksepartnere, ydede ikke effektiv modstand, mens tyskerne under Kesselring kæmpede sejt. 17. 8. evakuerede ty. deres sidste støttepunkt Messina. Samtidig gennemførtes svære eng.-amer. bombardementer mod ital. byer. Dermed brød ital. modstand sammen; 25. 7. styredes *Mussolini* af opposition (Grandi) i fascistiske storråd. Badoglio blev førstemin., opløste fase. parti, erklærede at ville fortsætte kampen på ty. side, men søgte forbindelse m. De Allierede. Badoglio erklærede ikke at kunne kapitulere over, før allierede tropper stod på ital. fastland; 3. 9., da betingelsesløs ital. kapitulation underkrevs i Siracusa, gik eng. styrker i land v. Reggio; 8. 9. offentliggjordes *Italiens kapitulation*. Ty. var forberedt og sikrede sig hurtigt magten over det meste af halvøen. 12. 9. befriedes Mussolini fra fængsel i Abruzzerne og stilledes i spidsen for fascistisk, republikansk regering, mens kongen og Badoglio flygtede til De Allierede og 13. 10. erklærede Tyskl. krig. USA-landgang v. Salerno 9. 9. mødte energisk ty. modstand og fæstnede først efter tilførsel af store forstærkninger. Kesselring opgav

i slutn af sept. det sydligste af I tal., dannede front ved Salerno-Foggia og veg kun langsomt nordpå, støttet til gunstige flod- og bjergstillinger. Napoli rømmedes 2. 10., men ty. bed sig fast ved Volturnofloden og siden i bjergstilling v. Monte Cassino. De Allierede satte ikke tilstrækkelige tropper ind påital. front til at opnå afgørende gennembrud.

På Østfronten gik initiativet over til russerne 1943. Jan. 1943 rømmede ty. Kaukasus (undt. Kuban-brohovedet over for Krim), 25. 1. indtog Sovj. Voronezj ved Don, 16. 2. Harkov. 15. 3. tilbagetog ty. Harkov, men havde ikke styrke til afgørende offensiv, og bevægelserne på sydfronten gik i stå; nordligere rømmedes Velikije Luki 1.1. 1943, og 17. 1. fik Sovj. forbind. med det belejrede og hårdt medtagne Leningrad. Juli indledede ty. angreb på midtfronten (Orel, Belgorod), men det afløstes af sovj. storoffensiv, der førte til ty. rømning af Harkov (aug.) og alm. tilbage-trækning, mens sovj. offensiv stadig skiftede fra det ene punkt af fronten til det andet og opnåede dybe indbrud. Nyttår 1944 beherskede Sovj. næsten hele Dnjepr og trængte frem v. f. Kijev; ty. holdt endnu en stor del af Ukraine. 2. 2. trængte sovj. styrker frem til Rovno og Lutsk på tidl. polsk område, i slutn. af marts var de fremme ved Karpaterne, mens ty. pressedes ud af Ukraine. Apr.-maj 1944 opgav ty. stillingerne på Krim. I apr.-juni stilnede kampene af; Sovj. stod nær grænsen fra før 1939 og havde på mellemste front overskredt den.

Fra sovj. side var med stor iver rejst kravet om etablering af en 2. front i Eur. til aflastning af Østfronten. Selv om Engl.-Arner, ved sejren i Middelhavet havde tilføjet Aksen alvorlige slag, kunne fronten i Ital. ikke kaldes afgørende 2. front; de stadigt frygteligere bombeangreb på Tyskl. (Hamburg juli-aug., Berlin nov.-dec. 1943, dømningsødelæggelse Ruhr 17. 5. 1943) hemmede ty. krigsproduktion, men kunne ikke alene tvinge nazismen i knæ. Invasionstruslen fra V bandt store ty. styrker ved vesteur. kyster, hvor svære befæstn. anlagdes. På møde i *Tehran* nov.-dec. 1943 ml. Roosevelt, Stalin, Churchill aftales invasion mod Vesteur. Efter lange forberedelser og samling af enorme mængder materiel gik arner., eng., canad. styrker 6. 6. 1944 i land i *Normandie*, dagen efter at de allierede styrker i Ital. havde besat Rom. Hele operationen kommanderedes af Eisenhower, landgangsstyrkerne af Montgomery. Det lykkedes at få fodfæste og forbinde brohovederne med hinanden, arner, trængte frem til Cherbourg og beherskede fra 27. 6. det meste af Cotentin-halvøen; 9. 7. tog engl. Caen, og mens styrkerne koncentrerede kræfterne mod eng. fremstød her, brød amerikanerne under Bradley i slutn. af juli igennem v. f. St. Lo og derpå ved Avranches. Det lykkedes ikke at tilintetgøre den ty. hær, men Frankr. var tabt for Hitler. Amerikanerne stødte hurtigt frem mod S og O, mens arner, hær 15. 8. landede i S-Frankr. Derpå rømmede ty. hurtigt V- og S-Frankr., enkelte flådestøttestrukturer undtaget. Væsentligt bidrag til ty. sammenbrud var ydet af fr. modstandsbevægelse, der havde ødelagt ty. forbindelseslinier. Efter kampe i Par/5 befriedes byen endeligt 29. 8. Sept. rømmedes det meste af *Belgien*, men eng. forsøg på at passere Rhinen i Holl. ved luftlandsætning i *Arnhem* førte til nederlag. Ty. opnåede en fast frontlinie fra Syd-holl. langs belg. grænse (Aachen var som 1. ty. by taget 21. 10.) over Luxembourg til nordl. Lorraine og Alsace, hvor ty. holdt Colmar (dec. 1944). 16. 12. satte v. Rundstedt uventet ty. offensiv ind i sydl. Belg., *Ardenneroffensiv*. Der opnåedes dybt indbrud til nær på Dinant; De Allierede trængte efter nytår 1945 ty. tilbage, men det var lykkedes ty. at udskyde en allieret hovedoffensiv. Samtidig søgte ty. at svække Engl. gnm.

Krigsskibstab i 2. Verdenskrig

i 9 E
U

3S

[i]

Belgien	.....	2
Brasilien	.....	2
Bulgarien	.....	3
Cuba	.....	1
Danmark	.....	12
Finland	.....	2
Frankrig	.....	65 63 53
Grækenland	.....	16 4 10
Holland	.....	15 19 64
Italien	.....	123 102 100
Japan	.....	16 131 130 100
Jugoslavien	.....	1 1 2
Kina	.....	3 23
Norge	.....	18 9 18
Polen	.....	9 2 9
Rumænien	.....	2 1
Siam	.....	2
Sovjetunionen	.....	35 50 I 20
Storbritanien	.....	113 74 I 135
Sverige	.....	1 1 i 4
Tyrkiet	.....	1
Tyskland	.....	47 782 I 32
USA	.....	80 52 i 83

raketbomberne V. 1 (fra juni 1944) og *V. 2* (fra okt.). Febr. 1945 var Alsace helt erobret; samtidig trængte allierede styrker langsomt frem i *Rhinlandet*. 6. 3. nåedes Köln; 7. 3. trængte dele af general Hodges' armé uventet over Rhinen ved en ikke sprængt bro ved *Remagen*, og mens landet V f. Rhinen langsomt rensedes for ty. tropper, udvidedes *Remagen*-brohovedet; 24. 3. gik brit. tropper over Rhinen N f. Ruhr; i beg. af apr. var *Ruhrdistriktet* indestuet, 20. 4. ophørte modstanden her. Samtidig trængte allierede panserstyrker hurtigt frem gnm. vestl. og sydl. Tyskl., hvor der nu kun ydedes spredt modstand. På den *ital. front* satte De Allierede ikke store styrker ind. 22. 1. 1944 etableredes arner, brohoved ved *Nettuno*, 17. 5. faldt *Cassinostillingen*, 5. 6. rykkede Ue ind i Rom, juli-aug. opgav *Kesselring* *Arnoldalen*, men fastholdt fra nov. stærk stilling S f. Bologna. Ved Tyskls. sammenbrud i april 1945 rejste ital. modstandsbevægelse kamp i nordital. byer. *Mussolini* henrettedes 27. 4., samtidig med at allieret offensiv brød igennem. 29. 4. underskrevs *LCaserta* betingelsesløs kapitulation, gældende for Nordital. og sydl. Østr. (bekendtgj. 2. 5.).

På Østfronten satte Sovj. efter stillandsperiode apr.-maj 1944 offensiv ind mod Det Karelske Næs og tog 21. 6. *Viipuri*; Fini. opnåede m. ty. hjælp at etablere ny front, men 1. 8. gik præsident *Ryti* af, 2. 9. brød Fini. m. Tyskl. 4. 9. standsede krigen, 19. 9. sluttedes *finsk-russisk våbenstilland i Moskva*. Fra okt. beg. fi. kamp mod de ty. tropper, der under store ødelæggelser i nordl. Fini. trak over til Norge. Ty. rømmede i slutn. af sept. det meste af Estland, men fastholdt dele af Osel og Letland. -

22. 6. indledte Sovj. storoffensiv, tog 26. 6. ty. hovedstilling *Vitebsk*, 3. 7. Minsk og trængte ind i *Litauen*. I slutn. af juli veg ty. til *Weichsel*. I beg. af aug. rejste polakkerne i *Warszawa* efter aftale m. eksilreg. i London kamp mod ty., men måtte 3. 10. efter ødelæggende kampe kapitulere. Sovj. rettede fra 21. 8. hovedangreb mod ty. sydfront, trængte ind i *Rumænien*, hvor kong *Mikael* 22.-

23. 8. styrtede marskal *Antonescu* og sluttede sig til De Allierede (våbenstillst. i Moskva 12. 9.). 1. 9. svingede *Bulgarien* over og opnåede efter krigserklæring mod Tyskl. 8. 9. forståelse m. Sovj. 9. 9. (presset af sovj. krigserklæring 5. 9.). Sept.-okt. rømmede ty. *Grækenland* (undt. enkelte øer), Albanien og en del

af *Jugoslavien*, hvor modstandsbevægelse under kommunistisk marskal *Tito* omsider fik kontakt m. Sovj.; Sovj. trængte frem over ung. slette og stod dec. 1944 foran *Budapest*. Samarbejdet ml. Sovj. og Engl.-USA hemmede i nogen grad af konflikten ml. Moskva og d. po. eksilreg. i London, der ikke ville vige for sovj. grænsekrav. På møde i *Jalta* (Krim) 4.-12. 2. 1945 ml. Stalin, Roosevelt og Churchill, udenrigsministre- og generalstabscheferne bilagede i hovedsagen den po. konflikt, idet den af Sovj. understøttede po. *Lublin-reg.* ved optagelse af repr. for London-reg. skulle udvides til po. samlingsreg.; Sovj. skulle have *tidl. po. territorium* omtrent til *Curzonlinien*, men Polen have erstattet på Tyskls. bestøtning. Jan. 1945 trængte Sovj. ind i Østpreussen og førte samtidig offensiv fra Polen mod *Poznan*, der faldt 23. 2. efter lang kamp; 6. 2. passerede Sovj. *Oder* 0 f. *Liegnitz*, men standsedes i øvr. for en tid ved *Oder* længere nordpå, mens hård ty. modstand nedkæmpedes ved *Weichselmundingen*. 13. 2. faldt det indringede *Budapest*, 29. 3. stod Sovj. ved østr. grænse. 13. 4. indtoges *Wien*. 19. 4. sattes hovedangreb ind fra *Oderlinien*, 23. 4. erobredes *Frankfurt a. d. Oder*, samtidig med at Sovj. var trængt frem til *Berlin*, der 25. 4. blev omringet. Hitler var søgt til *Berlin*, mens samtidig ty. styrker vendte ryggen til eng.-arner, styrker og søgte at optage kamp østpå. 20. 4. var arner, styrker trængt over cech. grænse, fr. tropper stødte gnm. *Sydtyskl.* ind i Østr., 27. 4. nåedes fast forbindelse ml. eng.-amer. og sovj. styrker (*Torgau*). I den ty. regering var der skarpe modsætninger; Hitler vendte sig voldsomt mod *Goring*, der afskedigedes 26. 4. Himmler tilbød 23.-24. 4. gnm. grev *Folke Bernadotte* kapitulation mod V., hvilket afsløges. 1. 5. meddelte stoadmiral *Dönitz*, at Hitler var død i *Berlin* og havde udnævnt *Donitz* til sin efterfølger; 2. 5. blev *Schwerin v. Krosigk* udenrigsmin. i st. f. *Ribbentrop*. 3. 5. var *Zjukovs* tropper herrer i *Berlin*. 4. 5. kapitulerede ty. styrker i *NV-Tyskl.*, *Holl.* og *Danm.* med virkning fra 5. 5.; 6.-7. 5. besluttede *Donitz* betingelsesløs kapitulation, der blev underskrevet af *Jodl* 7. 5. Kl. 2" i Eisenhowers hovedkvarter i *Reims*. (Ratificeret 9. 5. i *Berlin* af *Tedder*, de *Latte* de *Tassigny*, *Zjukov*, *Spaatz* og *Keitel*).

På *Stillehavsfronten* (jfr. omstående kort) havde USA båret den hårdeste byrde, efter at Jap.s offensiv var gået

i stå forår 1942. Søslag i Korallhavet maj s. å. synes at have standset jap. invasionsplaner mod Australien, og omfattende søslag ved Solomon Øerne aug., okt., 11.-15. nov. endte med amer. sejr. Febr. 1943 opgav japanerne Guadalcanal i Solomon Øerne, 20. 9. s. å. deres hovedbaser på østl. Ny Guinea, Salamaua og Lae. 30. 1. 1944 gik amer. i land på Marshall-øerne, hvorfra de erobrede Marianerne (Saipan 4.-16. 7.; Guam 20. 7.). Samtidig erobrede De Allierede gradvis Ny Guineas nordkyst og satte jap. støttepunkt Rabaul på New Britain ud af spillet. Herfra og fra Palau Øerne førtes offensiven videre mod Filipinerne, efter at jap. flåde 16.-19. 10. 1944 var slået ved Leyte, hvor amer. samtidig gik i land. Dec. var sydl. Filipiner erobret; derimod gennemførte jap. heldig offensiv i Kina, hvor Kuo-min-tang og kommunisterne bekæmpede hinanden. 9. 1. 1945 gik amer. under Mac Arthur i land på Luzon, 4. 2. erobrede Manila, 16. 2. Bataan-halvøen, 17. 2. Corregidor. Jan. indledede brit. styrker offensiv mod Burma, der erobrede i løbet af foråret; 8. 3. stod tropperne ved Mandalay, 3. 5. faldt Rangoon, 19. 2.-14. 3. tog amer. Iwo-Shima ml. Marianerne og jap. hovedøer; 1. 4. angreb Okinawa 500 km fra Japan, hvor jap. satte alt ind på forsvar, men bukkede under 21. 6. 1945. Dermed var Jap. prisgivet allierede luftangreb og afskåret fra tilførsler ad søvejen fra de endnu besatte områder. Bombangreb ødelagde store dele af Tokyo, jap. flåde tilintetgjordes ved bombing (især 27.-28. 7.); 5. 8. fældedes den første atom-bombe over Hiroshima, 9. 8. den anden mod Nagasaki. 8. 8. erklærede Sovj. Japan krig efter aftale mellem De Allierede ved Potsdam-mødet juli-aug. 1945 (neutralitetspagt af 1941 var opsagt 5. 4. 1945). Sovj. besatte hurtigt Manchuriet. 14. 8. tilbød Japan betingelsesløs kapitulation, der 2. 9. 1945 modtoges af Mac Arthur på amer. slagskib »Missouri« i Tokyo-Bugten.

Freds slutningerne.

På Potsdam-konferencen juli-aug. 1945 fastsloges overdragelse af Königsberg-området (Kaliningrad-området) til Sovj., samt foreløbig po. admin. af området 0 f. Oder-Neisse-linien. Fredsbestemmelser skulle forberedes på regelm. møder af stormagternes udenrigsmin. *Freds slutn. ml. hal., Finl., Rumæn., Bulg., Ungarn* diskuteredes på udenrigsmin.møde i London 11. 9.-2. 10. 1945; Sovj. ønskede Sovj.-Engl.-USA eneaftagende, foreslog sovj. formynderstyre i Tripolis og store erstatn. fra Ital.; efter skarp konflikt vedr. Balkan opløstes konf. uden resultat. *På udenrigsmin.møde i Moskva dec. 1945* nåedes enighed om, at freds-konference vedr. de 5 lande skulle ske senest 1. 5. 1946, idet stormagterne forinden skulle udarbejde traktatudkast. Under voksende spænding ml. Sovj. og USA-Engl. (Iran-konflikten; Churchills tale i Fulton 3. 5. 1946) mødtes Molotov-Byrnes-Bevin-Bidauld først 25. 4. 1946 i Paris, skiltes 17. 5. efter konflikt om ital. kolonier, Donautrafik, Triest, men nåede ved nyt møde juni-juli s. st. til kompromis om Triest m. ml., så at *olm. freds-konference* kunne samles i Paris 29. 7.-14. 10. 1946. Det lykkedes at få fastlagt freds-traktaterne så vidt, at resterende problemer, ital. kolonier undt., kunne ordnes på udenrigsmin.møde i New York nov. 1946; 10. 2. 1947 blev freds-traktaterne underkrevet i Paris; ratifikation trak ud under fortsat international spænding, men efter sovj. ratifikation sept. 1947 kunne bestemmelserne træde i kraft. *Ital.* anerkendte Abess.s og Albaniens uafhængighed; afstod alle sine kolonier, men om deres skæbne nåedes ikke enighed; Dodekanesiske Øer tilfaldt Græk.; Venezia Giulia indtil Gorizia tilfaldt Jugoslav., mens Triest trods skarp protest fra Jugoslav, blev fristad. Småændringer foretoges v. fr.-ital. Alpegrænse (Tenda-Briga-området, Mont Cenis-platauet, St. Bernhard). Østr.s ønske om

grænseændr. v. Sydtyrol blev ikke imødekommet, men traktaten noterede ital.-østr. aftale af 5. 9. 1946 om beskyttelse af ty. nationalitet i Ital., sløjfning af fæstningsanlæg v. fr. og jug. grænse. *Ungarn* tilbageførtes til grænserne fra før 1938, afstod desuden et lille område v. Bratislava til Tjecoslov. *Rumænien* fik således Transsilvanien ubeskåret tilbage, men opgav atter Bessarabien-Nordbukovina, som det 1940 havde afstået til Sovj., og sydl. Dobruđa, som *Bulgarien* havde fået 1940. Bortset fra Dobruđa's genoprettedes grænser ml. Balkanlandene fra før 1938. *Finland* søgte forgæves mildelse af betingelserne fra våbenstilstanden sept. 1944; Foruden afståelserne fra marts 1940 (Karelske Næs m. Viipuri og Sortavala; Sallaområdet; Fiskerhalvøen) afstodes Petsamo, og tidl. sovj. forpagtningssområde Hangö ombyttedes m. Porkkala-halvøen. Alandsøerne skulle demilitariseres, 90 dage efter ikrafttræden skulle landene være rømmet af allierede tropper (dog sovj. tropper stadig i Ung.-Rum. som forbindelse t. østr. besættelseszone). Samtl. lande bandt sig til forbud mod fascistiske og antidemokr. sammenslutn. og korps. Dertil føjedes erstatninger: Finl. 300 mill. \$ til Sovj. (over 8 år, fra 1944); Ital. 360 mill. \$ til Sovj., Jugosl., Grækenl., Albanien, Abess.: Ung. 300 mill. \$ til Sovj., Jugoslav., Tjecoslovj.; Bulg. 70 mill. \$ til Grækenl., Jugoslav.; Rumæn. 300 mill. \$ til Sovj. - Nedrustningsbestemmelserne fremgår af nedenstående oversigt.

Tyskland, opdelt i besættelseszoner og indtil Oder-Neisse-linien under po. admin., diskuteredes bl. a. på udenrigsmin.-møde Paris apr.-maj 1946, hvor Frankr. ønskede Saar, Rhinlandet og Ruhr skilt fra øvr. Tyskl., men her og siden var USA og Engl. mod en afgørende svækkelse af Tyskl. som industristat. Ved konference i Moskva 10. 3.-24. 4. 1947 fastslog udenrigsmin. Preussen som udslettet, men der var ikke enighed om Frankr.s vestgrænse- el. Sovj.s og Polens østgrænsepolitik og skarp konflikt om erstatningerne; selv om der på visse områder sagdes at være nået enighed, var der under sovj.-amer. spænding ikke udsigt til udformning af fredstraktaten ang. Tyskl. For Østrig enedes man om at oprette uafh., demokratisk stat, m. forbud mod tilslutning til Tyskl.; hær højst 53 000 mand. Jugoslav, krævede m. sovj. støtte dele af Kuntzen og Stiermark. Nogen traktat udførtes ikke. Efter gentagne mislykkede forhandl., enedes man 20. 6. 1949 på udenrigsmin.-konferencen i Paris om genoprettelse af Østrigs grænser før 1938; Sovj. skulle have 150 mill. \$ foruden indflydelse over olieilder og Donauskibsfart. På Moskva-konferencen dec. 1945 fastsloges, at *Kina* skulle rømmes af de allierede tropper, hvilket ikke hindrede fortsat kamp ml. kommunisterne og Chiang Kai-shek; at *Korea* skulle være fri og uafh. stat, men bestående deling ml. sovj. og amer. besættelseszoner (ved 38. breddegrad) fortsatte; og at en international *Japankommission* skulle oprettes; her vedblev USAs styrke at beherske situationen under MacArthur, mens Sovj. i overensstemmelse m. Jaltaaftalerne tog sydl. Sahalin og Kurilerne. *Ml. Siam* og Det Brit. Imperium sluttedes fred i Singapore 1. 1. 1946 uden grænseændr.; Siam måtte opgive sine erobringssørsøg på Malacca og (aftale 7. 11. 1946, Washington) de områder, det 1941 m. jap. hjælp havde fået Vichyreg. til at afstå af Fr. Indokina.

Nedrustningsbestemmelser i henhold til freds slutningerne 1947.

	Flåde	Flåde		Flyvevåben*)		
		tonnage	mandskab	antal	mandskab	
<i>Italien</i>	hærstyrke	250 000	67 500 t	25 000	350	25 000
<i>Rumænien</i>		125 000	15 000 t	5000	150	8000
<i>Ungarn</i>		65 000			90	5000
<i>Bulgarien</i>		56 800	7 250 -	3 500	90	5 200
<i>Finland</i>		34 400	10 000 -	4 500	60	3000

*) Forbud mod bombemaskiner.

B. Den økonomiske og sociale udvikling.

Lige som for 1. Verdenskrig var den økon. baggrund i første række stormagternes tilspidsede konkurrence om afsætningsmarkeder og råstoffer. I mellemkrigsårene havde i Tyskl., Ital. og Japan, som var fattige på kolonier og sikre afsætningsmarkeder, stigende erhvervsvan-skeligheder først for til skærpelse af de indre polit. forhold, tydeligt udtryk i fascismen og nazismen. I anden omgang udvovede disse lande efter systematisk, til dels planøkon. organiseret oprustnings-politik voksende pres på el. førte krig mod andre lande (Japan-Kina, Ital.-Abessinien, Tyskl.-Østeur.). Dette truede i stigende grad de mere velstillede stormagter Engl., Frankr., USA, dels Sovj.Modsæt. ml. disse hindrede dog en samlet optræden mod de fascistiske lande. Som ved 1. Verdenskrig afværgede den stærkt øgede aktivitet efter krigsudbruddet en alm. kapitalistisk verdenskrise, der var under udvikl. Den påflg. økon. udvikl. m. stigende vareknaphed, inflationstendenser m. m. fulgte delvis de samme linier som under 1. Verdenskrig (se 1. V., økon.-soc), dog at der i de fascist. lande og i Sovj. allerede før deres indtræden i krigen og hos Vestmagterne ret snart efter var etabll. vidtgående statskontrol med og herredømme over prod. og erhvervsliv. Bl. a. af den grund og som følge af den langt hårdere og mere effektive beskatning holdtes inflationen nu mere i tømme, og den planmæssige organisation af prod. og krigsførsel effektiviserede begge dele væsentlig. - Den internat. længvning fulgte lignende veje som under 1. Verdenskrig. De mest fremtrædende var USAs meget omfattende lån og bidrag til sine allierede, Engls. fortsatte forbrug af oversøiske tilgodehavender samt de besatte områders tvungne lån, erstatnings betalinger og arbejdsydelse til Tyskland.

Tyskl.s og Japans udplyndring af besatte områder i forb. m. omfattende militære ødelæggelser og mangelfuld fornyelse af det hårdt belastede produktionsapparat samt endelig de fascistiske magters fuldkomne sammenbrud stillede de fleste eur. og asiat. lande over for store økon.-soc. probl., først og fremmest akut levnedsmiddelmangel, derpå store genopbygningsprobl. og vanskeligheder ved genskabelse af internat. handel m. v. - særlig udtryk i form af dollarmangel. Heroverfor stod enorm forøvelse af prod. og til dels velstand i USA og i noget mindre grad Sydamer., brit. dominions og (delv.) de fåtalige neutrale eur. stater. Det internat. økon.-soc. samarbej. organiseredes fra 1945 gnm. FN og institutioner herunder, og de mest nødlidende områder modtog 1945-47 bet. hjælp, især fra USA, på upolit. basis (UNRRA m. m.).

Det sociale islet i de nationale befrielseskampe mod Tyskl. m. fl. i forb. m. Sovjs rolle i krigen og påflg. magtstilling i Østeur. styrkede kraftigt kommunismen i Eur. og Østasien; i de fl. østeur. lande dannedes kommunistisk dominerede regeringer, der med Sovj.s støtte iværksatte samfundsomdannelser i socialistisk retning i hurtigt tempo. Skaarpest modpol dannede USA, der efter Roosevelts død og krigens afslutn. hastigt vendte tilbage til privatkapitalisme med færrest mulige statsindgreb. I Vesteur. bibeholdtes den kapitalistiske samfundsform, men med videre nationaliseringer m. m. end før krigen. Voksende modsæt. ml. Sovj. og USA, støttet af Engl. m. fl. og af den socdem. arbejderbevægelse (skarpest aktua-

liseret i holdningen til det besatte Tyskl.) førte efterhånden til en verdenspolitisk opdeling i en »østlig«, overvejende kommunist, fløj (Sovj., Østeur., det kommunistiske Kina), domin. af Sovj., og en »vestlig«, borgerlig og soc.dem. fløj (øvr. lande m. tyngdepunkt i Amer. og Vesteur.), domin. af USA (økon. bl. a. udtrykt gnm. Marshallplanen, polit. bl. a. gnm. Atlantipagten). De vestl. magter besidder koloniområderne, men har i Syd- og Østasien haft store vanskeligheder som følge af kolonifolkens nationale bevægelser, der opvokede under indtryk af Japans midlertidige fordrivelse af de eur. kolonimagter, disses løfter under krigen, den sejr-rige kines. kommunisme m. m.

Krigsårenes prod. anstrengelser har frem til 1949 i de fleste lande været fortsat i moderat inflationistisk højkonjunktur. I Kuo-min-tang-Kina, nogle østeur. lande, Frankrig m. m. har kraftigere inflationer fundet sted. Fra 1947 har tegn til begyndende, foreløbig moderat konjunkturomslag vist sig i USA, dog modvirket af rustningskonjunktur, regeringsindgreb m. m.

verdensmarked, internat. marked for visse eksport-massevarer; i Amsterdam fra ca. 1600 (særlig korn), senere bl. a. i London, New York samt for bestemte artikler i Berlin (metal), Chicago (kød), Hamburg (ris) m. m.

verdenspoler el. *himmelpoler*, astron., skæringspunkterne ml. verdensaksen og himmelkuglen.

Verdenspostforeningen, fr. og off. *Union postale universelle*, stiftedes 1874 i Bern til forenkling af den internat. postbesørgelse og omfatter nu omtrent alle Jordens lande. Den afsluttede overenskomst fastsætter: ensartet, lav brevposttakst ml. foreningens medlemmer, lave afgifter for postens transitering gnm. landene og uhindret transit for posten gnm. foreningslandene.

verdensrevolutionen, gennemførelse af kommunisme verden over. Tanken fremsattes i Det Kommunistiske Manifest, fastholdt af arbejderbevægelsens revolutionære elementer; optaget med kraftig agitatorisk understøttelse af de russ. kommunister, der efter revolutionen 1917 håbede at sprede v. Fastholdt af 3. Internationale som princip; svækket ved kommunismens begrænsning til Sovj.s område, yderligere ved 3. Internationales opløsning 1943, uden at den principielle modsæt. ml. kommunismen og de borgerlige og moderat-socialistiske partier derved er forsvundet.

verdenssprog, et sprog som i vide kredse anvendes som internat. meddelelsesmiddel, kan være et levende sprog som engelsk, et skriftsprog som latin el. et kunstsprog som esperanto.

Verdenssundhedsorganisation (eng. *World Health Organization*, fork. WHO), oprettet juli 1946 i New York i tilslutning til FN; skal i alle lande virke for bedst mulig sundhedstilstand, defineret som fuldstændigt velbefindende i fysisk, åndelig og social henseende.

verdenssystem, betegn. for et billede af universets bygning, i tidl. tid specielt vort solsystems bygning. Et videnskabeligt v udvikledes af babylonierne og grækerne. I Ptolemæus' Almagest fra det 2. årh. e. Kr. gives en udførlig fremstilling af de da herskende forestillinger m. h. til himmellegemernes rumlige anordning og bevægelse. Efter dette såk. ptolemæiske v befandt Jorden, der antages kugleformet, sig stillestående i verdens centrum (geocentriske v). Den omkredses af Månen, Merkur, Venus, Solen, Mars, Jupiter og Saturn, og disse himmellegemer er omgivet af en kugle (hvis centrum sammenfalder med Jordens), på hvilken stjernerne er fæstnet. Denne kugle, firmamentet, roterer med jævn hastighed, en gang rundt i løbet af et døgn. I det ptolemæiske v beskrives Solens, Månens og planeternes bevægelser v. hjælp af et indviklet system af cirkelbevægelser med jævn hastighed, epicykelteori. Ptolemæus' geocentriske v beherskede astronomien helt op til det

16. årh. Kopernikus, der byggede videre på de i Ptolemæus' Almagest udviklede tanker, så, at teorien for planeternes bevægelse ville blive simplere, hvis man af epicykelteoriens uddrag et for alle planeterne fælles element og identificerede det med en bevægelse af iagttageren, d. v. s. antog et heliocentriske v, hvor Jorden og planeterne bevægede sig om Solen, der stod stille i systemets centrum. Det kopernikanske v blev i løbet af det 17. årh. det anerkendte. Kopernikus havde fremstillet planeternes bevægelser omkr. Solen v. hjælp af epicykler. Det betød et afgørende fremskridt, da Kepler i beg. af det 17. årh. på grundlag af Tyge Brahes observationer bestemte Jordens og planeternes rumlige bevægelser og fandt de Keplerske love herfor. I slutningen af det 17. årh. viste Newton ud fra de Keplerske love, at bevægelserne i Solsystemet foregår efter en simpel naturlov, den Newtonske tyngdelov. Fra dette tidspunkt kunne teorien for bevægelserne af himmellegemerne i Solsystemet udvikles ad deduktiv vej (smågn. celest mekanik). - Efter kikkertens indførelse til iagttagelse af planeterne blev det klart, at Solen indtager en særstilling i Solsystemet ved mods. Jorden og planeterne at være selvsyende, systemets primære lyskilde. Af Newtons undersøgelser fremgik det, at Solens masse er langt større end planeternes. Solens bet. som Solsystemets hovedlegeme var dermed klart erkendt og analogien ml. Jorden og planeterne fastslået. Ved undersøgelser af fiksstjerneverdenen blev v i høj grad udvidet (smågn. astronomi og galaktiske system). I 20. årh. er udviklingen ført videre ved undersøgelser af stjernesystemerne uden for Mælkevejsystemet, de såkaldte galakser, og det af disse dannede oversystem, det metagalaktiske system. Ved diskussionen af bevægelserne i et univers af så store dimensioner har det været nødvendigt at tage spørgsmålet om tiltrækningsloven for meget store afstande op til diskussion (relativitetsteorien). Endelige resultater er ikke nået endnu på dette område, men det har været muligt at udvikle en teori for det metagalaktiske system, universets udvidelse.

Verdens Tag, andet navn på Pamir.

verdenstid, d. s. s. universaltid.

Verdenstræet, i nord. rel. asken Yggdrasil.

verdensudstillinger, internat. udstillinger, hvorved de deltagende nationer søger at give et billede af deres alm. økon., kulturelle og sociale stadi el. en enkelt side deraf. Egl. v. arholdtes første gang i London 1851, Paris 1855; i nyeste tid v i Paris 1937, New York 1939.

Verdensungdomforbundet (eng. *World Federation of Democratic Youth*, fork. WFDY), sammenslutn. af ungdomsorganisationer, opr. m. deltagelse fra 63 stater, stiftet på konference i London nov. 1945. Repræsentanter fra de vestl. lande utyrede dog misfornøjelse med, at V blev et udtryk for de storpolit. konflikter og fandt, at ledelsen var sovjetvenlig indstillet og ikke tillod de enkelte tilsluttede foreninger at rejse en fri kritik. Efter at ledelsen havde misbilliget nogle af de da. foreningers holdning, udmeldte de da. foreninger sig 1947, DKU undtaget.

Verdens-Venskabs-Forbund, den da. betegn. for World Friendship Association.

Verdi, Giuseppe (1813-1901), ital. operakomponist. Debuterede 1839 med *Oberto*. Skrev i alt 27 operer, herimellem *Nabucco* (Milano 1840), *Ernani* (Venezia 1844), *Macbeth* (Firenze 1847), *Luisa Miller* (Napoli 1849), *Rigoletto* (Milano 1851, Kbh. 1879), *Troubadouren* (Rom 1853, Kbh. 1887), *Vespri Siciliani* (Paris 1855), *Maskeballet* (Napoli 1858, Kbh. 1935), *Skabnens Magt* (St. Petersburg 1862, Kbh. 1937), *Don Carlos* (Paris 1867, Kbh. 1915), *Alda* (Cairo 1871, Kbh. 1885), *Othello* (Milano 1887, Kbh. 1898) og *Falstaff* (Mwano 1893, Kbh. 1895). Endv. skrev han *Requiem* (Milano 1874, Kbh. 1878) til minde om digteren Manzoni, strygekvartiet i e. *Quattro Pezzi Sacri* (Ave

Maria, Stabat Mater, Te Deum, Laeli alla Verginé) m. v.

Verdun [vær'dfl], off. *V-sur-Meuse*, nordfr. by på begge sider af Meuse; 15 000 indb. (1946). Ved rigsdelingen i V 843 deltes Frankriget i det østfrankiske rige (Tyskl.). Italien med Lorraine, og det vestfrankiske rige (Frankrig). Bispedømmet V kom i 1555 til Frankr. Efter 1870 udbygget som fæstn.; hævdedes under 1. Verdenskrig som fremskudt fr. stilling trods voldsomme ty. angreb febr.-sept. 1916.

'Werenskiold [-tål.]. *Dag/in* (f. 1892), no. maler, grafiker og billedhugger; bl. a. buste af faderen, maleren Erik W, og af *Frithjof Nansen*.

Werenskiold Mål.]. *Erik* (1855-1938), no. maler; tilh. 1880ernes banebrydere som friluftsnaturalist, senere nærmest impres-

Erik Werenskiold: Portræt af Bjørnstjerne Bjørnson.

sionist; fornyer af no. folkelivsmaleri. *En Bondebegravelse* (1883-85, Nasjonalgall., Oslo); karakterfulde portrætter; *Bjørnson, Ibsen* m. fl.; grafik, flil. til no. folkeeventyr. Snorre m. m.

Verstjagin [-Jtlo-], *Vasilij* (1842-1904), russ. maler. Mange kendte billeder, f. eks. *Alt Roligt i Sjipka-passet*.

Werfel [vær-], *Franz* (1890-1945), østr. forf.; jøde; f. i Praha, død som emigrant i USA. Vandt internat. ry som dramatiker, *Jacobowsky und der Oberst* (1943, opf. i Kbh. 1946) og romanforf. *Die 40 Tage des Musa Dagh* (1933, da. 1935), *Das Lied von Bernadette* (1942, da. 1948), *Slem der Ugeborenen* (posth. 1946, utopisk rejse-roman). I ungdommens ekspressionist. lyriker. *Der Weltfreund* (1911).

Werff [værff], *Adriaen van der* (1659-1722), holl. maler; vakte samtidens beundring med sine søldlane, dygtigt tegnede, men noget overdrevet genemarbejdede figurbilleder.

'Verga, *Giovanni* (1840-1922), ital. forfatter. En af verismens forerere, Siciliens mesterlige skildrer i romanerne *i Malavoglia* (1881) og *Don Gesualdo* (1888) og i novellerne *Novelle rusticane* (1883). Fortællingen *Cavalleria rusticana* blev dramatiseret og sat i musik af Mascagni (1889).

Ver'gani, *Orio* (f. 1899), ital. forfatter og journalist. Skrev teaterstykker, der nærmest er grotesker, f. eks. *Il cammino sulle acque* (1926), og romaner: *Levar del sole* (1936), *lo povero negro* (1928).

Wergeland [vårgalan:], *Henrik* Arnold (1808-45), no. digter. Søn af N. W. Teol. embedsksamen 1829. Begejstret deltag. i tidens nat. og eur. frihedsbevægelse. Udg. 1830 *Skabelsen, Mennesketog Messias*, et mytisk-rel. digt om menneskeandens oprindelse og udvikling til fuldkommenhed. Welhavens kritik deraf, rettet mod form og stil, gav anledning til en heftig og langvarig fejde, som til sidst angik parternes rel., polit. og litt. anskuelser. Under striden skrev *W Jan van Huysums Blomstersrykke* (1840), en romantisk kunstfortolkning. Hovedparten af hans øvr. produktion er helliget undertrykte nationer, folkeslag og samfundsgrupper, således *Czaris* (1833) om Polens martyrium. *Jøden* (1842), *Jøinden* (1844) for at støtte sit forslag om ophævelse af grundlovens forbud mod jøders indreise i No. På sygelejet skrev han de humørfyldte livserindringer *Hasselødder* (1845). (Portræt sp. 4892).

Wergeland [vårgalan:], *Nicolai* (1780-'

1848), no. forfatter, politiker. Rejste 1811 krav om no. univ.; præst 1812. Støttede på Eidsvoll 1814 union m. Sv.; skarpt da-fjendtlig, særlig i skriftet *Dann.s Politiske Forbrydelser imod Kongeriget Norge* (1816).

Wergeland [værgalan:], *Oscar* (1844-1910), no. maler; hovedværk: *Rigsforsamlingen på Eidsvoll* (1887, Stortings-salen, Oslo).

Vir'gil el. *Vir'gil*, lat. *Virgilius Maro*, *Publius* (70-19 f. Kr.), rom. digter. Optaget i Mæcenat's kreds. Skrev *Bucolica* (hyrdedigte); *Georgica* (om landbrug), et læredigt m. en begejstret skildring af I tal. og Ital.s landbrug. Hovedværk: *Æneiden*, Roms betydeligste national-epos i 12 bøger, om Æneas' flugt fra Troja til Latium og romerrigets grundlæggelse. Gnm. oldtid og middelalder det mest læste rom. digt. V-s værker oversattes til da. 1817-27, Æneiden i ny overs. 1941.

Vergniaud [værnjo:], *Pierre* (1753-93), fr. politiker. En af Girondens bedste talere; ivrig for krigen 1792, angreb Ludvig 16. I konflikt m. Bjerget, guillotineret.

Verhaeren [væra'ræn, far'hairæn], *Émile* (1855-1916), belg. digter. Hans digte er præget af visionær kraft og storslået patos; da hans tro på fremskridt og folkenes broderskab blev skuffet ved tyskerens indmarch i 1914, satte han hele sit talent ind på at tale fædrelandets sag og udtrykke sin forbitrelse over Tyskls. optræden. Var 1. Verdenskrigs store digter. *Les ailes rouges de la guerre* (1916). (Portr.)

Verhne-U'dinsk [værfni:], tidl. navn på Ulan Ude, Sovj.

Verho'jansk [værla:], by i RSFSR, Sovj., i Ø-Sibirien NNØ f. Jakutsk, tidl. antaget for at være Jordens koldeste sted om vinteren (jan: ^-50,5; jan. 1885: ^-69°). Ojmekon NØ f. V er endnu koldere.

Verho'jansk Bjergene [vertå:], bjergkæde i NØ-Sibirien langs højre bred af Lenas nedre løb.

veri- (lat. *verus* sand), sand-, sandfærdig.

verificere [-sæ'ra] (*veri-* + *ficere*), bekræfte, stadfæste; gøre rigtigheden af.

verifikation (af *verificare*), afgørelse af, om en sætning er sand (el. falsk).

ve'risme (ital. *vero* sand), 1) retning i ital. litt., som vil skildre livet, som det er; 2) den smil. v inden for operaen går ud på at skildre scener fra dagliglivet uden at give dem noget ideelt perspektiv. Begyndte 1890 med »Cavalleria rusticana« af Pietro Mascagni og har rodter tilbage i »Boris Godunov« (1874) af Musorgskij og »Carmen« (1875) af Bizet. Retningens hovedmænd var Leoncavallo, Puccini og Giordano.

veri'ta'bel (fr.), ægte, virkelig, regulær.

Veritas (lat: sandhed), i rom. rel. sandhedens gudinde.

'Veritas, Bureau, sav., internat, skibsklassifikations- og skibsregistreringsselskab, Paris. Oprettet 1851.

Verlaine [værlæn:], *Paul* (1844-96), fr. digter. Førte en ustadig og vagabonderende tilværelse og lagde med sin billedskønne og stemningsprægede lyrik grund for symbolismen. Ømvedte sig 1880 til kristendommen og udg. 1886 vennen Rimbauds digte. Selv skrev han bl. m. a. *La bonne chanson* (1870), *Romances sans paroles* (1874), *Sagesse* (1881). Eren af verdenslitt.s oprindeligste lyrikere. (Portr.)

•Verlau'ff, Erich Christian (1781-1871), da. biblioteksmand, Chef f. Kgl. Bibi. 1829-61, prof. i hist. 1812-67. Udg. fremragende skildring af da. lærdomshistorie og serie skrifter om Holberg, særl. *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs 18 Første Tyspist*.

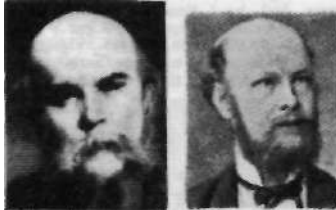
verlinger, *zool.*, anden stavemåde for værlinger.

Vermandois [værm'dwa:], tidl. fr. grevskab i det østl. Picardie. Hovedby: Saint Quentin.

Vermeer van Delft [f3'r'mc:r fan dælf], *Jan* (1632-75), holl. maler. Muligvis elev af Carel Fabritius. Virksom i Delft. V-s tidlige billeder har bibelske og mytol. motiver. Først i sine interiører med en el. to figurer og de lysmættede lokalfar-

Henrik Wergeland. Émile Verhaeren.

Paul Verlaine. Karl Verner.

ver, der er yderst fint afstemte, ofte med komplementære farvekange, viser han hele sin egenart. Rummet, de enkle rolige figurer og alle detaljer (et stykke fajance, et fad med frugter, et pers. tæppe) er gen-

dan Vermeer van Delft: *Kniplerske*.

givet med nænsom finfølelse og teknisk mesterskab. Hans kunst er en art naturmorte maleri, hvor det let flimrende lys gengives med små farvepunkter. Der kendes kun ca. 40 arbejder, der i eur. og amer. samlinger med rette betragtes som verdenskunstens ædleste frembringelser. Værker: *Prospekt af Delft, Gadeparti* (Amsterdam), *Brevlæsserke, Kniplerske* (Louvre), *Damen med Perlehalsbåndet* (Washington).

Vermehren [fær'me:r3n], *Frederik* (1823-1910), da. maler; elev af J. Roed; prof. v. akad. 1878-1901; bl. a. portrætter og folkel. vsbil. En *Jydsk Fårehyrde på Heden* (1855, kunstmus.).

vermeil [værmæ:] (fr.), højrød. Vermigli [værmil:], *Pietro*, kaldet *Peter Martyr* (1500-62), ital. teolog; opr. augustiner munk, blev en af de ivrigste forkæmpere for Reformationen i Ital. Flygtede 1542, anklaget for kætteri, 1547-53 prof. i Oxford, derefter i Strasbourg og Zurich. *Dialogus de utraque Christi natura* (1561).

vermillon [-mi'joi:] (lat. *vermiculus* lille orm; opr. blev farven fremst af orme), syntetisk fremst. cinnober (kviksølvulfid) af kviksølv og kaliumsulfidopløsning.

Vermont [værmant], den nordvestligste af Ny England staterne i USA; 24 886 km²; 359000 indb. (1940; 1947:366000), 14,5 pr. km²; 34,3% levede i byerne, der alle er små. Hovedstad: Montpelier. V opfyldes af Appalacherkæden Green Mountains (Mount Mansfield 1360 m). V er rig på skov, især nåleskov. - *Erhverv*. Landbruget lægger vægt på malkekvæg og avl af væddeløbsheste. Der avles især hø. Skovbruget er vigtigste erhverv. Store marmorbrud. - Kolonisation beg. 1724; stat 1791. (Kort se New England).

vermouth [værmut] (ty. *Wermut* malurt), drik fremstillet af hvidvin tilsat forsk. urter, sukker og alkohol, hvorefter vinen lagres.

Vermund, da. sagnkonge, fader til Uffe. vernali'se'ring (lat. *vernalis* forårs-), behandling af kimplanter med lav temp., 0-5°, hvorved blomstring fremskyndes. Toårige planter kan ved v. gøres enårige. **verne**, *varrebyld* el. *bremsebyld*, *vet.*, byldagtige knuder, der fremkommer i og un-

der huden hos kvæget ved tilstedeværelsen af oksebremsefarver.

Verne [værn], *Jules* (1828-1945), fr. forfatter, berømt for sine eventyrlige romaner, *Cinq semaines en ballon* (1862); da. *Fem Uger i Ballon* 1874), *Le tour du monde en quatre-vingts jours* (1873); da. *Jorden Rundt i 80 Dage* 1877) o. m. a., der glimrende populariserer videnskabens resultater.

•Werner, *Abraham Gottlob* (1750-1817), ty. mineralog og geolog. Indførte geologien som særligt lærefag. Docerede yderligtgående neptunistiske anskuelser.

•Werner, *Alfred* (1866-1919), schw. kemiker. Har undersøgt stereokemiske forhold i uorgan. stoffer. Nobelpris 1913.

•Werner, *Anton* v. (1843-1915), ty. maler. Direktør for akad. i Berlin. Kejsershusets foretrukne maler. Har bl. a. malet *Kejserproklamationen* (1877) og panoramaet *Sedan-slaget* (1882-83).

•Wer'ner, *Hans* (f. 1894), da. forfatter. 1937-49 chef for Statsradiofoniens dram.-litt. afd. Fl. digtsaml., essays m. m.

•Wer'ner, *Karl* (1846-96), da. sprofgforsker; 1888 prof. i slavisk i Kbh. Hovedværk: *Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung* (1876), der ved at bringe en påfaldende uregelmæssighed ved den germ. lydfor skydn. ind under en simpel lov-mæssig formulering (Verners lov) bidrog afgørende til at fæstne kravet om stringent metode i sprogvidensk. (Portr.)

•Wer'ner, *Sigvart* (f. 1872), da. forretningsmand og amatørfotograf. W-s landskabs- og arkitekturfot. fra alle egne af Danmark er for stor del publiceret i smukke billedværker, bl. a. i *Danske Kirker* (1944), *Dyrehaven* (1946) og *Danske Skove og Træer* (1948).

•Wer'ner, *Sven* (f. 1898), da. fysiker. 1938 prof. v. Arhus Univ. Undersøgelser over spektroskopi og elektr. udladninger i luft.

•Werner, *Zacharias* (1768-1823), ty. forfatter. Den sygelig erotiske romantiker *W endte* som intolerant kat. præst. W-s skabnedrama *Der 24. Februar* (1810) dannede skole.

Vernet [værne:], fr. malerfamilie; mest kendt er 1) *Joseph* (1714-89), påvirket af Claude Lorrain og Salvator Rosa. Har malet havnebilleder, bjerglandskaber m. m., ofte med dramatiske lys- og handlingseffekter. *Bjerglandskab med en Flod* (kunstmus., Kbh.). 2) *Horace* (1789-1863), sønnesøn af 1). Slagbilleder, bl. a. til Versailles. Thorvaldsens Mus. ejer V-s berømte *portræt af Thorvaldsen* (1835) og *En Armenisk Præst*.

vernier [værnje:], d. s. s. *nonius*, betegn. efter den fr. matem. Pierre V. (1580-1637), der først beskrev apparatet.

Wernigerode [værniga'ro:da:], ty. by på Harzens N-rand, Sachsen-Anhalt; 24 000 indb. (1939). Fabrikation af maskiner, tobak og farvestoffer. - Tidl. residens for grevskaftet Stolberg-W.

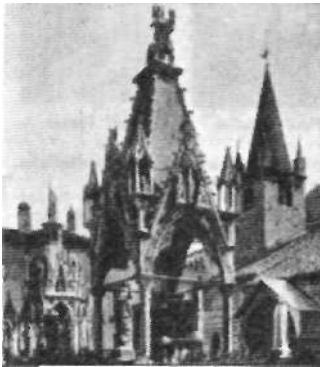
verniss mou [værnim'u] (fr: blødt fernis), blødguldsgradering, en ætseteknik i kobbertryk, hvorved opnås karakteren af kridtstreg.

verniss'sage (da. [farni'sa:'] (fr.), fernisering, jour de v [3ur da værniss'sa:3], dagen, før en kunstudst. åbner for publikum. På v-dagen, der tidl. benyttedes af kunstnerne til at give deres billeder en sidste afpudsning, er der nu adgang til udst. for særlig indbudte.

Vernon Lee [væ:nanli:], pseud. for Violet Paget.

•Verny [-nlj], til 1924 navn på Alma-Ata i Sovj.

Ve'rona, i tal. by i Veneto, hvor floden Adige træder ud af Alperne 100 km V f. Venezia; 195 000 indb. (1948). Vigtigt jernbaneknudepunkt, har som fæstningsby voget indgangen til Brenner-passet.

Verona. Scala-slagtens gravmæler.

Talr. minder fra romertiden, bl. a. Diocletians arena, samt monumentalbyggn. fra middelalderen. Var østgoternes hovedstad under Theoderik den Store (Didrik af Bern). Kom under slægtens Scala, 1387 under Milano, 1405 under Venezia. Ved V slog Stilicho 403 Alarik I., og Theoderik den Store 489 Odoaker.

Ve'rona, *Guido da* (f. 1881), i tal. forfatter, som med meget talent behandler vovede emner, bl. a. fra Østen. *Cole i che non si deve amare* (1910), *Azyadeh, la donna pallida* (1928).

Ver'o'na'l, handelsbetegn. for diætlybarbitursyre, et af de først fremstillede sovemidler af barbitursyre.

Ver'o'nese, *Paolo*, egl. *Caliari* (1528-88), i tal. maler, virksom i Venezia, under på-

Paolo Veronese: Levis Gæstebud. Detaille. (Akademiet i Venezia).

virkning af Tizian. Har bl. a. malet gæstebudsbilleder, f. eks. *Brylluppet i Kana* (Louvre), med en rigdom af fig. og af en storslået festlig virkning. Værker i dogepaladset i Venezia og Villa Maser smst.

Ver'o'ne'ser-passet, i tal. *Chiusi* f'kjusi) *di Ve'rona*, strategisk vigtigt afsnit af Adige's alpedal; 20 km NV f. Verona.

Ve'ronica, *bol.*, d. s. s. ærenpris.

Ve'ro'nika-billeder, Kristusbilleder, der er tilknyttet legenden om den hellige Veronika, der på vejen til Golgata tørrede Jesu ansigt med et klæde og fandt Freiserens billede derpå (Veronikas svededug).

Werra [væ'ra:], den østl. af Wesers to kildefloder; 276 km. Udspringer på Thuringerwald; forener sig med Fulda ved Münden.

Ver'res (d. 43 f. Kr.), rom. statholder på Sicilien 73-71 f. Kr., dømt for provinnsudgelse på anklage af Cicero 70; forvist.

Verrier [væ'rje:], *Paul* (1860-1938), fr. sprogforsker. Prof. v. Sorbonne i nord.

sprog og litt. Foruden ved studier over eng. og fr. særlig kendt i Norden for sit oplysningsarbejde i Frankr. om det sønderjy. spørgsmål og sin indsats under 1. Verdenskrig for sønderjyiske fanger.

Verrocchio [-r:ok:jo:], *Andrea del* (1435-88), i tal. billedhugger og maler. Har udført gravmælet for *Piero og Giovanni de' Medici, Drengen med Delfinen* i Palazzo Vecchios gård, Firenze. *David*, nationalmuseet smst., *Kristus og den vantro Thomas* (i kirken Or San Michele i Firenze); hans hovedværk er rytterstatuen af *Colleoni* (Venezia). V er påvirket af Donatello. Af V-s malerier kendes kun *Kristi Døb* (Firenze), som er ufuldendt og

Andrea del Verrocchio: Detaille af rytterstatuen af Colleoni. (Venezia).

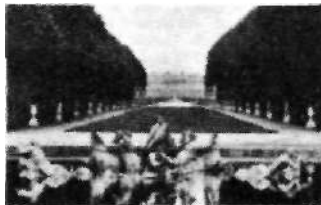
videreført af Leonardo da Vinci, fra hvis videnskabsarbejder V-s stil vanskeligt kan skelnes.

ver'ru'ga peruvi'ana (lat: Peru-vorter), en infektionssygdom fremkaldt af Bartonella bacilliformis. Der kommer let blødende småsvulster på hud og slimslihinder, v ses i Andesbjergene.

vers (lat. *vertere* vende). Hvad <ler populært kaldes et v, er egl. en strofe, medens et v er en v-linie. Desuden bruges betegn. v om korte, indholdsmæssigt afgrænsede udsnit af f. eks. bibelsk prosa.

'ver 'sacrum (lat: hellig vår), oldtidskultisk forholdsregel. I svære uår ofredes alt, hvad der i forårstiden avledes af planter og dyr, til Mars el. Jupiter, til hvem også de i denne tid fødte børn indviedes; disse blev ved den voksne alders indtræden udstødt af stammen og måtte i samlet flok søge nyt hjemsted.

Versailles [væ'r'sa:j:], 1) slot i byen V, opført under Ludvig 14. 1661-88 i mådeholden barokstil af arkitekterne Louis le Vau (1612-70) og J. Hardouin-Mansart. V består af en midtbyggn. og to sidefløje, hver flankeret af en pavillon og omfatter foruden de kgl. sale og beboelsesrum, hvoriblandt den berømte spejlsal, slotskapel (1699-1710), teater (1763-70)m.m.; Stor park, anlagt af Lenotre 1661-88, med Trianon-slottene, springvand m. m.

- 2) fr. by SV f. Paris; 70 000 indb. (1946). opvokset omkr. slottet V (residens 1682-1789).

Versailles-traktaten, fredsslutning efter 1. Verdenskrig 28.6.1919 ml. 27 allierede stater og Tyskl. Udarbejdedes jan.-apr. 1919 på fredskonference i Paris af de allierede magter, ledet af USA (Wilson). Engl. (Lloyd George) og Frankrig (Clemenceau); blev efter stærke brydninger et kompromis ml. Wilsons ønske om forståelsesfred og Clemenceaus

politik at slå Tyskl. hårdt muligt ned. Rusl. stod helt udenfor; Tyskl. havde ikke del i forhandlingerne og måtte på alle væsentl. punkter acceptere det foretagne udkast, da genoptagelse af krigen var en umulighed (ty. udtryk: Versaillisdiktatet). Trådte i kraft efter ratifikation 10. 1. 1920. Tyskl. afstod Alsace-Lorraine til Frankr. og Posen-Westpreussen til Polen uden afstemm.; efter afstemninger 1920-21 fik Danm. Nord-slesvig, Belg. Eupen og Malmédy, Polen østl. Øvreschlesien. Danzig blev fristat. Saar-området kulminer tilfaldt Frankr. (erstatning for ødelagte fr. miner); selve Saar-området skulle stå under internat styrer 15 år, derefter afstemning. Tyskl.s her begrænsedes til 100 000 mand; flåden udleveredes (sænkede sig selv ved Scapa Flow 21. 6. 1919). Tyskl. erkendte sig skyldig i krigen og derfor forpligtet til erstatningsbetalinger (beløb ikke fastsat). Ty. område V f. Rhinen og 50 km 0 f. Rhinen blev permanent demilitariseret; Rhinlandet holdtes besat af allierede tropper, skulle rømmes gradvis i løbet af 15 år. Ty. kolonier fordeltes ml. Engl., Frankr., Belg. og Japan som mandater under Folkeforbundet. Rhinlandet rømmedes 1930, erstatningerne bortfaldt i praksis 1932; de fleste øvr. punkter i V blev ensidigt flådesat af Hitler efter 1933.

ver'sa'ler (ty. *Ver'salien*) el. *majuskler*; alfabetets store bogstaver, opr. anv. i begyndelsen af vers.

Verschaeve [væ'rf'sajvs:], *Cyril* (f. 1874), flamsk digter; skrev lyriske digte og dramer.

Werschenskaja [væ'r'Xæn:], *Galina* (f. 1912), da.-russ. pianistesse, uddannet ved konservatoriet i Leningrad. Efter ægteskab bosiddende i Kbh.

vers'efod, både i antik og moderne verslære brugt om de rytmisk-metriske mindsteled, hvoraf et vers er opbygget.

vers'emål, indbegreb af samtlige karakteristiske egenskaber ved en given versrytme, altså versets abstrakte skema. Bruges både om versenes (liniernes) og strofernes metriske bygn.

vers'e're (lat. *versare* vende, dreje), være i omløb; være for, behandles, stå på.

versi- (lat. *versus* vers), vers-.

versificere [-s'e'ra] (*versi-* + lat. *-ficere* gøre), sætte på vers.

versio in rem (lat.), *jur.*, opførelse til fordel for et formuegode; **versio in rem-privilegiet**; Hvor en person har foretaget en opførelse, der var nødv. for at hindre en tings undergang, antages det undertiden, at han har ret til at få sine udlæg godtgjort forud for alle andre, der har rettigheder over tingen.

vers'ion (lat. *vertere* vende), vending, fremstilling; oversættelse (især fra fremmedsprog).

vers'jok [-'Jok], ældre russ. længdemål = 4,45 cm.

vers libres [væ:r 'libr] (fr., egl: frie vers), ustrofiske vers af forsk. længde, bl.a. brugt i La Fontaines fabler og i da. rimbreve og komiske fortællinger (Wessel, Baggensen, Hertz m. fl.).

vers'lære (*metrik*), læren om versbygning, vers'emål, rim m. m. Hvor v-s emne er ældre og (el.) meget fremmede samfundss versbehandling, kan man - p. gr. af manglende umiddelbar opfattelse, f. eks. af de antikke sprogs stavelsesslænger (kvantiteter) - kun nå til hypoteser. - På mere sikker grund skulle man være, når emnet er en sprogkreds, man selv tilhører; imidlertid viser de nye metrikers stærke uenighed om den rette opstilling af et system en mangfoldighed af meget spec. problemer. Den indtil nyeste tid herskende v. i Danm. repr. af Ernst v. d. Recke, baserede på opfattelsen af versfoden som mindste rytmiske enhed og accentureringen som ledelende princip; den inddelte foreliggende vers'emål efter rytmen i stigende og faldende; vigtigste vers'efodder i stigende rytme var jambe og anapæst (bl. a. anv. i alexandrin og Nibelungenvers), i faldende rytme trokæ og daktyl (bl. a. anv. i heksameter).

'**verso** (*folio*) (lat.: på det vendte blad), på bageste el. venstre side af et blad el. håndskrift; mods. recto (*folio*).

verst (russ. *ver'sta*), gi. russ. vejsmål = 1066,8 m.

versus (fork. v) (lat.), imod; navnlig i eng. retssprog.

•**verte** (lat.), vend!

'**vertebra** (lat.: led), *anal.*, hvirvel.

verte'bra'ter (af *vertebra*), d. s. s. hvirveldyr.

'**vertex** (lat.: hvirvel), isens højeste punkt.

Wertheimer ['ve:r'thaim3r], *Max* (1880-1943), ty.-amer. psykolog. Hovedrepr. for gestaltpsyk. Skrev bl. a. *Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie* (1925) og *Productive Thinking* (1946).

Werther ['ve:r't3r], hovedperson i Goethes roman »Die Leiden des jungen Werthers« (1774).

verti- (lat. *vertere* vende, forandre), foranderlig, vekslende.

vert'ig (laf. omdrejning), svimmelhed.

verti'ka'l (lat.), lodret.

vertikal, **første**, *astron.*, en lodret storcirkel vinkelret på meridianen, d. v. s. indeholdende alle punkter på himlen, der står i V el. O.

vertikal, **cirkel**, *astron.*, en lodret storcirkel, fremkommer ved skæringen ml. himmelkuglen og en lodret plan.

vertikal, **ild**, skydning med (under) store nedslags vinkler; kaldes nu oftest kastning. Afgives af krumbaneskyts.

vertikalkreds, et astron. instrument, som benyttes ved måling af himmellegemers meridianhøjder.

Wertmuller ['ve:r't-], *Adolf Ulrik* (1751-1811), sv. nyklassicistisk maler; virkede i mange år i Paris, senere i N.-Amer.; har udført mytol. kompositioner, bl. a. *Danae*, og portrætter, *Marie Antoinette* (nat.-mus., Stlm.).

Verulam ['væ:rlum], se Bacon, Francis.

Verus (lat. *verus* sandfærdig), *Lucius*, rom. kejser s. m. Marcus Aurelius 161-69; adoptivson af Antonius Pius.

•**verve** (fr., af lat. *verba* ord), beåndethed, flugt, begejstring, vid.

Werwe (pværva), *Claus de* (ca. 1400), belg. billedhugger, nevø af Claus Sluter. Fuldendte dennes gravmæle over Filip den Dristige (1411).

Verwey [f'sr'vai], *Albert* (1865-1937), holl. forfatter og litt.kritiker. Medskaber af »De Nieuwe Gids«, 1924-35 prof. i Leiden. Foretrak som digter den aristokrat., vanskelige lyrik; en del foreligger i *Verzamelde gedichten* (1911-12). Gnm. tidsskr. »De Beweging« førende kritiker med eur. horisont.

Verviers [væ:r'vje], belg. by i Ardennerne SØ f. Liège; 40 000 indb. (1949). Centrum for klædefabrikation.

very well ['væ:ri:wæJ] (eng.), meget godt; udmærket!

Ve'salius, *Andreas* (1514-64), nederl.-ital. anatom, prof. i Padova. Renæssansens store anat. reformator, grl. mod. anat. forskning med *De corporis humani fabrica* (1543).

Wesel ['ve:zai], ty. by ved Lippes udløb i Rhinen; 24 000 indb. (1939). Vigtigt trafikknudepunkt; flodhavn. Ca. 90% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Veselinovic [væ:z'sndo*ik], *Janko* (1862-1905), serb. forfatter; førte den egl. serb. litt. ad folkelig-realist, baner.

VeserberK-'Lund [ve:-], *Carl* (f.1867), da. zoolog. Prof. v. univ. i ferskvandsbiol. 1922-39. Talr. arbejder over ferskvandsdyrenes bygning og biologi. Flere store sammenfattende arbejder. Har skabt Kbh. Univ.s Ferskvandsbiol. Lab. i Hillerød, hvor han 1947 blev æresborger.

Vesendonk [væ:z'sndo*ik], *Mathilde* (1828-1902), ty. forfatterinde. Spillede en rolle i R. Wagners liv og indvirkede på hans værk »Tristan og Isolde« (1859).

Vesenschau [væ:z'sn3au] (ty.: skuen af et væsen), E. Husserls betegn. for en (formodt) umiddelbar apriorisk opfattelse af genstandens »væsen«.

Weser ['ve:zsr], 480 km l. ty. flod; opstår af kildefloderne Fulda og Werra, gennemstrømmer Bremen og udmunder med dragtformet munding i Nordøen ved Wesermunde. Står gnm. kanaler i for-

Vespasian.

Johan Herman Wessel.

bindelse med Rhinen, Ems og Elben. Stor varetransport.

Weserbergländ [væ:zærbæ:kiant], fællesbetegnelse for den nordl. del af Det Mellemtysske Bjerglånd på begge sider af Weser.

Wesermunde [væ:zæ'r'mynda], ty. by i ländet Bremen ved Wesers udløb; 111000 indb. (1946) Tyskl.s vigtigste fiskerihavn. Skibsværft. - Dannet 1924 ved sammenslutning af byerne Geestemunde og Lehe. Siden 1939 tillige omfattende Bremerhaven. Ca. 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

ve'sica (lat.), *anat.*, blære.

vesi'cantia el. *vesica'toria* (lat. *vesica* blære), blæretækkende midler.

ve'sicula (lat.), *anat.*, lille blære, f. eks.: v seminalis (sædblære).

vesi'sir (arab.), førsteminister.

Wesley ['wæ:zli], *John* (1703-91) og *Charles* (1707-88), brødre, metodismens stiftere, opr. anglikanske præster.

Vespasi'an(us) (9-79), rom. kejser 69-79, statholder i Judæa 67, udråbt af hærene i Østen, genoprettede efter Nero ordenen i riget og finanserne. (Portrætbuste).

Vespasi'a'ns 'Forum el. *Forum Pacis* (lat.: Fredens Torv), senantik og moderne betegn. f. pladsen Ø f. Forum Romanum; indviet 75 e. Kr.

'**vesper** (lat.: aften), tidebøn ved solnedgang; kan på helligdage indføjes i den kat. gudstjeneste og omfatter da også skriftlæsning og hymner.

Vesper ['fæ:s], *Willf.* 1882), ty. forfatter, kritiker; udg. bl. a. fra 1923 det stærkt nazist. tidsskr. *Die neue Literatur* (opr. Die schone Literatur). *Das harte Geschlecht* (1931), en sagaroman.

vesperbilleder (lat. *vesper* aften), betegn. for Kristusbilleder, der behandler motiver fra tiden umiddelbart efter Kristi død, f. eks. korsnedtagelse, gravlægning.

Vespucci [væ:z'put:ʃi], *Ame'ri'go* (1451-1512), ital. søfarer. Rejser langs Sydamerikas kyster 1499-1508, udgav rejsebreve og kort. V-s fornavn blev gnm. Waldseemuller navngivende for Amerika.

Wessel [v-], *Caspar* (1745-1818), no.-da. ländmaler og matematiker, var 1764-1805 i det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs tjeneste som medhjælper ved triangulationen og kortlægningen af Danmark. W har i 1797 som den første givet den geom. fortolkning af de komplekse tal og regneoperationerne med disse. Afhandlingen forblev imidlertid ukendt, dens resultater blev senere genfundet af andre og benævnes efter Gauss.

Wessel [v-j. *Horst* (1907-30), ty. nationalsocialist, forf. af *Horst-Wessel-Lied*, faldt i gadekamp, mindet som martyr af nazisterne.

Wessel [v-j., *Johan Herman* (1742-85), no.-da. digter, broder til Caspar W. 1761 til Kbh. som student; ingen embedseks.; privatlærer i fr. og eng.; 1779 kgl. beskikkelse som teaterovers. Parodikomedien *Kierlighed uden Strømper* (1772, opf. 1773 med musik af Scalabrini), en vittig satire over misbrug af den fr.-klassiske tragedie og den ital. operas teknik og stil, siden ofte misforstået som angreb på selve den fr.-klassiske tragediegenre, som han ærede. Komediens ypperlige aleksandriner-versifikation findes rigt varieret i de komiske fortællinger (efter La Fontaines forbillede), hvormed han 1784-85 fyldte sit ugeblad *Voire Serviteur*, *Otiosis* (Deres tjener, d'herrer lediggængere); især mærkes *Gaf-felen*, *Smeden* og *Bageren*, *Hundemordet* og *Herremanden*. Læredigtene *Nøjsomhed*

og *Ode til Søven* viser evner for alvorlig poesi. Fl. epigrammer og impromptu'er bekræfter indtrykket af hans fine vid. (Portræt).

Wessel, *Peter Jansen*, Tordenskjolds borgerlige navn.

Vesselhorn (ty. *Wisenthorn* bisonoksehorn), i heraldiken meget ofte anv. som hjelmtegn.

Wessely [væ:zslj], *Paula* (f. 1908), ty.-østr. skuespillerinde. Vandt allerede som ung position i Wiens teaterverden ved sit varme, kvindelige talent. Brød igennem på film i »Maskerade« (1934). Efter den 2. Verdenskrig en karantæneperiode, nu atter på scenen i Wien.

Wessén [væ:se:n], *Elias* (f. 1889), sv. sprogforsker. *Studier til Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), *Namnstudier* (1927). Har bl. a. også skrevet *Sv. språkhistoria* 1-2 (1943). Medudgiver af *Sveriges runinskrifter*.

Wessex t'wæ:siks], angelsaksisk kongerige i SV-Engl., grl. 519. Egbert af W samlede 829 England.

Wessex Sæddelback [væ:siks 'sædlbæk], sortbroget eng. svineære.

West [wæ:st], *Benjamin* (1738-1820), arner; maler. Fra 1763 i London, hvor han blev historiemaler for Georg 3. og præsident for Royal Academy. Har behandlet hist. og mytol. motiver samt udført portrætter.

West, *Johan* (f. 1893), da. officer, kammerherre; 1937 kommandørkaptein i reserven og hofchef hos kronprins Frederik, 1947 hofmarskal.

West [wæ:st], *Mae* (f. 1892), arner, (film-)skuespillerinde. Fremstiller en ikke stærk, men humoristisk opfattet »vamp«-type. »Jeg er ikke nogen Engel« (1933) og »En Trejsternet Pige« (1936). Eur.-turné 1948.

West [wæ:st], *Rebecca* (egl. Cecily Fairfield) (f. 1892), eng. forfatterinde og kvindesagsforkæmper. Hendes romaner, f. eks. *The Return of the Soldier* (1918, da. *Soldatens Hjemkomst* 1940), er påvirket af Henry James og psykoanalyse.

'**Vesta** (lat., besl. med *gr.hestia* arne), i rom. rel. den vigtigste af familiens guddomme, arneilden som kraft og guddom, tænkt i kvindelig skikkelse. V stammer fra den tid, da Rom var et ländsbysamfund; arneilden i høvdingens gård på Palatin-højen var folkets helligste symbol, passet af høvdingens kvinder, bevaret senere som statens arne i det ved Palatin beliggende rundtempel, passet af vestalinderne. Kulden for V hævdede sig så længe, som den gi. rel. bestod.

vestaber, de brednåsedede, arner. aber.

'**Vest-'Agder**, fylke i det sydlige No.; 7236 km²; 93 500 indb. (1946). Kysten er stærkt indskåret og ledsaget af en skærgård. Langs kysten et sandet og skovløst lavt land, hans frugtbarste del er halvøen Lista, den øvrige del er ret øde, skovfattige fjeldstrækninger, de såkaldte hei, gennemskåret af en række dale: Sirdal, Kvinsdal, Lyngdal, Auednal, Mandalen og en mindre del af Setesdal. Länd-, skovbrug og fiskeri. Købstæder: Kristiansand, Mandal, Flekkefjord.

vestalinder, i rom. rel. et kvindeligt præstekab, der passede statens arne, kulden for Vesta i det ved Palatin beliggende rundtempel. Der var 6 v. der fungerede i alderen fra 10 til 40 år, valgt bl. de fornemste familier, v var undergivet strenge renhedsbestemmelser; et brud på kyskheden straffedes med levende begrævelse. Til gengæld var de højt ærede og nød store privilegier.

Vestalperne, den vestl. del af de eur. Alper, V f. en linie fra Bodensee, langs Rhindalen over Spligen til Como-søen.

Vestaustrealien, da. navn på Western Australia.

Vestbirk, da. stationsby (Horsens-Silkeborg) ved Gudenä; vandkraftstation. Højskole.

West Bromwich [wæ:st 'bramids] el. ['bråmitj], by i Midt-Engl. 86 000 indb. (1948). Jern- og metalindustri.

Vestby-fundet, offerfund fra y. bronzealder fra Vestby., Opland, No., bestående af 3 halsringe, en nål, to dyrefig. og talrige

- perler, alt bronze, muligvis indført fra Danmark.
- Vestdijk ['fæstɔɛjk], *Simon* (f. 1898), holl. forfatter. Analyserer i sine romaner v. hj. af moderne dybdepsyk., småborere og hist. personligheder. *Hel vijfde Zegel* (det 5. segl) (1937) om El Greco. *De uiterste Seconde* (1944, illegale digte).
- Westen ['v-], *Thomas von* (1682-1727), no. præst, Finnmarks missionær, påvirket af pietismen, stilledes 1714 under missionskollegiet og foretog 3 rejser til Finnmarken.
- ¹ Vestenceinten [-aj̥sɛj̥] (fr. *enceinte* indhegning), sydl. og vestl. del af den af min. Estrup (1886 II) anlagte Vestvold ved Kbh., fra Kalveboderne til Husum. Sammen m. andre dele af Kbh.s befæstn. desameret efter lov af 1920.
- West End ['wæst 'ænd], *forment* kvarter i vestl. London med bl. a. kvarterer Belgravia og Mayfair, parkerne Hyde Park og Kensington Gardens.
- Westende [væst'ænd], belg. badested nær Ostende; ca. 2000 indb.
- Vestenf jelske Norge, vestskråningen af den del af det no. fjeldplateau, der ligger S f. Trondheimsfjorden.
- Westenholz ['væstnhol's], *Mary (Bess)* (1857-1947), da. forfatterinde, unitar, medstifter af Det Frie Kirkesamfund 1900, dets formand til 1925. Udelukkedes 1908 ved bemærkelsesværdig højesteretsdom af folkekirken. Tiltvang sig 19. 8. 1908 under forsvarsdebatten adgang til folketings forrådsstol og fremsatte i da. kvinders navn en protest mod politikernes formentlige ansvarsløshed.
- Westenholz ['væstnhol's], *Regnar* (1856-66), da. forretningsmand, 1843-48 grosserer i Hamburg, fra 1848 i London s. m. broderen Anders Peter W., drev stor kornhandel, bidrog til da.-eng. dampskibsroute, mellemmand ml. da. regering og den eng. jernbaneanrener og politiker Morton Peto i jernbaneanlæg. Fra 1853 ejer af Mattrup; finansmin. under Rottwitt 1859-60, knyttet til Fred. 7. og grevinde Danner.
- Westenholz ['væstnhol's], *Aage* (1859-1935), da. ingeniør, Søn af Regnar W., 1888-95 direktør f. Bangkoks sporvej, som W elektrificerede; 1898-1910 direktør f. Siam Electricity Co.; plantageejer. Ivrig forsvareren, oprettede i Danmark frivilligt rijkylskyttekorps (1908-19), organiserede som skarp modstander af Sovj. frivilligt korps til Estland 1919.
- Vesterbro, kbh. bydel SV f. St. Jørgens S. Indtil midten af 19. årh. kun udbygget langs Vesterbrogade; efter bygningsrestriktionernes ophævelse 1852 opførtes tæt arbejderbebyggelse på indre V.
- Vesterbygd, nordl. nordbokoloni-område på Gronl. i middelalderen, navnlig omkring det indre af Godthåbsfjord og Ameralik.
- Vesterby'gâr'd, hovedgård SØ f. Kalundborg. Fra 1843 i slægtens Fønnesbech (-WulfT)s eje. Bygn. fra 1844-46.
- Westergaard ['v-J, *Anna* (f. 1882), da. kvindesagsforkæmper, ansat i statsbanerne (fuldmægtig 1929), ledende inden for kvindesags- og fagorganisationer, præst. for Open Door International. Radikalt medf. af Landstinget fra 1939.
- Vestergaard, //ans -Adolf Brorson (f. 1872), da. forsøgsleder og planteavlsforædler. 1903-1943 leder af Abed Planteavlsstation. Æresdoktor ved Landbohøjskolen 1942. V har tiltrukket en række meget yderige kornsorter, som også har vundet stor udbredelse i udlandet.
- Westergaard ['v-J, //jra/<*(1853-1936), da. nationaløkonom og statistiker, prof. ved Kbh.s Univ. 1886-1924. Ved siden af sit meget omfattende litt.-vidensk. arbejde, der skaffede ham verdensry som statistiker allerede i en ung alder, udfoldede W også en praktisk virksomhed af usædvanligt format. V indtog tillige en fremtrædende plads i det kirkelige liv og rejste i 1890 den kbh. kirkesag.
- Westergaard ('v-J, *Harald Malcolm* (f. 1888), da.-amer. civilingeniør. Professor, 1937-46 ved Harvard Univ. USA. Bekendt forsker inden for jernbetonens og bygningsstatikkens område.

- Westergaard ['v-J, *Mogens Christian Wanning* (f. 1912), da. arvelighedsforsker; 1949 prof. i genetik v. Kbh.s Univ. Arb. om genetiske og cytologiske emner.
- Westergaard ['v-J, *Mels Ludvig* (1815-75), da. orientalist, verdensberømt for sine betydningsfulde zend- og pehlevi-studier. Samlede 1841-44 i Indien og Persien vigtig håndskriftmateriale.
- Westergaard, Søren Meisen (f. 1869), da. gejstlig. Præst i Jylland (Skive og Ribe), 1930-39 biskop i Ribe (grundtvigsk).
- Vester-Hasing, da. stationsby (Ålborg-Sæby); 591 indb. (1945).
- Vesterhavet, særligt da. navn på Nordsoen, især den del, der støder op til Jylland.
- Vesterhavet, da. dampskibsselskab, grl. 1895. Korresp. reder: J. Lauritzen.
- Westerland ['væstarlant], badested på øen Sild. 11 000 indb. (1946; 1939: 5600).
- Westerlandene, d. s. s. Occidenten.
- Westerman'n ['v-J, *Carl* (1894-1947), da. søofficer. Kommandørkaptajn 1937; chef f. skibsdivisionen 1941, stabschef v. kystdefensionen 1942. Kons. foiketingsm. 1933-47 (Kbh.), talsmand f. øget forsvar. Søgte som kommanderende officer på »Niels Luel« forgåves at føre skibet til Sv. 29. 8. 1943.

Westerman'n ('v-J, *Thooöt* (1852-1935), da. landøkonom. Prof. i landbrugets plantedyrking ved Landbohøjskolen 1896-1923. W var en fremragende lærer, og fik ved sit rige initiativ stor bet. for såvel statens som den lokale forsøgsvirksomhed i plantekultur.

- Westerman'ns Forlag ['v-J, da. forlag, grl. 1941 af grosserer Poul W (f. 1902). Udsender både fag- og skønlitteratur.
- Westermark ['væst'mark], f'dvar<(1862-1939), fi. sociolog, prof. i London og Turku; skrev bl.a. *History of Human Marriage* (0891) og *Origin and Development of Moral Ideas* (1906-08).

Vester Møllerup-fundet, sølvskat bestående af 6 bøjlenåle, heraf 2 med emailleindlægning, 30 forsk. nåle (mest hårnåle), arming m. m. fundet 1942 ved Vester Møllerup i Vendsyssel. Fra midten af 2. årh. e. Kr.

Western Australia ['væstn äis'træijal], Austr.s største stat; 2 527 500 km², 33% af Austr.; 503 000 indb. (1947), 6/10% af Austr.s indb., ca. 22 000 indfødte. Producenter hvede, uld, guld og tømmer. Hovedstad: Perth.

Western Electric Co. ['væstrn i'Jæktrik 'kæmpni], verdens største fabrikkations-selskab for telefonmateriel. Produktions-selskab for American Telephone and Telegraph Co. Grl. 1881, hovedsæde i New York.

Western Ghats ['væstn 'gâ:ts], stejle, ca. 1200 m h. bjerge langs Deccans V-rand, Indien. Højeste punkt 2130 m.

Western Union Telegraph Co. ['væstrn 'jumjn 'tæto'grâf 'kæmpni], verdens største telegrafskabs, stiftet 1851 med hovedsæde i New York (nuv. navn 1856). 1947 56 000 arb. og funkt. Regnskabet balancerede 1947 med 320,8 mill. \$.

Vesterport, 1) kbh. byport, der fra Vestergade førte ud til landevejen mod Ros-

kilde: lå v. nuv. rådhusplads, nedrevet 1858. 2) forretnings- og kontorbygn. nær Kbh.s Hovedbanegård, opført 1930-31 af Ole Falkentorp og Poul Baumann; stålskelthus med kobberklædte facader. 3) S-banestation i umiddelbar nærhed af 2), opført 1934.

Vester-Skerninge-da.stationsby (Svendborg-Fåborg); 351 indb. (1945).

Westerwald ['væstar'valt], navnet på den del af De Rhinske Skiferbjerge, som ligger ml. Lahn og Sieg. Højeste punkt 657 m.

Vester-Vanned Sø, 4,8 km² stor sø, 9 km NV f. Tisted.

Vestervig, da. landsby, SV f. Tisted; 566 indb. (1945). Ting- og valgested. Amts-sygehus. Tidl. kloster med endnu eksisterende kirke; se Vestervig kloster.

Vestervig kloster, augustinerkloster i Ty, grl. ca. 1110, indviet til St. Thøger; omkr. 1150 bispesæde; kapitelskirke; sekulariseret 1530; til 1661 kgl. len, fra 1799 udstykket; de sidste klosterbygninger blev nedrevet i 1830'erne. Tilbage står den pragtfulde treskibede granitkvaderkirke, dog kun en torso, idet de

fremspringende korsarme med kapeller og småapsider er forsvundet, mens kor og hovedapsis fremstillede af M. Clemmensen 1917-21. Det indre af den engelsk-påvirkede kirke præges af de skiftende runde og firkantede piller. Talrige fortrinlige billedkvadre (»Vestervig Vartegn«). Tårnet er gotisk. På kirkegården »Liden Kirstens Grav«.

Vesterø hav'n, havneby på vestkysten af Læsø; 504 indb. (1945).

•Vesterålen, no. øgruppe NØ f. Lofoten, omfatter den nordl. del af Austvågøy, den vestl. del af Hinøy samt Hadseløy, Langøy og Andøy.

Westfalen ['væst'foils'n], tyr. landskab omkring Rhinens bifloder Ruhr og Lippe; som preuss. provins 1815-1946; 20 217 km²; 5,2 mill. indb. (1939); nu en del af Nordrhein-W. Det nordl. W tilhører det nordtyske lavland, medens det sydl. W er en del af De Rhinske Skiferbjerge. Over 50% af befolkn. (hvoraf halvdelen er kat.) er beskæftiget inden Tor industri og håndværk. Industrien, der baseres på rige stenkulsforekomster, jernmalm og stor vandkraft, omfatter fabrikation af tekstiltøvær (Bielefeld), jern- og stål varer, maskiner, cement, glas, lærvæver og kemikalier. (Dortmund, Bochum m. fl. byer i den til W hørende del af Ruhr-området.)

Historie. W var opr. en del af hertugdømmet Sachsen, senere i middelalderen opdelt ml. grever af Mark og Berg og bisperne af Munster og Köln. Napoleon oprettede et kongerige W 1807 for sin broder Jérôme. 1815 samlede Preussen landene ml. Weserog Rhin som provinsen W. 1945 del af brit. besættelseszone, forenet m. nordrhinske område under egen landsregering.

Westfalske Fred ['væstfa'lsks], fred, sluttet i de westfalske byer Osnabrück og Munster, endte 30-årskrigen 1648. Frankr. fik Alsace; Sv. fik Forpommern m. Stettin, Bremen-Verden og Wismar; Brandenburg fik det øvr. Pommern og midtyske bispedømmer, bl. a. Magdeburg (først overtaget 1680); Bayern bevarede Øvrepalz og kurværdigheden, som det havde fået under krigen. Sachsen Lausitz; kejseren hævdede magten over det kuede Bohem ubeskåret. Kejserens magt over de enkelte ty. fyrster reduceredes nærmest til formalitet. Religiøst bekræftedes Augsburg-freden 1555; gjaldt nu også de reformerte.

Westfalske Portl'væstfa'lska], ty. *'Porta Westfalica* el. *Westfälische P/or* le, hyppigt anv. navn for Wesers gennembruddal i Weserbergland.

vestfinsk kvæg, lille, velbygget, gulligrød finsk malke race.

Vestfjorden [-fjor'æn], indskæring fra Nordhavet til Norges V-kyst ml. fastlandet og øgruppen Lofoten og Vesterålen;

ca. 150 km l., ved mundingen 90 km br. Store torskefiskerier.

Vest-Flandern, da. navn på den belg. provins West-Vlaanderen.

Vestfold [-fål:], 1) gi. no. landskab omkr. Tønsberg; 2) Norges mindste og tættest befolkede fylke (bortset fra Oslo og Bergen), på V-siden af Oslofjorden, 2339 km², 145 000 indb. (1946). Langs kysten et frugtbart og veldyrket kystland, bag hvilket der ligger et lavt og skovklædt bjergland. Land- og skovbrug (56% skov), 94% af Norges hvalfangerflåde (1940) er hjemmehørende i V. Industrien er mangesidig. Vestfoldbanen går gnm. V. Købstæder: Tønsberg, Horten, Larvik, Sandefjord, Holmestrand og Stavern.

vestfrankiske rige, den del af frankeriget, som ved forliget i Verdun 843 tilfaldt Karl den Skalfede, og som blev det senere Frankrig.

Vestfrisiske Øer (holl. *Westfriesche Eilanden*), øgruppe langs Hollands nordkyst; omfatter Tessel, Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog og Rottum.

Vestfronten, under 1. Verdenskrig fronten i Frankr.-Belg. 1914-18. Lejlighedsvis brugt på samme måde under 2. Verdenskrig 1939-40, 1944-45.

vestgoter, del af goterne; blev 376 fordrevet fra Dacien af hunnerne, slog kejser Valens ved Adrianopel 378, drog 401 under Alarik 1. til Ital., plyndrede Rom 411, gik 412 under Ataulf til Gallien, deltog i hunnernes 451, erobrede under Eurik (466-85) det meste af Spanien, mistede i slaget ved Poitiers 507 Gallien, erobrede under Liovigild svevernes rige i NV-Spanien 585, gik over til katolicismen under Rekkared 586 og bukkede 711 under for araberne.

vestgribbe (*Ca' thartidae*), fam. af rovfugle. Mangler næseskillevæg, sangmuskler, bifane og blindtarm. Hertil kalkungribbe, ravnegribbe, kondor og kongegribbe.

West Ham [wæst'hâm], østl. industri- og havneforstad til London; 174 000 indb. (1948).

West Hartlepool [wæst 'hɑ:tlpu:l], by i NØ-Engl. N f. Tees' munding; 72 000 indb. (1948). Vigtig havneby med store skibsværfter. Grl. 1844.

vestibu'la'rapparatet (af *vestibulum*), ligevægtsorgan i det indre øre.

vestibule [-by:13] (lat. *vestibulum*), rummelig forhal.

ve'stibulum (lat.), 1) arkit., vindfang i form af kort korridor foran den i facaden dybt forsænkede indgangsdør i det antikke rom. hus; 2) anat., betegn. for visse hulrum.

ve'stigia 'terrent (lat.: sporene skræmmer), citat fra Horats' breve I 1,74. Ræven tror ikke gå ind til den syge løve, fordi alle dyresporene går indad, men intet udad.

We'stin [-v-], *Gunnar* (f. 1890), sv. kirkehistoriker, prof. i Uppsala 1937, har især beskæftiget sig med vækkelsesbevægelses historie. Baptist.

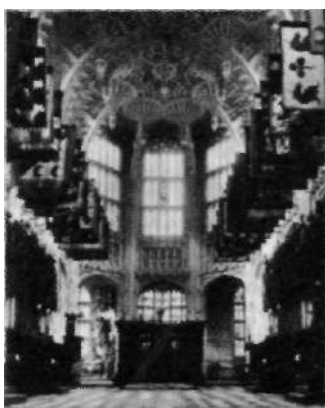
Vest'in'dien, eng. *The West Indies*, øgruppe ml. Atlanterhavet og Det Caribiske Hav, består af De Store og De Små Antiller, Trinidad og Bahamaøerne. (Se kort sp. 4909-4911).

Vest'in'disk Kompagni, sammenslutning af købmænd, oprettet af da. reg. 1671 for at drive handel på St. Thomas m. tilknyttet slavehandel på Guinea. Efter erhvervelse af St. Croix 1733 fik V 1734 monopol på at drive sukkerraffinaderier i Kbh. 1754 overtog staten V, og handelen frigaves. 1778 oprettedes et Vestindisk Handelselskab, som staten havde stor indflydelse på, og overtog 1788; Den kgl. Vestindiske Handel dreves derpå uden monopol til 1816.

Westinghouse [wæstijhaus], *George* (1846-1914), amer. ingeniør. Opfinder af bl. a. trykluftbremsen for jernbaner.

vestjyske skoleordning, skoleordning for Ribe og Ringkøbing amter, der koncentrerer de ældre børns undervisn. til vinterhalvåret med heldags-skolegang 4-5 dage om ugen.

Vestkysten, da. dagblad (Venstre), Esbjerg; grl. 1917. Øplag 1948: 34 000.

Westminster Abbey. Koret.

Vestlandet [-lan:s], no. betegn. for kystlandet V f. Jotunheimen-Langfjellene, omtrent svarende til Rogaland, Hordaland, Sogn- og Fjordane fylker og den sydligste del af Møre; Hordaland regnes dog undertiden til Sørlandet.

vestlandshesten, d. s. s. nordbagge.

West Lothian [wæst 'louQisn], skotsk grevskab V f. Edinburgh; 311 km²; 86 000 indb. (1947).

Westmacott [wæst(om3k3t)], eng. billedhuggere. 1) *Richard* (1775-1856), har udført talrige monumenter, bl. a. i Westminster Abbey og St. Paul's Cathedral. 2) *Richard den yngre* (1799-1872), søn og elev af 1). Hovedværk: *frontrelief til børsen i London*.

Vestmagterne, under 1. Verdenskrig og siden betegn. for Tyskls. modstandere vestpå, især Engl. og Frankrig.

Westman [-v-], *Axel* (f. 1894), sv. læge, prof. i gynækologi (Lund-Sthlm.). Bet. hormontforsker.

Westman [-v-], *Carl* (1866-1936), sv. arkitekt. Har som arkit. for den sv. medicinalstyrelse opført en række sanatorier og sygehuse, bl. a. *Karolinska Sjukhuset i Sthlm.* (1933-36). Endv. *det nye rådhus* smst. (1909-15) og *Konst-slojdmuseet i Gdteborg* (1914).

Westman [-v-], *Karl Gustaf* (W6-1944), sv. politiker. Prof. i retshistorie (Uppsala); ekklesiastikm. under Hammar-skjold 1914-17, 1919-43 i 1. Kammer, fra 1921 i Bondeforbundet. Juli-sept. 1936 udenrigsmin. under Pehrsson-Bramstorp, derpå justitsmin. i samlingsreg. til aug. 1943.

Westman [-v-], *Knut Bernhard* (f. 1881), sv. kirke- og missionshistoriker, prof. i Uppsala. Ledede 1923-30 missionskole i Kina.

Vestmanhavn, da. navn på Vestmanna.

Vestmanna [væsmána], da. *Vestmanhavn*, bygd på Streymoy, Færøerne; 1002 indb. (1945). Øernes bedste naturhavn.

Vestmannaeyjar [væsdmanæijar], øgruppe ved Islands S-kyst; kun den største (Heimaey) er beboet: 3500 indb. (1946). Her ligger købstaden Kaupstaður, Fiskeri, tuglefangst. Havn. Fabrikation af levertran.

Westmeath [wæst'mi:d] (irsk: An Larmhidhe), irsk grevskab i prov. Leinster, V f. Dublin; 1763 km²; 55 000 indb. (1946)

Westminster, City of [wæst(ominst3)], bydel i London, Sv f. City; 101 000 indb. (1948). Regeringskvarter med parlamentsbyggn. (W Palace), W Abbey og beboelseskvartererne Belgravia og Mayfair.

Westminster, Statute of ['stætju:t sv-], eng. love. 1) 1275-90: kongens indtægter defineredes, retshåndhævelsen organiseredes bedre, lensmændenes ret til videreforlening ophævedes (ialt 3 love). 2) 1931: ved ændring af tronfølgerreglerne og vedtagelse af alm. love opnås kun gyldighed f. Dominions, hvis disses parlamentet samtykker. Gav lovraft til beslutn. fra Imperial Conferences 1926 og 1930 og er grundlaget for det brit. imperiums nuv. statsretlige ordning

Westminster Abbey [ʼæbi], Engl.s kroningskirke og pantheon, grl. i London i 7. årh., den nuv. kirke opført 1340-1509 med treskibet lang- og tværskib. Særlig kendt er »Poets' Corner« (digternes hjørne) med eng. digteres grave el. mindesmærker. (III).

Westminster Bridge [brɪdʒ], bro over Themsen i London, fra parlamentsbygningen til Lambeth; færdig 1862.

Westminster Cathedral [ks'iiiɪdr̩s], rom.-kat. domkirke i London, opført 1896-1905. Arkitekt: John Bentley (1839-1902).

Westminster Palace [wæst(omɪnsta 'pa:lɪs)], parlamentsbygningen i London. Opr. kongeslot, grl. af Edvard 3. Bekenderen, siden 1547 parlamentsbygning. Af de nuv. bygninger er Westminster Hall ældst (påb. 1097, færdig i 14. årh.), resten er efter brand 1834 opført 1840-67 i got. stil af Charles Barry. Bombeskafer maj 1941. Klokketårn (100 m) med uret Big Ben.

Westminster-synoden, eng. nationalsynode i Westminster Abbey 1643-52; indførte presbyteriansk kirkeforfatn. i Engl. efter skotsk mønster; dens bekendelse (Westminster Confession of Faith) er udtalt calvinsk. W-s beslutn. bortfaldt ved restaurationen 1660.

Westmorland [wæst(om3bnd)], grevskab i NV-Engl.; 2043 km², 67 000 indb. (1948). Hovedstad: Appleby [ʼæplbi]. Lake District ligger delvis i W.

vestnordisk, betegn. for de nordiske sprog (islandsk, færøsk, norsk), der fra omkr. 1100 ved fælles grammatiske ejendommeligheder kan adskilles fra de østnordiske sprog (dansk, svensk). Ublandet v er i dag kun islandsk.

Weston-element [wæstsn-j], galvanisk element til målebrug (normalelement) angivet 1892 af den arner. ing. Edward Weston (1850-1936). Dets EMK er 1,082 volt.

Westons talje [wæstsn-], d. s. s. differentalje.

Weston-super-Mare [wæstan sju:pa mæ3(ri)], eng. badested ved Bristol Kanalen SVf. Bristol; 40 000 indb. (1948).

West Point [wæst 'point], kendt militærakademiet i USA, 75 km N f. New York ved Hudson River; 1325 indb. (1940).

Vestpreussen [-pr'æ-i-], ty. *Westpreussen*, tidl. preussisk provins. 1772 preussisk v. Polens 1. deling. 1919 atter polsk (Den Polske Korridor) som prov. Pomorz.

vestpunkt, *astron.*, det punkt i horizonten, der ligger 90° fra sydpunktet regnet i retningen med viserne på et ur.

Vestre Fængsel, Kbh., opført 1892-95 af Kbh.s kommune. Hører siden 1928

under fængselsvæsenet. Anv. især til udstæelse af mindre fængselsstraffe samt hæftestrafte.

Vestre Hospital, tidl. navn på Rudolph Berghs Hospital.

Vestre Kirkegård, Kbh., Valby; anlagt 1870, 53,7 ha; i centralt parti er begravet mange af 19. og 20. årh.s berømte personer, bl. a. Knud Rasmussen, Th. Stauning. Mindesmærke for faldne 1940-45 (af Arne Bang).

West Riding [wæst 'ruidi>7], den vestl. del af Yorkshire, N-England.

vestromerske rige, romerriget V f. Adriaterhavet, der 395-476 var skilt fra det østrom. rige.

Westrup [væ-j. Carl Hium (f. 1874), da. retslerd, 1920 stifts skriver i Sjællands stift, 1920-38 Roskilde domkirkes værg. Har som forf. navnlig behandlet den ældste rom. ret. Hovedværk: *Introduction to Early Roman Law* 1-3 (1934¹⁴).

Westrup [wæstrap], *Jack Allan* (f. 1904), eng. musik videnskabsmand. 1945 prof. i Birmingham.

Vestunionen, 5-magtsalliance ml. Engl., Frankr. og Benelux, sluttet i Bruxelles 17. 3. 1948. Plan om V fremsattes 22. 1. 1948 i Underhuset af Bevin, begrundet m. Sovj.s afvisn. af Marshall-planen og oprettelsen af Kominform. Fik tilslutn. fra Benelux og Frankr.; som mulige senere deltagere nævntes Ital., Portugal, mens de nordiske lande ikke foreløbig regnedes at kunne tilsluttes; Sv. og Danm. tog i febr. afstand fra deltagelse i blokdanelse. - Konferencen i Bruxelles ml. de 5 magter endte med at foreskrive militær hjælp mod aggression i Europa, økon. samarbejde og oprettelse af fælles konsultativt råd: 1 apr. fastlagdes dette: de 5 udenrigsministre mødes mindst hver 3. måned; permanent råd oprettes af udsendingene i London og en eng. repræsentant; desuden permanent forsvarsråd. Planer for snævert økon. samarbejde rejste vanskeligheder.

West Virginia [wæstvar'dsinjs] (fork. *W. Va.*), stat i USA, omkr. øvre Ohio River; 62 626 km²; 1902 000 indb. (1940; 1947: 1 882 000), 30,2 pr. km²; 118 000 var negre; 28,1 % boede i byerne. Hovedstad: Charleston. 0-W er opfyldt af Alleghany Mountains med brede, frugtbare, veldyrkede længdedale. Herfra skræner Det Appalachisk Plateau mod NV til lavlandet ved Ohio River. Bjergene er dækket af tempereret løvskov. - *Erhverv.* Landbruget avler især høg og majs; desuden kartofler, tobak; bet. kvægavl. Minedrift: W er den vigtigste kulbrydendestati USA (1944: 148,6 mill. t = 24% af USA's prod.). Industrien er det næst vigtigste erhverv: glas, jern og stål, kemiske artikler. - *Historie.* Opr. del af Virginia, løstrevet 1861, da W sluttede sig til Nordstaterne under Borgerkrigen. Stat 1863. (Kort se Virginia).

West-Vlaanderen [wæstvlamdars], fr. *Flandre occidentale* (dq. *Vestflandern*), belg. prov.; 3234 km²; 991 000 indb. (1946). Vigtigt landbrugsområde. Hovedstad: Brugge.

Vestvolden, d. s. Siegfriedlinien. Vestvågøy [-vå:goi], no. ø i Lofoten; 411 km²; 11 550 indb. (1946); fl. fiskevær.

Ve'su'v, ital. *Vesuvio* [-zu-1, sydital. vulkan tæt SØ f. Napoli; kulminerer med det eur. fastlands eneste virksomme krater; 1182 m o. h., 650 m i diameter. Toppen omgives af en mod V åben ældre kraterrand, Monte Somma. Ved det første udbrud i hist. tid (79 e. Kr.) begravedes bl. a. byerne Herculaneum, Pompeji og Stabia under askeregnen. Derpå af og til udbrud indtil 12. årh. Hvile til voldssom udbrud 1631. Næsten uafbrudt virksomhed siden med særlig stærke udbrud 1794, 1822, 1872, 1906 og 1929. Fra 1903 bane omtr. til kraterranden, sidste stykke som tovbane (åbnet 1910). Siden 1844 vulkanologisk observatorium ved den øverste kegles fod. Bjergets lavere skråninger er frugtbare og veldyrkede. (111. se vulkan).

vesuvi'a'n, tetragonalt silikat el. grønt mineral m. glasglans, silikat af Al og Ca. Forek. i kontakmetamorfoserede kalksten.

vesu'vi'n, et gulbrunt azofarvestof. Anv. til uld, bomuld, silke, læder m. v.

Vesaas [væ:sås], *Tarjei* (f. 1897), no. forfatter. Har skrevet fl. romaner og noveller, ejendommelige ved deres lyriske, stemningsbærende stil; især kendt er *Sendemannen Huskuld* (1924) og hovedværket, trilogen *Fars reise*, *Sigrid Stallbrokk*, *De ukjente mennene* (1930-32) om en drengs udvikling og kamp mod medfødt livsangst. Om den ty. okkupation af No. handler den symbolistiske roman *Huset i mørket* (1945, d. a. 1946). (Portræt).

Wet, *Christiaan De* [da'væt] (1854-1922), boergeneral. Kæmpede energisk mod Engl. efter 1899, bl. guerrillalederne efter 1900. Rejste 1914 kamp mod Engl. pány, men blev slået af Botha.

Vetenskapsakademien, Kungliga, sv. vidensk. selskab, Sthlm., grl. 1739 til fremme af mat. og naturvidenskab m. m.

Tarjei Vesaas. Maxime Weygand.

130 sv. og 100 udenlandske medl. Uddeler Nobelprisen i kemi og fysik. Vetenskapsassocieteten, 1) vidensk. samfund i Uppsala, grl. 1710; udg. siden 1720 *Acta*; 2) humanistisk vidensk. samfund i Lund, grl. 1920. Udg. *Arsbok* og *Skrifter*. vete'ra'n (lat. *veteranus*, af *vetus* gammel), i det gi. Rom: soldat, hvis tjenestetid var udløbet; nu: fhv. krigsdeltager.

veteri'nær (af lat. *veterinus* som vedrører trædyr), person, der har gennemgået uddannelse som dyr læge ved en vet.højskole el. et vet.-med. universitets-fakultet.

Veterinærdirektoratet, under Landbrugsministeriet, er oprettet 1. 7. 1931 på foranledning af det offentlige til bekæmpelse af smitsomme sygdomme bl. husdyr. V varetager endvidere kød- og mælkekontrollen.

Veterinære Serumlaboratorium, Statens, Kbh., grl. 1908, arbejder dels som vet. serum- og vaccinefabrik, dels som forskningsinstitut, fra hvilket er udgået et stort antal, ofte banebrydende arb. V rummer desuden Veterinærdirektoratets diagnosestation.

Veterinære Sundhedsråd, Det, oprettet 1851 og senere omorganiseret. V er rådgivende over for Landbrugsmin. ang. hyg. opgaver el. i kampen mod smitsomme husdyrsygdomme, fører kontrol med dyrlægenes udøvelse af deres virksomhed, og giver responsa i såvel civile som kriminelle sager vedr. dyrplageri, handel med husdyr o. l.

Veterinær- og Landbohøjskole, Den Kongelige, o. II. navn på Landbohøjskolen.

Veterinær- og Landbohøjskolekollegiet, d. s. s. Landbohøjskolekollegiet. veterinærpoliti, en i lov af 14. 4. 1920 omtalt offentlig embedsvirksomhed angående tilsynet med smitsomme sygdomme hos husdyr, udøvet af en dyrlæge og en politiembedsmand i forening. I større byer findes ikke sjældent som selvstændig institution med en dertil fast knyttet veterinær, der da oftest fører titel af politidylrlæge.

veterinærvidenskab, læren om husdyrene og deres sygdomme samt om udøvelsen af kød- og mælkekontrollen (hygiejne).

Wetherill-princippet [wæ'Qaril-] (efter den arner, opfinder J. P. W. (1844-1906)) for malmskillelse beror på, at de magnetiske dele af findte malm tiltrækkes af en magnet og ved transportbånd kan fjernes fra umagnetiske dele.

Wetherill-processen [wæ'daril-j] (efter den arner, fabrikant Samuel W. (1821-90)), metode til fremstilling af zinkoksyd (zinkhvidt); den iltede malm reduceres med kul på en åben jernrist, umiddelbart efter ilttes de fremkomne zinkdamp til zinkoksyd, der samles i kamre.

veti've'rolie, lugtstof fremst. af rod-stokken af vetivegræs (*Andropogon muricatus* Retz; Java, Indien); anv. i parfumeriet.

Vetlanda [ve(:)t-J, sv. købstad (fra 1920), N-Småländ; 7300 indb. (1949). Tændstikfabrik. GI. markedsby.

'veto (lat: jeg forbyder), i oldtidens Rom den formel, som anv. af en øvrigheds-person, når han ønskede at hindre en embedshandling fra en side-el. underordnet myndigheds side. I nutiden anv. om statsoverhovedets ret til at nægte samtykke til den af rigsdagen vedtagne lov (evt. som suspensivt v, der kun kan udsætte lovens endelige gennemførelse). Om v-retten i FN se vetoregel.

vetoregel, den i FN's pagt, art. 27 indeholdte regel om, at Sikkerhedsrådets beslutninger om andet end procedure-spørgsmål skal tages med mindst 7 jastemmer, herunder alle faste medlemmers stemmer. Hver af de 5 stormagter får herved som faste medl. mulighed for at forhindre enhver beslutning, v udformedes i hovedsagen ved stormagtsaftale på Jalta-konferencen jan. 1945 som indrømmelse til Sovj., vedtoges trods indsigelse fra mindre stater på San Francisco-konferencen s. å. Denne såk. vetoet benyttes hyppigt, fortrinsvis af Sovj., hvorved Sikkerhedsrådets behandling af politiske konflikter lammes. Forslag om begrænsning af vetoet er behandlet på 1. og 2. generalforsaml. (okt. 1946, nov. 1947), men stranded, især på modstand af Sovj., der fastholdt princippet om stormagternes enighed som et nødvendigt grundlag for FN's virksomhed. USA, der opr. var tilhænger af reglen, har søgt den omgået ved det i nov. 1947 vedtagne forslag om en permanent komité af generalforsaml. (den såk. 'villige g.«), der følger generalforsaml.s afstemningsregler (7/5 flertal); har endv. modsat sig v i det foreslåede internat, organ til kontrol med atomenergiens udnyttelse.

Wetterbergh [vætærbærj], *Carl Anton* (1804-89), sv. forfatter og regimentslæge. Begyndte med elskværdige hverdagskildr., *Genremålinger af onkel Adam* (1842); overgik m. romanen *Penningar och arbete* (1847) til den sociale tendensdigting.

Wettergren [vætærgrem], *Erik* (f. 1883), sv. museumsmand, chef f. Dramatiska teatern 1928-34, dir. f. nat.museum, Sthlm. 1942. Især studier over moderne sv. kunsthindustri (*Vart dekorativt moderne en Suede* (1925)).

Wetterhorn [vætærhorn], bjergparti i Berner Alperne, Schw., 3 toppe: Hasli-Jungfrau (3701 m), Mittelhorn (3708 m) og Rosenhorn (3691 m).

'Wettersteingebirge [-jtajn-j, bjerggruppe på den ty.-østr. grænse i Tiroler Alperne. Højeste punkt: Zugspitze (2963 m).

Wettin [wæt'i:n], ty. fyrstehus fra Schwaben. Stamfader: Dietrich I., (d. 982). 1089 markgrever af Meissen, 1423-1806 kurfyrster, 1806-1918 konger af Sachsen.

'Vettfossen, et af Norges højeste vandfald (261 m), dannes af elven Morka i Utalderen SØ f. Horungane.

Vetu'tonia, etruskisk by i MI.-Ital., nu landsby. Herfra overtog Rom de magistrale insignier. V odelagdes vistnok under forbudsvæUkrigen 82 f. Kr.

Wetzlar [væt'slar], ty. by ved Lahn, Hessen; 21 000 indb. (1939). Metalindustri; optiske instrumenter (Leitz). GI. malerisk by; 1693-1806 sæde for Rigs-kammerretten.

Veuve Clicquot Ponsardin [vo:v kli-ko pysar'dæ], fulde navn for Clicquot.

Vevey [va'væ], by i kanton Vaud, Schw., ved Geneve Søen; 13 000 indb. (1941). Bet. chokoladeindustri.

Wexels [v-1, *Wilhelm Andreas* (1797-1866), no. præst og salmedigter. Sluttede sig i visse henseender til Grundtvig; clevde en bet. indtil, som prædikant og forf. ikke mindst af salmer; hans lærebog gav anledn. til en voldsom katekismestrid med det haugianske lægfolk.

Wexford [wæ'ksfald], irsk *Loch Garman*, 1) grevskab, i prov. Leinster, SØ-Eire; 2351 km²; 92 000 indb. (1946); 2) hovedstad i 1), havneby ved W-fjord; 14 000 indb. (1947).

Weyden [væ:da], *Rogier van der* (egl. *Roger de la Pasture*) (1399 el. 1400-1464), flamsk maler. F. i Tournai, hvor han var elev af Robert Campin (o. 1375-1444). Efter v. Eycks død den førende i flamsk kunst. Virksom i forsk. flamske byer, særlig i Bruxelles. 1444-50 i Ital. Hovedværker: *Korsnedtagelsen* (Escorial i Sp.), *Evangelisten Lucas tegnende Madonna*. Portrætter med indgående karakteristisk og præcis form. (111. sp. 4912).

Weygand [væ'ga], *Maxime* (f. 1867), fr. general. Generalstabschef hos Foch fra

Rogier van der Weyden: Kvindeportræt. (Berlin).

1914; ledede 1920 det fr. korps, der hjalp Pilsudski mod Sovj. Maj-juni 1940 overgav efter Gamelin. Kunne ikke hindre sammenbruddet, juni-sept. 1940 forsvarsmin. under Pétain, derpå Vichys repr. i Nordafrika, afgik nov. 1941 i konfl. m. Darlan. Fængslet af Gestapo 1942-45, derpå interneret af franskm. Fik 1948 æresoprejsning. (Portræt sp. 4907).

Weymouth and Melcombe Regis [wɛɪms/ > an mæksm 'rɪ:dɪs], eng. havneby og badeby ved Kanalen midt ml. Portsmouth og Plymouth; 36 000 indb. (1948).

Weymouths fyr [wɛɪməs] ('*Pinus strobus*), fyrræret fra N-Amer. med 5 lange nåle på hver dværggren. Plantet hist og her i Danmark.

Weyprecht ['vaɪpræft], Karl (1838-81), østr. nordpolsfarer, opdagede s. m. Payer Franz Josefs Land.

Weyse [vɛɪs], Christoph Ernst Friedrich (1774-1842), da. komponist, f. i Altona. Kom 1789 til Kbh. for at studere hos J. A. P. Schulz. 1794 organist v. Reformert Kirke, 1805 domorganist i Kbh. 1816 tituleret prof. Foreledede sig 1799 i sin slægtning, den 16-årige Julie Tutein, der 1801 ægtede hollænderen Nolthe-nius. Komp. syngespillene *Sovedrikken* (1809), *Faruk* (1812), *Ludlams Hule* (1816), musik til »Macbeth« (1817), *Florbella* (1825), *El Eventyr i Rosenborg Have* (1827), musik til »Balders Dod« (1832) og operaen *Festen på Kenilworth* (1836). Endv. kirkelige kantater, herimellem *reformationskantater* (1817 og 1836), *julekantater* (1818, 1834 og 1836), *påskerkantater* (1819, 1821 og 1825), *nyårs-kantate* (1821) og *pinsehymne* (1820). Af verdslige kantater foreligger bl. a. *sørgkantater* over Ove Malling, Rahbek og Kuhlau. Endv. korværket *Den Ambrosianske Lovsang* (1825), *Miserere* for to kor, 7 symfonier, 4 klaversonater, *Allergi di bravura* og etuder for klaver. W fik størst bet. for eftertiden med sine romancer og sange (Ingemanns »Morgen og Aftensange«, 1937-38). (Portræt).

Weyssenhof ['vɛɪsanhof], Jozef (1860-1932), po. romanforfatter, skildrer af po. klasser i satirisk belysning, fornem stilist

Vézère [ve'zɛ:r], 192 km l. fr. flod ti Dordogne.

V-form, flyvemaskiners bærepelaner har undertiden større el. mindre V, d. v. s. bærepelanet løfter sig ud mod vingespidsen, så det - set forfra - minder om et meget fladt V. Herved opnås tværstabilitet for lavtvingede monoplaner. V er derimod i reglen unødv. for højtvingede monoplaner, der er tværstabile som følge af den høje planplacering.

WFUNA, fork. for World Federation of United Nations Associations.

Wh, fork. for eng. *Watt-hour*, watttime.

Whamboa (eng. [wɔ:m'pou3]), udhav for Canton, SØ-Kina.

Whcatstone ['wɪkstən], Charles (1802-75), eng. fysiker. Talt. opfindelser, bl. a.

W-s bro, målebrot til måling af elektr. ledningsmodstand ved sammenligning med normalmodstande, og W-systemet, telegrafsystem, særlig egnet for automatisk hurtigtelegrafi på kabler.

Wheeler ['hwi:lɜr], Burton Kendall (f. 1882), USA-politiker, jurist; opr. progressist; demokrat. Senator (Montana) 1923-47, gik før 1941 stærkt ind for isolationisme, skarpt mod låne- og leje-loven.

Wheeling ['hwi:lɪŋ], industriby ved Ohio River i West Virginia, USA; 61 000 indb. (1940).

Whewell ['hju:ɹɪf], William (1794-1866), eng. filosof og naturforsker. Skrev forsk. værker om induktion og hævdede under indfl. fra Kant, at forskningen hviler på visse ikke-empiriske ideer.

Whigs [wɪgz] (fork. for *whiggamore* hestetyv, el. af *whig* surmælk, d. v. s. surmelksdrikker), 1) eng. polit. parti. V anvendtes opr. om skotske kvægdrivere, fra ca. 1679 om modstanderne af den kat. Jakob (2.). V forsvarede parlamentets magt og protestantismen. Efter 1832 middélstandsparti, fra 1860-erne kaldet de liberale. 2) parti i USA 1834-1854, modstandere af Demokraterne, gik op i Det Republ. Parti.

whip [wɪp] (eng. indpisker), eng. parlamentsmedl., som overvåger, at hans parti er tilbørligt repræsenteret ved afstemningerne.

whipcord ['wɪpkɔ:d] (eng. piskesnor), tæt, kipt, slidstærkt kamgarmsstof, vævet af melerede garner, w-binding viser tydelige, stejltløbende diagonaler. Ligner gabardine.

whippet ['wɪpɪt] (eng. *whip* bevægelse sig hurtigt), eng. mynderace. Lille, glathåret.

Whipple ['hwɪpl], George Hoyt (f. 1878), arner, patolog; 1911 prof. i patologi. Tårlige arb. over tuberkulose og malaria. Nobelpris 1934 for studier over behandling af svære anemier.

whiskers ['wɪskɜz] (eng.), kandskæg.

whisky ['wɪski] (gælsk *uisgebeatha* livets vand), skotsk brændevin, fremstillet af byg, rug o. a. kornsorter; canadisk w fremstilles af rug (rye w).

whispering-gallery ['wɪspəriːˌgæləri] (eng. hvissegalleri), galleri, hvor man fra den ene ende til den anden kan høre den letteste hvisken, således i Gloucester katedral og i London St. Paul's kirksens kuppel, w findes også i Marmorkirken i Kbh.

whist [vest] (egl. eng. *whisk* stryge bort (nemlig kortene fra bordet), senere forbundet med *whist* tys!, p. gr. af tavsheden under spillet), eng. kortspil for 3-4 personer; spilles med 52 kort, og trumf bestemmes enten v. melding el. af givernes sidste kort. w er grundlaget for bridge, som nu næsten helt har løst det.

Whistler ['hwɪslɜr], James Abbott McNeill (1834-1903), arner, maler og raderer. Sluttede sig i Paris til kredsen omkr. Manet. Fra 1859 i London, hvor han

J. Whistler: Portræt af min Moder.

påvirkedes af jap. træsnit. Mange billeder bærer navn fra farvernes og tonernes verden som *Nocturne i Grønt og Guld*. Værker: *Portræt af min Moder*, *Portræt af Carlyle* (1872) og *Old Battersea Bridge* (1872).

Whitaker & Sons, Ltd. ['wɪtɪkər an

C. E. F. Weyse. Walt Whitman.

'sanz 'limitid], eng. forlag, grl. 1858 af Joseph W. (1820-95). W udgiver fra 1868 årlig Whitaker's Almanack, en opslagsbog, især vedr. Det Brit. Rige.

Whitby ['wɪtbi], badeby på Engls Økyst S f. Tees; 12 000 indb. (1948). I nærheden ruiner af benediktinerklosteret W, hvis første forstander var digteren Cædmon. På synoden i W 664 sejrede Rom over d. keltiske kirke i Engl.

Whitechapel ['waɪtʃəpl], fattigkvarter i East End, London.

Whitefield ['waɪtfi:ld], George (1714-70), eng. vækkelsesprædikant. Præst 1736. Blev s. m. Wesley den mest betydelige metodistfører; streng calvinist. Døde i Massachusetts på en af sine talt. vækkelsesrejser til Amer.!

Whitehall ['waɪt'hɑ:l], gade i London fra Trafalgar Square til Parlamentet m. regeringsbygninger; midt i kørebanen mindesmærke (the Cenotaph) for de i Verdenskrigen 1914-18 faldne eng. soldater.

Whitehead ['waɪthɛd], Alfred North (1861-1947), eng.-amer. matematiker og filosof. Har bl. a. skrevet *Principia Mathematica* 1-3 (s. m. B. Russell) (1910-13), *The Concept of Nature* (1920) og *Process and Reality* (1929). Hævedt under indflydelse af relativitetsteori, at verden er et net af iagttagelige begivenheder, og har udformet et skarpsindigt, men kompliceret, metafys. system.

white lady ['waɪt 'leɪdi] (eng. den hvide dame), cocktail bestående af: gin 50%, curacao 35%, citronsaft 15%.

Whiteman ['hwaɪtmən], Paul (f. 1891), amer. jazzkapelmester. Spillede opr. viola. Har haft stor bet. inden for begrebet symfonisk jazz. Udsendte 1926 bogen *Jazz*.

White Mountains ['hwaɪt 'maʊntnz] (eng. de hvide bjerge), kæde i Appalacherne i staten New Hampshire, USA. Højeste punkt er Mount Washington 1917 m.

White River ['hwaɪt 'rɪvər], 1200 km l. biflod til Mississippi i staten Arkansas.

white wood ['hwaɪtwʊd] (eng.), hvidved.

Whitman ['hwɪtmən], Walt (1819-92), amer. digter, besynger livet, Amerika, demokrati og folket i frie, urimede prosadigte, Amer.s hidtil betydeligste bidrag til verdenslitt. Hovedværk: *Leaves of Grass* (1855), stadig forøget i nye udgaver (da. overs. i udvalgt 1933). Har bl. a. haft bet. for Johs. V. Jensens digtning. (Portræt).

Whitney, -Mount ['hwaɪnt 'hwɪtnɪ], 4540 m h. bjergtop i Sierra Nevada, California, USA. Højeste punkt i USA.

Whitworth ['wɪtwa:ɹ]. Sir Joseph (1803-87), eng. våben- og maskinfabrikant, opfinder af W-s gevindsystem.

WHO, fork. f. i'world A/ealth Organization, verdenssundhedsorganisationen.

Who's who? [hu:z 'hu:] (eng. hvem er hvem?), eng. opslagsbog, udgivet fra 1848 (nu årlig), rummende korte biografier af kendte mænd og kvinder, fortrinsvis engelske. I USA udkommer det tilsvarende W in America (fra 1899).

Vi, kern. tegn for virginium. 'vi' (oldn. ve), et til de hedenske guder indviet sted. Findes i da. stednavne, f. eks. Odense (gl.da. Othinsvi).

via (lat., hal.), vej, gade; ad, over.

Via 'Appia (lat. den appiske vej), den ældste af de g. rom. landeveje, opkaldt efter censoren Appius Claudius, der påbeg. anlæggelsen 312 f. Kr. Førte fra Rom mod SØ til Tarracina (nuv. Terracina)

og derfra til Capua; siden forlænget til Brundisium (nuv. Brindisi).

• **Via 'crucis** (lat: korsets vej), en særlig procession i den kat. kirke til minde om Jesu vandring til Golgatha.

• **Via Dolo'rosa** (lat: den smertelige vej), en vej i Jerusalem til Den Hellige Gravs Kirke (if. sagnet Kristi vej til Golgatha).

• **via'dukt** (lat. *via + ductus* ført), vejoverføring over en anden færdselsåre.

• **Via Fla'minia** (lat. *via* vej), hovedvej ml. Rom og Rimini, anlagt 220 f. Kr. af censoren Flaminius.

• **via'gra'f** (lat. *via* vej + *-graf*), apparat til måling af vejbaners ujævnhed.

• **Vialar** [vja'la:r], **Paul** (f. 1898), fr. forfatter, har skrevet romaner som *La rose de la mer* (1939; da. *Havets Rose* 1942) og *La grande meule* (1943) og især talentfulde skuespil som *Vage de raison* (1924).

• **Via La'tina** (lat: den lat. vej), gi. rom. landevej fra Rom mod SØ gnm. Latium 0 f. Via Appia, med hvilken den senere forenede sig.

• **vi alene vide**, fordrejet gengivelse af Fred. 6.s svar på adresse for bevarelse af trykkefrihed 1835: »ingen uden vi alene (kan) være i stand til at bedømme« hvad der er til landets og folkets gavn. Hyppigt citeret som udtryk for regeringens autoritære indstilling, næppe helt med rette.

• **Via 'Maia** (lat: egl. den onde vej), 4-500 m dyb klippekøli i Graubünden, Schw., gennemstrømmet af Hinterrhein.

• **Viana do Castelo** [vjã:nã 9u kã'tjæl], portug. havneby i prov. Entre-Minho-e-Douro, 60 km N f. Porto; 13 000 indb. (1940).

• **Vi'ani**, **Lorenzo** (1882-1936), ital. forfatter og maler. Bl. hans stærke og sommetider hårdkogte værker er *Le chiavi nel Pozzo* (1930) (nøglerne i brønden) bemærkelsesværdig.

• **Viardot-Garcia** [vjardo-garsi'a], **Pauline** (1821-1910), fr.-sp. operasangerinde (mezzo-sopran), Deb. 1837 i Bruxelles. Stod digteren Turgenjev nær.

• **Viareggio** [-red:3o], ital. havneby og badested ved Det Liguriske Hav 20 km NV f. Pisa; 36 000 indb. (1936).

• **Via 'Sacra** el. **Sacra Via** (lat: hellige vej), gade i oldtidens Rom; førte østfra over Forum til Capitolium.

• **Via Sa'laria** (lat: saltvejen), gi. rom. landevej fra Rom mod NØ til Adriaterhavet.

• **vi'aticum** (lat: rejsepenge), i den kat. kirke betegn. for den hellige nadver til døende.

• **Viau** [vjø], **Théophile** de (1590-1626), fr. digter, har skrevet lyriske digte og tragedien *Pyrame et Thisbé* (1617).

• **vibe** (*Va'nellus - va'nellus*), kortnæbbet vadefugl. Afrundede vinger, fjertop. Metal-

skinnende grøn overside, sort hoved, hvid underside. Ruger på unge o. l. Trækfugl, ankommer allerede i febr. Overvinter i V-Eur.

• **Vibe** [v-1, D/7/ev(1670-1731)], da. politiker. Nøje knyttet til Fred. 4., oversekretær i Da. Kancelli 1700-21, eng. orienteret; styrtet af Anna Sofie Reventlows kreds, 1721-31 statholder i No.

• **Vibe**, **Johan** (1748-82), no. forfatter. Skrev som medl. af »Norske Selskab« viser om vin og elskov.

• **Vibe**, **Mikkel** (1565-1624), kbh. købmand. Jysk bondeson, i tjeneste hos Marcus

Hess; fra 1593 selvst. handlende i Kbh. Hofleverandør, kornekspertør til nordl. No., drev hvalfangst, Spanienhandel, ledende i Isl. Kompagni. Borgmester efter 1609, deltog i Christianshavns bebyggelse.

• **Vibe**, **Peder** (ca. 1596-1658), da. diplomat. Søn af Mikkel V. 1627 da. agent i Paris, 1634-43 da. gesandt i Sthlm.; advarede forgæves Chr. 4. for Torstenssonkrigen. Efter 1648 rentemester i Kbh., bidrog til Corfitz Ulfeldts fald.

• **vibefedt** (*Pin'guicula*), slægt af biærefam. 30 arter. I Danm. almindelig v (*P. vulgaris*), flerårig urt i enge og moser. Bladene er rosetstilrede og forsynet med klæbrige kirtelhår, der fastholder småinsekter. Andre kirtler udskiller pepsin, der opløser og fordøjer byttets bloddele. Langstilkede, violette blomster.

• **Vibens'hu's**, tidl. kro og vagthus ved beg. af Kongevejen fra Kbh. til Lyngby, ved nuv. gadekryds Jagtvej-Lyngbyvej, Opr. bygget 1629, opkaldt efter sin beboer Hans Vive. Kaldt Store V, da en kro på hjørnet af Strandvej og Jagtvej fra ca. 1700 kaldtes Lille V.

• **'Wiber'g**, **Sophus** (1811-82), da. præst og genealog. Udg. *Alm. Da. Præstehistorie* (1870-71).

• **Vibert** [vi'bæ:r], **Jehan-Georges** (1840-1902), fr. maler. Mytol. billeder og genrebilleder. Skrev bog om *malerkunstens teknik* (1891; da. i uddrag 1892).

• **vibæg** (*Fritill'aria mele'agris*), slægt af liljefam. Enlige nikkende, kødfarvede, plettede blomster (tulipanlign.). I haver og forvildet derfra.

• **Viborg** (glda. *Wybargh*, af vi helligdom + *bjerg*), da. købstad, 38 km V f. Randers; 20 873 indb. (1948). Domkirke (s. d.), Sønder Sogns Kirke (opr. sorteberedreklosterkirke), V. Hospital (opr. sorteberedrekloster), Stiftamtshuset (1757), bispegård (ca. 1730), stiftsprovstegården (semimiddelald. bygn.). Hede-selskabets bygn., sindssygehosp. (1025 senge; Danm.s største), Station på Langå - Struer, Herning-V. V-Løgstør og Mariager-Fårup-V banerne. V er en af Danm.s ældste byer, var i oldtiden (antagelig) et centralt kultsted, skueplads for kongevalg og kongehuldning (Jyllands landsting), mønsted og fra 1065 bespisede. 1150 blev V befæstet og fik privilegier, var en af landets største handelssteder og til ca. 1650 Jyllands største by, havde 5 klostre og 12 sognekirker. I 17.-18. årh. gik det stærkt tilbage, selv om V til ca. 1820 havde indtægter af snapstingets mange tiltrængte. Stærk vækst ved hedeopdyrkningen og jernbaneanlæggene.

• **Viborg**, sv. navn på **Vyborg**, Sovj. **Viborg amt**, da. amt, ml. Limfjorden, Lerkensfeld A, Gudenå, Silkeborg Langsø og Skive A; 3050 km²; 154 590 indb., heraf i købstæderne Viborg og Skive 34 125 indb. (1948). Overfladen er højtliggende, mod 0 og S bakket og gennemskåret af brede ådale, iøv. overvejende jævnt; mod V en del af Alheden. Jorderne er som helhed frugtbare. Nuv. omfang 1821.

• **Viborg domkirke**, opført af granitkvadre,

er yngre end Lund og Ribe (midten af 12. årh.). I plan er den stærkt påvirket af Lund med kortårne og krypt. Væstpartiet har sikkert haft tre tårne som Ribe. Ved en restaurering 1863-76 blev denne verdens største trekantetkirke næsten fuldstændig ombygget, og bygningen må nu nærmest karakteriseres som en ret almindelig nyromansk bygning. Dens indre præges kunsterisk af Joach. Skovgårds grundtvigske fresker.

• **Viborg stift**, da. stift, omfatter størstedelen af Viborg amt foruden dele af Ålborg, Ringkøbing og Tisted amter. 274 555 indb. (1945).

• **Viborg Stifts Folkeblad**, da. dagblad (Venstre), grl. 1876 som et af De Bergske Blade. Oplag 1948: 12 000.

• **Viborg Sø**, da. sø, 0 f. Viborg, ved demning med bro delt i Nørresø (1,2 km²) og Sønder sø (1,5 km²).

• **vibra'fo'n** (lat. *vibrare* skælve + *-fon*), en slags marimba, hvor resonatorerne er forsynede med læg, som holdes i konstant bevægelse v. hj. af en elektr. motor. Har siden 1920'erne været meget yndet i danseorkestre.

• **vi'bran't** (lat: dirrende), *fonet.*, snurrelyd, sproglig, der fremkommer ved hurtig vibration med tungespids (jysk r) el. drøbel (snurrende drøbel-r).

• **vibration** (lat. *vibratio* svingning, dirren) betegner i alm. sprogbrug mest hurtige svingninger som f. eks. en tonende strengs el. en klokkes.

• **vibrationsmassage**, d. s. s. rystemassage.

• **vi'brato** (ital., af lat. *vibrare* skælve), *mus.*, sitrende, bævende.

• **vi'brator** (lat. *vibrare* skælve), 1) apparat til sammenrytning af mørtel el. beton. V drives med trykluft el. elektricitet og kan anbringes på rysteborde el. forme el. i indkapslet tilstand på el. under mørtelens el. betonens overflade; 2) en med en transformator kombineret elektromagn. afbryder, der hakker jævnstrøm i stykker, således at der opstår vekselstrøm.

• **vi'bre're** (lat.), dirre, svinge.

• **vi'br'o'ner** (lat. *vibrare* skælve) el. *kom-mabaciller*, krumme bakterier, der for hvert individ udgør en halv vinding af en spiral.

• **'vibrobeton** el. *rystebeton*, beton udstøbt under anvendelse af vibratorer.

• **Vi'burnum** (gi. lat. navn), slægt af gede-bladfam. Buske el. små træer med mods. blade og stor skærmmagtig blomsterstand af i reglen hvide blomster. 120 arter i nordt. temp. lande. I Danm. vokser vildt kvalkved el. ulvsrøn (V. 'opulus) m. store gule randblomster. Alm. i haver er snebølle.

• **Viby**, 1) sydvest!, forstad til Århus; 9506 indb. (1948); 2) stationsby (Roskilde-Ringsted); 675 indb. (1945).

• **Viby**, **Marguerite** (f. 1909), da. skuespillerinde. Deb. 1927 i provinsen hos Gerda Christophersen. Siden optrådte på forsk. scener (Scala, Casino, Riddersalen, Apolloteatret, Folketeatret o. a.); vandt sin første popularitet ved sit kvikke og humorfyldte spil i det lette repertoire. Har siden 1929 indspillet talr. film, under 2. Verdenskrig også i Sv. (Portr. sp. 4919).

• **Vibæk**, **Jens** (f. 1905), da. historiker; fra 1939 lektor i erhvervshist. ved Handels-højskolen i Kbh., 1946 tillige forstander for Niels Brocks Handlesskole.

• **vie**, "fork. for vicinal.

• **Vicar of Wakefield**, **The** [5a 'vikar av 'wæikfi:ld], roman af Oliver Goldsmith (1766; da. *Præsten i Wakefield* 1779).

• **Vicats konsi'sten'småler** [vi'kas] (efter den fr. ing. *L.-J. Vicat* (1786-1861), som i 1815 fremstillede hydraulisk kalk af kridt og ler), apparat til bestemmelse af cements vandbehov (normalkonsistens) og storkningstid. V er nøje beskrevet i normer for cementprøvning.

• **vice-** ['vi:sa] (fr., af lat.), i stedet for; næstøverste.

• **viceadmiral**, i Danm. højeste søofficersgrad (s. d.).

• **vicekonge**, eng. *viceroy* ['vaisrâi], titel f. den brit. generalguvernør i Indien, indtil dette aug. 1947 fik Dominion-styre.

• **Vicente**, **GU** bil vi'sænta] (ca. 1465-ca.

1536), portug. dramatiker. Hans arbejder kan være primitive i handling, men indeholder befriende munterhed, forårsaget af lyrik og storslået patos. I den senere tid mere og mere beundret i og uden for Portugal. Hans værker *Coplição de tollas as obras de GU Vicente* blev udg. 1562 af hans born.

Vicenza [-'tjæntsa], hal. by i Veneto, 60 km V.f. Venezia; 69 000 indb. (1936). Mange gi. kirker og Renaissancepaladser, især af Palladio. Stråhattefabrikation i egnen.

'vice versa [vi:'siss] (lat: på modsat plads), omvendt, modsat.

Wichern [vix'srn], *Johann Hinrich* (1808–81), ty. filantrop, grl. 1833 et hjem for hjemløse drenge (Rauhes Haus i Hamburg), hvorfra en lang række andre filantrop. institutioner udgik. W skabte fra 1848 den ty. indre mission.

Wichfeld [v'ikfæl't], *Monica* (1894–1945), da. frihedskæmper. Født Massy-Beresford (irsk-skotsk fam.), g. m. stamhusbesidder Jørgen W. Til Danm. i slutn. af 1941, i kontakt m. eng. faldskærmsfolk, organiserede sabotage på Loll-Falster. 1944 fanget og dødsdømt v. ty. krigsret; afsløget benådning, da kammeraterne henrettedes, men førtes til ty. fængsel; død her i beg. af 1945.

Wichita [v'itjåtá:], industriby i Kansas, USA, i et rigt landbrugsdistrikt og oliefelt ved Arkansas River; 115 000 indb. (1940). Flyvemaskinefabrikker.

Wichmann [vix-1. *Ludwig* (1788–1859), ty. billedhugger. Har udført *Nike Oprejser en Såret Krieger* og *Portretstatue af Winckelmann*.

Vichy [vi'ti], midtfr. by i dept. Allier; 29 000 indb. (1946). Vigtigt kursted med kolde og varme mineralkilder. Eksport af V-vand og V-salt. - juni 1940-aug. 1944 sæde for Pétaíns Vichy-regering.

Vichy-regeringen, marskal Pétaíns fr. regering 1940–44. Flyttede efter Frankr.s kapitulation juni 1940 fra Bordeaux til Vichy i den ubesatte zone. Bortset fra Darláns magtperiode febr. 1941-apr. 1942 var Laval ledende i V. Aug.-sept. 1944 flyttedes V til Tyskl., hvor de Brinon dannede regeringsudvalg og opfordrede til lydighedsnægtelse mod de Gaulle.

vic'i'nal' [-s] (lat. *vicinus* nabo), nabo. I kern., betegn. for 1,2 og 3-substituerede benzolderivater.

vic'i'nal'baner (lat. *vicinus* nabo), en i fl. lande brugt betegn. for jernbaner af rent lokal betydning.

Wick [wik], fiskeriby i NØ-Skotl.; 8000 indb. (1931).

Vickers-Armstrong Ltd. [v'iks'z 'a'm'strá' 'límítid], eng. industriforetagende, datterselskab af Vickers Ltd. Skibsværfter, kanon-, lokomotiv- og flyvemaskinefabrikker. Aktiekapital 1948: 17,5 mill. £. V dannedes 1927 ved sammenslutning af firmaerne Vickers og Armstrong.

Vickers Ltd. [v'iks'z 'límítid], eng. hold.-ing.-selskab; ejer, foruden Vickers-Armstrong Ltd., bl. a. fabrikker for cellulose- og kautsjukfremstilling. Grl. 1828 i Sheffield af Edward Vickers (1804–97); nuv. navn fra 1911.

wicket [w'ikit], eng. betegn. for gærdet i cricket.

Wicklow [w'iklouw], irsk *Cill Mamán*, irsk grevskab i prov. Leinster, S f. Dublin; 2024 km²; 60 000 indb. (1946). I det indre: W Mountains (926 m).

Wickham [v-], *Johannes* (f. 1882), sv. forfatter og redaktør. Har udg. polit. skrifter, spec. om mellemkrigstidens eur. problemer; *Fredens stabilisering* (1931), *Europeisk tragedi* (1939), *Diktaturemas uppror* (1940).

Wick'sell [v-1 *Knut* (1851–1926), sv. nationaløkonom, opr. matematiker. Stod teoretisk den østr. skole nær, men var tillige forløber for den moderne Stockholm-skole. Ivrig ny-malthusianist. Hovedværk: *Foreldsningsar i nationalekonomi* (1901–06).

Wiclif, anden stavemåde for Wycliffe. **Vico** [v'iko], *Giovanni Battista* (1668–1744), ital. filosof. Hovedværk: *Principi di una scienza nuova* (1725), hvori han grl. historiefilosofien og folkepsykologi.

Marguerite Viby. Dronning Victoria.

vicomte [vi'k3:t] (lat. *vicecomes* vicegreve), fr. adelstitel ml. greve og baron (jfr. viscount).

vicomtesse [vik'tjæs], en vicomtes hustru. **'Victor** (lat: sejrherre), mandnavn; se også Viktor.

'Victor, navn på 3 paver og 2 modpaver. - Victor 4. (modpave 1159–64), støttet af Fred. 1. Barbarossa, anerkendt af Valdemar 1. i Danm. (hvorfor Eskil gik i landflygtighed).

Vict'oria (lat: sejr), i rom. rel. sejrns gudinde.

Vict'oria (eng. [vik'tá-ris]) (1819–1901), brit. regerende dronning 1837–1901, datter af hertug Edvard af Kent, Vilhelm 4.s niece. 1840 g. m. sin fætter Albert af Sachsen-Coburg-Gotha, med hvem hun levede lykkeligt til hans død 1861 og fik 5 døtre og 4 sønner (bl. a. Edvard 7.). Polit. var V længe tysk venlig, men hadede Rusl. Skønt hun overholdt de parlamentariske former, greb hun ofte ind i polit. V-s indstilling over for min. var stærkt personlig: kølig over for Gladstone, begejstret f. Disraeli, som 1876 fik hende udnævnt til kejserinde af Indien. (Portr.)

Vict'oria (1840–1901), ty. kejserinde, datter af Victoria af Engl., g. m. Fred. 3. Liberal, fjendtlig mod Bismarck.

Vict'oria (efter dronn. *Victoria* af Engl.), slægt af åkandefam. Hertil hører V regia fra trop. S-Amer.s floder og søer. Dens kredsrunde flydeblade har opadgået kant og stærke ribber, indtil 2 m i diameter. Dyrkes i væksthuse som eenårig plante.

Victoria [vik'tá:ris], Austr.s SØ-stat, med størst befolkningstæthed (9 pr. km²); 227 600 km²; 2 055 000 indb. (1947). Hovedstad: Melbourne. Guld og landbrugsvarer.

Victoria [vik'tá:ria], hovedstad i Brit. Columbia, Canada, på syvenden af Vancouver Island; 44 000 indb. (1941). Vigtig havn, skibsbyggerier og savværker.

Victoria [vik'tá:ria], hovedstad i d. brit. koloni Hong Kong; 460 000 indb. (1940).

Victoria and Albert Museum [vik'tá:ria and 'álbát mju:ziam], kunstinstitutmuseum i London (South Kensington), kaldtes indtil 1909 Kensington Mus.). Grl. i 1850erne, nybygning fra 1909, beakadiget under 2. Verdenskrig.

Victoria Embankment [vik'tá:ri3 im-'bá:rk'mant], gade i London langs Themsens nordl. bred fra Blackfriars Bridge til Westminster Bridge.

vic'to'ria-faldene, eng. *Victoria Falls*, 119 m h. vandfald i den sydfr. flod Zambezi.

vic'to'ria Fjord, dyb og bred fjord v. Grøn.l.s nordkyst v. 48° v. lgd.

Victoria Island [vik'tá:ria 'áil'snd], arktisk canadisk ø; ca. 200 000 km².

Victoria-korset, eng. *The Victoria Cross*, eng. orden for tapferhed i krig, stiftet 1856. Den mest eftertragtede eng. orden.

victori'a'nske tid, egl. dronning Victorias regeringstid i Engl. 1837–1901, alm. T. tiden omkr. midten af 19. årh., hvor det liberale bourgeoisiei var toneangivende polit. og kulturelt.

Victoria-søen, eng. *Lake Victoria* [leik-vik'tá:riaj], sø i Østaf. under ækvator.

Victoria-korset.

Kenya-Uganda-Tanganyika, Afr.s største indsø; 66 250 km²; 1132 m o. h., 69 m dyb; afvanded af Nilen. Opdaget af Speke 1858.

victory-skib [v'iktari] (eng. *victory* sejr), allieret handelskibstype opstået i slutningen af 2. Verdenskrig som en videre udvikling og effektivisering af liberty-skibene. (Hl. se tavle Skibstyper).

Vicva 'karman[-Jvå-] (sanskrit: Al-skaber), i ind. vedisk mytol. en gud, der beskytter alle håndværk, identisk m. Prajapati. -

vidalfinker (lat. *vidua* enke) (*'Colius passer* m. fl.), væverfugle. Hansens midterste halefjer forlængede. En del v lægger æg i andre fugles reder. Afrika.

Vidakovic [vi'dakovitj], *Milovan* (1780–1841), serb. prosaist, hvis romantiske romaner endnu har et trofast publikum.

Vidal [vi'dal], *Pierre* (o. 1200), provencalsk troubadour.

'Vidalin, *Jon* (1666–1720), isl. biskop. V-s kæmefulde og af et strengt livssyn dikterede prædikener *Vidalins postilla* el. *Jonsbok*, trykt 1718–20 og ofte senere, blev en meget yndet andagtsbog.

Widals Reaktion [vi'dals] (efter den fr. læge Fernand W. (1862–1929)), undersøgelse for agglutination af en tyfuskultur i en blanding af denne og patientserum.

'Vidar, i nord. rel. Odins søn, dræbte Fenrisulven.

vide [v'lda] (lat.), se!

vide [vi:'dis], gi. da. betegnelse for 1) straf el. bøde; 2) forskrift, hvis overtrædelse medfører straf.

Widø Bay [waid 'bæi], frugtbar kystlandskab med sukkerrør og frugtavl, Queensland, Austr. Eksporthavn: Maryborough.

Videbæk, da. stationsby (Skern-V) i V-Jyll.; 1004 indb. (1945). Amtssygehus. Markeder.

Widengen [vi:'disgren], *Gunnar* (f. 1886), sv. forfatter og journalist. Har skrevet vittige underholdningsromaner.

videnskab, samlingen af velbegrundede og indenfor visse grupper (specialvidenskabene) logisk ordnede sætninger el., meninger om tilværelsens fænomener.

Videnskabeligt Arbejde, Foreningen til Beskyttelse af, da. forening af videnskabsmænd, stiftet 1943. Formål: at varetage medlemmernes fagligt-økonomiske interesser. Medlemstal ca. 903.

Videnskabernes Selskab, Det Kgl. Danske, oprettet 1742 ved samarbejde ml. kong Christian 6., grev J. L. Holstein og Hans Gram, til fremme af de historiske, fysiske, matematiske og filos. videnskaber ved vidensk. foredrag i møder, udgivelse af publikationer og understøttelse af videnskabelige foretagender. Udgiver *Over sigt over Virksomheden* (fra 1816), *Skrifter* (fra 1745) og *Middelteelser*, historifil., filos., arkæol.-kunsthist., mat.-fys. og biol. (fra 1917). Udsætter prisopgaver. Ledede indtil 1842 opmåling og kortlægning af Danm. og udgav Dansk Ordbog bd. 1–8 (afsluttet 1905). Deltager i det internat. samarbejde gnm. vidensk. unioner og kongresser og opretholder et stort antal bytteforb. med udveksling af publikationer. V tæller (1949) 77 danske og 137 udenlandske medl. V vælger bl.-sine medlemmer Carr-Sbergfondets direktion, der årlig afgiver beregning til selskabet.

Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Norske, Trondheim, stiftet 1760. Ejer store naturhist. og oldsags-samlinger.

videtryk (ty. *Widerdruck*, egl: modtryk), trykningen af papirets 2-side efter skøntrykket.

Vidørø, da. navn på ViSoy.

Vidørø, *Finn* (f. 1906), da. orgelspiller og komponist. Mag. art. (musikvidenskab). Sange, kantater, liturgisk musik m. y.

ViQey [vedæj], isl. ø i sydøstl. Faxaflói; 1226–1550 fandtes her et augustinerkloster.

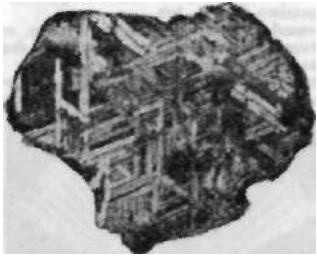
'vidi [-di] (lat.), jeg har set (det).

Widia [vi-'i] (fork. af ty. *wie* Diamant, som diamant), hårdmetal til skærende værktøj, bestående af wolframkarbid med 5% kobolt; hårdheden ligger ml. korund og diamant.

vidje, alm. anv. navn på tynde, smidige 'grene, særlig pilegrene.

vidjespurv (*Emberiza 'russiica*), rødbrun verling. Hvid strube, sorte tegninger på hovedet. N-Rusl., nordligste Skand.

Widmanstetten'ske figurer l'vitman-Jtætan-J, de krydsende striber, der ved

ætsning af meteorjern viser dets struktur; først beskrevet af den østr. mineralog A. von Widmanstetter (1754-1849) i 1808.

vidne, den, der for retten afgiver forklaring i en sag til opklaring af denne. I alm. påhviler vidnepligten enhver, der indkaldes som v; men i visse tilf. kan vidnesbyrd nægtes, i straffesager således, når afgivelsen af vidneforklaring ville udsætte v selv for tab af borgerlig ægtelse el. velfærd. Afgivelse af falsk vidneforklaring straffes strengt, også når forklaringen ikke er beediget. I øvr. er det kun sjældent, at vidneforklaringen bekræftes med ed.

Widnes ['widnis] el. ['widnæz], by i NV-Engl. ved Merseys munding ØSØ f. Liverpool; 47 000 indb. (1948). Metal- og kemisk industri. Udsmelting af kobber og spansk malm.

Vidocq ['vi'dok], *Eugène* (1775-1857), fr. politimand. Især kendt for sit eventyrlige liv. En tid straffefange, senere politispion, chef for kriminalpolitiet. Døde i fattigdom efter at være afskediget p. gr. af misligheder.

Vidor ['vidr], *King* (f. 1894), amer. filminstruktør. Deb. som instruktør omkr. 1920, har vundet ry på store soc. og psyk. problem- og tendensfilm, f.eks. »En Mand af Folket» (1927), »Hallelujah» (1929), »Vort Daglige Brød» (1934) og »Borgen» (1938).

ViSoy ['vkoï], da. *Vidløb*, en af de nordøstl. Færøer; 41 km²; 383 indb. (1945).

Widsith ['widsi>] (oldeng. den vidtomstretjefende), oldeng. digt, sandsynligvis fra 5. årh.

Widukind ['vi:duki:nt] (d. 807), sachsernes fører mod Kari den Store.

Widukind ['vi:duki:nt] (10. årh.), sachsiske munk i Corvey, skrev sachsernes hist. under Henrik I. og Otto I. (da. overs. 1910).

Vidå, vandløb i nordl. Sønderj., opstår ved sammenløbet af Sønderå, Grønå, Hvirå og Arnå, passerer Tønder, udmunder ved Højer i Vesterhavet. Afvander 1225 km² af marsken omkr. Tønder. Sønderå-Vidå: 65 km lang.

Viebig ['fi:bi:k], *Clara* (f. 1860), ty. forfatterinde. Skrev naturalist, romaner, behandlede især Eifelbjergenes særprægede milieu. *Das Weiberdorf* (1900).

Wiechert ['vi:*3rt], *Ernst* (f. 1887), ty. forfatter. Skovfogedson fra Østpreussen; selvbiogr. *Wilder und Menschen* (1936). Skrev patetisk-lyriske romaner. *Die Majorin* (1934, da. 1935). Senere flugtt til mystikken. *Das einfache Leben* (1939) med kritik af nazismen. Efter den ty. kapitulaton førende forf. *Der Totenwald* (1945, fra Buchenwald, selvoplevet), dramaet *Okay oder die Unsterblichen* o. m. a.

Wied ['vi:d], *Gustav* (1858-1914), da. forfatter. Proprietærson fra Lolland. Debut med *Silhouette* (1891); nærmede sig i *Lystrige Historier* (1890) sin særlige genre, det såkaldte satyrspil, et læsedrama, hvis bredt udarbejdede regie virker episk; højdepunkter er *Adel, Gejstlighed, Borger og Bonde* (1897) og det fortvivlet-kåde *Dansemus* 1905. Som dramatikere ypperst i det fine stillelivsytiske *Skærmydsler* (1901). Bl. hans romaner har dobbeltværket *Livsens Onskab-Knagsted* (1899-1902) ufortjent nået større popularitet

Gustav Wied.

C. M. Wieland.

Mogens Wieth.

Ernst Wigforss.

end dét betydeligere og beske *Slagten-Fædrene Aede Druer* (1898-1908). W var ofte et forargelsens tegn; dybest var han en borgerlig moralist, hvem livets råhed havde gjort lystig-desperat. (Portræt).

Wiedeman'n ['vi:5a:j. *Poul* (f. 1890), da. operasanger (tenor og baryton). Deb. 1915 på Det Kgl. Teater. Kammersanger 1931.

Wiedewelt ['vi:dvælt], *Johannes* (1731-1802), da. billedhugger; præget af Ludvig 16.-stilen, men tillige med tilknytn. til klassicismen. Værker: *Chr. 6.s* og *Fr. 5.s sarkofager, skulpturer i Fredensb. slots-park* og *Jægerspris, figuren Troskab* til »Frihedsstøtten«, ill. til *Peder Pars* m. m. (111. se tavle Dansk Kunst IV).

Wiehe ['vi:a], *Michael* (1820-64), da. skuespiller. Deb. 1837, brod igennem 1842 efter nogle trange år i ubemærket-hed; i perioden 1844-55 i ypperligt samr menspil med Johanne Louise Heiberg som lyrisk-drømmende elsker (»Aladdin», Shakespeares Romeo. Schillers Mortimer o. a.). Forlod nationalscenen som protest mod Johan Ludvig Heiberg, vendte tilbage efter dennes afgang.

Wiehe ['vi:a], *Wilhelm* (1858-1916), da. skuespiller, søn af skuespilleren Wilhelm W <1826-64), en broder til M. W. Deb. 1876, til 1879 v. Det Kgl. Teater, 1879-1911 v. Dagmartheatret.

Wiehe-Berény ['vira be're:ni], *Charlotte* (1865-1947), da. skuespillerinde. Opr. udd. ved den kgl. ballet, deb. 1890 på Folketeatret. Ægtede 1899 i Paris den ungarske komponist Henri Berény (1871-1932). 1901-05 medlem af en boulevardscene i Paris, siden tournée i eur. og amer. byer. Under 2. Verdenskrig atter til Kbh. Erindringer: *Fra Gamle Mønt til den Store Verden* (1929).

Wieira tvi'æira], *Antonio* (1608-97), portug. præst og forfatter. Missionær i Brasilien. Forfulgt af inkvisitionen, men beskyttet af paven. Hans prædikener og korrespondance giver et interessant billede af samtiden.

Wieland ['vi:lant], *Christoph Martin* (1733-1813), ty. forfatter. Schwaberen W kom 1772 til hoffet i Weimar. Let påvirkelig svingede han fra rel. oversanselighed' til frivolt sanselighed, fandt endelig gnm. Shaftesbury åndelig ligevasgt; udviklingsromanen *Agathon* (1766-67, ændret 1794). Som rokokodigter, *Oberon* (1780), vandt W overklassen for ty. litt. (Portræt).

Wieland ['vi:lanti], *Heinrich* (f. 1877), ty. kemiker. Har undersøgt galdesyre og dermed beslægtede stoffer. Nobelpris 1927.

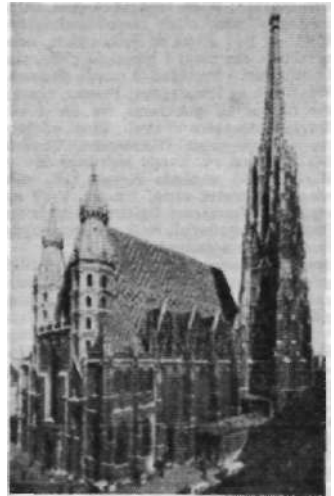
Wielé-Griffin ['vjelegrif'Æ], *Francis* (1864-1937), fr. symbolistisk digter, hovedrepr. for »det fine vers«; udmærker sig både her og i regelrette vers ved stor melodisk skønhed.

Wieliczka [vjæ'ljitjka], by i Polen 14 km SØ f. Kraków med store saltgruber, hvor tomte støtter delvis er formet som sale, kapeller osv.

vielle (vjæl) (fr.), 1) strygeinstrument fra troubadourtiden. Forform for violinen; 2) d. s. s. lire.

'vielse, 1) helliggørelse, føre en ting op til dens højeste og reneeste instans og lægge guddommelige kræfter i den, forudsætning for anvendelse i kulten; 2) embedshandling hvorved et ægteskab stiftes. Borgerlig v står åben for enhver, der opfylder ægteskabsbetingelserne. Kirkelig v anerkendes kun, når den er foretaget af en præst i folkekirken el. et anerkendt trossamfund.

Wien [vi:n] (da. [vi'n]), Østrigs hovedstad; 1219 km²; 1 731 000 indb. (1948); på højre bred af Donau, gennemskåret af en kanal, Donaukanalen, der omslutter bydelen Leo'poldstadt med parkanlægget Prater. V f. Donaukanalen ligger W-s ældste bydel Innere Stadt omgivet af nyere kvarterer. På venstre Donaubred bydelen Floridsdorf med industrikvarterer og lufthavn. W er berømt for sit kunst- og musikliv; talrige værdifulde bygn., deriblandt den got. Stephansdom

Wien. Stephansdom.

(opført 1225-1556) og 140 andre kirker; Hofburg, det gi. habsburgske residensslot m. v. Univ. (grl. 1365). - Hovedsæde for den østr. industri med stor maskin-, modevare-, tekstil-, juveler- og instrumentfabrikation. Donaus vigtigste flodhavn og et af Eur.s vigtigste jernbaneknudepunkter. Stor handel. - *Historie*. Opr. rom. grænsefæstning (Vindobona); i

12. årh. Babenbergernes hovedstad, fra 13. årh. Habsburgernes, fra 15. årh. fast kejserresidensstad. Afsløg tyrk. belejring 1529 og 1683. Stærk opblomstring efter 1700, musikromant. økon. midtpunkt for Donauområdet. Rystet ved revolutioner 1848, stærkt voksende i 19. årh., hårdt ramt efter 1. Verdenskrig, da Østrik blev dværgstat. Under soc.dem. kommunestyre efter 1920; 1934 centrum for soc.dem. modstand mod Dollfuss, 1938 besat af Hitler. Især fra juli 1944 udsat f. luftangreb; erobret af sovj. styrker 7.-13. 4. 1945, efter svære ødelægg., bl. a. af de retirerede tyskere (20% af beboelse fuldstandigt ødelagt). Stephansdom, operaen m. m. delvis ødelagt. Under fælles allieret administration.

Wien [vjæ], *Joseph Marie Comte* (1716-1809), fr. maler. Davids lærer. Har malet figurbilleder, ofte med mytol. motiver. 5 dørstykker på Amalienborg.

Wien [vi:n], *Wilhelm* (1864-1928), ty. fysiker. Fandt W-s forskydningslov for varmestråling. Nobelpris 1911.

Wiene ['vims], *Søren Peter* (f. 1882), da. boghandler, fra 1910 indehaver af Emil Wienes Bog- og Papirhandel (grl. 1876). 1917-41 formand f. Kbh.s Boghandlerforening.

Wienerbækkenet, *geol.*, et skålformet

område omkring Wien med miocæne og pliocæne aflejringer, stammende fra en havarm, der havde forbindelse i øst og efterhånden fik brakt og ferskt vand.

Wienerbørn, østr. børn, der under nødsituationen efter 1. Verdenskrig kom til Danmark og fik mad og anden hjælp. Ca. 20 000 w i årene 1920-24; normalt 3 mdr.s ophold. Omsorgen fortsat til 1928 gnm. skoledet «Den Danske Klub for Wienerbørn» i Wien. Nye hold w til Danmark. 1935-37, atter fra 1948.

Wienerfreden 30.10. 1864 sluttede krigen ml. Danmark og Preussen-Østrig. Danmark afstod Sønderjylland, Holsten, Lauenborg til Preussen og Østr., idet Danmark som erstatning for da. enklaver i Sønderjylland fik Ærø, 8 sogne S f. Kolding (m. Skamlingsbanken) og en landstrimmel v. Ribe. Sønderjyderne fik indtil 1870 ret til at optere for Danmark.

Wiener kalk, brændt, magnesiumholdig kalk, der anv. til polering af metaller, især kobber og messing. Fås ved glødning af dolomit. Med w betegnes ofte også slæmmet kalk, bl. a. til hvid vandfarve.

Wienerkongressen, konference ml. de eur. magter i Wien sept. 1814-juni 1815, fastlagde ordn. efter Napoleonskrigene. Rusl. fik det meste af Polen; Østr. genoprettede sin magt i Nordital. (Venezia, Lombardiet); Preussen fik nordl. Sachsen, Westfalen og Rhinlandet; Frankr. trængtes tilbage til grænserne fra før 1789; Belgien knyttedes til Holl.; Engl. uddvide sit kolonierige (Kaplandet, Ceylon, Malta). Den sv. konge hævdede det v. Kielesfreden afståede Norge. Off. ville man genoprette ordn. fra før 1789 m. respekt f. fyrsternes legitime rettigheder (legitimitetsprincip), reelt var stormagtsinteresserne afgørende.

Wienerkredsen, en af M. Schlick 1929 grl. filos. retning, kendetegnet ved antimetafys., positivistisk-videnskabelig holdning, logisk-erkendelsesteoretisk analyse v. hj. af logistiske metoder og bestræbelser for dannelse af en enhedsvidenskab. Hovedrepr. Schlick, Carnap, O. Neurath, Ph. Frank.

Wiener-Neustadt [vi:nar'noyjtat], østr. by S f. Wien; 39 000 indb. (1946). Bet. jern- og tekstilindustri, fremstilling af flyvemaskiner m. v.

wiener schnitzel [vi'narsnitsal] (ty; wienerskive), panerede, stegte skiver af skært kalvekød, pyntet m. citronskive o. a.

Wiener Sangerknaben [vi:nar 'zærjarkna:bsn] (ty; sanger den rene fra Wien), østr. drengekor stiftet 1498 af Kejser Maximilian I., gik 1921 ind, men genoprettedes 1924. Tålr. koncertrejser, også til Danmark.

Wienerwald [vi:nrsrvalt], lavt bjergparti v. f. Wien, dannende Alpernes nordøstligste udløber. Højeste punkt: 893 m.

Wieniawski [vi'e'ni'afski], **Henryk** (1835-80), po. violinvirtuos, Russ. 2 violinkoncerter, *Legende, Aïrs russes* o. a.

Vienne [vjæn], 1) 370 km l. biflod til Loire (udspringer på Millevalche-plateauet); 2) fr. dept. omkr. nedre løb af l.; 7044 km²; 314 000 indb. (1946). Agerbrug, vinavl, tekstilindustri m. v. Hovedstad: Poitiers; 3) sydf. by i dept. Isère ved Rhone; 24 000 indb. (1946). Bet. uld- og maskinindustri. Romerske ruiner. I V afholdtes concilium 1311-12 u. pave Clemens 5., der under fr. tryk gik ind på tempelherredødens opløsning.

vi er danske, vi vil forblive danske, forkortet gengivelse af ord i henvendelse fra H. A. Krüger og N. Ahlmann til de øvr. medlemmer af nordtyske rigsdag 1867: de dansksindede vælgere ønskede § 5 opfyldt: »Vi føle os som Danske ... vi ville forblive Danske, vi ville behandles som Danske, og det efter Folkerettens Forskrifter».

Vieregg [f'kræk], **Elisabeth Helene von** (1679-1704), preuss. adelsdame, datter af preuss. gesandt i Danmark., Fred. 4.s elskerinde: 1703 ægtede Fr. 4. formentlig V til venstre hånd; grevindetitel.

Wieringermeerpolder [vi:ra'tjarneir'pal'dar], 200 km² stort inddæmmede område i nordvestl. del af Zuidersøen S f. øen Wieringen. Udtørret 1927-30 som første

led i tørlægningen af Zuidersøen. W blev oversvømmet marts 1945, da tyskerne sprængte digerne for at hindre landsætning i n g[^] faldskærmsstyrker. Atter tørlagt (1946).

Vierkandt [f'i:rkant], **Alfred** (f. 1867), ty. sociolog; forf. af *Gesellschaftslehre* (1923) og udgiver af *Handwörterbuch der Soziologie* (1931); mente, at sociologien i stor udstrækning skulle opbygges på filos., snarere end på erfaringsmæssigt grundlag.

Vierlande [fiir'lands], ty. marskandskab SØ f. Hamburg. Dyrrkning af grøntsager, som leveres til Hamburg.

Viersen [f'i:rzän], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 34 000 indb. (1939). Tekstil- og maskinindustri, levnedsmiddelsproduktion.

viertel [f'i:r-] (ty; fjerdedel), gi. da. vinmål = 7,729 l.

Wiertz [vjærts], **Antoine** (1806-65), belg. maler. Har i sine billeder, der ofte er af stort format, ud fra et pessimistisk livssyn skildret det vrangle i samfundslivet og kulturlivets kår, i rgl. meget tendentiøst og på kunstnerisk vis. Hans værker er samlede i Musée W, Bruxelles.

Vierwaldstattersee [fiir'valtjtats'træ:z:] (ty; søen ved de 4 skovkantoner), sø i Schw. på grænsen ml. de 4 skovkantoner. 434 m o. h.; 114 km²; største dybde: 214 m. V gennemstrømmes af Reuss. Stort turistbesøg, særlig langs Axenstrasse ved den sydøstl. side (Urnsee).

Wierzynski [vj'e:z'jinski], **Kazimierz** (f. 1894), po. lyriker, vitalismens poet. Hans cyklus *Olympisk Laurbær* (1927) blev prisbelønnet ved Amsterdam-olympiaden 1928.

Wiesbaden [t'vi:bsaidsn, 'vis-], ty. by, hovedstad i Hessen; 182 000 indb. (1946). Berømt kursted med mineraliske kilder; bet. industri (kemikalier, maskiner, møbler). Til 1866 hovedstad i Nassau, derpå preuss. Ca. 20% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Wiese [vi:'zi:], **Leopold von** (f. 1876), ty. sociolog; prof. i Kom. forf. af *Ugerne i ne Soziologie* (1924-29), præget af et liberalistisk livssyn.

Wieselgren [vi:'-], **Harald Ossion** (1835-1907), sv. forfatter og bibliotekar. Bidrog m. betydelige arbejder til den personalhist. litt. (biografier, nekrologer m. m.).

Wieselmann [vi:'-], **Illona** (f. 1913), da. skuespillerinde. Wienerbarn, bosiddende i Danmark. siden 1920. Deb. 1933 hos Gerda Christophersen, s. å. knyttet til Det Kgl. Teater. Filmdebut 1935, bedste filmrolle i »Afsøret« (1942).

Wieth [vit], **Carlo** (1885-1943), da. skuespiller. Deb. 1905 på Det Kgl. Teater, hvortil han siden var knyttet bortset fra årene 1911-22 v. Folketeatret. Filmdebut 1911.

Wieth [vit], **Mogens** (f. 1919), da. skuespiller, søn af C. W. Deb. 1939 på Det Kgl. Teater, hvor han siden har virket i et bade mod, og klass. repertoire (Grundtvig i »Egelykke«, prinsen i »Der Var Engang«, Orfeus i »Eurydike«, »PerGynt«, »Othello« o. a.). Deb. på film i »Barnet« (1940), senere bl. a. i »En Herre i Kjøle og Hvidt« (1942) o. a. (Portr. sp. 4923).

Wieth Knudsen [vit], Knud isbjørn (f. 1878), da. nationaløkonom. 1921-41 prof. i økon. v. Norges Tekn. Højskole i Trondheim; har udg. talr. værker, også uden for økon., til dels fascistisk påvirket. Har endv. komponeret sange, kvartetter m. m.

Viet-minh [vjætmin] (annamitisk viet folk), franskfjendt. nationalistorganisation i Indokina.

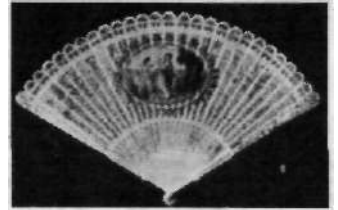
Viet-Nam [vjæt nam], den af Indokinas annamitiske befolk. 1945 proklamerede uafh. stat. Opr. skabt m. jap. støtte efter marts 1945, omfattende Annam, Tonking, Cochinkina; efter Japans sammenbrud aug. 1945 fastholdt befolk. især i Annam modstanden mod Frankr. og gennemførte massakrer mod den fr. befolk. Fik ikke tilslutning i Cambodja, ligesom Cochinkina tog afstand fra Annam. 6. 3. 1946 anerkendte Frankr. V (d. v. s. Tonking og det nordl. Annam) som selvstyrende republik inden for indokinesisk forbund og del af fr. union, men detalieret ordn. nåedes ikke. Efter kampe syntes

Frankr. 1946-47 i stand til at fastholde V-s tilknytning, t. den fr. union og fr. militærmagt i Indokina, ligesom Viet-minhs leder Ho Chi-minh svækkedes.

Vieux-Saxe [vjø'saks] (fr. vieux gammel 4. Saxe Sachsen), fr. betegn. for Meissner porcelæn fra 18. årh.

viemand. Til rel. renelse er det alm. at bruge vand, hvilket har holdt sig i den kat. kirke som v.

viifte, skærm af fjer el. tynde plader, hvorved luften bevæges til afkøling. Kendt

Elfenbensviifte, som har tilhørt dronning Caroline Amalie. (Dansk Folkemuseum)

siden oldtiden. Foldeviiften var alm. i Eur. fra 16. årh.'s slutn. til 1790erne. I 1830erne og 40erne var v atter moderne.

viiftebyg, form at toradet byg med meget brede og korte aks og viiffeformet, udstående stakke.

viiftekoraller, hornkoraller m. viiffeformet, netformet koloni.

viiftepalmer, populære betegn. for de palmer, hvis rundagtige bladplader er mere el. mindre opdelt i flige.

vig, *geogr.*, mindre bugt.

Vig, da. stationsby (Holbæk-Nykøbing S); 716 indb. (1945).

Vig [vi:g], **Ole** (1824-57), no. forf. Virkede som lærer og tidsskriiftsred. f. den grundtvigske vækkelse i No. Udg. fl. folkeopdragende skrifter bl. a. *Liv i Norge* (1851).

Vigan [v'igsn], by i NV-Engl. NØ f. Liverpool; 84 000 indb. (1948). Stor bomuldsindustri, desuden metal- og kemisk industri.

Vigée-Bréun [vi:3el'br6], **Elisabeth Louise** (1755-1843), fr. malerinde. Efter Revolutionen i Ital., St. Petersborg og i Engl. Portrætter bl. a. *Selvportræt med Datteren* (Louvre). *Erindringer* 1-3 (1835-37).

Vigeland [vi:galan:], **Emmanuel** (1875-1948), no. maler; broder til G. V. Fresker, bl. a. i Kbh.s rådhus, glasmalerier m. m.

Vigeland [v'ngalon:], **Gustav** (1869-1943), no. billedhugger; broder til E. V. Hovedværker: monument over N. H. Abel (1902-08, Oslo), *udsmynk i Frognerparken* (fra 1924, uafsl.), *skulpturer til Trondheims domkirke* m. m. V-museum på Frogner ved Oslo.

Vigen [vi'yan], **Anders** (f. 1879), da. journalist. Husmandssøn, 1905-18 medarb. v. »København«, 1918 og 1920-36 knyttet til Berl. Tidende, fra 1928 som polit. redaktør, fra 1934 chefredaktør. Arbejdede 1928-29 på forsvarsforlig m. Venstre, fulgte siden Christmas Møllers linie.

viigepligt, pligt for trafik fra sideveje m. v. til at holde tilbage for trafik på den vej el. gade, den skal krydse el. køre ind på.

Vigleslev, bydel i Kbh. V f. Valby. Ved V skete l. 11. 1919 en jernbaneulykke, der kostede 41 menneskeliv.

Vigfoss [vi:g-], **Ernst** (f. 1881), sv. socialdemokrat. Filolog, dialektforsker. 1919-28 i 1. Kammer, fra 1929 i 2. Kammer (Goteborg). Konsultativt min. 1924-25, efterfulgte Thorsson som finansmin. til 1926. Finansmin. 1932-36 og sept. 1936-1949, gennemførte store skatteforhøjelser til imødegåelse af krisen og forsvarsudgifterne, gik for valg 1944 ind for gradvis socialisering af erhvervslivet. Udtalte sig 1948 mod sv. deltagelse i nogen stormagtsblok. (Portr. sp. 4923).

Vigfusson [v'egfus:sn], **Gudbrandur** (1827-89), isl. filolog. Prof. i eng. (Kbh.) 1871. V-s hovedværk er *Icelandic-English Dictionary* (1874), hvis red. han overtog 1864.

Viggo (f. 1893), da. prins, greve af Rosenborg, søn af prins Valdemar. 1924 g. m. Eleanor Margaret Green, opgav sin arveret og fik titel greve af K.

Wight (Isle of W [ail ay 'wait]), ø ved Engels S-kyst: 319 km²; 94 000 indb. (1948). På S-kysten stejle kridtklinter, mod V The Needles. W har fl. badesteder (Coves, Ryde, Saint Helens, Ventnor) og er et yndet sommerudflugtssted. Meget mildt klima.

vi'gilia (lat: vågen), i den kat. kirke gudstjeneste opr. i vågenatten før, nu dagen før en stor højtid; opr. også betegn. for dødsmesse.

Vigne [vinj], *Paul de* (1843-1901), belg. billedhugger. Hovedværker: *Kunstens Kroning* (kunstmuseet, Bruxelles), *Mindesmærke for Breydelog de Coninck* (torvel i Brugge).

vignet [vin'jæt] (fr. *vignette* lille vingren, fordi ill. opr. forestiller en sådan), i bøger

og tryksager mindre ill. anbragt af dekorative grunde på titelblade, som afslutning el. begyndelse på afsnit.

vignettering [vinjset'erij], *for.*, d. s. s. fortoning.

Vignobles [vi'njoib], landskab i Schw. langs Neuchatel-søen, bet. korn- og vinavl.

Vignola [vi'njola], egl. *Giacomo Barozzi* (1507-73), i tal. arkitekt. Hovedværk: kirken // *Gesu* i Rom (1568-76) samt den berømte håndbog: *Regola delle cinque ordini d' architettura* (reglen om arkit. s 5 ordner) (1563).

vignoleskinn [vi'njoulz-], den af den arner. ing. Robert L. Stevens (1787-1856) opfundne, af Ch. B. Vignoles (1792-875) i Engl. indførte, nu alm. brugte form for jernbaneskinner, v har en bred, flad fod, et sammentrængt hoved og en tynd krop, som forbinde fod og hoved.

Vigny [vi'nij], *Alfred de* (1797-1863), fr. romantisk digter, har skrevet digte *Poèmes ansens et modernes* (1826), skuespil *Chatterton* (1835), hist. roman *Cinq-Mars* (1826; da. 1848); romantikkens største tænker, hans filosofi er bitter pessimisme, men med en stolt og stoisk indstilling over for tilværelsen. (Portræt).

Vigo [Øiga], sp. havneby i stærk vækst 20 km N f. Portugals nordgrænse; 132 000 indb. (1948). Bet. fiskeri, konserverindustri og skibsværft.

vigognegarn [vi'gonja-] (fr. *vigogne* vikunna), opr. garn af rødbrune, silkeagtige vikunna-hår, nu blanding af uld- og bomuldsgarn. *Vigoneimi'ta*, bomuldspundet så det ligner uldent strøggarn; svært, korfbæret med begrænset styrke.

vigo'roso (ital.), *mus.*, kraftig, med styrke.

vigskår, åbning ml. middelaldr. brystværnsmurs tinder.

Vigø Bugt, indskæring fra Skagerrak ml. Hånsholm og Bulbjerg.

Wigtown [wigtan], grevskab i SV-Skottl. ved Irske Hav; 1263 km²; 39 000 indb. (1947).

wigwam [wigwam], hos indianere i N-Amer. s østl. skovland en kuplet hytte bestående af træstager dækket med bark.

wigor t-go:ri] (fr.), kraft, styrke.

Wiinblad [vi:n-], *Emil* (1854-1936), da. socialdemokrat. Typograf. 1881-1911 red. af »Social-Demokraten«, som W ved skarp og energisk agitation drev op fra et par tusind til 50 000 abonnenter. Folke-tingsm. 1895-1928, landstingsm. 1928-35.

Wiinstedt [viinstæt], *Knud* (i. 1878), da. botaniker og forfatter. Hans digtsamlinger er præget af fin natursans. Fremragende kender af da. flora.

Wiipuri, fi. navn på Vyborg i Sovj.

Wijkbij Duurstede[væikba 'dy:rstet:da], holl. by ved Lek SØ f. Utrecht; ca. 3000 indb.; Gl. by, kendt fra romertiden. W (dengang: *Dorestad*) var Rhindeltaets vigtigste handelsby indtil den i 9. årh. blev plyndret af vikinger.

Vik [vi:k], sv. slot. SV f. Uppsala, opf. i 13. årh., ombyg. i 1860erne. Folkehøjskole.

Vik [vi:k], *Ingebrigt* (1867-1927), no. billedhugger, bl. a. *monument over Edv. Grieg* (1917, Bergen).

vi'ka'r (lat. *vicarius* ti vietys plads, stilling), stedfortræder, person der midiert, værtager en andens stilling el. funktion.

Alfred de Vigny. Viktor Emanuel 2. Viktor Emanuel 3. Oscar Wilde.

Vikarsystemet inden for den kat. kirke bestod i, at en højere gejstlig kunne nyde indtægter af mange embeder, som han lod passe af lavtlønnede vikarer. Til dels afskaffet af Tridentinerkonciliet.

Vikbolandet [vi-], sv. landskab i Östergötland, ml. Bräviken og Slatbaken.

'Vikelandssossen [-lans-], no. vandfald, dannet af Otra N f. Kristiansand. Kraftstation.

•**Viken**, i ældre middelalder det no. kystland omkr. Oslofjorden og Skagerrak, senere især det nordl. Bohusian.

vik (oldeng. *wicing*, oldnord. *viking*; måske af oldeng. *wic* leje el. efter *Viken*), deltager i normannertogene i 9.-11. årh.

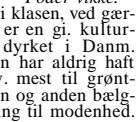
Viking [vaikh?], en af de første eng. trafikflyvemaskiner - et ot-motoret, lavtvinget monoplan til 24 passagerer - fremkommet efter den 2. Verdenskrig. V-maskinerne benyttes bl. a. på eur. lufrutere. (111. se tavle Flyvemaskiner).

vikingskib, sejlrende, klinkbygget robåd fra 9.-10. årh., vikingetid. Kendes fra de no. fund: Oseberg, Gokstad; fra Danm. Ladby, v var udmærkede søgøende både med højtrejste, drageprydede stævne; forudsætningen for vikingernes magtposition.

vikke (*Vicia*), slægt af ærteblomstfam.

Een- el. flerårige urter med lifefinnede blade, der ender med klatretråde. De ni støvblades tråde er sammenvokset. Frugten en bælg. 120 arter, især på den nordl. halvkugle. I Danm. 15 arter, alm. er muse-v (*V. cracca*) på marker, i klitter, og gærde-v (*V. sepium*) med få blomster i klaser, ved gærder og i krat. Foder-v er en gi. kulturplante, der har været dyrket i Danm. siden middelalderen, men har aldrig haft nogen stor bet. Den anv. mest til grøntfoder i blanding med korn og anden bælg-sæd, i mindre udstrækning til modenhed.

Foder-vikke.

vikkel, den del af cigaren, der består af indlæg og omblad.

viklebjørn (*Potos flavus*), arner, halvbjørn. Gulbrun, rundt hovede, snohale. Lever i tneer.

viklere (*Tortricidae*), fam. af små sommerfugle. Brede, næsten firkantede vinger. Larverne sammenspinder blade o. l. Hertil mange alvorlige skadedyr som æble-v, blomme-v, knop-v. gran-v, bark-v, ærte-v, timoté-v, m. fl.

viklers (af *vikle* med eng. endelse), khaki-farvede uldbind, der vikles om underbenet. Hører til den eng. mil.-uniform og har været anv. til sport o. l.

viklingskobler, et til en transformator knyttet apparat, ved hvilket man under drift kan ændre transformatorens om-sætningsforhold.

Wiklund [vi:klund], *Adolf* (f. 1879), sv. hofkapelmester og komponist til 2 klaverkoncerter, en symfoni, symfoniske digtninge m. v.

Wiklund [vi:kliind], *Karl Bernhard* (1868-1934), sv. sprogforsker. 1905-33 prof. i fi.-ugriske sprog i Uppsala. Grundlæggende værker om lappisk sprog og etnogr.

Vikramorvacl [-lij] (sanskrit: Vikrama og Urvaci), drama af Kälidåsa over et ind. sagnhist. motiv om kong Vikrama el. Pururavas kærlighed til nymfen Urvaci.

Vikten [vi:kste:n], *Albert* (f. 1889), sv. forfatter og journalist. Har skrevet digte og brede, sagkyndige romaner om Norr-

lands natur og mennesker; *Timmer* (1929, da. 1937).

Vikström [vi:ikstrø:m], *Emil* (f. 1864), fi. billedhugger; hovedværker: *Elias Lonnrots Monument* (Helsinki).

Vikso-hjælme, to hornede bronzehjelme, fundet 1942 ved tørvegravning i Brøns Mose ved Vikso, N-Sjæll. Enestående type. Hensat som offer i bronzealder.

Viktor (*Victor*) (lat: sejrherre), mandnavn.

Viktor E'ma'nuel, ital. *Vittorio Emanuele*, konger af Sardinien og Italien. Viktor Emanuel 1. (1759-1824), konge af Sardinien 1802-21. Overtog først fastlandsbesiddelserne efter Frankr.s nederlag 1814; abdicerede v. revolution 1821. - Viktor Emanuel 2. (1820-78), konge af Sardinien fra 1849, af Ital. 1861-78. Son af Karl Albert. Hævede trods østr. pres Sardiens fri forfatn., tog 1852 Cavour til ledende min., uden fremragende politikerevner, men folkeyndet for frindsind og national indstilling, opnåede 1859-70 at samle Ital. under huset Savoyen. - Viktor Emanuel 3. (1869-1947), konge af Ital. 1900-46. Son af Umberto I., styrede konstitutionelt; opgav okt. 1922 at bruge militærmagt mod Mussolini, bøjede sig trods personlig uvilje for den fase, politik. Fik 1936 titel kejser af Abessinien (Etiopia), 1939 konge af Albanien; afskedigede 25. 7. 1943 Mussolini, da Det Fase. Storråd havde desavoueret ham, lod Badoglio ud-slette d. fase, parti, men mødtes med stor uvilje fra de demokratiske partier som medansvarlig for Mussolinis politik; måtte 5. 6. 1944 fratræde som konge og abdicerede endeligt 9. 5. 1946. Ægtede 1896 Elena af Montenegro (f. 1873). D. i Alexandria. (Portrætter).

Vik'to'ria (*Victoria*), kvindenavn, svarer til Viktor.

viktu'a'lier (lat. *victus* kost), fødevarer (spec. kødvarer).

vi'kunna (*Lama vicugna*), lamaart. Ret lille. Andesbjergene. Mulig stamform til alpaka.

Vilaine [vil'æn], 220 km l. fr. flod i Bretagne.

vila'jet (tyrk.), provins (i Tyrkiet).

Wilamowitz-Moellendorff [vila'mo:vi:ts 'møbndorf], *Ulrich* von (1848-1931), ty. klass. filolog. Sin tids betydeligste kender af gr. poesi og frodigste forf. inden for dette emne.

Vila Real [vil'ri'ø], portug. vinby i prov. Trás-os-Montes; 70 km ØNØ f. Porto; 8000 indb. (1940).

Wilberforce [wi'lbf:rs], *William* (1759-1833), brit. politiker, fra 1780erne leder af agitationen for ophævelse af slavehandelen (gennemført 1807).

Vilbjerg, da. stationsby (Herning-Holstebro); 971 indb. (1945).

Wilcke [v-], Ailius Washington (f. 1875), da. embedsmand og mønsthistoriker. 1922 kontorchef, 1934-45 dept.chef i Landbrugsmin. Behandlede i en række værker da. mønsthistorie fra Chr. 4. til 1914.

vildand, d. s. s. gråand. Bruges også som betegn. for vildtlevende andearter i 1884.

Vildanden, drama af H. Ibsen, udg. 1884.

Wilde [waild], *Oscar* (1856-1900), eng. forfatter. Den mest fremtrædende inden for 90ernes »dekadente« smagsretning. Hans produktion omfatter prærafælitisk prægede digte, eventyrene *The Happy Prince* (1888), roman *The Picture of Dorian Gray* (1891), da. *Dorian Grays Billede* (1905) o. fl., de 3 essays *Intentions* (1891) om hans raffinerede æstetiske anskuelser

** K • *&

i^r Hh lynral

Herman Wildenvey. Vilhelm 1. a/Oranien Vilhelm 3. afOranien. Vilhelm 1. af Tyskl.

og elegante konversationsstykker *Lady Windermere's Fan* (1892), *The Importance of Being Earnest* (1895) (da. *Bunbury*) o. a. Bemærkelsesværdig er digtet *The Ballad of Reading Gaol* (1898, da. *Kyadet om Reading Tugthus* 1900) om hans fængselsophold efter en homoseksuel affære, og forsværskriftet *De Profundis* (1905). (Portræt sp. 4929).

Vilde Jagt, Den, internat, vandresagn om natjægeren, der enten ensom el. fulgt af ryttere og hunde færer frem gnm. natten. Sagnet spalter sig i fl. økotypier, idet det tager farve af lokaltraditionen. Anføreren af jagten kan være Odin (Småland), Goen (Lolland-Falster), kong Valdemar(Sjælland), hertug Abel (Sies vigsvig).

Wildenbruch ['vildanbru:], *Ernst von* (1845-1909), ty. forfatter. W skrev, på- virket af Schiller, teatraliske, retoriske patriot., dramaer. *Die Quixotos* (1888).

Wildenradt-Krabbe ['vildsnrat-], *Margrete (von)* (1864-1929), redaktør. Datter af Christopher K., g. m. maleren J. P. Wildenradt. Knyttet til bladet »Dannevirke«, Haderslev, som W drejede over i tyskvenlig retning; udg. 1900-03 »Det Gamle Dannevirke«, der i førstledet m. ty. myndigheder angreb de dansksindede sønderjyder, men ikke vandt tilslutning.

Wildenvey ['vildanvæi:], *Herman* (f. 1886), no. forfatter. Gennembrud med digtsaml. *Nyinger* (1907), hvis legende rytme og raffineret anv. af dagligtalen betød en fornyelse af no. lyrik. Motiverne i denne og flg. saml., bl. a. *Kjærtegn* (1906), *Ildorketrist* (1923). *Fiken av tistler* (1925), er forestretvis byernes og Villahermes stemninger, Østlandsnaturen og W-s eget rastløse kunstnersind og 1 20rne No.s mest læste lyriker. (Portræt).

Wilder ['wailder], *Billy* (f. 1906), ty.-amer. filminstruktør. Deb. som instruktør i Tyskl., til Hollywood 1933; en af tiårets bedste realistiske filminstruktører i »Kvinden uden Samvittighed« (1944) og »The Lost Weekend« (1945).

Wilder ['wailder]. *Thornton* (f. 1897), arner, forfatter til ironiske, spirituelle romaner *The Bridge of San Luis Rey* (1927; da. *San Luis Rey Broen* 1941), *The Skin of Your Teeth* (1942; da. *På et Hængende Hår*; opf. 1946) og skuespil: *O ur Town* (1938; da. *Vor By* 1942). Desuden den hist. roman *The Ides of March* (1948; da. *Cæsars Sidste Dage* 1949).

vildgæs, fællesbetegn. for vilde gåsearter, spec. om -grågås og sædgås.

Wildhorn ['vilt-], 3248 m h. bjergtop i Berner Alperne, Schweiz.

Vild Hvede, tidsskr. for ung da. litt. og kunst; red. af Viggo F. Møller; startede 1930 som en forts. af tidsskr. »Klinter«.

vildkat (f. *Felis silvestris*), minder om tamkatten. Større, m. tykkere pels. Mellem- eur.s bjergskove. Tidl. i Danmark.

Vildmose, se Lille-V og Store-V.
vild persille, d. s. s. hundepersille.
Vildraak ['vildrak]: *Charles* (f. 1882), fr. forfatter, hører til kredsen om J. Romains, har i digte og skuespil som *Le paquebot Tenacity* (1920) talt for menneskekærligheden.

vild silke, silke fra andre dyr end silkesommerfuglen, f. eks. tussahsilke.

Wildspitze ['viltipits], højeste punkt i Otztaler Alperne, Østr. (3774 m).

vildstamme el. *vildling*, frøplante af »vild« karakter, der benyttes som grundstamme (underlag), hvorpå ædelris af frugttræer, prydbuske el. prydtreer podes el. okuleres.

Vildsund, tidl. stavemåde f. Vilsund.

vildsvin (*Lus scrofa*), stamform for vore

tamsvin (disse kan krydses med v). S- ogMellemeur., enkelte strejfer i Jylland. I'Dann. tillige i dyrehever (Ravnholt og Lindenborg).

vildt, pattedyr og fugle, som er genstand for jagt.

vildtager, areal, der dyrkes med foderplanter for vildt; særlig bet. har v i store plantager og skove for hjortevildt og harer; de dyrkes her med rug, fodermark, jordskokker, gulerødder m. m.; en art v er små arealer i markerne med boghvede til agerhøns og fasaner.

vildtpleje, fremskaffelse, bevarelse og pleje af en sund og talrig bestand af jagtbart vildt. De vigtigste foranstaltninger er: terrænets naturtilstand søges bevaret i størst muligt omfang. På små arealer anlægges remiser og på særlige vildtagre el. vekslende pletter i arealet dyrkes foderplanter for vildtet. Vildtets fjender efterstræbes. Udsætning af levende vildt er særlig benyttet for harer, fasaner og agerhøns, mens hjortevildt er vanskeligere at flytte; en sund og kraftig vildtbestand forøges dog sikrere i antal ved begrænset beskydning og god pasning end ved udsætning. Vinterfodring er som oftest nødv. Til hjorte vildt fremskaffes føde ved nedhugning af ask og eg, ud- lægning af hø, havre og roer; til harer bruges roer og hø, til fasaner majs, hvede el. byg, til agerhøns ukrudtsfrø og boghvede, til grænder korn m. m.; ved tykt snelag køres med sneplov på vintersæds- marker og lyngarealer, således at vildtet kan nå den naturlige føde, evt. fodres. Ved beskydning fjernes svagelige og sent udviklede individer; ved de vildtarter, der lever i polygami, bortskydes flere handyr end hundyr; ved hjortevildt be- vares de handyr, der har de kraftigste og smukkeste gevirer (opsatser).

vildtskade, i skovbruget den skade, som vildtet, især hjortevildt og harer, anretter ved afbidning af skud, fejning og skrælning; v imødegås hyppigst ved ind- hængning.

vildtsygdomme er i alm. sjældnere end sygdomme hos tamdyrene, hyppigst hos haren. Størst bet. har de smitsomme v.; smitstoffet spredes ofte med ekskremen- ter el. urin samt ved kadaverne af de dræbte dyr; bekæmpelse kan oftest kun ske ved forebyggende foranstaltninger, navnlig fjernelse og uskadeliggørelse ved nedgravning og desinfektion af smitte- farlige, levende el. døde dyr og ved at holde vildtet borte fra smittede arealer; undertiden kan nedskydning af bestan- den være nødvendig. Udsætning af ind- købt levende vildt er altid risikabel p. gr. af faren for v. - De vigtigste v er: byldeysge, coccidiosis, harentni, kronisk mave- og tarmsbetændelse, lufttrussorm (gapes), lungeorm, pseudotuberkulose, spolorm, strongylose, svælgbremse, tuber- kulose, tularemi, vortesyge.

vildttyveri, tyveri af vildt, der tilhører en anden, mods. krybskytteri, der fore-

ligger, hvor en person udøver jagt uden jagtret.

vildvin, i alm. sprogbrug slægterne 1) *Parthenocissus*, hvis slyng tråde i reglen ender med sugeskåle, og hvis blade er lappede el. fingrede, f. eks. rådhussvin (*P. tricuspidata*) den egl. v (*P. vitacea* og *P. quinquefolia*), og 2) *Ampelopsis*, hvis slyngtråde er uden sugeskåle og blade hele el. finned. Arter af begge slægter bruges meget til beklædning af mure o. l. og til lysthuse.

vildæsel (*Equus 'asinus*), grå, vild æsel- art, svage spor af stribning. NØ-Afrika.
'Vile, i nord. mytol. en gud bl. aserne, broder til Odin.

Wilfrid ['wilfrid] (634-709), eng. biskop og missionær, bragte rom. skik til sejr i Engl. (Whitby-synoden 664).

Vilhelm (oldhøyt. *willjo* glæde + *helm* hjelm), mandsnavn.

Vilhelm, eng. *William*, konger af England. Vilhelm I. Erobreren, eng. *William the Conqueror* (1027-1087), reg. 1066-87, uægte søn af Robert 2. af Normandiet (*Vilhelm Bastard*), fætter til Edvard Bekenderen. Hertug af Normandiet 1035. Slog 14. 10. 1066 Harald 2. ved Hastings og erobrede 1066 Engl., hvor hans normanniske riddere fik store len. Afsløg Asbjørns da. vikingetog. Den skotske kongMalcolm måtte 1072 anerkende ham som lensherre. Lod 1085 Domesdaybook udarbejde. Dygtigt, men hårdhændet styre. - Vilhelm 2. 'Rufus (ca. 1065-1100), reg. 1087-1100, søn af V 1., tyrannisk regent, dræbt under en jagt.

- Vilhelm 3. afOranien (1650-1702), *statholder i Nederlandene* 1672-1702, *konge af England* 1689-1702. Søn af Vilhelm 2. af Oranien, til magten i Nederl. ved de Witts nederlag mod Frankr. 1672, opnåede at redde Nederl.; siden Ludvig 14.s hovedmodstander i eur. politik. G. m. Marie, datter af Jakob 2. af Engl.; landede efter de eng. partiers opfordring i Engl. nov. 1688, styrtede Jakob, 1689 eng. konge, forenede Engl. og Nederl. i kamp mod Frankr. i Pfalziske Arvefølgekrig. Hertidgen men lidet sejrigh general; lidet afholdt

i Engl. Ville opretholde eur. Ugevægt v. deling af Spån., førte, da delings- traktaterne strandede, Engl.-Nederl. ind i Sp. Arvefølgekrig mod Ludvig 14. 1701-02. (Portr.). - Vilhelm 4. (1765-1837), *konge af Storbrit. og Irland* og af *Hannover* 1830-37, søn af Georg 3. Samtykkede i parlamentsreformen 1832, måtte 1835 (R. Peel) bøje sig for parlamentarismen. Ved V-s død opførte personalunionen ml. Engl. og Hannover.

Vilhelm, holl. *Willem*, *statholdere i Nederlandene (Holland)*. Vilhelm 1. afOranien (1533-84), greve af Nassau, arvede 1544 Orange. Knyttet til Karl 5.; modarbejdede Filip 2. flygtede for Alba 1567, fra 1572 leder for nat. rejsting, 1572 statholder for Holland og Zeeland, gik 1573 over til calvinismen; søgte at holde Nederlandene sammen, måtte 1579 nøjes med at samle de nordl. provinser i unionen i Utrecht. Snigmødet. (Portr.). - Vilhelm 2. af Oranien (1626-50), statholder 1647-50. Søn af Frederik Henrik. Søgte 1650 at slå regentpartiet ned ved militærkup, men uden held. Fader til Vilhelm 3. af Engl., statholder i Nederl. 1672-1702. - Vilhelm 4. af Oranien (1711-51), statholder 1747-51. Tilhørte linien Nassau-Dietz, der, efter at Oranien hovedlinje var uddød m. Vilh. 3. 1702, var statholdere i Friesland-Groningen-Geldern. Ved folkeræjsning mod regentpartiet .arvestatholder over Nederl.

- Vilhelm 5. afOranien (1748-1806), efterfulgte 1751 sin fader Vilh. 4. som statholder, styrede svagt, holdt kun magten ved preuss. hjælp under rejsting 1787, styrtet ved fr. erobring 1795.

Vilhelm, holl. *Willem*, *konger af Nederlandene (Holland)*. Vilhelm 1. (1772-1843), reg. 1815-40. Søn af statholder Vilhelm 5. Udbråbt til fyrste dec. 1813, forenede Belg. og Holl., konge 1815. Dygtig, egenrådig politiker og finansmand; arbejdede for økon. sammenknytning af Belg. og Holl., led nederlag ved Belgiens

rejsning 1830. Abdicerede i uvilje mod fremvoksende liberalismen. - Vilhelm 2. (1792-1849), reg. 1840-49. Udmærkede sig i Napoleonskrigene. Måtte 1848 gå ind på forfatningsændring med svagere kongemagt. - Vilhelm 3. (1817-90), reg. 1849-90, søn af V 2. Styrede parlamentarisk, uden større personlig indgraben, med Thorbecke som ledende til 1872.

Wilhelm (f. 1884), sv. prins. Forfatter. Kong Gustafs anden søn. Hertug af Södermanland. Har udg. digte, *Sjökta fyrrar* (1916), noveller, *Svarta noveller* (1924, da. 1925), rejsekildr. og refleksioner, *Fritt land* (1941).

Wilhelm, ty. *kejserer og preuss. konger*. Wilhelm 1. (1797-1888), *konge af Preussen* 1861-88, ty. *kejser* 1871-88. Opdraget i Hohenzollernslægtens kons. junker- og officerstraditioner. 1858 regent for sin sindssyge broder Frederik Vilh. 4. Tog først liberalt ministerium; svangede i kons. retning for at gennemføre militærreform. Stillede 1862 Bismarck i spidsen for et kampministerium og bøjede sig siden, om end tit med modvilje, for B.-s politik. - Wilhelm 2. (1859-1941), reg. 1888-1918. Søn af Frederik 3. Styrede Bismarck 1890; søgte at hævede personlig magt og skabte vanskeligheder for sine ministre ved impulsive erklæringer, udfordrende militarisme og noget dilettantisk diplomati. Ivrig for koloniekspansion og ty. flådemagt, i voksende mods. til Engl. Under revolutionen og sammenbrud flygtede W 10. 11. 1918 til Holl., hvor han levede på slottet Doorn. Gift 1. gang 1881 med prinsesse Auguste Viktoria af Augustenborg (1858-1921); 2. gang med prinsesse Hermine af Reuss. (1887-1947). (Portrætter)

Wilhelm (f. 1882), ty. *kronprins*, søn af Wilh. 2. Ledede armégruppe under 1. Verdenskrig, frasagde sig 1918 tronen, fra 1923 bosat på ty. gods. Udg. skrifter om 1. Verdenskrigs forhist.

Vilhelm (d. 1074), biskop i Roskilde 1060-74, begyndte opførelsen af domkirken, samarbejdede nært med Svend Estridsen.

Vilhelm (1127-1203), abbed i Æbelholt; stammede fra Paris; ved af Absalon, som 1165 fik ham til abbed på Eskilsø, hvorfra klostret ca. 1175 flyttede til Æbelholt. V var et meget vigtigt led i Danm.s kulturelle forbindelse med udlandet, ivrig gregoriarner, meget brugt diplomat og jur.-kirk. rådgiver (i sine breve). Helgen 1224.

Wilhelm, *Mester W.*, også *W von Herle* (14. årh.), ty. maler. Virksom i Koln. Hovedværker: *Klara-Altret* og *Madonna med Erlebomsten* (domkirken i Koln).

Vilhelm af Holland (1227-56), greve af Holland 1234, ty. *modkonge* mod Hohenstaufferne 1247, faldt mod friserne.

Vilhelm af Tyrus (12. årh.), fr. arkebiskop af Tyrus 1175, skrev korstogene og Jerusalems historie 1095-1184.

Wilhelmina (f. 1880), *holl. dronning* 1890-1948. Ved W-s tronbestigelse skiltes Luxembourg fra Holl. Myndig fra 1898, g. m. hertug Henrik af Mecklenburg-Schwerin, søgte 1939 forgæves at mægle i stormagtskonflikten s. m. Leopold 3. Flygtede maj 1940 under tyskernes overfald til London, vendte tilbage maj 1945. Abdicerede sept. 1948 til fordel for datteren Juliana. (Portræt)

Vilhelmine (1808-91), *da. prinsesse*, datter af Fred. 6. 1828-37 ulykkelig gift m. senere Fred. 7.; ægtede 1838 sin fætter Carl af Glücksborg (1813-78), broder til Christian 9.

Wilhelm Meister, hovedperson i Goethes udvikl.roman »Wilhelm Meisters Lehrjahre« (1796) og »Wilhelm Meisters Wanderjahre« (1829).

Vilhelmsborg, hovedgård S f. Århus, tidl. *Skums trup*, 1662 af rentemester Mogens Frijs solgt til Gabriel Marselis, hvis søn Vilhelm 1673 fik V ophøjet til baroni, samtidig med at han blev adlet til baron Gyldenkrone. Baroniet ophævet 1921, solgt 1923. Hovedbyg. fra 1842-44.

Wilhelmshaven [vilhælmshatfan], ty. by ved Jadebusen, gri. 1854-69 som

Wilh. 2. afTysk. Wilhelmina af Holl.

flådestation, siden stærkt udvidet; 114 000 indb. (1939). Ca. 50 % ødelagt v. regelmæss. allierede luftangreb, især efter 1943.

Wilhelmson [v-'j, Carl (1886-1928), sv. maler; landskaber, folkelivsbill. og portrætter; motiver fra bohusslån'ske fiskerlejer med sans for de nordsv. landskabers stemning.

Wilhelmstrasse [v'ilhælmjtra:s3], nu ødelagt gade i Berlin, tidl. sæde for det ty. udenrigsministerium.

Wilhelmus van Nassouwe [f'an na-'saus], Holl.s nationalsang, opr. geusernes kampsang, digtet ca. 1570, sandsynligvis af Philips van Marnix.

Wilhel'm [v-'j, Johannes (1868;1938), da. maler, elev af Zahrtmann og påvirket af Z.s kunst, bl. a. i folkelivsbill.

vilje, 1) populær betegn. for menneskets handle- el. vælgelov; 2) i videre forstand for den hele aktive side af sjælelivet; stræben, drift, villen (beslutten); 3) af nogle betraget som tilværelsens grundprincip el. grundkraft.

Wilken [v'il-'l, Charles (f. 1866), da. skuespiller. Deb. 1888 i Århus, indtil sin ansættelse v. Det Kgl. Teater 1930 ved forsk. teatre i provinsen (til 1897) og Kbh. Filmdebut 1913.

Wilkins [v'il-'l, Claudius (1844-1929), da. filosof. 1897-1918 prof. v. Kbh.s Univ. Skrev en række samfundsfilos., æstetiske og etiske skr., bl. a. *Æstetik i Omrids* (1888) og *Livets Grundværdier* (1911).

Wilkes [wिल्ks], Charles (1798-1877), USA-soofficer, opdagede på eksped. 1838-42 i Stillehavet bl. a. W-Land i Antarktis.

Wilkes [wिल्ks], John (1727-97), brit. politiker og forfatter, i Underhuset 1757, dømtes og fængsledes 1763 for angreb på Georg 3. og emigrerede senere til Paris, hvor W fejredes som ytringsfrihedens martyr. 1774-90 atter i Underh.

Wilkes-Barre [wिल्ksbarl], industriby i Pennsylvania, USA; 86 000 indb. (1940).

Wilkes Land [wिल्ks], kyststrækning i Øst-Antarktis mellem 110° og 140° ø. lgd. (S f. Australien), endnu helt ukendt.

Wikie [wिल्ki], David (1785-1841), skotsk maler. Ophold i T. al. og Sp.; 1830 eng. hofmaler. Har malet genrebilleder med motiver fra dagliglivet.

Wilkins [w'wिल्kinz], Sir Hubert (f. 1888), austr. polarforsker; deltog i Stefánssons arktiske eksped. 1913-17, i eng., antarkt. eksped. 1920-21, i Shackletons eksped. 1921-22, ledede selv 1923-25 og 1928-29 antarkt. og 1926-27 arkt. eksped. Forsøgte 1926 med undervandsbåd (»Nautilus«) at sejle over nordpolen.

Wilkinson [w'wिल्kinson], Ellen Cicely (1891-1947), brit. politiker. 1912 medl. af Independent Labour Party, 1920-24 af Det Kommun. Parti (»Røde Ellen«), derefter Labour. I Underhuset 1924-31 og fra 1935. Under 2. Verdenskrig ar? bejdede W fra 1940 som parlamentssek. i Sikkerhedsmin. f. hjemmeforsvaret. Fra juli 1945 undervisningsmin. (arbejdede for ændring af undervisningssystemet).

Vil'kitskj, Boris Andrejevitch (f. 1885), russ. polarforsker, opdagede 1913 Severnaja Zemlja, gennemførte 1914-15 Nordøstpassagen med isbryderne »Vaj-gatj« og »Tajmyr«.

vilkår, jur., betegn. for visse forpligtelser, man påtager sig til gengæld for en ret, man har fået tillagt.

vilkårsforhandling, den forhandling ml. to ægtefæller, der forud for en separation el. skilsmisse skal ske for overværgigheden

ang. formuens deling, underholdsbidrag, fordeling af børnene m. m. Søges der separation el. skilsmisse ved dom, foregår v for retten.

villa (lat.), opr. fornemt, romersk landsted el. forstadshus, i reglen omgivet af pompøse haveanlæg, f. eks. V Borghese i Rom, V d'Este ved Tivoli m. fl. Nu et af have omgivet beboelseshus for 1 el. 2 familier.

Villa Borghese, lystslot nær Rom, se Borghese, Villa,

Villach [v'il-!], by i Karnten ved Drau, Østr.; 23 000 indb. (1946). Handelsby, forskelligartet industri m. v.

Villa d'Este [v'il:'dæste], i Tivoli ved Rom, en af Renæssansens skønneste bygninger, opført 1550 for kardinal Ippolito d'Este (d. 1572) af Pirro Ligorio (omkr. 1500-1583). Haveanlæg med over 1000 spivand. (111. se Tivoli).

Villa-Lobos [v'ila'llobuf], Heitor (f. 1881), brasiliansk komponist til operaer, symfonier, *Choros* (serenader), der er en syntese af mange folkelige elementer i bras. musik, *Bachianas Brasileiras*, i hvilke han har ikklædt den bras. musik den Bach'ske udtryksform, koncerter, kammermusik, sange m. v.

Villa Medici [v'æditli], på Monte Pincio i Rom, opf. 1574-80, fra 1803 sæde for det fr. akademi i Rom.

Williamette Rtvær [v'il'æmit 'rivar], 350 km l. syd. Columbia-biflod i Oregon, USA. Nær udmundningen ved Portland.

villanelle [v'il:'næ:le:] (ital. landsby pige), neapolitansk madrigalform af lettere karakter fra det 16. årh.

Villani [v'il:'ni], florentinsk historiker-slægt i 14. årh. Mest fremragende er Giovanni V (ca. 1280-1348), hvis *Cronica* (første trykte udg., udkom i Venezia 1537) er en pålidelig kilde til Frenzies hist.

Villanova-kulturen [v'ila'nava], Ital.s ældste jernalderkultur i egen omkr. Bologna og V-Emmental. (1000-500 Kr.). Opkaldt efter det første fundsted. Villanova, nær Bologna

Villard de Honnecourt [v'il'a:r da on'ku:r] (13. årh.), fr. arkitekt. *Cistercienskerkirken i Vaucelles* (1235), *domkirke-koret i St.-Quentin* (1257). Hans *Livre de portraiture* er en hovedkilde til forståelse af gotikken.

'Villari, Pasquale (1827-1917), ital. historiker, en grundig forsker, hvis værker tillige udmærker sig i kunsterisk henseende. *Storia di Girolamo Savonarola e de' suoi tempi* (1859), *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi* (1877-82).

Villaroel [v'iharo'æil], Giuseppe (f. 1889), ital. digter og litterat. Præbelønnet fem gange. Hans lyrik er lidenskabelig og vordmodig. Hans roman *La donna e il vorrice* (1935) præget af naturalismen.

Villars [v'il:'r], Claude Louis Hector (1653-1734), fr. marskal. Slog Camisard-oprøret ned efter 1704; tilføjede under Sp. Arvefølgekrig de eng.-østr. styrker svære tab ved Malplaquet 1709, men blev slået. Trængte østrigerne tilbage 1712-13 og fremtvang Rastatt-freden 1714.

villaservitut, en på en ejendom hvilende servitut, der går ud på, at der kun må opføres bygninger på den, når disse har karakter af villaer.

Wille [v-'l], Johann Georg (1715-1807), ty. kobberstikker. Virksom i Paris. Stik efter holl. genemalerier.

Villefranche [v'il'fr'd:!] , navn på fl. fr. byer; bl. a. V-sur-Saone [-syr'so:n], 20 000 indb. (1946). Bomulds- og maskinindustri; handel med vin og kvæg.

Villehardouin [v'ila'rdwæ:] (ca. 1150-ca. 1213), marskal af Champagne 1185, deltog i 4. korstog (1204-05), som han beskrev (da. oversættelse 1931).

Willemer [v'ilmser], *Marianne von f. Jung* (1784-1860), ty. bankier-frue. Forb. med Goethe 1814-15. Medskabende ved kærlighedsdigtene i Goethes *West-östlicher Divan* (1819).

Villemin [v'il'mæ:], Jean (1827-92), fr. læge, påviste 1865 eksperimentelt, at tuberkulose er smitsom.

Villemoes [v'villamo:'], Jens (f. 1880),

Peter Willemoes.

Wendell L. Wilkie.

J. F. Willumsen.

Woodrow Wilson.

da. forretningsmand (Esbjerg), politiker, landstingsmand (Venstre) fra 1928, handelsminister. 1945-47.

Willemoes ['vilmo:s], *Peter* (1783-1808), da. søhelt. Kommanderede som løjtnant flådebatteri nr. 1 i slaget på Reden 2. 4. 1801, tilføjede engl. stor skade og nåede at føre det ødelagte batteri bort. Faldt som premierløjtnant på »Prins Christian Frederik« i slaget ud for Sjællands Odde 22. 3. 1808. (Portræt).

Willems ['vilms], *Jan Frans* (1793-1846), flamsk filolog, historiker og digter.

Willemsstad ['vilamstat], by på S-siden af den holl. ø Curacao i Vestindien; 40 000 indb. (1947). Eksport af benzín fra verdens største raffineri for råolie fra Venezuela (Royal Dutch Shell).

Willendorf ['vilsndorf], landsby i Wachau, Nedreøstrig, hvorfra den palæolitiske kvindefigur »Venus fra W« stammer.

Willemsen ['wilzd(a)n], forstad til London, 10 km V f. City. 180 000 indb. (1948).

Villestrup, hovedgård N f. Mariager, 1535-1725 ejet af slægten Juul, 1757-1812 baroni i slægten Rosenkrantz, siden 1865 i Sehestedt-Juul'ers besiddelse. Hovedbyggn. fra 1538-42, ombygget 1757, 1812-19 og 1935; fredet i kl. A.

Villeurbanne [v'ijor'ban], fr. industriby, sammenvokset med Lyon; 82 000 indb. (1946).

William ['wiljam], eng. navn svarende til Vilhelm.

Williams ['wiljamz], *Tennessee* (f. 1914), amer. dramatiser. *The Glass Menagerie* 1945 (i Kbh. 1948), *A Streetcar Named Desire* 1947 (da. *Omstigning til Paradis*, opf. Kbh. 1949), som fik Pulitzer-prisen.

Williams ['wiljamz], *Tom* (f. 1888), brit. politiker, medl. af Underhuset (Labour) siden 1922, parlamentssekretær i Landbrugsmin. 1924 og 1940-45, i Arbejdsmin. 1929-31. Landbrugsmin. siden 1945.

Williamsburg Bridge ['wiljamz'burg 'bridz], hængebro i New York med største spændvidde 488 m. Færdigbygget 1903.

Willibrord ['vilibrå:rd] (658-739), eng. missionsær; virkede især blandt friserne, men foretog også en missionsrejse til Danmark.

Williers de l'Isle-Adam [vil'jedlila-'daks], *Auguste*, greve af (1840-89), fr. forfatter, forfægtede høj idealisme, for-nægtede materien, overbevist katolik, således i skuespillet *Axel* (1890); har også skrevet flere noveller.

Willingdon ['wihl'rjdan], *Freeman Freeman-Thomas*, (1936) Marquess of (1866-1941), brit. politiker. I Underhuset (liberal) 1900-1910, da han adledes. Generalguvernør i Canada 1926-31, vicekonge i Indien 1931-36.

Willis ['wilis], *Thomas* (1621-75), eng. læge, bet. hjerneanatomi og kliniker; den første, der besk. sukkersyge.

Willisen ['wilizan], *Wilhelm von* (1790-1879), preuss. general. Førte den slesvig-holst. hær 1850, gik af efter nederlagene ved Isted og Frederikssand.

Wilkie ['wikli], *Wendell Lewis* (1892-1944), USA-politiker. Jurist, fremtrædende forretningsmand, fra 1933 leder af en af USA's største elektricitetskoncerner »Commonwealth & Southern Corporation«; mod Roosevelts indgreb mod monopolforetagenderne. Gik 1940 med Republikanerne, blev uventet partiets kandidat v. præsidentvalget og opnåede det. stemmetal mod den sejrende Roosevelt (22 mod 27 millioner st.). Gik efter

nederlaget ivrigt ind for Roosevelts udenrigspolitik, krævede stærkest mulig støtte til Sovj., men kritiserede Engl. Tabte terræn i partiet og genopstilledes ikke v. præsidentvalget 1944. Efter rejse til Sovj. og Asien udg. *One World* (1943) (een verden), krævede her internationalt samarbejd. ml. frie nationer. (Portræt).

Villmanstrand [-'strand], sv. navn på Lappeenranta, Fini.

Villon [vi'jS, vi'15], *Francois* (egl. *de Montcorbier*) (1431-o. 1463), fr. digter, førte et vagabonderende, undertiden forbrøderisk liv, men har i sin digtning, især *Le grand testament* fundet gripende udtryk for sin anger og for sorgen over alts forfængelighed. Da. udv. *Ballader og Andre Vers* (1932).

Willoughby ['wilabi], *Sir Hugh* (ca. 1500-54), eng. søfører, nåede 1553-54 Det Hvide Hav.

Willstätter ['viljtäter], *Richard Martin* (1872-1942), ty. kemiker, jøde. Undersøgelser over klorofyl og vækststoffer. Nobelpris 1915. Død i Schweiz.

Willumsen ['v-], *'Gersemi*, da. sangerinde (sopran). Datter af maleren J. F. W. Udd. bl. i Nice. 1933-34 knyttet til operaen i Nürnberg.

Willum'sen ['v-], /ens ferdinand (f. 1863), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1891; elev af Krøyer og opr. realist i

J. F. Willumsen: Aftensuppen.

Raffaellis ånd; udviklede sig snart til en stilsøgende kunstner i 1890'ernes ånd; traf 1888 i Bretagne Paul Gauguin og tilskyndedes af ham til at arbejde m. polykrome trærelieffer (f. eks. *Kokotte på Jagt*); dyrkede forenkledte bevægelsesmotiver. *To gående Bretagnekoner* (1890), og symbolske fremst., *De Trællende Mennesker og den Frie Dyreverden* (1891), *Jounheimen* (1892-93). Rejste til Arner. 1901, derefter til Schweiz, hvor han skildrede det plastiske i bjergnaturen og senere indføjede mennesket som et led deri, *Bjergbestigeren* (1912, kunstmus.); nærmede sig i havbilledet *Sol og Ungdom* (1910) impressionismen, ansløg i andre arb. klassiske strenge: *Moder og Datter i Tre Alderstrin* (1903-05), *Efter Stormen* (1905, Nasjonalgall., Oslo), og optoges i *Bill. af en Fysiker* (1913) af de grelle farvemøder, ved kulørt, kunstigt lys for atter at vende sig mod en mere harmonisk kolorit (motiver fra Tunis og Spán., 1914-15). Et barokt element og påvirkning fra Goya gør sig ofte gældende i W-s alderdomsværker. Har tillige virket som arkitekt. *Den Frie Udst.s bygn.*, og billedhugger. *Hørup-statuén* (1905-08, Kongens Have, ødelagt v. Schalburgtage 1. 3. 1945), *Det Store Relief* (1893-1928, kunstmus.), keramik og grafiker samt skrevet et værk om *el Greco 1-2* (1927). - W har skænket saml. af sin egen og andres kunst til det offentlige, og der påtænkes opførelse af et W-museum

dertil. (Portræt). (111. se også tavle Dansk Kunst II).

Willum'sen [<v-], *Ole(f.* 1908), da. pianist. Deb. 1929. Fremragende fortolker af mod. musik.

'villus (lat: tykt, tæt hår), *anat.*, tarm-trevler.

Willy [vi'li], *Henri* (1859-1931) (pseud. for *Gauthier-Villars*), fr. forfatter; hans varigste værk er *Lettres de l'ouvreuse* (1890, muntre musikanmeldelser); har som romanforf. bl. a. samarbejdet med Colette (hvem han ægtede 1893; skilt 1907) i *Claudinebøgerne*.

'Wilman'n [v-], *Preben* (f. 1901), da. kunsthistoriker, 1920 medarb., 1947 medred. af »Soc.-Dem.« Udg. bl. a. *Da. Kunst* (1934).

Wilmersdorf ['vilmersdrcfj], vestlig bydel i Berlin.

Wilmington ['wihnrjtan], 1) største by i Delaware, USA; 113 000 indb. (1940). Grl. af svenske 1638; alsidig industri; 2) havneby i North Carolina, USA; 33 000 indb. (1940).

'Vilna, russ. navn på Vilnius i Litauen. **Vilna-spørgsmålet** opstod efter I. Verdenskrig, da Polen 9. 10. 1920 besatte Litauens historiske hovedstad V. efter skarp po.-litauisk grænsekonflikt. Efter forklædningsmægling og afstemning i V.-området 1922 tilfaldt det Polen; men Litauen holdt 1921 forbi. m. Polen afbrudt til 1938. Efter Polens sammenbrud overdrog Sovj. okt. 1939 V. til Litauen.

Vilnius ['vilnjus], russ. *Vilna*, po. *Wilno*, hovedstad i Litauen fra 1939; 209 000 indb. (1939); på bane Warszawa-Leningrad; vigtigt jernbaneknudepunkt og handelsby med nogen industri. Univ. (grl. 1578). I 1939 var »i af indb. jøder. - I middelalderen residents for storthertugerne af Litauen. Russ. 1795. 1920 besattes V. der var tilkendt Litauen, ved et kup af polakkerne. 19. 9. 1939 besat af Sovj.-tropper og overladt Litauen. Besat af tyskerne 24. 6. 1941-13. 7. 1944.

Wil's [v-], *Vilhelm* (f. 1880), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1931; påvirket af no. malerkunst; kolorit og motiver beslægtet m. Aksel Jørgensens ungdomsbill.

Wilson [wilsn], *Charles Thomson Rees* (f. 1869), skotsk fysiker. Opfandt 1911 tågekammeret til synliggørelse af atomare partiklers baner. Fik s. m. A. H. Compton Nobelprisen 1927.

Wilson [wilsn], *Edmund Beecher*. (1856-1939), amer. zoolog og cytolog. Har skrevet: *The Cell in Development and Inheritance* (1896, 3. udg. 1925).

Wilson [wilsn], *James Harold* (f. 1916), eng. politiker. Nationaløkonom, 1940-45 i centraladmind.; fra 1945 underhusmedl. (Labour Party), fra sept. 1947 handelsminister.

Wilson [wilsn], *Henry H.* (1864-1922), brit. feltmarskal. Virkede under I. Verdenskrig for fr.-eng. enighed; 1917 eng. repr. i krigsråd i Versailles, febr. 1918 rigsgeneralskabschef. Deltog i fredskonf. 1919. Mod irsk selvstyre; myrdet af irønder.

Wilson [wilsn], *Henry Maitland*, (1946) 1. Baron of Libya (f. 1881), brit. feltmarskal. 1939 øverstkommand. i Ægypten, samarbejdede m. Wavell under vinteroffensiven i Cyrenaica 1940-41, fik apr. 1941 overkommandoen over de brit. tropper i Grækenl. Maj 1941 øverstkommand. i Palæstina og Transjordanien (besættelse af Syrien i juni-juli); dec. 1941 chef f. 9. armé, 1942-43 øverstkommand. i Iran-Iraq, 1943 i mellemste Østen, 1944 i Middelhavet (ledede invasionen i Grækenl. og Jugoslavien). Dec. 1944-okt. 1946 chef f. brit. statsdelegation i Washington. Deltog i Jalta-konf. febr. 1945, i Potsdam juli-aug. s. å.

Wilson [wilsn], *John Dover* (f. 1881), eng. Shakespeare-forsker. Har ydet vigtige bidrag t. Shakespeare-litt. og er medudg. af »New Cambridge«-udgaven af Shakespeares værker (1921 ff.).

Wilson [wilsn], *Richard* (1714-82), eng. maler. Blev under ophold i I tal. (1740-55) påvirket af Cl. Lorrain og J. Vernet.

Har malet stemningsfulde ideallandskaber.

Wilson [wilsn], S. A. *Kinnier* (1877-1937), skotsk neurolog; virkede i London. Skrevet en fremragende håndbog over nervesygdom og en række vidensk. neurologiske arb. Har beskrevet W-s sygdom.

Wilson [wilsn], *Woodrow* (1856-1924), USA-statsmand. Nationaløkonom, demokrat, 1913-21 USA's præsident. Genvalgt 1916 på fredsprogram, erklærede apr. 1917 Tyskl. krig efter den uindskr. ubåds-krigs begyndelse. Udsendte jan. 1918 fredsprogrammet »De 14 Punkter« med krav om folkeforbund og grænsedragning efter nationalitetsprincippet. Deltog i fredskongressen 1919, men savnede politikerevner og sagkundskab til at gennemføre en forståelsesfred, skarpt angrebet af isolationisterne i senatet, svækket ved sygdom; W-s folkeforbundstanke fik grundstød, da senatet nægtede at godkende Versaillesfreden og lade USA indtræde i forbundet. Slædt v. præsidentvalget 1920 af republikaneren Harding. (Portræt sp. 4937).

Wilson, Kap [wilsn], eng. *Wilson's Promontory*, det austr. fastlands S-spids (39° s. Br.).

Wilson-kammer, d. s. s. tågekammer.
Wilson Observatoriet, **Mount** [maunt •wilsn], bjergobserv., opr. 1904, nær Pasadena i California, med spejleteleskop (Hooker-teleskopet) med 254 cm objektivåbning. På W er udført betydningsfulde arbejder på astrospektroskopis og solfysikkens område samt ved Mælkevejssystemets og galaksernes udforskning.
Wilson's sygdom (beskrevet af S. A. Kinnier *Wilson*), arvelig hjerne-leverlidelse (hepato-lentikulærdeneration), ved hvilken fremkommer rysten og især (sml. lentikulærdeneration) stivhed af musklerne.

Wilster [vil-], *Christian* (1797-1840), da. forfatter-, cand. jur., cand. theol. og magister (doktor) på et gf. emne. Fra 1822 knyttet til Sorø Akad. Huskes for Holberg-hyldesten *Før var der knapt skreven på dansk en Bog, høfjærelands-sangen Hvor Bølgen larmer høj fra Sø* og især for sine ypperlige *overs. af Homer* (1836-37).

Vil'sun'd, farvand i Limfjorden, ml. Ty og Mors; 400 m l. vejbro (indviet 1939).

Wilton [viltMi], *Ebba*, f. Pedersen (f. 1896), da. operasangerinde (lyrisk sopran). Deb. 1924 på Det Kgl. Teater. Kammerangerinde 1941.

wilton-tæpper [v-], vævede kamgarnstæpper med opskårne garnslynger (såk. coupe-nopper). Navn efter den sydens. by Wilton.

Wiltshire [wiltʃis], grevskab i SV-Engl.; 3484 km²; 347 000 indb. (1948). Landbrug med kvægavl. Hovedby: Salisbury.

Vilvoorde [vil'vo:rdɑ], fr. *Vilvoorde* [vil-•vord], belg. by N. f. Bruxelles; 26 000 indb. (1949). Tekstil- og kern. industri. Ha. ved rugsskole.

Vil'vorde, havebrugshøjskole i Charlottenlund, oprettet 1875 af havebrugskandidat Stephan Peter Nyeland (1845-1922). Navnet stammer fra en lignende institution i den belg. by Vilvoorde (Vilvoorde). Skolen har teoretiske og praktiske kursus for gartnere.

wilzer [viltzar], vendisk stamme i Foppommern og Mecklenburg.

Wimbledon [ˈwimbld(3)n], villa-forstad til London, 13 km SV f. City; 58 000 indb. (1948). Berømte tennisbaner, hvor der afholdes store internat. turneringer.

Wimbledon-sagen, en af Haag-domstolen i 1923 afgjort tvist ml. Frankrig og Tyskl. i anledn. af, at Tyskl. havde nægtet det eng. skib »Wimbledon« passageret gnm. Kielerkanalen på rejse fra Frankrig til Polen med krigsmateriel til brug i den polsk-russ. krig, i hvilken Tyskl. var neutral. Frankrig fik medhold, da Kielerkanalen var internationaliseret, og tilkendtes erstatning.

Vimi'nalis, en af Roms 7 høje.

Vimmelskæft, kbh.gade, del af Strøget. Opr. Tyskemannegade; kaldt V p. gr. af form efter skæft på et borsving (vimmelbor).

Ludvig Wimmer.

A. O. Vinje.

Wimmer [ˈvem'ar], *August* (1872-1937), da. sindssyge- og nervelæge. 1920 overlæge ved Kommunehosp. og prof.-i psykiatri v. Kbh.s Univ. 1933 v. Rigshosp.s psykiatr. afd. Talr. psykiatr. arbejder.

Wimmer [ˈvem'3r], L. *Arfve* (1839-1920), da. sprogforsker. W-s ty sprogforsker skyldes især hans banebrydende indsats som runolog. S. m. Sophus Bugge har W grl. den moderne, vidensk. runeforskning i Norden: *Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden* (1874) (ty. udg. 1887). Fra 1893-1908 er De *Danske Runemindesmarker* med beskrivelser, afbildninger (ved Magnus Petersen (1827-1917)) og tolkninger af alle den gang kendte da. runemindesmærker fra ca. 750 til ca. 1300. (Portræt).

'Vimmerby - sv. købstad (fra 15. årh.), NØ-Småland; 4800 indb. (1949). Bryggeri.

'Vimose-fundet, offerfund 1859 og 65 fra 3. årh. e. Kr. fra Vimose NV f. Odense. Består af ca. 4000 oldsager, mest våben som sværd, spydspidser, ringbrynjer, samt forsk. husgeråd og værktøj.

vimpel, lang hårdugsstrimmel i nationalflagets farver. Med split er det et kommandotegn i da. krigsskibe og må kun anv. af disse.

vimpelbærer (*Pteri'dophora al'bertii*), paradisfugl. Hannen m. 2 næsten «m lange, bagudrettede tjer i nakken.

'wimperg, gi. ty., i gotisk stil gennembrudt prydgulv over vindue el. portal, med krabbelblade og fialer.

'Vim'trup, *Bjovul'ff* (1890), da. mediciner. 1929 prosector ved Bispebjerg Hospital, 1944 lektor i patologisk anatomi ved Kbh.s Univ.

vin, *vinranke* el. *vinstok* (' *Vitis*), 1) slægt af vinrankefam. Klatrende vedplanter med uanselige blomster, bær (druer) med få, hårde frø. 40 arter, mest fra N-Amer. og NØ-Asien. Kulturformen, V. vinifera, har store, håndlappede blade og grenede klatretråde. Dens hjemstavn er ikke sikkert fastslået. Den dyrkes i Middelhavsområdet og i egne med gunstigt klima (medomkr. 20° gennemsnitl. sommertemp.) længere mod N i Eur., desuden i S-Afr. og Arner. Druerne er sødte og søde med indtil 20% sukker. De benyttes til vinfremstilling, og de talrige sorter af v i forb. med klimaforskelligheder og behandl. ved gæringen giver de mange vinsorter. Dru-

erne tørres i store mængder til rosiner, ligesom mange spises friske. I Danm. kan v dyrkes i hus og som espalier på friland, helst ved sydvendt mur.

2) (lat. *vinum*) alkoholholdig drik, fremstillet af den pressede saft (most) af friske vindruer. Denne bringes til at gære, hvorved dens sukkeromdannes til alkohol. Ved gæring på fade undslipper den frembragte kulsyre, og man får bordvin, medens man ved gæring på flaske beværer lidt af kulsyreindholdet og får en mousserende vin. Når vinen er afgæret, lagres den, som regel på fustage, hvorved den modnes under påvirkning af luftens ilt, og når den har nået den rette modningsgrad aftappes den på flasker, der sædvanligvis atter skal lagres en årrække. Alt efter druernes og gæringens art, ved behandling med svovl, tilsætning af vinspirit, destillation og lagringens varighed, m. m. fremstilles et utal af forskellige vintyper med hver deres særlige fylde og sødme, bouquet og alkoholprocent (jfr. spiritusnydelse).

Verdensproduktionen af v var 1939-40 211 mill. hl, hvoraf 190 mill. hl el. 90% faldt på Eur. og N-Afr. De største producenter var 1939-40:

	mill. hl
Frankrig	69 (Languedoc (halvdelen af prod.), Guyenne, Bourgogne, Champagne).
Italien ...	43 (Torino (vermouth), Toscana (chianti), Sicilien (marsala))
Spanien ..	20 (Malaga, Jerez de la Frontera (sherry))
Algier....	18 (næsten hele prod. går til Frankrig)
Rumænien	12

Andre kendte v-producenter er Portugal (1945-46 10 mill. hl.), Ungarn (1945-46 3 mill. hl) og Tyskland (1934-38 gnslt. 3 mill. hl).

'vinå, ind. strenginstrument af guitar-typen. Findes i forsk. former.

Vina del 'Mar [binjadæl-], nord, forstad til Valparaiso; 70 000 indb. (1940).

vinaigne [vi'næ:gr(a)], fr., af lat. *vinum* vin + *acer* skarp, sur.), **eddike**.

vinaignette [vi'næ'græt] (af *vinaigne*), en kold eddikemarinade til forfriskning af salater, kødretter osv.

Winant ['wainant], *John Gilbert* (1889-1947), USA-diplomat. Knyttet til Roosevelts New Deal, 1941-46 USA's ambassadør i Engl., sluttede overenskomst om overdragelse af baser til USA 1941. 1946-47 USA's repr. i FN's økonomiske og sociale råd, Selvmord.

'Vinaya [-ja], navn på 1. del af den buddhistiske kanon, væsentlig rummende tekster ang. munkeordenens indretning.

vinbjergsnegl (*Helix pu'matia*), stor landsnegl. Næsten kugleformet, grå-

brunlig skal. Ofte i nærheden af beboelser. Mulig indført i Danm. Spises i S- og Mellemeur.

Winblad [ˈvimbld], W/a (1744-98), stockholmsk demimonde; af Bellman anv. som model for den kvindelige hovedfigur i »Fredmans epistlar«.

'Vinca (lat. *vincire* binde), slægt af sngfrønfam. Flårråge urter el. halvbuske fra Eur. og V-Asien. I haver benyttes her i landet V mi nor med stedsgrønne blade og blå blomster meget som kant- og stenhøjsplante.

Vincennes [vE'sæn], østl. forstad til Paris; 49 000 indb. (1946). Slot (12.-14. årh.), tidl. kgl. residens. V-sko ven (*Bois de V*) er en 9 km² stor park.

Vincent [væ'sal], *Raymond* (f. 1908), fr. forfatterinde, blev kendt 1937 for den landlige roman *Campagne* (da. *Ude på Landet*, 1941).

'Vincen't, **Kap Sankt**, portug. *Cabo de Sao Vicente*, 65 m h. forbjerg; Portugals sydvestligste hjørne.

Winchester [ˈwɪn(θ)stɪʃ], by i S-Engl. N f. Southampton. Hovedstad i Hampshire; 27 000 indb. (1948). En af Engl.s ældste

byer med prægtig domkirke (påbegyndt 11. årh.), hvor bl. a. Knud d. St. er begravet. W blev i 827 Engl.s hovedstad og var residens for bl. a. Knud d. St. og Vilhelm Erobreren. Fra 13. årh. overgået af London.

Winchester bushel ['bujl], ældre eng. kornmål, anv. endnu i USA = 35,24 l.

Winchester-geværet (efter d. amer. våbenfabrikant O.F. Winchester (1810-80)), en magasinriffel med magasinet i skæftet, i hvilket der kan optages indtil 20 patroner af 6 à 7 mm kaliber. Geværet benyttes meget som jagtgevær.

Vinci, Leonardo da, se Leonardo.

Winkelmann ['v-j, Johann Joachim (1717-68)], ty. kunstarkeolog. Fulgte og skrev om udgravningerne i Pompeji. Fik 1763 overopsyn m. oldtidsruinerne i Rom og omegn. Hovedværk: *Geschichte der Kunst des Allertums* (1764), der bidrog afgørende t. dannelsen af den ty. klassicisternes kunstteori. W blev snigmyrdat i Triest.

Winkler ['v-j, Hugo (1863-1913)], ty. assyriolog og historiker. Tog initiativet til udgravning af hittitternes hovedstad, Boghazkoi, 0 f. Ankara, hvorved der fremdroges et stort indskriftmateriale; på dette hviler vort kendskab til hittitternes sprog og hist.

vind er luft i bevægelse og opstår ved atm.s tendens til at udligne lufttryksforskelle, idet luft vil strøme fra steder med høj tryk til steder med lavere. Bevægelsen er ikke retliniet, men drejer p. gr. af Jordens rotation efter den bariske vindlov. v kan, i de tropiske orkaner, nå styrke op til 50-100 mpr. sek.

Vind, Oluf el. Ole (1590-1646), da. præst. Sognepræst ved Helligåndskirken og Frue Kirke i Kbh., sidst hofpræst. Kendt for sit djærve sprog, jfr. Grundtvigs digt i »Roskilde-riim« (»Mester Ole Vind«).

Windau ['vindauf], ty. navn på Ventspils i Letland.

Windaus ['v-j, Adolf (f. 1876)], ty. kemiker. Undersøgelser over sterinerne og deres forbindelse med D-vitamin. Nobelpris 1928.

vindbelastning *el* *vindtryk* den belastning på et bygværk, der hidrører fra vindens påvirkninger, v er betydelig for større bygværker, f. eks. broer og tårne, men heller ikke for alm. bygninger er den uden betydning, specielt hvad tagkonstruktionerne angår, v er dels et tryk på de flader, der vender mod vinden, dels en sugning på dem, der vender bort fra den.

vindbestøvning, bot., støvets overførelse fra støvknop til støvfang v. hj. af luftstrømninger. Planter med v har små, lette støvkorn i store mængder i uanselige blomster uden honning. Ofte sker bestøvning for løvspring. Eks: rakettræer (undt. pil), nåletræer og græsser.

vinddrager el. *vindgitter*, ved broer og andre konstruktioner, f. eks. stålskeletbygninger, de dele af konstruktionen som skal optage vindkræfterne.

vinddriver, sejlskib, nu hyppigt med svag hjælpemotor, der p. gr. af storm el. kontrær vind søger nærmeste havn for afventning af bedre vejrforhold. Er i reglen fritaget for alle afgifter til havnen.

vinde, hejseværk, der løfter byrder v. hj. af et spil.

vinde el. *få vind af*, i jagtsproget udtryk for, at vildtet lugter jægeren.

vindebro, borgbro, der bevæges v. hj. af en vinde.

Vindeby, færgeby på Tåsinge over for Svendborg; 584 indb. (1945).

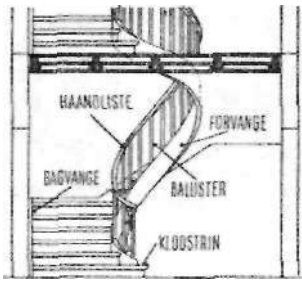
vindjern, værktøj til at dreje snittrappe, rivaler o. l. med. v består oftest af et skaft m. firkantede medbringerhuller.

Windelband ['vind3lband], H. W. See (1848-1915), ty. filosof. Grl. den badensiske skole, if. hvilken der er principiel forskel ml. natur- og kulturvidenskab. Skrev bl. a. *Præludiv* (1884) og *Einleitung in die Philosophie* (1914).

vindelkreticitetsværk, elektricitetsværk, der udnytter vindkraften til produktion af elektricitet.

vindellinie, mat., en rumkurve, hvis tangenter alle danner same vinkel med en fast retning, eks: skruelinien.

vindeltrappe (ty. *Wendeltreppe*, egl.

snegetrappe). 1) *arkit.*, trappe med krumme, i plan cirkulære vanger. 2) *zool.* (*Scala'ria*), slægt af forgællesnegle. Hvidlig skal m. fremspringende tværlameller.

Vindelälven ['vinda-l-], 450 km l, sv. biflod til Ume älvs venstre bred.

Vindenes Tårn, ottokantet bygning i Athen, rejst af Andronikos. Navnet skyldes de på bygningen anbragte relieffer af de 4 vinde.

Windermere ['windamis], største sø i Lake District, NV-Engl. 15 km².

Vinderup ['vens-], da. stationsby (Struer-Skive); 1627 indb. (1945).

vindfang, 1) på en vindmølle de flader (vinger, sejl el. vindhjul), der opfanger vinden for at udnytte dens kraft; 2) lille rum ved yderfløe, som skærm for træk.

vindfløj, indretning til at angive vindens retning, enten som vejrhane el. lign. metalplade, der viger for vindpresset, el. som vimpelpose der udspiles af vinden.

vindfælde, træ væltet af storm.

vindharp el. *æolsharpe*, strengeinstrument, der består af en langagtig kasse af tyndt grantræ, hvorover der spændes 10-12 tarmstreng, der stemmes i enklang. Når instrumentet udsættes for træk, toner strengene, først i enklang, derefter ved deres overtoner med en mild, æterisk klang.

Vindhoek ['vindhuk] (eng. ['windhuk]), hovedstad i Brit. Syd Vestafrika; 21 000 indb. (7900 eur.) (1946).

'Vindhya-bjergene [-dja-], Ø-V-gående bjergkæde i det nordvestl. Forindien; ca. 600 km lang, indtil 880 m høj.

vindicere ['-se-'] (lat.), søge en ting tilbage fra den, der uberettiget sidder inde med den.

vindicationsret, retten til at vindicere. Tilkommer i alm. ejeren; i visse tilf. antages der dog at indtræde en såk. ekstinktion, hvorved den opr. ejers ret tilintetgøres, så han mister sin v. En sådan ekstinktktiv erhvervelse, der forudsætter god tro hos erhververen, indtræder ved penge og omsættingsgældsbreve, men f. eks. også i visse tilf. hvor en ting er solgt med ejendomsforbehold, således når en grossist har givet en detailist varer i konsignation, og denne derefter sælger tingen. Ved alm. afbetalingskøb antages derimod i alm. sælgerens ejendomsforbehold at kunne gøres gældende over for godtroende erhverver, således at tingen altså kan vindiceres fra denne; men i det hele er v i nutiden blevet væsentlig mere begrænset, end den var i ældre tid.

• **Vinding** [-nd-], *Andreas* (f. 1881), da. journalist og forfatter. Siden 1905 ved »Politiken«. Udsendt korrespondent fra 1911. Bosat i Frankr. Foruden nogle skønlitt. bøger bl. a. Frankr.-skildringerne *Krigs-idyller* (1915) og *Ærens Land* (1916), rejsebøger samt erindringerne *Sorgløse Tider* (1942). Elegant stilist.

Vinding ['venden], *August* (1835-99), da. pianist og komponist til bl. a. balletten *Fjeldstuen*. Deb. som pianist 1851.

' **Vinding** [-nd-], *Ole* (f. 1906), da. journalist; søn af Andreas V. Medarb. ved »Berl. Tid.« 1926-35 og »Ekstrabladet« 1935-45 samt ved fr. blade og tidsskrifter. Reportagebøger, kunstbøger m. fl.

' **Vinding** [-nd-], *Povl* (f. 1886), da. brandchef. 1936 chef for Kbh.s brandvæsen. Har som brandinspektør indført den moderne røgdrykkertjeneste og brandvæsenets radiotjeneste. 1933 dr. techn. Forf.

af biografier af da. teknikere, f. eks. G. A. Hagemann, P. O. Pedersen m. fl.

• **Vinding** [-nd-], *Rasmus* (1615-84), da. prof. og lovforfatter. 1648 prof. v. Kbh.s Univ. i græsk, senere i hist., fra 1661 tilige assessor i højesteret. Hans udkast til en ny lovbog blev grundlaget for Danske Lov af 1683.

Winding Pedersen ['vender;], *Hans* (f. 1907), da. nationaløkonom. 1943 prof. v. Handelshøjskolen, 1948 ved Kbh.s Univ.

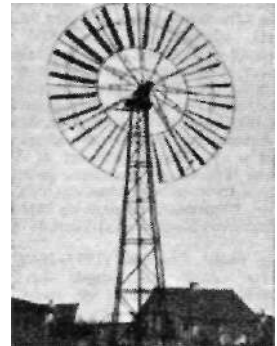
vindings- og tabskonto, d. s. s. gevinst- og tabskonto.

vindkanal, en tunnelformet kanal, hvori man i et lukket kredsløb opretholder en kraftig luftstrøm v. hj. af en spec. blæser. V anv. af flyvetekn. forsøgsanstalter til modelforsøg. (111. se flyveteknisk forsøgsstation).

vindkædel, en i en stempelpumpes tryk- el. sugelledning anbragt beholder, hvis overste del er fyldt m. luft. En v udjævner stød og giver en jævn vædskestrøm.

vindkolik, smerter i underlivet p. gr. af stor mængde tarmluft.

vindmotor, maskine, der udnytter vindens kraft. Kraften overføres fra et vindfang m. vandret aksel i en efter vindretningen drejelig overdel oftest gnm. koniske

tandhjul og en lodret aksel til maskineriet. Ældre vindmøller har 4 sejlbeklædte vinger, nyere vindmotorer et vindfang m. drejelige vinger, ofte formede som flyve-maskinpropeller. Vindroser har vindfang m. mange vinger, går ret langsomt og kan udnytte svag vind. Aeromotorer er hurtiggående, har propeller og må startes.

vindmølle, ældre vindmotor, oftest af træ, m. 4 sejlbeklædte vinger. *Stubmølle* (opført på en stub, d. v. s. pæl) må drejes

efter vinden; ved *hollandske møller* kan overdelen (hatten) drejes alene, ofte automatisk.

vindmåler, d. s. s. anemometer. **Vindo'bona**, nu Wien, rom. by i Pannonien.

vindretningsmåler, vindfløj, hvis bevægelser registreres el. overføres, gerne ad elektr. vej, så de kan aflæses andet steds. Fløjens bevægelse er mere el. mindre kunstig dæmpet af hensyn til de hyppige svingninger i vindens retning.

vindrose, 1) tabel el. anden grafisk fremstilling, der angiver middelværdier for lufttryk, temp. osv., som er observeret samtidig med de forsk. vindretninger; 2) en stjerneformet figur, i hvilken vindretningerne er indtegnede.

vindrossel [vi:n-3 *CTurdus 'musicus)*, nordisk drosselart. Lyspletet underside, rødlige kropside. I Danm. alm. på træk.

vindruehus, d. s. s. druehus.

Windscheid [ˈvɪntʃaɪt], *Bernhard* (1817-92), ty. retslærd. Hovedværk: *Lehrbuch des Pandektenrechts* 1-3 (1865-70). Som medl. (1874-83) af den kommission, der udarb. *Bürgerliches Gesetzbuch* af 1896, fik han afgørende indflydelse på denne, og dens stærke afhængighed af rom. ret skyldes for en stor del ham.

vindskade. Vindens formgivende virkning på træer skyldes i første linie den af vinden betingede stærke fordampning, anden række trykpåvirkninger og mek. beskadigelse ved vindpisk, brud o. l.

vindskala, *Beauforts*, se under vindstyrke. **vindskæv**, *mat.* To rette linier, der ikke ligger i samme plan, siges at ligge v. En figur kaldes v., dersom ikke alle dens punkter ligger i samme plan.

Windsor [ˈwɪnzɔːr] (off. *New W.*), by i S. Engl. ved Themsen 35 km v. f. London; 22 000 indb. (1948). Kendt for kongeslottet *W Castle* [ˈkɑːsl̩], grl. af Vilh. Erobreren. (111).

Windsor [ˈwɪnzɔːr], industriby i Ontario, Canada, over for Detroit; 118 000 indb. (1946).

Windsor [ˈwɪnzɔːr], navnet på det brit. kongehus fra 17. 7. 1917. (Tidl. Sachsen-Coburg-Gotha).

Windsor, hertug af, Edvard 8.s titel efter abdikationen dec. 1936.

vindspiller (ty. *Windspieler*), betegn. for en mindre, spinkel mynde, der holdes som stuehund.

vindspredning af frø el. frugter forekommer hos mange planter. I mange tilf. sidder frøene i oprettede kapsler, der åbner sig foroven, f. eks. valmue, el. frugterne kan være indesluttet i et bæger, f. eks. døvnælde, så de først slynges ud, når vinden bevæger stænglerne. På mange frø og frugter findes hår el. vinger, så vinden kan føre dem langt bort. Frugter forsynet med hår (fnok) findes f. eks. hos mælkebøtte, dunhammer; frø med hår (frøuld) findes f. eks. hos bomuld, pil. Frugt med vinger har f. eks. løn, elm; frø med vinger har f. eks. gran, fyr.

vindstille bælte, det i tropezonen ml. passat bælterne liggende lavtryksområde, hvor der blæser væg, skiftende vinde el. er helt stille (kalmebæltet).

vindstyrke angives i *meteor*, gerne efter en 12-delt skala (*Beauforts vindskala*), således at 0 er vindstille og v 12 er orkan. Undertiden angives dog i stedet vindens hastighed i m pr. sek. el. i km pr. time.

Beauforts Betegnelse	...	...	...	...	Vindhastighed
0 Stille					ca. 0-1 m pr. sek.
1 Flov brise el. vind	ca ₁	2 ₁	3 ₁	m	pr ₁ sek ₁
2 Let brise el. vind	ca ₂	4 ₂	5 ₂	m	pr ₂ sek ₂
3 Jævn brise el. vind	ca ₃	6 ₃	7 ₃	m	pr ₃ sek ₃
4 Frisk brise el. vind	ca ₄	8 ₄	9 ₄	m	pr ₄ sek ₄
- Kuling el. blæst	ca ₅	10 ₅	11 ₅	m	pr ₅ sek ₅
5 Stiv kuling el. blæst	ca ₆	12 ₆	13 ₆	m	pr ₆ sek ₆
6 Hård kuling el. blæst	ca ₇	14 ₇	15 ₇	m	pr ₇ sek ₇
7 Stormende kuling el. blæst	ca ₈	16 ₈	17 ₈	m	pr ₈ sek ₈
8 Storm	ca ₉	19 ₉	21 ₉	m	pr ₉ sek ₉
9 Svær storm	ca ₁₀	22 ₁₀	25 ₁₀	m	pr ₁₀ sek ₁₀
11 S I T ^	ca ₁₁	26 ₁₁	30 ₁₁	mp	sek ₁₁
12 Orkan					over 30 m pr. sek.

Windthorst [ˈvɪnt-], *Ludwig* (1812-91), ty. politiker. Opr. liberal min. i Hannover, modstander af Preussen; 1871 leder for det kat. Centrum, Bismarcks farligste modstander under kulturkampen.

vinduer, lysgivende åbninger i bygning; først åbne, senere lukkede med skind og efter glassets fremkomst med glas.

Windward Islands [ˈwɪndwəd ˈaɪlənzdz],

Windsor Castle.

brit. øgruppe, bestående af de sydligste øer i De Små Antiller: Dominica, Saint Lucia, Saint Vincent, Grenadines og Grenada; 2125 km²; 271 000 indb. (1946).

vindæg, fugleæg, der er lagt uden skal.

vindedike, eddike, fremstillet ved gæring af vin.

Vi'neta, vikingebyn Jumneta el. Jorns-borg, grl. ml. 950 og 970 af vikinger. Lå sandsynligvis på N-siden af Usedom i Odermundingen, men er nu bortskyllet af havet.

wing [wɪŋ] (eng: vinge, fløj), 1) *mil.*, i Engl. flyverafdt., i USA flyverregiment; 2) *sport*, angrebsspiller i fodbold o. l. spil, anbragt yderst på fløjen; har til hovedopgave at føre bolden frem til modstanderens mållinie og centre herfra, men bør også selv være målscorer.

Winge [ˈvɪŋə], *Herluf* (1857-1923), da. zool. Ansat v. Zool.Mus. Omfattende arbejder over pattedyrenes slægtskabsforhold. Udpræget Lamarckist. Arbejder over jordfunde pattedyr.

Winge [ˈvɪŋə], *Øvind* (f. 1886), da. botaniker og arvelighedsforsker. 1921-33 prof. v. Landbohøjskolen og derefter dir. for Carlsberg-laboratoriets fysiolog. afd. Har bl. a. skrevet *Arveligheds-lære på Eksperimentelt og Cytologisk Grundlag* (1. udg. 1928, 3. udg. 1945). Har bl. a. arbejdet med arvelighedsforhold hos millionfisken og hos gær.

vingefrugt, *bot.*, frugt, som bærer een el. flere vingagtige dannelser, der fremmer spredning ved vindens hjælp, f. eks. løn, ask og elm.

vingemøtrik el. *flojtmøtrik*, møtrik m. to vingeformede flige, hvorved den trækkes an.

vingeprojekttil, *mil.*, torpedoforment projekttil, bagtil forsynet med styrevinger,

der i banen sørger for at v holder spidsen med brandrøret fremad; anv. særligt i forlademorterer.

Vinger [ˈvɪŋər], no. landskab i Hedmark, omkr. Kongsvinger; 499 km²; 5500 indb. (1946).

vinger, *zool.*, til flyvning uddannede lemmer el. andre organer. Hos insekterne er v særlige hudfolder fra brystringenes rygside. Hos flyveøgler, fugle og flagermus er v omdannede forlemmer. Hos enkelte fugle som pingvinerne bruges v ikke til flyvning, men til svømning.

vingesnegle (*Pteropoda*), fællesbetegn. for 2 ikke nærmere beslægt. grupper af baggællesnegle. Foden forsynet med 2 store vingelign. sidelapper, v. hj. af hvilke v svømmer. Udgør en væs. del af oceanernes plankton og er vigtig føde for sild o. a. pelagiske dyr. Nogle v er skalbærende, andre skalløse.

vingesvamp, *bot.*, da. navn for kantarel. **vingetegl** el. *pandetegl*, tagsten med bølgeformet tværnit og uden fals fremstillet af brændt ler.

vingevalnød, d. s. s. Pterocarya.

Vingaard, *Hans* (d. 1559), da. bogtrykker, indvandret fra Tyskl. Blev 1529 Hans Tausens bogtrykker, i Viborg; flyttede 1532 til Kbh. Man kender ca. 100V-tryk.

Vingaard, *Mads* (d. ca. 1600), antagelig slægtning af Hans V. Bogtrykker i Kbh. fra ca. 1560. Trykte bl. a. Fred. 2.s Bibel foruden ca. 200 andre tryk.

'Vinje, ^asmund Olafsen (1818-70), no. forfatter. Husmandsøn. Student 1850, cand. jur. 1856. Anv. fra 1858 Aasens landsmål. Udg. 1858-70 otte årg. af ugeskr. *Dølen*, hvori han fordomsrit drøftede de forskelligste emner (målsagen, darwinisme, bondeskik) og lod sin lyrik trykke, bl. a. digtkredsen *Stoerget* (1866), og mange kendte folkesange. Rejsebogen *Ferdaminni* (1861) indeholder livlige, antiromantiske skildr. af no. bondeliv. Resultat af et Engl.sophold 1862-63 var den skarpt kritiske *A Norseman's Views of Britain and the British* (1863, no. 1873). Som landsmåletes første store digter og ved sit realistiske syn på bondekulturen blev V en banebryder i no. ånds-liv. (Portræt sp. 4940).

vinkekrabber (*Ge'lasinus*), trop., lever på strandbredder, hvor de graver huler. Den ene kloskals væs. større end den anden. Hannen vinker med sin klo for at tiltrække hunnen.

vinkel, 1) *mat.*, figur dannet af to halvlinier (vinklens ben), der udgår fra samme punkt (v-s toppunkt), v måles ved størrelsen af den korteste drejning, der fører v-s ene ben over i det andet. Som enhed for vinkelmåling benyttes som regel 1° (grad), der er 1/360 af en hel om-

Spids vinkel. Ret vinkel. Stump vinkel.

drejning, v kaldes spids, ret el. stump, eftersom den er mindre end, lig med el. større end 90° (en kvart omdrejning). Sådanne vinkler kaldes konvekse. Under-tiden er det hensigtsmæssigt at måle v ved den længste drejning, der fører et ben over i et andet, således at man får en såkaldt konkav v, større end 2 rette. - 2) *tekn.*, værktøj af træ el. stål, hvorved vinkler afsættes og kontrolleres.

Winkel [ˈvɪŋkəl], lille ty. by i Rheingau, Hessen; ca. 2500 indb. Berømt vinalv.

vinkelhage, i bogtryk det værktøj, hvori sætteren samler bogstaverne til linier.

vinkelhastighed, *fys.*, den vinkel, målt i radianer, som et legeme drejer sig i 1 sec.

Winkel 'Ho'rn [ˈvɪŋkəl ˈhoːrn], Frederik (1845-98), da. litteraturhistoriker og oversætter, bl. a. af norrøn litt. og Sakske. En *da. litt. hist.* (1881).

vinkeljern, valset blødt stål med L-formet prof.

vinkelmåler el. *vinkelinstrument*, betegn. for forsk. landmålingsinstrumenter. Man skelner ml. to hovedgrupper: 1) horisontalvinkelmalere, hvorunder hører teodolitten, kompas og målebordet; 2) terræn-vinkelmalere, hvorunder hører spejl- og prismeinstrumenter, f. eks. sekstant, re-flektor og prismetromle. Disse sidste har dog ikke stor betydning i den egl. land-måling.

Vinkelområdet el. *Vinkelhagen* (*Norma*), stjernebillede på den sydl. stjernehim-mel.

Winkel & Magnusen [v-J, kunsthandler- og kunstauktionsfirma i Kbh., grl. 1884 af Viggo Winkel (1861-1921) og Peter Magnusen (1854-1932). Afholdt siden 1898 kunstdst.; 1904 købte Hans Hvenegaard (1877-1939) firmaets grafiske afd. og 1926 hele kunsthdl. s. m. Kai Grunth (f. 1885) (eneindehaver fra 1939). Firmaet har bl. a. udg. kunstblade (Karl Madens 1888, Emil Havnovers 1898, Carl V. Petersens og Vilh. Wanschers 1909-10) samt red. *Kunst i Privateje* 1-2 (1944-45). Virksomheden i 1949 af ejeren skænket til et fond til gavn for den da. kunstnerstand.

vinkelprisme, et glasprisme, der anv. i landmålingen til afsætning afrette vink-

viny'o'n, en fuldsyntetisk kemotave (syntave), co-polymerisat af 88% vinylklorid og 12% vinylacetat; tørsplid af enopløsning i acetone, jfr. acratsilike.

vinånd, d. s. s. ætylalkohol.

Vio'for'm, antiseptisk sårmiddel.

vi'o'l ('*Viola*), slægt af v-fam. Een- el.

fleråge urter, meget få halvbuske. Uregelm. blomst m. sporre, i hvilken der ligger to honningkirtler, dannet af de to forreste støvblade. 400 arter i temp. område, 12 arter i Danm. Stedmoderblomst (*V. tricolor*) har forskelligt farvede kronblade, er eenårigt ukrudt på marker; marts-v. (*V. odorata*) (il.) er flerårig og har blå, stærkt duftende blomster. Talr. kulturformer opstået ved krydsninger dyrkes i haver under navn af stedmoderblomster.

vi'o'l, kirtel v. rævens halerod. Frembringer kraftig lugt.

vi'ola (ital.), egl. viola da (di) braccio [-brøjt] (ital: armviolin), d. s. s. bratsch. Viola da (di) gamba (ital: knæviolin), i reglen fork. til *gambe*, er en stor v., der navnlig var yndet ca. 1650-1750, og som blev spillet som violoncel. Viola d'amore (ital: kærlighedsviolin) (fr. *viola d'amour*) er et gi. strygeinstrument på størrelse med en bratsch. Har 7 strenge over gribebrættet og 7 medklingende metalstrenge, der ligger under, og som giver klangen en ejendommelig karakter.

violbuk (*Cal'lidium violaceum*), blåviolet træbuk. Larven under bark på fældede nåletræer. Uskadelig.

vi'o'let (fr: vioiblå), spektralfarve med bølgelængde 4400-4000Å.

vi'o'lgalmg (*Dasy'neura affinis*), angriber violer. Fremkaldt indrulning af bladeranden.

vi'o'li'n (ital. *violino* lille viola), strygeinstrument med fire strenge stemte i g, d', a' og e'. Næde i midten af 17. årh. sin højeste fuldkomnethed, navnlig i Cremona hos Amati, Stradivarius og Guarneri.

violinnøgle e.g.-nøgle, mus., se nøgle.

vi'o'li'no primo (ital.), første-violin.

vi'o'li'no se'cundo (ital.), anden-violin.

Viollet-le-Duc [vjoljel-dyk], Eugène Emmanuel (1814-79), fr. arkitekt, arkæolog og forfatter. Restaureerede en lang række af fr. middelalderlige bygningsværker: *Sainte-Chapelle* (fra 1840) og *Notre-Dame* (fra 1845) (begge i Paris), *abbetkirken i St. Denis*, *katedralen i Amiens*, *Pierrefontains-slottet* (fra 1858) m. fr. og blev herved skoledannende for den hårdhændede og nu forældede restaureringsmetode, som går ud på stilen genskabelse af bygningsværket - uden hensyn til om dette medfører nedrivelse af arkit. værdifulde tilbyg. fra yngre stilperioder. Store værker om middelalderlig bygningskunst.

Violin,

violon [vio'lsr] (fr.), violin, violinist; hof-v., omkr. 1800 betegn. for en da. kgl. kapelmusikus.

violoncel [-lo'vsæl] (ital. *violoncello* lille violone) el. (fork.) *cello*, strygeinstrument med 4 strenge stemt i C, G, d og a.

vi'o'lon (ital: stor viola), kontrabas.

violrod, den skrællede og tørrede jordstængel af irisarter fra S-Eur., dufter af viol. Anv. i parfumerier.

violsnegle (*Ian'thina*), forgællensnegle. Violet skal. Peplagiske, flyder i vandet ved et størknet blæret sekret. Varmere have.

violtræ (*Acacia homalo'phylla*), lille australsk træ af Acacia-slægten; overført til USA. Dets

Violoncel,

rødbrune ved, der er vellugtende, er meget hårdt og tungt.

Vionville [vjy'vil], landsby V f. Metz, hvor tyskerne 16. 8. 1870 angreb fr. styrker under Bazaine, der trods gunstigt resultat og talmæss. overlegenhed retirerede.

Viotti [vjDti:], *Giovanni Battista* (1753-1824), ital. violinist og komponist til violinkoncerter, strygekvartetter, duoer, violinsonater m. v.

vi'ppe, el. elektr. apparat, der bevirker, at lyset begynder at blinke hos en forbruger, der belaster sin installation ud over en fastsat værdi. Benyttes navnlig i No. for at hindre, at en forbruger belaster værket mere, end hans abonnement giver ret til.

vi'pstjerter (*stjert hale*) (*Mota'cilla*), langhalede, insektædende spurvefugle. Ofte broget fjerdragt. I Danm. hvid v., gul v., bjerg-v. Ofteest trækfugle.

vir (lat.), mand.

'virak (ty. *Weihrauch* røgelse), bot., flygtige olier fra planter, der hører hjemme i N-Afr. og Ostindien, anvendes som røgelse og som balsameringsmiddel. Kendt fra Bibelen og det gi. Ægypten. Nu kun lidet anvendelse som røgelse og i med.

Virchow [f'irxo:], *Rudolf* (1821-1902), ty. patol. anatom og antropolog. Har gnm. sine vidensk. arb. spillet en stor rolle for biologiens udformning. Ivrig for reform af socialforh.; demokrat, skarpt mod Bismarck.

wire (eng.), 1) [wai'ar, v'air], jern-el. ståltrådstov, kabel, 2) (vire) [vi'ra], glødet tynd ståltråd, beklædt m. papir el. tøj til afstivning af tøj.

virelai [vir'læ] (fr., af *vireli* omkvæd), gi. fr. digtform med to rim og med omkvæd.

Virgil, anden stavemåde f. Vergil.

Virgin [-ji:n], *Eric* (f. 1876), sv. officer. Chef for sv. flyvevåben 1931-34; 1934-35 militær rådgiver for Haile Selassie af Abessinien, trak sig tilbage inden ital. angreb (helbredshensyn). Udg. erindr. fra Abessinien.

virgi'na'l (lat. *virga* kvist, den lille stav, der akknipser strengen), engelsk tasteinstrument, der ligner klavichord.

virgina'listerne (af *virginal*), den skole af komp., der levede i Engl. i slutn. af 16. og beg. af 17. årh., og som skrev musik for virginal.

'virgines ecclesi'asticæ (lat: kirkenes jomfruier), kvinder, som uden at gå i kloster har viet sig til den kat. kirkes tjeneste og lever ugifte.

Virginia [var'd3inja] (fork. *Va.*), stat i USA ved Atlanterhavet; 105 707 km²; 2 678 000 indb. (1940; 1947: 2 999 000), 25,3 pr. km². 661 000 negre. Hovedstad: Richmond. West-V tilhører Appalacherne, løvskovklædte med brede, frugtbare længdedale (højeste punkt Mount Rogers 1743 m). 0 herfor følger det frugtbare, lerede Piedmont-plateau, opr. dækket af løvskove, nu mest opdyrket; det falder med en brat skrænt, Fall Line, ned mod den sandede atlantiske kystlette, der dækkes af sumpe og fyreskove. - *Erhverv*. Landbrug er hovederhverv; der avles især tobak (1945 7,6% af USA-s høst), majs og hø. Minedriften leverer især kul (1944: 17,9 mill. t). Industrien omfatter tobaksvarer, bomuldsvarer, tømmer og skibe. - *Historie*. W opr. eng. betegn. f. kystlandet ml. fr. og sp. område i Nordamer. (opkaldt efter »Jomfrudronningen« (the Virgin Queen) Elisabeth). Første brit. kolonisation 1607. Slaveriet i Arner, begyndt i V 1619. V var den mest fremtrædende af de opr. 13 arner, stater. Da østl. V 1861 sluttede sig til Sydstaterne, udskiltes West V som særlig stat. V har i alm. sluttet sig til Demokraterne. (Kort sp. 4954-56).

vir'g'niahjort (*Odo'coilus virgini'anus*), nordamer. hjort. Meget lang, på undersiden hvid hale.

Vir'g'nia-tobak, tobak af *Nicotiana tabacum* fra Virginia, USA, bruges hovedsagelig i cigaretter.

Virgin Islands [v'rsd3in 'ailandz]. *Jomfru-øerne*, øgruppe i Vestindien 0 f. Puerto Rico, delt ml. USA og Engl. a) brit. V: 174 km²; 6500 indb. (1946). Bestående af Tortola, Anegada, Virgin

Gorda og flere småøer, tilhørende kronkolonien Leeward Islands. b) USA-s V. tidl. Dansk Vestindien; 344 km²; 25 000 indb. (1940). St. Thomas, St. John og St. Croix. - *Historie*. Opdaget af Columbus 1493. St. Thomas var da. 1667-68, varigt fra 1672; 1717 besattes St. Jan; 1733 købtes St. Croix af Frankr. Mens St. Thomas særlig havde betyd. ved sin glimrende havn (neutralt handelscentrum under kolonikrige; smuglerbasis), gav St. Croix rig sukkerhøst. I slutn. af 18. og beg. af 19. årh. blomstrede øerne og da.-vestind. handel; siden gav synkende udbytte, prisfald, negerslaveriets ophævelse efter oprør 1848 stærk tilbagegang, også i folketal. Salgsforhandl. m. USA strandede 1870 på USA, 1902 på forkastelse i da. Landsting; uroligheder bl. negrene fortsatte og ophjælpningsforbrug fra da. side gav ikke større resultat. 1916-17 solgtes V til USA for 25 mill. \$, bekræftet ved afstemning i Danm. 14. 12. 1916 (284 000 mod 158 000). Overtagelsen skete 1.4. 1917. (Kort se Vestindien).

vir'gi'nium (efter staten *Virginia*), navn for grundstof nr. 87 i det periodiske system, valgt af den amer. fysiker Fred. Allison (f. 1882), der hævder at have fundet stoffet. Opdagelsens rigtighed er benægtet fra andre sider. Jfr. francium og grundstof.

'virgo (lat.), jomfru.

Virjhaure ('Virjiaure), sv. sø (108 km²), Lappland, V f. Sarek. Aflob: Stora Lule ål v.

vi'ri'l (lat. vir mand), mandig; mandhaftig.

vir'i'lisme (lat. vir mand), forandring af en kvinde i mandlig retning p. gr. af endokrine forstyrrelser.

virke, mil., d. s. s. forsvarsværk.

virkelighed, 1) samlingen af de genstande el. fænomener, der tilfredsstiller et v.-kriterium. Mods. skin, indbildning; 2) menneskets omverden.

virkelighedsgeometri omhandler egen-skaber ved tegnede el. på anden måde frembragte virkelige geom. figurer og deres forbindelse med den sædv. abstrakte geometri.

virkelighedskriterium, kendetegn på at noget er virkeligt, mods. indbildt. Mange forsk. v. har været foreslået. Alm. lægger man nu vægt på den lovmæssige sammenhæng ml. iagttagelser ('ydre el. indre).

virkning, hvad der er frembragt af en årsag, hvad der konstant følger efter en årsag.

virkningsgrad, nyttevirkning; ved energiomdannelselse forholdet ml. afgivet og tilført energi.

virkningskvantum el. *Plancks konstant*, en naturkonstant af størrelsen 6,6 10⁻²⁷ erg. · sec., som er bestemmende for atomare processer. Nær stråling vekselvirker med stof, sker dette ift. kvanteteorien i kvanter, hvis størrelse er produktet af v og strålingens frekvens.

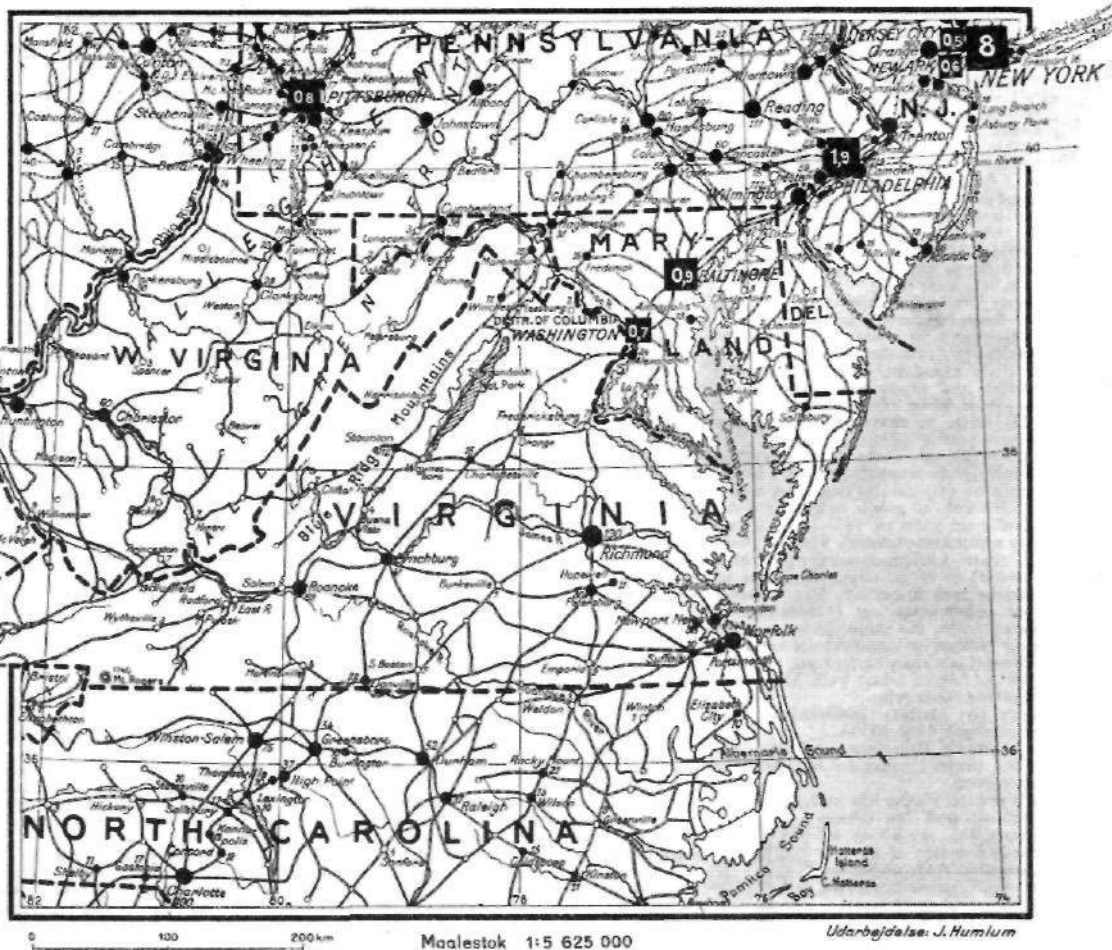
virkningstværsnit for en atomkerne er en størrelse, der angiver sandsynligheden for at den træffes af en partikel, v angives i arealenheden 10⁻²⁸ cm² og er meget forsk. for forsk. atomkerner og afhænger tillige af den stødende partikels natur og hastighed, v kan blive meget større end atomkernens virkelige geometriske tværsnitsareal.

Virksund, farvand i Limfjorden, ml. Lovns Bredning og Hjarbæk Fjord.

Wirsén [vir'se:n], *Carl David* af (1842-1912), sv. forfatter og kritiker. Sen repr. f. den romantiske idealisme. Udg. talr. digte m. rel., nat. og idylliske motiver *Under furor och cypresser* (1896). *Visor, romanser och ballader* (1899). Skadede sit litt. eftermæle ved skarp og ensidig kritik af næsten alle nye forf., bl. a. Strindberg, Heidenstam og Selma Lagerlöf.

Wirsén [vir'se:n], *Gustaf Fredrik* (1779-1827), sv. minister. Arbejdede sig fra fattige kår op til førende embedsmandsstilling, fra 1809 bl. regeringens ledere, indflydelsesrig rådgiver (især finansstyrer) for Karl 14. Johan.

'Virta bro, 2 km N f. Jivsimi, Kuopion län, slagplads under sv. russ. krig 1808, hvor Sandels 27. 10. slog russerne.

Kort over Virginia, West Virginia, Maryland og Delaware.

'**Virtanen**, Artturi Ilmari (f. 1895), fi. kemiker, Prof. i biokemi ved univ. i Helsinki fra 1939. Verdensberømt for sine gæringsfysiolog. undersøgelser over ensileringsproblemet (A. I. V.-metoden). Nobelprisen i kemi 1945.

Virtanen [v-], Atos (f. 1906), fi. socialist. F. på Ålandøerne, sv.-fi. soc.dem. journalist, red. f. »Arbetarbladet«. Rigsdagsm. fra 1936; arb. under krigen 1941-44 for fi.-sov. forståelse, mod Tanner. Talte i Lund 1942 for nord. polit. enhed (1943 udg. som pjec: *Ettenåt Norden*). Forlod marts 1947 »Arb.bl.«s redaktion, udtrådte okt. s. å. af soc.dem. parti.

Wirth [v-], Joseph (f. 1879), ty. politiker (Centrum). Rigskansler 1921-22, søgte at opfylde erstatningskravene, støttet til Weimarpartierne.

virtu'el'le arbejders princip benyttes i den rationelle mekanik til løsning af ligevægtsopgaver og lyder: Betingelsen for ligevægt af et legeme, påvirket af kræfter, er at disse tilsammen udfører arbejdet nul ved en lille virtuel (tænkt) forskydning el. drejning.

virtu'o's (ital., af lat. *virtus* dygtighed), person (især kunstner) af overlegen færdighed.

Vir'tuti mili'tari (lat: for militær dygtighed), po. militærorden, stiftet 1792, genindført 1919.

viru'len's (lat. *virus* gift), mikrobers og virusarters evne til at trænge ind i en levende organisme, formere sig viru'len't (giftig; smittende) i dennes væv og beskadige, evt. dræbe den.

Virum, villaby i Lyngby-Tårnbæk kom-

mune (Nordsjælland); 7061 indb. (1945). Station på S-banen til Holte.

Vi'run'ga, til dels virksomt vulkanområde på grænsen ml. Belg. Congo og Uganda; når 4517 m i Karisimbi. Her udspringer Nilen (kildefoden Kagera).

'**virus** (lat; gift), *ultravirus* el. *filtrerbarv.* flertal: *vir*a, et agens, som er i stand til at formere sig i den levende plante-el. dyre-organisme og i vævskulturer, men ikke i livløst substrat, og som kan passere bakterietætte filtre. De fleste v-arter består af partikler, hvis størrelse kan bestemmes ved filtrering gnm. kolloidumfibre, centrifugering el. elektronmikroskopi; diametren varierer ml. 0,01 M og 0,2-0,3 M, hvorfor de som regel er usynlige i alm. mikroskoper; enkelte v er fremstillet krystallinsk og antages at have natur af proteinmolekyler. Der er delte meninger om, hvorvidt v er at betragte som organismer el. som en slags enzymer.

virussygdomme hos dyr og mennesker. Blandt de mest kendte v kan nævnes mæslinger, fåresyge, røde hunde, kopper, børnelammelse, mund- og klovsyge, oksens ondartede lungesyge m. fl. v har i alm. karakter af infektionssygdom, der overføres direkte fra individ til individ el. ved insektbid.

virussygdomme hos planter skyldes forskellige virusarter, v overføres hyppigt af bladlus o. a. insekter; mange v kan kun overføres med ganske bestemte insekter, ikke ved podning, v er meget udbredt hos planter, mest de urteagtige, særlig hyppige i visse plantefam. som bælgplanter og natkyggefam. (tobak.

kartoffel). Det alm. symptom på v er mangelfuld udvikl. af bladgrønt, der viser sig enten som gulfarvning af hele bladet (gulsof hos roer) el. som en broget mosaik af grønne, gule el. hvidlige pletter uregelm. fordelt over bladet (mosaiksygge). v har stor økon. bet. I Danmark angribes navnlig bederoe, tomat og kartoffel, bl. a. er kartoffens bladrulesyge en v, der skader kartoffelavlens meget. En af de virusarter, der fremkalder mosaiksygge hos tobak, blev udvundet i krystallinsk tilstand 1935 af Wendell M. Stanley. Siden er fl. virusarter renfremstillede.

vis (lat.), kraft, magt, vold. **Vis**, ital. *Lissa*, jugosl. ø i Adriaterhavet; 100 km². Østr. flådesejr (Tegetthoff) over Italien 1866.

Wis., off. fork. f. Wisconsin, USA. **vis-à-vis** [visa'vi] (fr: egl. ansigt til ansigt), lige overfor; genbo.

Visborg 'går'd, tidl. hovedgård NØ f. Hadsund, nævnt fra 1351. 1931 udstykket.

Anselig hovedbyggn. sydfløjen m. sandstensportal og hjørnetårne fra 1575, forringet ved ombygning i 18. årh., fredet i kl. A. Nu plejehjem for sindssyge.

Visby [vi:sby(:)], sv. by, Gotlands eneste købstad; 14 000 indb. (1949). Skandinaviens mest middelald. by. Ringmur (3,3 km l. og 6-10 m h., 37 tårne; 11-15. årh.). Rester af Visborgs slott. Domkyrkan el. St. Maria (12-13. årh.). Storslåede ruiner

» l'fr

Visby. Parti af ringmuren.

af St. Nikolaus, Helgeandskyrkan, St. Klemens, St. Lars og St. Katarina. Endv. Burmeisterska huset (17. årh.) og Gamla apoteket. Gotlands fornål (museum). Bispesæde. Garnison. Flyveplads. Sindsygehospital. Cement- og trævareindustri. - *Historie*. Opr. et hedensk offersted, i 12.-13. årh. en blomstrende handelsstad (ty. befolklet hansestad), efterh. i tilbagegang under konkurrence fra Lubeck. Støttede ikke Gotlandbøndernes kamp mod Valdemar Atterdag 1361, kapitulerede efter deres nederlag (begravelsesplads v. korsbetningen (m. Valdemarskorset) S f. Visbys mure). Hærget af Lubeck 1525.

Visby Bredning, farvand i Limfjorden ml. Mors og Ty., forb. Vilsund og Næs Sund.

Visby-fundene, massebegravelser fra Valdemar Atterdags erobring af V. 1361. Undersøgt 1905, 1912 og 1929-30 med rigt udbytte af våben og rustninger.

Visbyske Søret, samling af søretsregler, trykt i Kbh. 1505. I virkeligheden har V intet at gøre med Visby.

Visby stift, sv. stift, omfatter Gotland og omligg. øer; 60 000 indb. (1946).

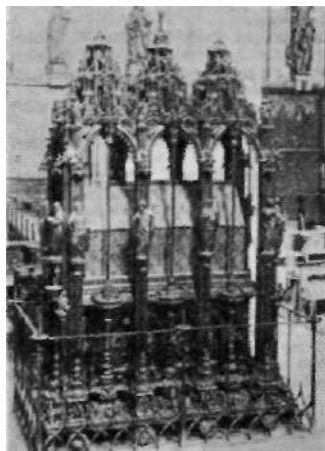
viscacha [-'katia] (*Viscacia viscacia*), haremus. Argentina, Patagonien. Beslægtet ml. chinchilla. Pelsen lidet værdifuld.

'viscera (lat.), indvolde; visceral ['visa-'ra'l], som vedrører indvoldene.

visceralbuer, bueformede skeletdele omkring munden og svelget hos de primitive hvirveldyr. Hos hajer 7 v. (kæbe- og tungebue, 5 gællebuer); hos højere hvirveldyr er kun 1 bevaret.

Vischer ['riter], *Friedrich Theodor* (1807-87), ty. digter og æstetiker. Tilhørte den Hegelske skole. *Asthetik, oder Wissenschaft des Schönen* 1-3 (1846-57).

Vischer ['fiar], ty. billedhugger. 1) *Peter V d. ældre* (ca. 1455-1529). Hovedværk: *Sebaldis-graven* i St. Sebalduskirken i Niirnberg. Har desuden udført *bronze-statue af kong Arthur* til kejser Maximian

Peter Vischer d. ældre: Sebaldis-graven i Niirnberg.

lian l.s gravmæle i Innsbruck. V arbejdede ofte sammen med sine sønner, bl. a. 2) *Peter V den yngre* (1487-1528), som har udført *Frederik den Vises gravmæle* i slotskirken i Wittenberg.

Wisconsin [wis'kansn] (fork. *Wis.*), stat i USA. V f. Michigan Søen; 145 433 km²; 3 138 000 indb. (1940; 1947: 3 247 000). 21,3 pr. km²; 12 000 var negre; 53,5% boede i byerne. Hovedstad: Madison; største by: Milwaukee. W består af morænedannelser af vekslende frugtbarhed. Højeste punkt 591 m. Strengt fastlandsklima. Nordl. del tilhører nåleskovsbæltet, sydvestl. del prærien. Agerbrug med mejeribrug er vigtige *erhverv*. Der produceres især majs, havre og hør. Kvægholdet 1947 bl. a. 3 962 000 stk. kvæg, deraf 2 585 000 malkekoer (nr. 1 i USA) og 1 605 000 svin. Mineralproduktionen omfatter især zinkmal. Industrien bearbejder især landbrugets produkter. - *Historie*. W udforskedes af franskmænd fra 1634; britisk 1763-83, derpå til USA. Territorium 1836; stat 1848. (Kort se Iowa og Minnesota samt USA).

Wisconsin River [wis'kansn 'ri var], venstreflod til Mississippi i staten Wisconsin, USA. 1006 km l., 322 km sejlbar.

Visconti [-'skonti], lombardisk adelslægt, som 1277-1447 havde magten i Milano. Ottone V (1208-95), erkebiskop af Milano, styrtede 1277 slægten della Torre; hans nevø Matteo V (1250-1322) arvede hans magtstilling, som slægten bevarede til den uddøde 1447. Gian Galeazzo V (1351-1402) tog 1395 hertugtittel, byggede Milanos domkirke. Var nær ved at samle Italien.

Vi'cndati, *Ennio Quirino* (1751-1818), ital. arkæolog. Leder af Museo Capitolini i Rom; blev prof. og leder af Louvres kunstsamlinger. Hovedværker: *Iconographie grecque* 1-3 (1808-16), *Iconographie romaine* 1-4 (1817-33).

Visconti [visk's'ti], *Louis* (1791-1853), ital.-fr. arkitekt. Har bl. a. opført *Napoleons gravkrypt* i Invalidekirken (fuldendt 1852) og *forbindelsesbyggn. ml. Louvre og Tuilerierne*.

viscount ['vaikaunt] (af fr. vicomte), næstlaveste klasse af den eng. adel (peerage). Fører titlen Right Honourable. Hustru: viscountess ['vaikauntis].

'Viscum 'album (lat.), *bot.*, mistelten.

Visdommens Bog, lat. *Sapientia*, en af G. T.s apokryfer, som hører til visdomslitteraturen, giver sig ud for at være af Salomo, men er skrevet i Ægypten i 1. årh. f. Kr.

visdomsbøger, en særlig genre inden for den gi. ægypt. litt. v. består af saml. af ofte meget tilfældige gode leveregler; de fremtræder gerne som en faders råd til en søn el. foregives at være skrevet el. samlet af en berømt vismand fra fortiden. Ældste af v. er *Ptahhoteps lære* fra Pyramidtiden (ca. 2700 f. Kr.); størst hist. bet. har *Amenemopes visdom* (fra 9. årh. f. Kr.), der åbenbart har været en hovedkilde for »Salomos Ordsprog«.

visdomslitteratur, jød. skrifter, som er skrevet ud fra den jød. visdomsopfattelse, hvorefter det gælder om at skaffe sig praktisk indsigt til at få mest mulig lykke i livet. Til v. hører bl. a. Ordsprogene, Salomos Visdom og Jesus Siraks Søns Visdom.

visdomstand, alm. betegn. for hver af de bageste kindtænder hos mennesket; v. udvikles sent, er ofte skrøbelig og kan give anledning til sygdomme.

visé, 1) /C//, strofe(r) af enkleste form og indh.; kendte arter er den anonyme gade-v. (skillings-v.), den mindre primitive drikke-v. (18. og 19. årh.), vaudeville-v. Også i den forlæde kunst-v tilstræbes enkelhed. 2) *mus.*, vokal komposition med meget enkel melodi og tekst. Kan påvises så tidligt som o. 700 f. Kr. og har eksisteret siden i forsk. former, med forsk. indhold og med forsk. højdepunkter: folkevisen (12.-14. årh.), troubadoursangen (14.-15. årh.), a-cappella-visen (16. årh.), Berlin-liederskolen (18. årh.). Indtil da var v. som regel strofisk, men med wienerklassiken (o. 1800) optræder v. også gennemkomp. Med romantikken bliver

v. mere præget af kunstsangen, for så at vende tilbage til den enkle form i 20. århundrede.

visebøger, især betegn. for de poesibøger, som i 16. årh. efter ty. mønster blev mode bl. da. og sv. adelsdamer, og som er hovedkilden til vor viden om folkevise-erne.

viserformer, *mus.* Man skelner inden for den *mus.* formlære mellem tra v. Den enkle v. består af eet afsluttet *mus.* tema. Den todeltede v. består af to led, der hver for sig kan gentages (suitsatsen o. l.). Den tredeltede v. består af et hovedled, der efterfølges af et kontrasterende led, hvorefter hovedledet gentages (menuet med trio o. l.).

Wiseman ['waizman], *Nicholas Patrick Stephen* (1802-65), kat., eng. gejstlig; erkebiskop af Westminster 1850, konsoliderede den kat. kirke i Engl. bl. a. ved konverterioner fra anglikatocismen.

wisent ['vi:-] (ty.), d. s. europæisk bison. viser, d. s. s. bidronning.

visér [-'se'r] (fr. *visiére*), *mil.*, sigtemiddel på håndskydevåben.

visérhøjder, afstandsskala, der findes indslået i og afmærket med tal på viséret ved geværer, og som tjener til at indstille viséret, så projektillet anbringes ud på den til tallet svarende afstand.

vi'se'ring (lat. *visere* se nøje på), påtegning (visum) i et pas om, at det er gyldigt for indrejse i et bestemt land. Under normale fredsforhold træffes ofte aftale ml. staterne om bortfald af visumtangen.

vi'se'rskive (fr. *viser* sigte), *fat.*, d. s. s. matskive.

Vises Sten, De, et af alkimisterne stadig eftersøgt stof, der skulle kunne forvandle væde metaller til guld.

Viséu [vi'zeu], portug. by i prov. Beira, 80 km SØ f. Porto; 13 500 indb. (1940).

Wishaw ['wijá:], skotsk by, forenet med Motherwell.

'Vishnu [-in-], i ind. rel. en guddom, der har eksisteret fra den tidligste tid. Ho-

vedmyten til den opr. vediske V er, at han tager 3 trin og i disse omfatter jord, luft og himmel og sætter Solen og året i gang. Dette afspejler et kultisk gå-ritual m. bet. af at »gå solvendt«, d. v. s. at sætte Solen, livgiveren, og tiden i gang. Inden for hinduismen blev V den anden store hovedgud, verdens opretholder. V kaldes her ofte Hari, han har 4 arme, der holder en konkylie, diskos, kølle og lotus, og han rider på fuglen Garuda. V-s hustru er Lakshmi el. Cri. Ejendommeligt for V er hans 10 avatarar, d. v. s. inkarnationer i forsk. skikkelser for at frelse verden fra forsk. ulykker: som en fisk, skildpadder, vildsvin, en mandløve, en dværg, som helten Para'u-Rama, som Rama, som Krishna, som Buddha og endelig i fremtiden som Kalki for at genskabe retfærdighed og lykke på jorden. Af stor bet. blev V-s identifikation med Krishna. Mange hinduistiske sekter dyrker V som hovedgud, de fleste i hans egenskab af Krishna.

vi'si'bel (lat.), synlig; som kan tage imod (besøg).

'visigo'ter (got., egl. de ædle goter; senere forvansket til vestgoter), d. s. s. vestgoter.

Visings'o, sv. ø (25 km²) i Vatterm; 1000 indb. (1948). Ruiner af Visings'borgs slott (16. årh., nedbrændt 1718) og Nås slott (11. årh.).

vision (lat. *visio* syn, fremtoning)-hallucinatorisk synsbillede, åndsryn; visio-nær, synsk, som har visioner.

vi'si'r (glfr. *vis* ansigt), 1) drejeligt hjulgitter (ansigtsværn) på middelalderlige hjelme; 2) mindre korrekt form for visér.

vi'sit (fr.), besøg.

visitation (lat. *visitare* se hyppigt), undersøgelse, gennemgang, f. eks. told-v.

visitationsret, den ret, der i krigstid tilkommer en krigsførende magts krigsskibe til at undersøge et handelsskib på det åbne hav.

visi'tator (lat. *visitare* se hyppigt), 1) tilsynsførende; 2) læge, der ved større hospital el. organiseret flerhed af hospitaler (f. eks. Kbh.s Hosp.væsen) fordeler patienterne til de enkelte afdelinger.

visi'ta'ts (lat. *visitatio* besøg), kirketilsynets (biskops og provsts) inspektion af kirke og (til 1933) skole. Skal for bispens vedk. finde sted hvert 3. år, hvad der ikke overholdes, for provstens vedk. hvert år.

visi'te're (lat. *visitare* se hyppigt), undersøge, ransage; aflægge inspicierende besøg.

'Viskan, 127 km l. sv. vandløb gnm. Västergötland til Kattegat N f. Varberg. Vandkraftstation.

viskelæder, vulkaniseret gummi med el. uden fyldstoffer. Til radergummier anv. bl. a. finpulv. pimpsten, glas o. l.

vis'ko's (lat. *viscosus* klæbrig), tyktflydende.

vis'kose (lat. *viscosus* klæbrig), tyktflydende vædske bestående af en opløsning i vand af natriumcellulosehexatogenat. Anv. til fremstilling af viskosesilke, cellophan (folie), v-kapsler, v-svampe osv.

viskosesilke, kunstsilke fremstillet af viskose, idet denne ved henstand gradvis hydrolyseres til fri cellulose. Til v anv. ganske bestemte hydrolysetriner af viskosen (se endv. kunstsilke).

viskosimetri (lat. *viscositas* + *-meter*), apparat til bestemmelse af vædskers viskositet, f. eks. ved måling af den tid, en vis vædskemængde bruger til at løbe gnm. et snævert lodret rør. Til vidensk. målinger anv. kapillarrør. Tekn. anv. apparater med bestemte dimensioner, f. eks. Englers el. Redwoods v. el. man måler faldtiden for en kugle.

viskositi'te't (lat. *viscwn* fuglelim), sejghed; indre gnidning i vædsker og luftarter; udtrykkets vidensk. ved gnidningskoefficienten (dynamisk v) i g/cm sec (poise) el. ved poise/vf. (kinematisk v), tekn. i Englegrader, hvor v angives i forh. til vands v. el. Reedwood, hvor v angives ved en målt udløbstid. Med stigende temp. falder v for vædsker, men stiger for luftarter, v er lille for tyndflydende vædsker som vand og benzín, men stor for tyktflydende vædsker som olie el. sirup. For opløsninger og emulsioner falder v, jo større hastighed vædskén flyder med, hvilket Tiår praktisk bet. bl. a. for maling og fløde.

Viskum, hovedgård 0 f. Viborg, hørte opr. under Viborg bispestol. Hovedbyggn. fra ca. 1780; fredet i kl. B.

Wisla [vijsla], ty. *Weichsel*, Polens største flod, 1387 km lang, fra V-Karpaterne gnm. Warszawa til Østersøen ved Gdansk (Danzig). Sejlsadsen hemmes af sandbanker og tilfrysning samt skiftende vandstand.

'Vislie, *Vælle* (1858-1933), no. forfatter. Rektor. Fortsætter 70ernes problemdigt. i dramer, romaner og noveller på landsmål; betydeligt er den store fortælling *Solvendig* (1897).

'vis'major (lat.), d. s. s. force majeure.

Wismar [vis-], ty. by v. Østersøen i Mecklenburg-Vorpommern; 37 000 indb. (1939). Gl. malerisk by med middelalderlige huse; bet. handel, særlig med træ. I middelalderen vigtig hansestad, 1648-1803 svensk, derefter til Mecklenburg. Ca. 20% ødelagt i 2. Verdenskrig.

'vismut (gi. ty. bjergmandsprog *wismat* hvid masse) el. *bismut*, grundstof, kern. tegn Bi, atomnr. 83, atomvægt 209, vf. 9,8, smp. 271°. Beslægtet med antimon og arsen. Rødtligt, hårdt metal, v findes dels gediget, dels som v-glans *Bi₂S₃*. De væs. v-forekomster er i Bolivia og Australien, v danner lavtmeltende legeringer med bly og tin, f. eks. Woods metal: smp. 70°. v-forbindelser anv. i med. ved visse mave- og tarmlidelser.

vismutglans, *Bi₂S₃*, blygråt metalglinsende mineral, isomorft med antimon-glans; ret sjælden vismuimalm (Bolivia).

vismutspiral er en spiralformet tråd af vismut, som kan anv. til måling af magnetfelters styrke, idet dens modstand varierer med magnetfeltet.

visnepolitik, Vestres taktik efter 1881 under kampen for at tvinge min. Estrup bort: alting skulle v'sne i hænderne på et ministerium, der trods den alm. valgret (Berg). Folketinget undlod at færdigbehandle en stor del af ministeriets lovforslag. Opgaves af de fleste i Vestre ved de moderates forhandlingspolitik fra slutn. af 1880'erne.

visnesyge, en henvisning, først af blade, derefter af stængler (grene) og til slut af hele planten, v skyldes svampemycelium, navnlig henhørende til lavere svampe.

Visnu, anden stavemåde for Vishnu.

Vissscher [fisar], *Cornelis d. v.* (ca. 1629-62), holl. kobberstikker. Hans ca. 200 blade, bl. a. portrætter og stik efter Ostade, viser overlegen teknik.

visse (*Genista*), slægt af ærteblomstfam. Små buske el. halvbuske med gule blomster. 100 arter, i Danm. 4; engelsk v (*G. anglica*) med grenterne og farve-v (*G. tinctoria*) uden torne vokser begge i Jylland.

Wissembourg [visæ'bu:r], ty. *Weissenburg*, lille fr. by i Alsace (dept. Bas-Rhin). Ved W vandtes 4. 8. 1870 første ty. sejr i Den Fransk-Tyske Krig.

Vissenbjerg, højdepunkt, 17 km V f.

Odense (129 m).

Wissmann [v-], *Hermann von* (1853-1905), ty. Afrika-rejsende og kolonistator; grl. Ty. Østafrika 1889-95.

'vista (ital.), sigt, jfr. a vista-veksel.

Wi'taria (efter dSn amer. videnskabsmand C. *Wistar* (1761-1818)), slægt af ærteblomstfam., klatrende buske med lyseblå blomster i store, hængende klaser. Hertil blåregn (*W. chinensis*).

'Vistra, viskosesilke-stabeltaver, cellulid.

visu'el' (fr., fra lat. *visus* syn), vedrørende synssansen.

'visum (lat: set), påtegning i pas; jfr. visering.

'vita (lat.), liv, levnedbeskrivelse, v ante acta (lat; levned før begivenhederne), forudgående levned.

Vitaglas, handelsbetegn. for aluminium-fosfatholdigt glas, der lader relativt meget ultraviolet lys passere; anv. f. eks. i sygehuse og drivhuse.

vi'ta'l (lat. *vita* liv), levende; livsvigtig.

vi'ta'lfarvning (af *vital*), farvning af levende celler med visse opløsninger af neutralrødt o. a. ugiftige farver, hvorved visse elementer tydeliggøres.

vital-gener, *biol.*, arvefaktorer nødv. for organismens liv; mods. letal-gener.

vi'ta'liebørde, d. s. s. fetaljebørde.

Vitalis (lat: livskraftig), pseud. for E. Sjöberg.

vita'lisme (lat. *vita* liv), den opfattelse, at organismernes livstyringer beror på specielle kræfter (livskraft, entelekier), forskellige fra de i den uorg. verden påviselige fys.-kem. kræfter. Mods', mekan(ici)sme.

vitali'te't (lat.), livskraft; levedygtighed.

vi'ta'lkapacite't, y. srø., den største luftmængde, der kan åndes ind el. ud i eet ånddrag. Normalt 3-4 l for kvinder, 4-5 l for mænd.

vi'tal'ium (eng. *vi* al livs- + *a/oy* legering + *nylat*. chromzwm krom), rustfri legering af kobalt, krom og molybdæn; anv. i tandteknikken og i kirurgien (til fremstilling af skrue og skinner, anv. v. behandling af benbrud).

vita'mi'ner (lat. *vita* liv -f *amin*) er organiske stoffer, der må tilføres med føden og som i organismen virker som nødvendige katalysatorer, v er af meget forsk. kern. natur, men indehælder naturligt i vandopløselige v og fedtopløselige v. Til de første hører B- og C-v., til de sidste A- og D-v. For de flestes vedkommende kendes nu den kern. formel, og fl. kan fremstilles syntetisk, (se skema sp. 4963-65). - Plantevitaminer er d. s. s. biosstoffer og vækststoffer.

Vitaminlaboratorium, Statens, en institution under Kbh.s Univ.s Hygiejniske Institut til undersøgelser over vitaminers virkemåde og til kontrol med levnedsmidlers vitaminindhold.

Vitami'no'l, koncentreret præparat af A- og D-vitamin.

vitaminpræparater, lægemidler, hvis virksomme bestanddele er vitaminer, udtrukket af vegetabilsk el. animalske drøger el. fremstillet ad kern. vej, i reglen standardiserede, d. v. s. at vitaminindholdet er kontrolleret ved forsøg.

Vita'mo'n'; en af gær fremstillet suppeekstrakt.

'Vitebsk, by i Hviderusland, ved vestlige Dvina; 167 000 indb. (1939). Jernbanecentrum; industri. 11. 7. 1941 besat af Tyskl.; sov. offensiv dec. 1943, febr. 1944, erobret v. stort sov. gennembrud 26. 6. 1944.

Vi'tellius (15-69), rom. kejser 69, indsat af hæren i Germanien mod Otho, styrtet af Vespasian.

witena-gemot ['witanags'moU], forsamlng af witan, de vise, d. v. s. konge og stormænd, i det angelsaksiske Engl. til drøftelse af lovgivning og dom.

Vitenskabs-Akademi i Oslo, Det Norske, stiftet 1857. Omfatter historisk-filos. og mat.-naturvidensk. klasse (med enh. indtil 110 no. og 100 udenlandske og 100 no. og 75 udenlandske medl.).

Vi'terbo, ital. by i Lazio, 60 km NNW f. Rom; 36 000 indb. (1936). Overvejende

opført af lavablokke. Middelalderligt udseende, indesluttet af bymure med tårne (ill.) og omgivet af haver. Varme kilder.

With [vit], *Erik* (f. 1869), da. officer. 1931-40 generallojtnant og chef for generalkommandoen. Udførte stort arbejde til bekæmpelse af forsvarsfjendt, stemninger i Danm., 1940 medstifter af foreningen »Det Frie Nord«.

With [vit], *Jesper Peter* (1791-1854), da. politiker. 1826-54 herredsfoged i Bjerget og Hatting herreder (Vejle amt). Liberal; bondevenf. stændermedf. i Viborg 1835-48, støttede ivrigt danskheden i Sønderjylland og højskolesagen.

Withering ['wiθəriŋ], *William* (1741-99), eng. læge og botaniker, berømt for påvisning af digitalis' virkning ved hjertesygdomme.

withe'rit (da. [viθarit]) (efter W. *Withering*), *BaCO₃*, farveløst mineral m. glasglans. På gange med blyglans; anv. som bariummalm (England).

Witiges [v-], østgoterkinge 536-39, slået og fanget af Belisar.

'Viti 'Levu, den største af Fiji Øerne; 10 537 km².

viti'ligo (lat: Udslet), *med.*, pletformet, symmetrisk svind af hudens pigment.

Witkiewicz ['kjevitiŋ], *Stanislaw* (1851-1915), po. maler og forfatter. Skabte en nymfionalsk stil, Zakopane-stilen, der bygger på folkekunsten i det sydl. Polen omkr. byen Zakopane.

Witold ['vitalt], lit. *Vytautas*, storfyrste af Litauen 1392-1430, deltog i slaget ved Tannenberg 1410 mod de tyske riddere og bekæmpede med held russerne og tatarerne.

Vitoria [bi'torja], nordsp. by 50 km SØ f. Bilbao; 57 000 indb. (1947). Hovedstad i prov. Alava. I slaget ved V 1813 gjorde englændere og spaniere under Wellington ende på Napoleons herredømme over Pyrenæerhalvøen.

Vitéria [vi'torja], hovedstad og haveby

Skema over de for mennesket vigtigste vitaminer.

Bogstavnavn	Anden betegnelse	Mangelsygdomme hos mennesket	Opløselighedsforhold	Forekomst
A		Natteblindhed, slimhinde-degeneration, xerophthalmi, væksthemming	Fedtopløseligt	Som vitamin A i levertran, lever, smør, mælk, æg; som karotin i gulerødder, tomater og grønne planter
B ₁	Tiamin, aneurin	Beri-Beri		
B ₂	Riboflavin, laktoflavin	Hudsygd, revner v. mundvigene	Vandopløseligt	Gær, klid, kød og indvolde, grøntsager
B ₆	Pyridoksin	Visse hudlidelser		
C	Ascorbinsyre	Skørbug; træthed (»forårstræthed«)	do.	Hyben, solbær, kål, kartofler, appelsiner, citroner, paprika o. a. planter
D ₂	Calciferol, bestrålet ergosterol			
D	D-vitamin, bestrålet kolesterol	Hos børn: Engelsk syge (rakitis)	Fedtopløseligt	Levertran, fede havfisk, æg, smør, mælk
E	a-tokoferol	Sterilitet; visse nerve-lidelser	do.	Hvedekimolie, grøntsager, plantefedt, smør
K...	Koagulations vitamin	Nedsat el. ophævet koagulationsevne f. blodet	do.	Kål, spinat, røde frugter, æg, lever, dannes af tarmbakterierne
P-P	Pellagra-preventing vitamin, nikotinsyreamid	Pellagra	Vandopløseligt	Sammen med B-vitaminerne
	»Extrinsic factor«	Perniciøs anæmi	do.	Lever, muskler, gær

i staten Espirito Santo, Brasilien; ca. 46 000 indb. (1945).

Witos ['vitas], *Wincenty* (1874-1945), po. politiker. Leder f. Bondepartiet, første-min. 1920-21, 1923, 1926, styrtet ved Pilsudskis kup. Landflygtig 1932-38, i ty. fangenskab, død efter befrielse 1945.

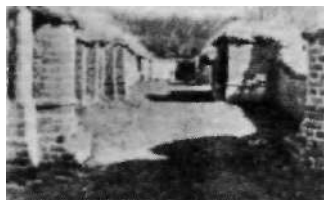
vi'trine (fr: rude), udstillingsvindue el. montre, skabsbord med glaslag el. glasskab.

vitri'o'l (lat. *vitrum* glas), gi. beteg. for forsk. sulfater, særlig kuprisulfat (blå v. kobberv. blåsten). Også tidl. anv. om koncentreret svovlsyre = vitriololie.

vitri'o'ler, en gruppe mineraler, letopløselige vandholdige sulfater, opstået ved forvitring af malm (jern-, kobber-, mangan-, zink-v. o. fl.).

VI'truvius 'Pollio (da. *Vitruv*) (1. årh. f. Kr.), rom. arkitekt og ingeniør, forf. t. stort teoretisk skrift om arkit.

Vitry-sur-Seine [vi'trisyr'sæ:n], syd-østl. forstad til Paris; 44 000 indb. (1946). 'Vitsköld kloster, Himmerland, grl. 1158 af cistercienserordenen (af munkene latiniseret som *Vitae schola* (livets skole));

1573 købt af rigsråd Bjørn Andersen og omdøbt til Bjørnsholm, Hovedbyggn. 1934 købt af staten og siden benyttet som ungdomslejr, Middelfald. bygn. delvis bevaret; fredet i kl. A.

Witt [v-L. *Johan de* (1625-72), holl. politiker, rådspensionær og ledende statsmand 1653-72. Støttede sig til Regentpartiet. Opretholdt ved hjælp til Dänm. 1658 den da.-sv. balance i Øresund; hævdede Holl.s sømagt mod Engl. i krig 1665-67. Overraskedes af Ludvig 14.s angreb 1672, fik organiseret modstand, men styrtedes af Vilhelm 3. af Oranien; angrebet for at have forsmået landhæren. Myrdet af folkemængde i Haag s. m. broderen admiral *Cornelis de W.* (Portræt sp. 4967).

Witte [vits], *Emanuel de* (1617-92), holl. maler. Virksom bl. a. i Amsterdam. Har malet kirkeinteriører.

Witte [v-J. *Pieter de*, kaldet *Candid* (ca. 1548-1628), flamsk arkitekt, billedhugger og maler. Udsmykkede fra 1586 residensløst i Munchen, udførte bl. a. altertavler og portrætter og gav udkast til gobeliner.

Witte [sv-L. *Sergej*, greve (1849-1915), russ. politiker. Ret liberal, ledede fra 1888 jernbanebyggn. (transsib. jernb.), fremmede som handels- og finansmin. industrien. Arb. for udstedelsen af forfatningsmanifestet okt. 1905, premiermin. 1905-06, afløst af Stolypin.

Wittelsbach [vitslsbuf], ty. fyrsteslæggt, 1180 hertuger af Bayern, 1214 pfalzgrever v. Rhinen. Delt i række finier, bl. a. Pfalz-Zweibrücken, der 1654-1720 reg. i Sverige. Herskede i Bayern (kongetitel 1806) og Pfalz til 1918.

Witten [vitan], ty. by i Ruhr-området; 74 000 indb. (1939). Kulmeddrift; vigtig industriby (jern- og stålvarer, maskiner, glas m. v.). Over 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Wittenberg [vitanbærk], ty. by ved Elben i Sachsen-Annalt; 37 000 indb. (1939). Vigtig industriby (jernvarer, maskiner og keramik); flodhavn. - *Historie*, 1212-1422 residensstad for kurfyrsterne af Sachsen, derefter under Wettinerne, der 1502 grl. universitetet; 1815 indlemmet i Preussen. 31. 10. 1517 opslug Luther sine 95 teser på kirkedøren i W; i 16. årh. midtpunkt f. den lutherske protestantisme. Luther ligger begravet i W.

Wittenberge [vitan'bærga], ty. by ved Elben i NV-Brandenburg; 28 000 indb. (1939). Fabrikation af maskiner, særlig symaskiner.

'vittering (ty. *wittern* snuse, lugte), i jagsproget stærktlugtende lokkemad for pelsvildt.

vitterlig, åbenbar, som kan bevidnes. **vitterlige sager**, i ældre da. ret sager, hvori sagsøgerens krav var ubestridt el. fastslået på en særlig måde, således at det var ubestrideligt. Som følge heraf blev processen meget summarisk.

vitterlighedsvidne, den, der underskriver et dokument til bekræftelse af, at han har overværet dets oprettelse.

Wittgenstein [vitanjntain], *Ludwig* (f. 1889), østr.-eng. filosof. Elev af B. Russell. 1939-47 prof. i Cambridge. Har i sit eneste værk *Tractatus Logico-Phil-*

sophicus (1922) i aforistisk form fremsat banebrydende filos. og logiske ideer (bl. a. begrebet »tautologi«), der især har haft betydn. for den logiske empirisme.

Witting [v-J. *Rolf* (1879-1944), fi. politiker. Dir. f. havforskningsinstituttet i Helsinki 1919-36. Tilh. Sv. Folkeparti; udenrigsmin. marts 1940-marts 1943, understregede Finl.s tilknytning til ty. politik og storfinske ekspansionskrav.

Wittingau [v-J. ty. navn på Třebof, Cechoslov.

Wittlin [v-I. *Jozef* (f. 1896), po. digter, modernist, stærkt præget af I. Verdenskrig, forf. af patetiske *hvmner*.

Wittmaack [vitmak], *Arthur* (f. 1878), da. arkitekt. Har s. m. V. Hvalsøe opført en række boliger, fabrikker og biografteater i Kbh. samt *Absalonskirken* (1934). *Hans Egedes Kirke* (1930), *Østerbro svømmehal* (1930), *Veterinær- og Landbohøjskolekollegiet* (1934).

Vittoria [-'torial], ital. by på Sicilien; 38 000 indb. (1936). Øens betydeligste vinhandelsby.

Vittorio [-'torio], ital. form for Victor el. Viktor; Vittorio Emanuele se Viktor Emanuel.

'Vittskovle [-lov-], sv. herregård S f. Kristianstad; Skånes største borg, opført 1551-60, med 2 hjørnetårne.

Witwatersrand (eng. [wit'wå:zrænd], kapholl. [vit'vå:torsrnt]), alm. *The Rand* [Qarænd]), guldrig bjerggrund i S-Transvaal, Sydaf. Union. Hovedby Johannesburg. Hele W 1936: 1 021 000 indb. (401 000 hvide).

witwerk ['vitv-] (holl. wit hvid + *werk* værk), hvid, stoppet hulsøm, f. eks. i amagersyning.

Witz [vits], *Konrad* (ca. 1398-ca. 1447), ty.-schw. maler. Virksom i Konstanz, Basel og Geneve. Hovedværk: *Petrusaltret* til Petruskatedralen i Geneve (nu i mus. smst.). Byggede på gi. flamske traditioner viser han stor selvstændighed, bl. a. i opfattelsen af landskabet.

Witzansky [vit'sanskil], *Harald* (1862-1940), da. journalist, red. og udg. af »København« 1902-22, borgerrepr. 1900-07; søgte at danne et borgerligt samlingsparti.

Witzleben [vitsle:ban], *Erwin von* (1881-1944), ty. general. Deltager i attentatet mod Hitler juli 1944; hængt.

vivace [vi'vatle] (ital.), *mus.*, livfuldt, livligt (hurtigt); vivacissimo [-'tis-], meget livligt.

vivaci'te'[t'-asi-] (lat.), livlighed; fyrighed.

Vi'aldi, Antonio (ca. 1680-1743), ital. violinist og komponist til operaer og adsk. koncerter. J. S. Bach har brugt fl. af dem som grundlag for egne kompositioner.

Wivallius [vi'vali:isj], Lars (1605-69), sv. lyriker og eventyrer. Udtrykte sin natur- og frihedsglæde i formsikre vers.

Vi'vanti; Annie (f. 1868), ital. forfatterinde, som opnåede megen succes på romaner, der ofte tager en betydningsfuld begivenhed som udgangspunkt.

'vivat (lat.), han (hun) leve! 'v, 'crescat, 'floreat, den (det) leve, vokse, blomstre!

vive [vi:v] (fr.), leve!

Vive'kånand(a) 'Svåmin (f. Narendra Nath Datta) (1862-1912), ind. mystiker, elev af Rāmakrishna, missionerede for dennes forkyndelse i Eur. og Arner.; ind. nationalist.

Wiwel [vi'vi:31]/villing Ceorg (1851-1910), da. skolemand og sprogforsker. Med *Synspunkter for Dansk Sproglerer* (1901) skabte han et nyt grundlag for studiet af nyda. grammatik ved at bekæmpe de fra gr. og lat. overtagne gramm. kategorier.

Wivel [vi'vi:31], Ole (f. 1921), da. forf. Har m. *Digte 1-2* (1943-44) og *Fiskens Tegn* (1948) placeret sig smukt i ung da. lyrik. Siden 1944 leder af Wivels Forlag.

vive l'empereur [vi:vi'd'pro:ɔ] (fr. kejseren leve), de fr. troppers hyldestråb, især til Napoleon I.

'vi'verket (lat. *viverra* ilder) (*Cryptoprocta Jerox*), kattelign., primitivt desmerdyr. Madagascar.

Vives f'bi:æs], Juan Luis (1492-1540), sp. filosof og humanist samt pædagogisk systematiker. Hævdede i *De anima et vita* (1538), at psykologiens opgave ikke er at sige, hvad sjælen er, men hvilke egenskaber den har.

Wivex [v-], kbh. restaurant, grl. 1890 af Carl Wivel (1844-1922), hvis navn den bar indtil 1931. Fra 1935 har W tillige hovedledelsen af restaurant Nimb. W-s lokaler blev ødelagt v. brand 1943, genåbnet 1946.

vivi- (laf. *vivere* leve), vedr. liv el. det levende.

Vivia'ni, René (1863-1925), fr. politiker. Opr. socialist, antiklerikal; 1906-10 min. i radikale regeringer, 1914-15 chef for samlingsregering. Død sindssyg.

vivia'nit (efter den eng. mineralog J. G. Vivian), *Fex(PO)*, *SHO*, hvidt mineral, der forekommer jordagtigt i tørv og bliver blå ved luftens adgang.

vivi'pa'rfvi'v/- + lat. *parere* føde), levende-fødende; især anv. om dyr, der føder levende unger; bruges også om planter, hvis frø el. ynglekopper spirer, medens de befinder sig på moderplanten.

vivisektion (vivi- 4 -sektion), fysiol. eksperimenter på levende dyr, som medfører operative el. andre, ofte smertelige indgreb på dyrene. Med varmblodige dyr må sådanne forsøg kun udføres i h. t. tilladelse fra justitsministeren (i visse tilf. fra det lægevidenskabelige fakultet ved Kbh.s Univ. el. af Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles' undervisningsråd).

vixit, dum vixit, laetus (lat. han levende glad, sålænge han levede), Stiernhielms gravskrift over sig selv.

Vi'yella [-jælaj, kipret, halvuldent flonel; det anvendte garn består af 55% uld og 45% bomuld. Kan væskes uden at det krymper, anv. til sportsskjorter, kjoler m. v.

Vizcaya [bip>kaja], prov. i N-Spanien ved Biscaya-bugten i De Cantabriske Bjerge, der her rummer Spanjens rigeste jernmalmejer: 2195 km², 529 000 indb. (1947). Hovedstad: Bilbao.

Vizcaya, Golfo de IgofoQæP'ip'kaja, sp. navn på Biscaya Bugten.

'Vjatka, 1)248 km 1. biflod til Volga-bifloden Kama; 2) til 1935 navn på byen Kirov i Sovj.

'Vjazma 1-az-], by i RSFSR, Sovj., V f. Moskva; ca. 25 000 indb. Jernbanecentrum. Besat af tyskerne 14. 10. 1941-12. 3. 1943.

VJ-dagen (eng. *Victory-over-Japan-Day*), datoen for den endelige afslutning af 2. Verdenskrig ved Japans kapitulation (2. 9. 1945).

Johan de Witt.

Thomas Wolsey

'Vjernyj [-nij], til 1924 navn på Alma-Ata, Sovj.

VKP(b), russ. fork. f. *Vsesoj'uznaja Kommunističeskaja Partija* (*bolsjev'kov*), Sovj.s Kommunist. Parti (bolsjevikkerne).

Vlaanderen [v'la:nd3ra], det flamske navn på Flandern.

Vlaardingen [v'lar:3i?a, 'v'la:rd>i?3], gi. holl. by ved NieuweMaas V f. Rotterdam; 43 000 indb. (1947). Stort sildefiskeri.

Vlacič (ty. [v'la:tsix]), *Matthiás*, lat. *Flaciuss*, kroatisk *Vlacič* [v'lo:ti:ti] (1520-75), luth. teolog fra Istrien. virkede i Magdeburg o. a. ty. byer; fremlagde i de såkaldte *Magdeburg-Centurier* (1559-74) et vældigt kirkehist. materiale og skabte den nyere kirkehist. forskning. Fik ved sin bibelordbog og kommentarer på samme måde afgørende bet. for eksegesen. Voldsmotstander af Melancthon og al krypt okstvinisme.

Vladikavkaz [-ka'f'kas], til 1931 navn på Dzaudzjikau, Sovj.

Vladimir, by i Sovj., ØNØ f. Moskva; 67 000 indb. (1939). Tekstil-o. a. industri.

Vladimir i. den Store, russ. *storfyrtse* 980-1015, døbt 989, da han ægtede kejser Basilio 2.s datter Anna; indførte kristendommen; stor erobringsfyrtse.

Vladivostok [-va'stak] (russ. Østens børsøker), by i RSFSR, Sovj., i Det Fjerne Østen, ved Det Jap. Hav; 206 000 indb. (1939). Stor krigs-, handels- og fiskerihavn; endestation for den transsib. bane og den nordl. sørute; havnen kan benyttes hele året, om vinteren med isbryderhjælp. Grl. 1860.

Wladyslaw [via'disla:f], ty. *Ladislav*, po. *konger*, Wladyslaw 1. Lokietek [i'd'kjetæk] (d. 1333), opr. hertug af Krakow, samlede 1320 atter Polen. - Wladyslaw 2. = Jagiello. - Wladyslaw 3., konge af Polen 1434-44, af Ungarn (= Ladislav (Lászlo) 5.) 1440-44, faldt mod tyrkerne ved Varna. - Wladyslaw 4., reg. 1632-48, var 1610-12 tsar i Rusland.

Vlaminck [v'la'mæ:k], *Mauricede* (f. 1876), fr. maler, knyttet til »Les fauves«, påvirket af Cézanne. Maler djærvt opsatte Seine-landskaber; repr. på kunstmus., Kbh., og på Ordrupgård.

'Vlassov-arméen [-sof], hær af sovj. krigsfanger i Tyskl. oprettet 1943 til bekæmpelse af Sovj., ledet af tidl. sovj. officer Vlassov. Del af V søgte 1945 kontakt m. den chechiske modstandsbevægelse, hvorimod andre sagdes at bekæmpe kommunisterne i Polen efter sovj. erobring. Vlassov fangedes i Tjecoslovakiet 1946 og henrettedes s. å.

Vlieger [v'li:3r], *Simon* de (ca. 1600-53), holl. maler. Elev af W. v. de Velde d. e. En af de dygtigste holl. marinemalere. Kunstmus., Kbh., ejer bl. a. *Maasfloden udenfor Rotterdam*.

Vlieland [v'li:lant], holl. ø bl. Vestfrisiske Øer; 51 km²; ca. 400 indb.

Vlissingen [v'lisai:3], eng. *Flushing*, by på holl. ø Walcheren; 19 000 indb. (1947). Ruteafart til engl. Skibsbyggeri.

Wloclawek [v'lo:tslavæk], handelsby ved Wista i Polen VNV f. Warszawa; 48 000 indb. (1946).

Vlora [v'lora], ital. *Valona*, havneby i S-Albanien; ca. 10 000 indb.

Vltava [v'htava], ty. *Moldau*, 435 km 1. biflod til Elben, fra Bohmerwald gnm. Budejovice og Praha.

wobler [v'dblar] (eng. *wobble* slingre), kunstg agn i fiskeform, som regel af træ; anv. til geddefiskeri. (III).

voce [v'otjo] (ital.), stemme.

Vocel [v'otsæl], Jan Erazim (1802-71), cech. digter, arkæolog; prof. ved Prahas univ., grundlagde med sit arbejde *Cechisk Uri id* (1866-68) den cech. forhist. forskning; bidrog med sine episke digtninge til sit folks nat.romantiske vækkelse.

voci- (lat. *vox* stemme), stemme-; **vod** el. *våd*, poseformet fiskeredskab.

Wodehouse [v'udhaus], *Pelham Grenville* (f. 1881), eng. forfatter af talr. meget populære humoristiske fortællinger, hvoraf mange (bl. a. Jeeves-bøgerne) er oversat til dansk.

vodka [v'otka] (russ. lille vand), russ. brændevin, fremstillet af kartofler, majs og rugmalt.

Vodnik [v'o'dnik], *Valentin* (1758-1819), slovensk forfatter, grundlægger af den nationale slovenske poesi.

Vodskov f'voO-J, da. stationsby (Ålborg-Sæby og V-Øster-Vrå) NØ f. Nørresundby; 621 indb. (1945). Andssvageanstalt.

Vodskov, Hans Sofus (1846-1910), da. litteraturkritiker og religionshistoriker. Bræysamlingen *Sprede Studier* (1884) er et hovedværk i tidens litt. kritik; den uafsluttede *Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse* (1897) bl. a. præget af Taine.

vodu, *vudu*, *voodoo* el. *voudou* [v'u:du:] (kreolerfransk, fra indfødt afri.), religionsform bl. negrene på Haiti, opstået af elementer fra afr. indfødt religion, bl. a. slangekultus med ekstatiske dans og trommemusik, blodige ofringer, magiske besværgelser.

Wael [v'o'l], *Cai* Mogens (f. 1895), da. forfatter. Af hans store og mangesidige produktion fremhæves romanerne *Mit Livs Elvira* (1930), *De, Som Bor i Glashus* (1936) og *Dannevirkenætter* (1937, forts. 1942) samt nogle kritiske arb., især *20ernes og 30ernes Digtere* (1941).

'Vo'ergård, tidl. hovedgård SV f. Sæby, 1518 købt af Børglumspisens Niels Stygge, 1534 brændt af Skipper Clement. Indtil 1914, da V overtoges af senere udenrigs-

minister Erik Scavenius, Vendsyssels største gods. Jorden 1933 købt af Statens Jordlovsudvalg til udstykning. Hovedbyggn. en af landets smukkeste Renæssance-gårde; nordfløjen fra 1520rne, østfløjen m. rig sandstensudsmykning og en pragtfuld portal fra 1586-91; fredet i kl. A.

Woestijne [vus'ta:ina], *Karel* van de (1878-1929), flamsk symbolistisk digter.

Vogelgesang, Kreditanstalt [f'og:3s'la:z?], stiftet i Haderslev 1926 af landsreissagfører Rudolf V. (f. 1880 i Tangermunde; tidl. preuss. embedsmand). Arbejdede på at bevare mest mulig jord på ty. hender og om muligt erobre mere. Langt overv. finansieret fra Tyskl., bl. a. preuss. regering. Ydede omfattende lån, krævede til gengæld aktiv ty.-indstilling (børn i ty. skoler osv.); overtog eflth. betydelige arealer, der kom under særligt »Hofvervaltningsselskabs«, men næde ikke at erobre jord i tilstræbte målestok. 1945 under da. admin.

Vogel-Jørgensen [f'oy:3al-], Torkild (f. 1891), da. journalist; ved »Berl. Tid.« fra 1922, leder af Berlingske Forlag fra 1937. Har skrevet romaner og hist. reportagebøger. *Bevingede Ord* (1940).

Vogelsberg [f'og:3sls-], 774 m h. bjerg-

Wobler med svagere armering.

parti ml. Taunus og Rhon, bestående af udsøgt vulkan.

Vogelweide, se Walther von der V.

Vogel von Vogelstein [fo:gal fon 'fo:gsjtain, Karl (1788-1868), ty. maler. Virksom i Rom og Dresden. Portrætter, bl. a. af Thorvaldsen (1815, Thorvaldsens Museum).

Vog'ger'erne, fr. *les Vosges* [le 'vo:ʒ], fr. bjergkæde, dannede Rhinsletten's vestl. begrænsning. Den sydl. del består af gi. bjergarter og når i Ballon Saint-Amarin 1425 m, medens den nordl. del består af nyere dannelser og ikke overstiger 600 m. Skovklædt; i dalene dyrkes vin.

Vogler [fo:rlsr], *Georg Joseph* (abbed) (1749-1814), ty. komponist og orgelvirtuos. 1786-99 Hofmusikdirektør i Stuhl. Opr. 1786-1800 regelmæssigt i Kbh. Har bl. a. skrevet operaen *Herman von Unna* (Kbh. 1800).

vognborg, *mil.*, vogne kort op som tæt hæng. Brugt især i oldtid og middelalder som støttepunkt for hære.

vogne. Brugen af v går langt tilbage i tiderne. Fra Ægypten, Assyrien og Grækenland kendes tohulede stridsvogne. Vognfund, dels hele vogne (Dejbjerg), dels dele som hjul o. l. kendes fra da. moser, hvor de i jernalderen er henlagt som offer. I 12. og 13. årh. genoptoges brugen af store firhulede v til rejsebrug. Disse v var alle fæjlev med hjulaksen direkte fastgjort til vognbunden. Først i 16. årh. ophængtes vognkassen i læderremme. Disse karosser blev dog først i 17. årh. alm. hos de højeste stænder. I Baroktiden var v ofte rigt udsmykkede. Lettere v-typer fremkom i 18. årh., metal-fjedrede først i 19. årh. v-bygn. ændredes totalt med bilernes opkomst.

vognkilometer, jernbanestatistisk enhed, nemlig en jernbanevogn befordret over 1 km.

Vogn'serup, hovedgård V f. Holbæk; hoyvedbygn. fra tiden 1559-75, fredet i kl. B. vognsmørelse, smøremiddel til lejer, der bevæger sig langsomt, f. eks. vognakser, v består af en emulsion af vand i mineralolie, idet fedtstoffer el. harpiksolier først forarbejdes med læsket kalk og derefter røres sammen med mineralolie til ensartet konsistens (sml. konsistensfedt).

Vognstrup, anden navneform for Vognserup.

Vogt [fo:gt], *Johan Herman Lie* (1858-1932), no. geolog. Banebrydende undersøgelser "over mineraldannelsen i smeltede silikatmasser.

Vogt [fo:gtj], *Nils Collett* (1864-1937), no. forfatter. Afspjeler i sin digtn. byrindningen ml. 80ernes radikale fremskridtsro og 90ernes lyriske følsomhed. Skrev romaner, dramer, bl. a. *De skadskudte* (1914) om ungdomstidens kampfælle, og en række betydelige digtsaml. *Fra vaar til høst* (1894), *Det dyre brød* (1900), *Ned fra bjerget* (1924) o. fl. Selvbøger: *Fra gutt til man* (1932), *Oplevelser* (1934).

Vogue [vo:ŋ] (fr. mode), eng. dameblad, grl. 1893; fr. og arner, udgave.

vo'gu'ler, mongolidd folk med finsk-ugrisk sprog 0 og V for mellemste Ural; opr. rensdyrnøddere, jægere el. fiskere, nu overvejende agerbrugere.

Wohlgemuth, *Michael*, se Wolgemuth. voila [vo'la] (fr. se der), værsgo; ja netop. voile [vo'a:l] (fr.), åbent, lærredsvævet stof af bomuld, uld el. silke; væves af tyndt, glat, stærkt snoet v-garn.

Voith-Schneider-propel [foit-'Jnadsr-], propel til skibsfremdrivning; har fl. lod-

rette indstillelige blade, som roterer om en lodr. akse. Kan tillige anv. til styring. Konstruktionen er udført af den østr. ing. Ernst Schneider i samarbejde med J.M. Voith's maskinfabrik.

Voiture [vva:ty:r], *Vincent* (1597-1648), fr. forfatter og skønl., hovedfigur i

Hotel de Rambouillet og i det hele i précieusekulturen.

Vojens, da. stationsby (Lunderskov-Padborg og V-Haderslev); 1534 indb. (1945). •Vojmsjdn [-lon], sv. sø (78 km²), Lapp-land, S f. Storuman, gennemstr. af Vojmån, et tilløb til Angermanälven.

Vojnovic [voinovij], *Ivo* (1857-1929), kroat, forfatter, skrev hist. skuespil i en både nat. og kosmopolit. ånd, skabte et moderne repertoire.

vojvod [-'vot] el. *vojevod* (slavisk), i slaviske lande ofte forekommende betegn. for hørfører, høvding, statholder.

vojvo'di', po. *województwo* [vojv'e'vutstvo], større administrative enhed i Polen («provincs»).

Vojvodina, autonomt område i NØ-Jugoslavien, N f. Donau; hovedstad: Novi Sad.

vo'ka'bel (lat. *vocare* kalde), ord, gløse; vokabu'larium, gløseforråd, ordbog. vo'ka'l (lat. klingende), fonet., selvlyd. Det for alle v-er i mods. til konsonanterne karakteristiske er, at en ved stemmebåndenes svingning fremkaldt summende lyd formes og forstærkes ved passage gnm. et af mundorganerne dannet, for hver vokal særpræget, resonansrum. Jo snævrere passage gnm. mundhulen er, des mere nærmer v sig konsonanterne; v med ganske ringe afstand ml. tunge og gane, som i og u, kaldes derfor ofte halv-v, spec. når de udgør den ubetonede del af en diftong.

vokalharmon, den indflydelse, som vokalen i sidste stavelse af ordstamme i visse sprog udøver på vokalerne i de flg. suffikser der som følge heraf optræder i vekslende former, v er et fremtrædende træk ved tyrkisk, mongolsk og fl. fi-ugriske sprog.

vokali'se (fr.), sangøvelse, ved hvilken alle toner synges udelukkende på vokaler, for at øve tonedannelsen.

vokalmusik, musikforenel.fj, sangstemmer med el. uden ledsagelse af instrument.

•vokati'v (lat. *vocare* kalde), en i fl. ældre indoeur. sprog forekommende kasus, der anv. i tiltale, f. eks. lat. *domine*: herre! Woking [woukn?], by i S-Engl. 40 km SV f. London; 46.000 indb. (1948).

VOKS, russ. fork. f. *Vseso'juznoje Obsjstvo Kulturnoj Svjazi z Zagranitsej*, Unionskabet til Kulturel Forbindelse med Ulandet, sov. organisation, der formidler forbindelse ml. kulturinstitutioner og -personligheder i og uden for Sovj., oprettet 1925.

voks el. vokarter, en gruppe i naturen forekommende faste, fedtliggende stoffer, bestående af estere af de højere led af de fede syrer med højere monoalente alkoholer, samt frie højere syrer og alkoholer. De vigtigste v er biv, karnaubav, kinesisk v, spermacet, lanolin og montanv. v forfalskes ofte, f. eks. med ceresin el. paraffin.

voksagtig degeneration, *med.*, og ver., sygelig forandring, der viser sig i de tværsribede muskler som voksagtigt glinsende pletter.

voksblomst [*Hoya*], slægt af svalerodfam. 60 arter i Østasien. Slyngende el. klatrende planter med tykke blade og store blomster med voksagtige kronblade. Nogle arter dyrkes i væksthuse og som stueplanter.

voksbønne, havebønne med gule bælg, der oftest anvendes hele.

voksdug, tekstil (bomuld, jute, silke m. m.) overtrukket med et lag linoliefernis evt. tilsat fyldstoffer, farvestoffer, og påtrykt mønster.

'Voksenkollen, no. ås, N f. Oslo; på en afsats ligger Holmenkollen.

vokshat [*Hygrophorus*], slægt af bladhatte med voksagtige, bløde lameller og i reglen livlige gule og røde farver, på græsgrange.

vokshud, hos fuglene den bløde, ofte stærkt farvede hud v. næbroden.

vokskabinetter, samling af voksfignur, ofte forestillende kendte personer, alm. i 17.-19. årh. Madame Tussaud moderniserede genren i sit v (fra 1802 i London) med realistiske tableauer af legemsstore voksfignur; efterhvert i Panoptikon i Kbh., grl. 1885, nedlagt 1924.

voksløys, lys fremstillet af forsk. vokarter, især bivoks.

voksmaleri (*enkaustik*), en malerisk teknik m. anv. af voksfarver, indbrændt i den præparerede malegrund, meget benyttet i oldtiden, bl. a. ved mumioportrætterne fra Faiyum i Ægypten.

voksmol, *zool.*, d. s. s. bimøl.

vokspalme (*Ce'raxylon andi'cola*), fjerpalme fra S-Amer. Den udskiller på stammerne voks, som udvindes ved afskrabning. Produktet har kun væs. betydning i hjemlandet, hvor det bruges t. lys.

vokspapir, papir, luft- og vandtæt, imprægneret med voks el. paraffin; anv. til emballage m. m.

vokspalmeoptagelse, lydregistrering ved gramfonoptagelse på vokspalder. Genvejne kun mulig nogle få gange.

vokstavler, små rektangulære træplader overtrukket m. tyndt lag voks, hvori man skrev m. griffel. Anv. af grækerne og romerne, især til brev.

voksværk, *med.*, gi. populær benævnelse for smerter i omegnen af leddene i underkæbstræmetterne hos unge mennesker i vokseperioden.

vol., fork. f. lat. *volumen*, fr. og eng. *volume*, bind (af et værk).

volant [vo'la?] (fr. flyvende, løs), en ved overkanten rynket el. lægget tøjstrimmel, brugt som besætning på dametøj.

vola piik [*vol* verden (af eng. *world*) + *puk* sprog (af eng. *speak*)], det af J. M. Schleyer 1879 skabte hjælpesprog, der dog allerede inden 1900 trængtes ud af esperanto o. a.

vol au vent [vol o 'vaj (fr., egl: flyvning med vinden), butterdejsbund med ragout.

Vol'cano-øerne, jap. 16 *Jima* (Iwadjima), vulkansk øgruppe S f. Japan.

Volci, d. s. s. Vulci.

vold, *jur.*, angreb på person. Straffes som legemsformåelse. Er en viljeserklæring fremkaldt ved v el. trusel om øjeblikkelig anv. af v, er den ugdyldig, selv om modtageren er i god tro.

vold, *mil.*, jordvæn, der letter egen og dækker mod fjendens lid.

Wold [vål:], *Terje* (f. 1899), no. politiker; jurist; tilhører Arbeiderpartiet; 1939-45 justitsmin. under Nygaardsvold, fra 1945 højesteretsdommer. Fra 1945 stortingsmedlem.

voldbøsse, håndskydevåben af svært kaliber, hvis projektil havde betydelig større anslagskraft end de tidl. brugte forlædegeværer; anv. ca. 1700-1850.

Volde'maras, *Augustinas* (f. 1883), litauisk filolog og diktor. Førstemin. 1918, udenrigsmin. 1918-20. Tog diktorisk magt ved kup 1926, styrtedes af Smetona 1929. Fængslet 1934-38 efter kupforsøg. Rejste 1938 til Sovj.

voldermisse, gi. navn på Valborg-messe, 1. maj.

voldgift, afgørelse af en tvist ved kendelse af et af parterne dertil udpeget organ. 1) *folkeretligt*, v har spillet bet. rolle i stridigheder ml. stater, navnlig siden oprettelsen af Den Faste Voldgiftsret i Haag 1899 (kaldet Haag-domstolen). Denne bestod af et stort antal dommere, hvorefter parterne kunne udpege hver to og disse i fællesskab en opmand til at danne voldgiftsretten i den konkrete sag. Den Faste Voldgiftsret er ikke opbeværet, men tabte i betydning efter oprettelsen af Den Faste Domstol for Mellemfolkelige Retssjæle i 1920 (også kaldet Haag-domstolen), 1945 afløst af Den Mellemfolkelige Domstol under FN. Pligt til at underkæmpe tvister, navnlig af retlig art, v er hjemlet ved adskillige v-traktater, såvel bilaterale som kollektive, f. eks. General-aktens 1926.

2) I *varehandelen* er det alm., at tvistigheder ml. køber og sælger afgøres v. v. og mange kontrakter indeholder bestemmelse herom. Fordelene v. at benytte v fremfor de alm. domstole er navnlig større hurtighed, færre omkostninger og mere faglig indsigt ved bedømmelsen. I Danmark har brancheorganisationer oprettet en række stående v-udvalg v. Kbh.s Børs.

3) v i *arbejdsforhold* er en form for

retlig afgørelse af arbejds konflikter, hvor ved en voldgiftsret afsiger en for såvel arbejdere som arbejdsgivere bindende og inappellabel kendelse, der har domskraft. Voldgiftsretten består af voldgiftsmænd udpeget af parterne el. af statsmagten til at afgøre en enkelt konflikt el. konflikter i et fastlagt tidsrum, v. kan være frivillig, d. v. s. kun foregå, når begge parter på forhånd har tiltrådt dette, el. tvungen, d. v. s. træde i funktion under visse konflikter, uanset om de berørte parter ønsker det. - I *Dann.* foregår tvungen v. i rets konflikter gnm. Den Faste Voldgiftsret, oprettet 1910 (afløste den i 1900 oprettede *Permanente Voldgiftsret*), som pådømmer sådanne spørgsmål, som ikke kan afgøres ved faglig voldgift. Rettens kendelse kan afgøre et forholds overenskomststridighed, evt. erklære en beslutn. ugyldig samt pålægge den skyldige part en bød. Rettens 6 ordinære dommere udpeges hver for 2 år, 3-af arbejds-giverforen, og 3 af De Samv. Fagforbund, og disse 6 vælger årl. formand og næstformand. - Faglig voldgift er en i alm. frivillig v. i et enkelt fag til afgørelse af et enkelt el. enkelte strids spørgsmål gnm. en faglig voldgiftsret, udpeget for tilfældet af parterne. - I en række lande - især Austr. og New Zealand - benytter man el. har man benyttet permanent tvungen v. i interessekonflikter (i den udstrækning, det er tilfældet, er strejker og lockout'er altså forbudt). Bortset fra perioden 1940-45 (Arbejds- og Forligsnævnet) har denne tvungne v. - pr. g. af parterne, især arbejderens modstand - ikke været permanent anv. i *Dann.*, men siden 1930'erne har statsmagten lejlighedsvis grebet her til, el. den har ophævet et forkastet medlingsforslag til lov for at standse arbejds-kampe af større samfundsmæssig betydning.

voldgrav, udgravning, hvis jord kastes til brystsvævn og glaciis foran v. Den færdige v. virker som stormhindring og skal kunne langsigtede af forsværen.

voldnegl, d. s. s. vinbjergsnegl.

voldsteder, de jordanlæg, der i tidl. tid har beskyttet byer og borge. Kendes fra oldtidens slutn. samt middelalder og Renaissance, mange steder i *Dann.*

voldtjørn, (Ca/c' »n'/irta), slægt af læbeblomstfam. I art m. violette blomster i *Dann.* (C. acinos); en anden art (C. alpina) m. lysviolette blomster er ofte stenhøjsplante.

Wold-Tørne [vål-], (1867-1919), n. maler; elev af Zahrtmann; bl. a. koloristisk fine interiører og blomsterbill., dekorative arb. og anvendt kunst.

voldtægt, opnåelse af samleje med en kvinde ved anv. af tvang. Sker det ved vold, frihedsberøvelse el. fremkaldelse af frygt for kvindens el. hendes nærmestes liv, helbred el. velfærd, er straffen fængsel fra 1 til 16 år, under særdeles skærpende omstændigh. på livstid. Består tvangen i fremsættelse af trusel om vold, om frihedsberøvelse el. om sigtelse for strafbart el. ærerigt forhold, er straffen fængsel indtil 6 år.

Volen'dam [fo-], holl. fiskerleje ved Uselmeer NØ f. Amsterdam; sammenbygget m. Edam; besøges af mange malere.

Wolff [volf], *Endre* (f. 1913), ung. violinist. 1936-40 koncertmester i Göteborg. 1946 sv. statsborger. Fremragende solist.

Wolff [volf], *Friedrich* (f. 1888), ty. forfatter. Betydelig antinazist, dramatiker med kommunist. tendens. *Die Matrosen von Cattaro* (1930), *Doktor Mamlock Ausweg* (1935) samt i det efternazist. Tyskl. *Patrioten* m. fl.

Wolff [volf], *Hugo* (1860-1903), østr. komp. Var en af samtidens største sangkomp., skrev 207 sange, operaen *Der Corregidor*, den symfoniske digtning *Penthesilea* m. v.

Wolfe [wiulf], *James* (1727-59), brit. general, sikrede eng. herredømme i Canada ved sejr v. Quebec, men faldt selv.

Wolfe [wulf], *Thomas* (1900-38), amer. forfatter af meget store minutøst selvbiogr. romaner; besjælet af følelsen af livets forgængelighed og egen ensomhed: *Look Homeward, Angel* (1929), *da Englen på Torvet* (1941), *Of Time and the River*

(1935), *The Web and the Rock* (1939, da. *Spindelvæv og Klippe* 1940) o. a. **Wolfenbuttel** [vollsnybtal], ty. by i Niedersachsen, 12 km S f. Braunschweig; 25 000 indb. (1939). Stort bibliotek. Tekstil- og maskinindustri m. v. - 1255-1753 residens for hertugerne af Braunschweig-W.

Wolfenbittel-fragmenterne, Reimarus' hovedskrift, som han ikke selv turde udgive, men som blev fundet på bibl. i Wolfenbuttel og udg. af Lessing.

Wolff [volf], *Albert* (1814-92), ty. billedhugger. Har bl. a. udført rytterstatue af *Frederik Vilhelm 3.* af Preussen (Berlin).

Wolff [volf] (*Wolffius*), *Christian von* (1679-1754), ty. filosof. Den rationalistiske oplysningsfilosofis største systematiker. Påvirket af Leibniz. Hans *Vernünftige Gedanken* (over alle filos. problemområder) havde stor indflydelse på datiden.

Wolff [volf], *Emil* (1802-79), ty. billedhugger. Har udført statue af *Thorvaldsen* (Rom). Repr. i glyptoteket.

Wolff [volf], *Theodor* (1868-1943), ty. journalist, chefred. for »Berliner Tageblatt« 1906-33, emigrerede som jøde til Frankr., døde i ty. koncentrationslejr. Skrev bl. a. *Das Vorspiel* (1924), romaner og skuespil m. m.

Wolf-Fer'rari [volf-], *Ermanno* (1876-1948), ty.-ital. komponist. Kendt for sine veristisk prægede operaer, herimellem *Le donne curiose* (1903) og *Susannas Hemmelighed* (1909, Kbh. 1914) samt oratoriet *La vita nuova*.

Wolff'ske gang (efter den ty. anatom Kaspar Friedrich *Wolff* (1733-94)), anat., urnyrernes udførselsgang.

Wolffs Telegraphisches Büro, grl. 1849 i Berlin af Bernhard *Wolff* (1811-79). 1874 omdannet til A/S »Continental Telegraphen Co.«, 1933 indlemmet i Deutsches Nachrichtenbüro.

wolffing [-v-] (ty. *Wolf ulv*), en mekanisk opluknings- og rensningsproces, som uld underkastes inden kartning og spinning. De anv. apparater, wolfer, indeholder roterende stokke (bankewolfe) el. en valse med pigge (rivewolfe).

wolfram [-v-] el. *tungsten*, grundstof, kern. tegn W, atomnr. 74, atomvægt 183,9, v. 19,3, smp. 3370°. Beslægtet med krom, molybdæn og uran. Findes som kalciumwolframmat i mineralet scheelit, bl. a. i Sv. w har det højeste smp. af alle metaller. Anv. som tilførsel til stællelegeringer (w-stål) og til glødelamper.

wolfram'it, (FeMn)WO₃, monoklint sort mineral m. metalglans. Vigtigste wolframframmalm, ofte s. m. tinsten.

wolframstål, stål med wolfram som eneste legeringskomponent for jern (bortset fra kulstof), er overordentlig hårdt, men skørt; et alm. anv. hurtig-(dreje)stål indeh. 18 % wolfram, 4 % krom og 1 % vanadin. Anv. til skærende værktøj og hulskiver til trådtrækning; med få procent wolfram og med mangan el. krom m. m. som yderligere legeringskomponent fås sejgere, lettere behandlelige w, ligeledes til værktøj, prægestempler, våben osv.

Wolfram von Eschenbach [volffram fon 'æjonbal] (ca. 1170-ca. 1220), ty. digter. *Parzival*, skrevet i stærkt personlig stil, er den ty. middelalderens betydeligste epos.

'Volga (russ. [volga]), 3570 km l. flod i Sovj. (Eur.s største flod), udspringer 229 m o. h. i Valdaj-højene, passerer Kalinin, Jaroslavl og Gorkij, drejer ved Kazan mod S, løber forbi Kujbysjev, Saratov og Stalingrad, hvorefter den dannet delta og ender i Kaspihavet ved Astrahan (26 m under havet). Neden for Kalinin er V opstemmet (Moskva-havet), og en del af vandet går ad Moskva-V kanalen til Moskva. Længere nede er V for Jaroslavl gnm. bifloder og kanaler forbundet med Omega-Ladoga-Leningrad. Af store sejlbare bifloder modtager V ved Gorkij Oka og neden for Kazan Kama. V, der er sejlbar fra Kalinin, har ca. 50% af Sovj.s flodtrafik. Havneforholdene er kun moderne i storbyhavnene. V er islagt ca. 5 mdr.

volgatarer, gruppe af tatarer v. nedre Volga (Tatarernes ASSR), tyrk. talende muhedanere, men stærkt russificerede. Hovedsagelig købmænd og håndværkere, i områdets syd. del dog til næste tid også nomader.

Volgatskernes Republik, til sept. 1941 ASSR i RSFSR, Sovj., ved Volga, ml. Kujbysjev og Stalingrad. Hovedstad: Engels. 28 200 km²; 606 000 indb. (1939), deraf /s tyskere. - Volgatskerne (overv. fra midt- og S-Tyskl.) kom til Rusl. under Katarina 2. og anbragtes som kolonister v. nedre Volga 1764-73, bredte sig siden; nogen bortvandring efter 1880. ASSR 1924; ophævet efter krigsudbruddet 1941; den ty. befolkning førtes til Sibirien.

Wolgemuth f'vol:lgomu:t], *Michael* (1434-1519), ty. maler og billedskærer. W har udført *altertavlerne i Schwabach* (Bayern) og *Zwickau*, skåret *træsnit*, bl. a. til *Schedels Verdenskronike* og malet portrætter. Hovedværk *det Peringsdrjfferiske alter* (Nürnberg).

Volhov [votfof], limen-søens afløb til Ladoga-søen, Sovj. Sovj.-ty. frontlinie m. gentagne heftige kampe 1942-43, rommet af ty. jan.-febr. 1944.

Vol'hy'nien (russ. *Vo'lyri*), landskab i V-Ukraine S f. Pripjet-sumpene ml. Lvov og Kijev. Lituisk-polsk fra 14. årh., russ. fra 1793 og -95, delvis polsk 1920, helt til Sovj. 1939.

voliere (da. [voli'æ:ro]) (fr.), stort flyvebur til fugle.

Wolin [volin], ty. *Wollin*, tidl. ty., fra 1945 polsk ø, begrænsede den nordgtl. side af Pommersches Haff; 248 km².

Volkersen [fol-], *Niels Henrik* (1820-1893), da. mimiker. Begyndte som atlet, viste mimisk talent og engageredes af Price'rne til Morskabsteatret. Oprådte 1843 første gang i Tivoli, hvis geniale pjotot-fremstillinger han blev.

Volkmann'ske kanaler [folk-] (efter den ty. fysiolog A. W. *Volkman* (1800-77)), anat., kanaler, der fører blodkar fra benhinden og ind i knoglerne.

Wollaston [wulost(s)n], *William Hyde* (1766-1828), eng. fysiker. Opdagede grundstofferne palladium og rhodium og opfandt metode til fremstilling af yderst tynde platintråde, W-tråde.

Wollaston forland [wulost(o)n], halvø v. Grønls O-kyst, omkr. 74°j^o n. br. Højeste punkt 1147 m. Består af basalt. wollastonit [volasto'nit] (efter W. H. *Wollaston*), *CaSiO₃*, monoklint farveløst mineral, der forekommer i kontaktmetamorfoseret kalksten.

Wollaston-tråd (efter W. H. *Wollaston*) er en tynd platintråd, som er indsmeltet i sølv, og som trækkes ud til en meget tynd tråd, hvorefter sølvet ættes bort, så at der bliver en platintråd på ca. 1M tilbage. Anv. i fys. måleinstrumenter.

Wollin [voli:n], ty. navn på øen Wolin. **Vollquartz** [fofkvarts], *Ingeborg* (1866-1930), da. forfatterinde. Bl. hendes særdeles yndede hyggeromaner nævnes *Petersen og Hendes Søstre* (1908), bl. hendes ungepigebøger *Lillian-serien*.

Wolmar [-v-], *Gustaf* (f. 1880), sv. maler, bosat i *Dann.* og gæst på »Den Frie Udst.« fra 1909; stod Isakson og Weie nær; figurbill., landskaber og blomsterbilleder.

Volmerslaget, Valdemar 2.s sejr <over esterne ved Lyndanis 15. 6. 1219, hvorunder Dannebrog siges at være dalet ned fra himlen.

volnay [vol'næ] (*Volnay*, landsby i Cote d'Or) en Bourgogne-vin.

'Vologda, by i RSFSR, Sovj., NNØ f. Moskva; 95 000 indb. (1939). Katedral fra 16. årh. Jernbanecentrum med industri (tømmer, cellulose).

volon'tør el. *volon'tæ'r* (fr: frivillig), ulønnet arbejder el. funktionær.

Volos [volos], gr. by i Thessalien; ca. 50 000 indb. Vigtig havne- og handelsby, eksporthavn for Thessalien.

volost [volost], mindre landdistrikt i tsar-tidens Rusland.

Volpi [volpi], *Giuseppe*, greve af Misu'rata (1877-1947), ital. politiker. Industri- og finansmand, genoprettede Ital.s magt i Tripolis som guvernør 1921-25; finansmin. 1925-29, ledede lira-stabiliseringen.

Medl. af Fase. Storråd, i Schweiz 1941-43, 1943 mod Mussolini, 1944 atter til Schweiz. Frikendt af ital. udnæringsdomstol; død i Rom.

Volpi, Lauri, se Lauri-Volpi.

Wolseley ['wulzli], Sir *Garnet*, Viscount (1833-1913), brit. feltmarskal. Kæmpede 1879 mod zuluerne og 1882 i Ægypten. Sendtes 1884 - for sent - til Gordons undsætning.

Wolsey ['wulzi], *Thomas* (1471-1530), kardinal, eng. statsmand. Ledede Eng.s udenrigspolitik under Henrik 8., 1515 lordkansler, s. å. kardinal, 1518 pavelig legat f. Engl. W. udnyttede i beg. modsætningen ml. Habsburg og Frankr., men ønskede senere at mægle fred. Styrtet 1529 (Henrik 8.s skilsmissegang), anklaget f. højforræderi; døde på vej til Tower. (Portræt se. 4967).

Vol'sini, oldtidby i MI.-Ital., nu Orvieto, betydelig etruskisk by, ødelagt af romerne 264 f. Kr.

'vol'sker (lat. *volsci*), oskisk stamme i S-Latium, underlagt Rom fra 338 f. Kr.

Volsungerne, anden stavemåde for Volsungerne.

volt (fork. V), enhed for elektr. spændingsforskel, opkaldt efter A. Volta. 1 V er spændingsforskellen ml. enderne af en ledning, hvis modstand er 1 ohm, og hvor der går en strøm på 1 ampere.

'volta (ital.), vending, omdrejning, gang; *mus.*, ved repetition, når slutningstakterne er forsk: prima v., første gang, secunda v., anden gang.

Volta (eng. ['vɔlts], fr. [vɔl'ta]), hovedflod i Guldskystolonien (Afrika).

•Volta, Alessandro (1745-1827), ital. fysiker. Konstr. 1800 på grundlag af Galvanis forsøg det første »galvaniske« element, Volta-elementet, bestående af en zinkplade og en kobberplade i fortyndet svovlsyre.

Voltaire [vɔl'tæ:r], *Francois de* (egl. *Francois-Marie Arouet*) (1694-1778), fr. forfatter, satiriserede tidligt over det bestående; kom i Bastillen og blev forvist for en tid (1726-29 i Engl.); imidlertid steg hans berømmelse; 1750-53 opholdt han sig i Berlin efter indbydelse fra Fred. 2. Fra 1758 opholdt han sig på sit gods i Ferney-Voltaire, men blev kort for sin død flydlet som triumfator i Paris. Hans produktion er umådelig og omfatter alle genrer: epos, *La Henriade* (1728, d. 1818, 1874), tragedie *Zaire* (1732), hist.-skrivning *Histoire de Charles 12*, (1731), filos. *Lettres philosophiques* (1734), fortællinger *Candide* (1759; d. 1797), *Vingene nu* (1767; d. *Den Troskyldige* 1943), og giver udtryk for hans epikureiske livsanskuelse; han tror på fremskridtet, hader fanatismen (som han mener alle religioner er befængt med) og kæmper ivrigt for tolerancen. Som kunstner udmærker han sig især ved sin klare stil. (Portræt).

volta'me'ter, ældre navn for coulometer.

volt-ampere-time bruges undertiden som betegn. for watt-time, altså som mål for arbejde; er kun rigtig for jævnstrøm og for vekselstrøm med $\cos <i>\phi</i> = 1$.

'voltasøjle, det første galvaniske batteri, opfundet af Volta, bestående af en søjle af zink- og sølvskiver lagt skiftevis oven på hinanden med fugtige papskiver imellem.

'volte (fr. (fra ital.): vending); i *fægning* drejning for at undgå et stød; i *korkkunst*, det at placere et kort på ønsket sted under blandingen (heraf: slå en v); i *gymnastik* sidevendt sidespring.

Ved volteridning forstås, at rytterne rider inden for et begrænset rum og i hovedsagen følger dets omkreds. Alm. øvelse i skoleridn., hvor v-s diameter forlænges fra 5-10 m.

Volterra ['fol'tabn], *Mogens* (f. 1908), da. arkitekt, fra 1940 lærer i belysningslære ved kunsthøgskolens bygningskole, 1947 forskningsleder i Statens Byggeforskningsinstitut.

Volterra, ital. by 50 km SV f. Firenze; 20 000 indb. (1936). Rom. og etruskiske fortidsminder.

Volterra, Daniele da, egl. *Ricciarelli* [ri'tfɔrɔhli] (1509-66), ital. maler. Elev af

Francois de Voltaire. Joost vanden Vondel. William Wordsworth. Ole Worm.

Sodoma og Michelangelo. Bibelske motiver. Også virksom som billedhugger. Forsynede de nogle figurer på Michelangelos »Dommedag« med draperier; deraf øgenavnet »buksemaleren«.

voltige [vɔl'ti:fø] el. *voltigering* [-'Je-] (fr. fra ital. *volta*), (dans på) slap line, spring- og balanceøvelse over hest; voltigere, [-'Je-r], foretage spring-øvelser (på hest o.a.); voltige ur [-'Jø'r], luftkrobat; voltigeurer, let fr. folk af små mænd, brugt 1804-68.

volti 'subito (fork. v. s.) (ital.), *mus.*, vend hurtigt (bladet).

volt'me'ter, instrument t. måling af elektr. spændingsforskel, bestående af et følsomt ampereometer med stor modstand, idet skalaen justeres til at vise produktet af strømstyrken og modstanden, hvilket if. Ohms lov er lig med spændingen. Ved at forsynes med formodstand kan v bygges til spændinger fra få millivolt indtil 1 million volt.

Volturno, 175 km l. ital. flod fra de sydl. Abuzzer til Gaeta-bugten NV f. Napoli. Stærkt omkæmpet under invasionen i Ital. 1943; overskredet syd fra af De Allierede 16. 10. s. å.

vol'lumen (lat.), rumfang.

'vol'lumenkontrol', reguleringsmiddel for lydstyrke ved radiomodtagere.

volumi'nø's (af *volumen*), bindstærk; omfangsrig, rummelig.

volunta'risme (lat. *voluntas* vilje), opfattelse, at viljen er det væsentlige 1) i sjælelivet, 2) i tilværelsen som helhed.

vo'lut (lat. *volutus* (op)rukket), *arkit.*, spiral som på det ioniske kapital, yndet slutlet i renaissance- og baroktid.

Wolverhampton ['wulv3hám(p)t3n], by i Midt-Engl. NV f. Birmingham; 159 000 indb. (1948). Hovedby i Black Country. Jernudsmeltning. Metalindustri (lase, biler, cykler, værktøj, elektromotorer).

'volverlej el. *guldblomme* (*'Arnica*), slægt af kurvblomstfam. Urter med mods. blade, langstilkede kurve med gule blomster. 18 arter, i Danm. bjerg-guldblomme (A. montana), alm. på bakker og heder i Jylland.

Volvo, AB, sv. bilfabr. i Goteborg, grl. 1915. V samler en række af V konstruerede, men af andre fabrikker fremstillede biler til såvel person- som last- og rute-biler.

'volvulus (lat. *volvère* dreje), en form for tarmslyng, opstået ved, at et tarmparti snor sig omkr. sig selv, hvorved karrene afkæmkes, og såvel ernæringen til tarmen som tarmpassagen hindres. Behandles operativt.

Wolyri ['vollri], po. navn på Volhynien, landskab i V-Ukraine.

Wolzogen ['vɔltsɔ:g3n], *Ernst Freiherr* v. (1855-1934), ty. forfatter. W. der 1901 forsøgte sig med en litt. varietéform: *Uberbrett*, skrev bl. a. populært humorist. fortæll. *Die Glorihuse* (1897).

vom (*rumen*), *zool.*, det store afsnit af drøyttygernes formave, hvor føden undergår gæring, inden den gylpes op og tygges for 2. gang.

'vombat (australsk) (*'Phascolomys*), slægt af plumpe, korthalrede pungdyr. Gnavragtige fortænder; gravende, lever af rødder. Australien.

vo'me're (lat.), kaste op.

'vomitiv (af *vomitus*), brækmiddel.

'vomitivus (lat.), brækning.

von [fon] (ty.), af.

Vondel ['vɔndsl], *Joost van den* (1587-1679), holl. forfatter, f. i Koln. Det 17. årh.s mest betydelige holl. digter. Hans værk spænder fra det satir.-polit. drama *Palamedes* (1625) over det lokalpatriot. *Gijsbrecht van Amstel* (1637) til bibelske dramer som *Lucifer* (1654). (Portræt).

Wood [wud], *Robert Williams* (f. 1868), arner, fysiker. Optiske og spektroskopiske arbejder. Har genopdaget og forbedret Rowlands metode til fremstilling af konkvagitter.

Wood [wud], *Sam* (1883-1949), arner, filminstruktør. Deb. omkr. 1920, iscenesatte senere en lang række dygtigt opsatte, folkelige film: »Farvel, Mr. Chips« (1939), »Kitty Foyle« (1940), »Hvem Ringer Klokkerne For« (1943) og »Højt Spil i Saratoga« (1943).

Wood Green [wud 'gri:n], nordl. forstad til London; 53 000 indb. (1948).

Woods metal [wuds], legering af 4 dele vismut, 2 dele bly, 1 del tin og 1 del cadmium, der smelter allerede ved 70° C.

Woodville [wudvil], *Elizabeth* (d. 1492), eng. dronning af lavadel, hemmeligt gift med Edvard 4. af Engl. 1464, kronet som dronning 1465, fængslet 1484 af Rikard 3., klostergivet 1487 af Henrik 7.

Woolf [wulf], *Virginia* (1882-1941), eng. forfatterinde. Eksperimenterende romaner, i hvilke den stadige strøm af indtryk, der går gennem bevidstheden, træder i forgrunden, mens handlingen er mindre væsentlig (sml. James Joyce). Romaner: *Mrs. Dalloway* (1925, da. 1945), *The Lighthouse* (1927), *The Years* (1937, da. *Arene går* 1941) o. a.

Woolley ['wuli], *Leonard* (f. 1880), eng. arkæolog. Foretog 1922-34 udgravning i Ur og skrev om fundene *Ur of the Chaldees* (1934, da. *Ur i Kaldcea* 1942).

woolsæk ['wulsæk] (eng.: uldsæk), en sæk, stoppet med uld og dækket med rødt klæde, hvorpå lordkansleren sidder i Overhuset. Siges at være anbragt her i 14. årh. for at symbolisere et forbud mod uld eksport.

Woolton [wultn], *Frederick*, (1939) l. Baron of Liverpool (f. 1883), brit. politiker, 1939-40 generaldir. i Forsyningsmin., apr. 1940-43 levnedsmiddelmin., 1943-45 min. f. genopbygning. Medl. af Krigskabinetet. Maj-juli 1945 Lord President, juli 1946 formand f. kons. parti.

Woolwich ['wulid3], bydel i London ØSØ f. City; 143 000 indb. (1948). Militærværksteder og arsenal.

Woolworth [wulwɔr't], *Frank Winfield* (1852-1919), arner, forretningsmand; grl. 1879 i Utica (New York) en butik, hvor alle varer solgtes til enhedspriser på 5 og 10 cent. Trods modgang i beg. kunne han 1911 samle en række enhedsprisforret. i koncernen F. W. Woolworth Co., der også fik talr. butikker i Engl. og Tyskl. W efterlod sig en stor formue.

woo'rari [wu-], d. s. s. *curare*, sydamer. pilegift.

Voorne ['fo:rn3], ø i Rhinens delta, Holl., N f. Haringvliet.

Woo-sung [wu sui], Shang-hais udhavn for oceaniske.

Vopnaf jørdur ['vɔhbnafjɔrdʊr], fjord og handelsplads i NØ-Island.

-vo'r (lat. *vorare* æde), -æder, -spiser.

Vorarlberg ['fo:r'arl'bærk], østr. forbundsland omfattende V-Østr. ml. Tyskl. og Schw.; 2602 km²; 147 000 indb. (1946). Hovedstad: Bregenz. - *Historie*

V knyttes til Habsburgs østr. besiddelser i 14. årh. 1919 gav folkeafstemning flertal for tilknytning t. Schweiz, men da hverken Østr. el. Schweiz støttede sagen, affandt V sig m. stilling som autonom del af østr. forbundsrepublik. 1945 under fr. besættelse.

'Vorbasse, da. stationsby (Grindsted-Kolding); 718 indb. (1945). Da.-ty. træfning 29. 2. 1864.

Worcester ['wusta], by i V-Engl. SV f. Birmingham; 62 000 indb. (1948). Maskin- og skotøjsindustri.

Worcester ['wustar], industriby i Massachusetts, USA; 199 000 indb. (1945).

worcester-sauce ['wusta-], skarp eng. sauce af æggehvideholdige ekstrakter af bl. a. sojabønner.

Worcestershire ['wustajia], grevskab i V-Engl. SV f. Birmingham. 1812 km², 512 000 indb. (1948).

Vorderrhein ['lb:rdarrah], kildeflod til Rhinen, udspringer i dalen ml. St. Gotthard og Glarner Alperne.

Vording'bor'g, da. købstad 15 km SV f. Præstø (S-Sjælland); 10 870 indb. (1948). V slot (s. d.) med Gåsetårnet, kirke (gotisk, vistnok fra 15. årh.), råd-, ting-, arresthus (1843-45), Sydsjællandsk Museum (i en gammel bindingsværksbygning ved slottet), sidsygehospital (Oringe). Industri; Jernvarer, maskiner m. m. Station på Kbh.-

afløst 1316 af en treskibet gotisk kirke med kapelkrans om koret. Efter Kbh.s brand 1728 genopførtes kirken med tre lige høje skibe; denne bygning gik til grunde ved bombardementet 1807 og den nuv. i nyklassisk stil skyldes C. F. Hansen (1811-29). Den indre udsmykn. skyldes især Thorvaldsen.

Vorgård, anden stavemåde, for Voergård. **Vorherres høne**, folkeligt navn på mariehønen, som tidl. blev betragtet som Guds sendebud, hvorfor den f. eks. i et gi. børnerim bliver bedt om at flyve op til Vorherre og bede om godt vejr.

-'vo'risk, d. s. s. -'vor.

Workington ['wa:kr>:tan], havneby i NV-Engl. nær Solway Firth; 29 000 indb. (1948). Kulgruber, jernindustri.

World Alliance ['wa:ld 'a:laians], økumenisk arbejdsorgan, stiftet 1914 på skotsk initiativ og støttet af Carnegie; standset af 1. Verdenskrig, men efter denne genoptaget i *Faith and Order-* og *Life and Work-bevægelse*erne.

World Council of Churches ['wa:ld 'kaunsl av 'tʃaujiz] (eng: Kirkernes Verdensråd), økumenisk sammenslutning, endeligt konstitueret i Amsterdam 1948. Baggrunden herfor var de fælles-kirkelige bevægelser efter 1. Verdenskrig (jfr. økumeniske konferencer). Hovedlinierne for rådet vedtoges 1938 i Utrecht (Det Foreløbige Verdenskirkeråd), og det besluttedes at oprette W på et verderskirkekonference 1941 (udsat på grund af 2. Verdenskrig). Ca. 150 kirkesamfund har tilsluttet sig W (marts 1949); udenfor står den kat. kirke, den ortodokse kirke i Sovj., nogle ortodokse Balkan-kirker samt enkelte lutherske trossamfund i USA. W ledes af 6 præsidenter og en centralkomité på 90 medl. (bl. a. 10 anglikanere, 10 metodister, 5 baptister, 16 lutheranere og 13 repr. for ortodokse kirker). Hovedkontor i Geneve, centralkontorer i New York og London.

World Council of Early Childhood Education ['wa:ld 'kaunsl av 'a:li 'tʃajldhud 'ædʒu:kæln] (eng: verdensrådet

Vor Frelsers Kirke.

vedr. den første barndoms opdragelse), (WCECE), grl. i Praha 1948 som en internat, organisation for forskolealderpædagoger.

World Federation of United Nations Associations ['wa:ld fæd'ræjjan av ju:'na:itid 'næijanz asousi:'æifanz] (eng.) (WFUNA), stiftet 2. 8. 1946, internat, sammenslutn. af private foreninger, der virker for udbredelse af kendskab til FN og til fremme af dennes formål.

World Friendship Association ['wa:ld 'frænd(d)ʃip asousi:'æilan] (Verdens-Venskabs-Forbundet), forening, der tilstræber at fremme international forståelse v. at skabe direkte og personl. forbindelse ml. folkene ud over grænserne. Opr. stiftet 1929 af holl. J.W.Niemann som *World Friendship Tours* (Venskabsrejser). Op-hørte 1939, genoprettet 8.5.1945 som W; udveksling af gæster; sprogkurser m. m. oplysende arb.; dannelse af fond for at sikre ubemidlede rejsemuligheder. Da. afd. oprettet 1946; ca. 10 000 medl. (1948).

World Health Organization ['wa:ld 'hæ:l> 'ã:ganai:'zæjɔn] (eng.). Verdenssundhedsorganisationen.

World Power Conference ['wa:ld 'pa:ua 'kãnfaran] (eng. verdens-kraft-konference), en internat. organisation, der arbejder med undersøgelser ang. udyntelsen af verdens kraftkilder. Der er nationale komiteer i de fleste civiliserede lande og man mødes med få års mellemrum til plenar- og sektionsmøder. Det første plenarmøde blev holdt i Paris i 1924.

World-Telegram, New York ['wa:ld 'tælagram], amer. aftenavis (uafhængig), grl. 1931 ved sammenslutning af *Pulitzer-avisen* N. Y. World (demokratisk partiorgan, grl. 1861) og N. Y. Telegram (grl. 1876). Oplag 1948: 382 000.

Worm ['var m], *Jacob* (1642-ca. 1692), da. præst, stedsøn af Kingo, skarp satiriker, ikke mindst over for Kingo og regeringen; afsat, dødsdømt 1681, men benådet med forvisning til T rankebar.

Worm ['var m], *Ole* (1588-1654), da. læge og oldforsker. Prof. i Kbh. 1613. Har bl. a. skrevet *De aureo cornu* (1641) (om guldhornet) og *Monumenta Danica* (1643) om de da kendte runeindskrifter. Havde stor oldsagssamling og studerede ivrigt da. oldtidsminder. (Portræt sp. 4977).

Worm ['vDr'm], *Pauline* (1825-83), da. forfatterinde. Romanen *De Fornuftige* (1857) og hendes digte glemte, men som en af kvindesagens pionerer huskes hun stadig.

Worma ['vãrna], no. elv, fra Mjøsa forbi Eidsvoll til Glomma, hvis største tilløb V er.

Worm-Muller ['var m 'mylar], *Jacob* (f. 1884), no. historiker (Norge i Napoleons-tiden), docent i Oslo 1919, prof. 1928. Fra 1941 knyttet til den no. regering i London (informationstjenesten og radioen). Efter 1945 no. delegeret til FN.

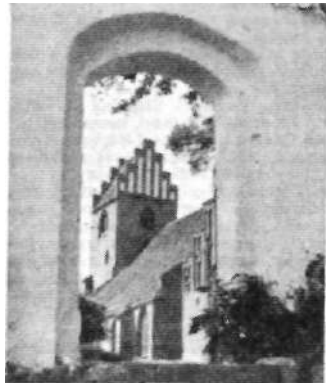
'Vormorsden, Frands (1491-1551), da. reformator (hollænder af fødsel), karmelit, elev af P. Helgesen, grebet af Reformations, medarbejder på kirkeordinansen, 1537 biskop i Lund; afgørende blev han\$ liturgiske håndbøger.

Worms ['varms], ty. by ved Rhinen i Rheinland-Pfalz; 50 000 indb. (1939). Bet. industri, tekstiler, lædervarer, sukker m. v. Stor vinavl (Liebfrauenmilch). Bispesæde fra romertiden (Civitas Vangionum); burgundernes hovedstad i 5. årh. (skueplads for Nibelungen-sagnet). Fra 1074 fri rigsstad. Ved konkordat i W 1122 endte investiturstriden. Sæde for talrige rigsdage og fyrsteforsamlinger, bl. a. 1521, da Luther mødte op for Karl 5. og blev lyst fredløs. Kom 1815 under Hessen-Darmstadt. Henimod 50% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Worms-ediktet af 8. 5. 1521, ty. rigsglov, hvorved Luther og hans tilhængere gjordes fredløse. Wkunncp.gr af de politiske forhold ikke gennemføres.

Worms-konkordatet 1122 sluttede den egl. investiturstid, således at i Tyskl. fik kejseren, i Ital. valen forret ved valg af gejstlige.

vornedgårde, fra gi. tid betegn. for visse gårde på Bornholm, der tidl. var statens læstegårde.

Vordingborg kirke.

Gedser og Masnedund-Kalvehave banen, 2 havne (ved Vigen og Masnedund). V (af Oringe (Worthing)) er en meget gi. by, måske ældre end borgen og fra tidl. tid overfartssted til Falster. Havnørn har den fået privilegier, vides ikke (stadfæstede 1415). Særlig i middelaldr. polit. centrum (vendertogehø, danhoffet).

Vordingborg slot, anlagt af Valdemar d. Store, udvidet især af Valdemar Atterdag, ringmur med hjørnetårne. 1671 - omkr. 1750 lå her prins Jørgens slot; bevaret er kun det 7 stokværk høje Gåsetårn (spir med gås fra 1871; genopst. som erst. for den da forlængst forsvundne guldgås).

Wordsworth ['wa:dzwa>], *William* (1770-1850), eng. digter. Udg. s. m. vennen Coleridge de berømte *Lyrical Ballads* (1797), der indledte den eng. romantik. W boede det meste af sit liv i barndoms-egnen *The Lake District* (Sødistriktet) i Cumberland, hvis natur blev den dominerende impuls i hans digtning. Poet Laureate 1843. Digtninge: *The Excursion* (1814), *Sonnets* (1838), det selvbiogr. *The Prelude* (1798-1805) o. a. Hans første intense naturoplevelse og mystikeragtige visioner aflag efterhånden i klarhed, og han søgte da i hele sin digtning at fordybe sig i mindet derom og bearbejde sin naturreligion til en moralsk opbyggelig lære. (Portræt sp. 4977).

Vor Frelsers Kirke på Christianshavn i Kbh., opf. 1682-96 af Lambert van Haven, det spiralsnoede tårn af L. Thura 1749-50. Klokkespil med 44 klokker 1927-29. (111).

Vor Frue Kirke i Kbh., grl. af Peder Suneson, der gjorde den til kollegiatkirke.

vornedskab (gi. da. *vamed* varetægt), i ældre tid på Sjælland den pligt, som påhvilede, den mandl. bondebefolkning til at forblive på det gods, hvor vedk. varfødt, og til efter jordejerens bestemmelse at overtage jord til dyrkning. Den vornede opfattedes som en slags tilbehør til gården og kunne afhændes sammen med den. Forholdet kendes fra 14. årh. og ophævedes først 1702.

Voronezj [vå'ronej], by i RSFSR, Sovj., nær Don, 460 km SSO f. Moskva; 327 000 indb. (1939). Jernbanecentrum med alsidig industri (maskiner, fødevarer, kemikalier). Erobreret af tyskerne 6. 7. 1942; voldsomt sovj. offensiv fra dec. s. å., generobret 2. 1. 1943.

Voronoff [voro'nof], *Serge* (f. 1866), russiskfødt fr. endokrinolog, der blev sensationelt kendt i vide kredse for sine transplantationsforsøg med kønskirtler.

Vorobjilov [varå'jibf] (tidl. *Ni'kolsk-Ussu'rijskij*), by i RSFSR, Sovj., i Det Fjerne Østen, N f. Vladivostok; 55 000 indb. (1939). Ved V forenes den transsib. og manchuriske bane.

Vorobjilov [varå'jilof], *Klementij* (f. 1881), sovj. general. Socialist for 1917, fl. gange fængslet. Deltog i revolutionen 1917. Står Stefan nær. 1924-45 chef f. Moskva militærdistrikt, 1925-40 folkekommisær f. hæren, 1925-34 også f. marinen. Marskal 1935. Siden 1926 medl. af Politbureau. Maj 1940 formand for forsvars komiteen, juli 1941-ovst. 1944 medl. af forsvarsrådet. 1941 øverstkommand. på N-fronten mod Tyskl., okt. s. å. leder af rekruteringsen, 1944 øverstkommand. i Østen. Deltog i I. Moskva-konf. og Tehran-konf. 1946-47 leder af den allierede kontrolkommission i Ungarn. (Portræt).

Vorobjilov'grad [varajilof'grut] (til 1935 *Lu'gansk*), by i Donbass i Ukraine, N f. Rostov; 213 000 indb. (1939). Stor jern- og maskinindustri. Besat af tyskerne 16. 7. 1942-14. 2. 1943.

Vorobjilovsk [varå'jilofsk], 1933-44 navn på Stavropol; Sovj.

Worpswede ['worp'sve:d3], ty. landsby på Liineburg hede, nær Bremen. Fra ca. 1389 opholdssted for en kunstnerkoloni (Fritz Mackensen (f. 1866), Otto Modersohn (1865-1943) og hustru, Paula M. Becker (1876-1907) m. fl.). Kredsens forbillede var den fr. Barbizonkole.

Vorst [forst], flamsk navn på Forest (Belg.).

Vorsterman ['for-], *Lucas* (1595-ca. 1675), holl. kobberstikker. En af de fineste Rubensstikkere. Har i London stukket portrætter af *Holbein* og *v. Dyck*. Kendtest er *Kors nedtagelsen* efter Rubens.

Vorsø, ø i Horsens Fjord, ca. 58 ha. 1928 indkøbt til Kbh.s Univ. m. det formål at være fristed for den naturlige flora og fauna. V med et omliggende vandareal er herefter udlagt som vidensk. reservat. På V et laboratorium for zool. og botaniske studier.

Vorså, landsby og fiskerleje 14 km S f. Sæby (Vendsyssel); 508 indb. (1945).

Worsaae ['vorså], *Jens Jacob* (1821-85), da. arkæolog, fra 1843 knyttet til Oldn. Museum, fra 1866 som direktør. 1874-75 kulturminister. Bragte ved sin kritiske indstilling og omfattende viden den arkæol. forskning ind i strengt vidensk. rammer. Har bl. a. udg: *Dann.s Oldtid (1843)*, *Nordens Forhistorie* (1881). (Portr.).

vorte (ver'ruca), smitsom, godartet svulst i huden, navnlig hos børn og yngre individer, især på hænder og fødder.

vorteblider ['Decticus verru'civorus], stor løvgræshoppe. Ret alm. i Danmark.

vortenialæk (*Euphorbia*), slægt af v-fam. Urter, buske el. stængelsaftplanter m. mælkesaft, hvilke sidste minder meget om kaktus. 600 arter fra varme egne, de kaktusagtige især fra S-Afr.s ørkenegne. I Danmark er nogle eenårige arter vildtvoksende (ill.).

vorterod (*Ficaria*), slægt af ranunkelfam. I Danmark v. (*Ficaria verna*) med ammerødder og yngleknopper i bladhjørnerne. Tidlig, gulblomstret skovbundsplante.

Klementij Vorosjilov. Jens Jacob Worsaae,

Carl Gustaf Wrangel. Jirgen Wul'enwever.

vortesvin (*Phaco'choerus aethi'opicus*), afr. vildsvin. Vorteformede udvækster på hovedet. Hjørnetænderne opadbojede.

vortesygge el. *fjerkræopper*, form af fjerkrædifferitis, smitsom, viser sig ved vortelignende dannelser især omkr. næbbet, v er ret alm. hos agerhøne og ringdue, sjældn hos fasan o. a. fugle.

vortetap, ensidigt lejret krumtap.

Worthing ['W3:5if], badested ved eng. Kanal S f. London; 68 000 indb. (1948).

Vort Land, da. dagblad (kons.), udkom 1896-1919.

Vor Ungdom, da. pædagogisk tidsskrift, grl. 1879 af H. Trier; fra 1903 udgivet af »Det Pædagogiske Selskab«.

'Vorup, sydl. forstad til Randers; 3912 indb. (1945).

Vorwårts ['forvårts] (ty: fremad), ty. dagblad, grl. 1884 under navnet »Berliner Volksblatt«, fik 1890 navnet V. Hovedorgan for soc. dem.; forbudt 1933, udkom indtil 1938 som emigrantorgan i Karlovy Vary.

Vos [vos], *Cornelis de* (1585-1651), flamsk maler, bosat i Antwerpen. Har malet rel. og mytol. billeder, men er mest kendt som portrætmaler; repr. på Nivågård.

Vosges [vo:3], 1) fr. navn på Vogeserne; 2) fr. dept. på Vogesernes vøstkråning (del af Lorraine); 5903 km²; 342 000 indb. (1946). Bet. agerbrug og industri; desuden skovbrug og kvægavl. Hovedstad: Epinal.

Vosnæs, hovedgård NØ f. Århus, 1719-1808 i slægten Gersdorffs, siden 1869 i slægten Knuths eje. Stor hovedbygning fra 1897.

Voss [vås:], no. station ved Vossevangen. **Voss** [fos], *Johann Heinrich* (1751-1826), ty. forfatter. V-s Homerovers. *Odysee (1781)*, *Mias* (1793) fik bet. for den ty. antikiserende digtning. V besang endv. i homerisk stil nordty. borgerligt liv, idyllen *Luisse* (1795).

Voss [fos], *Richard* (1851-1918), ty. forfatter. Skrev en række dramer og talr. underholdningsromaner. *Zwei Menschen* (1911, da. 1923).

Vossevangen ['vås:avaian] el. *Vangen*, no. bygd ved stationen Voss på Bergensbanen; 2800 indb. (1930). Søgt turiststed.

Vossische Zeitung ['fosjo Hsaitun], ty. dagblad, grl. 1704 som ugeblad, fik 1785 navn efter den dav. udgiver C. F. Voss, 1824 dagblad. V, der var demokratisk, overtoges 1914 af Ullstein; ophørt 1934.

Wotan ['vo:-], den ty. form for nord. Odin.

vo'te're (lat.), afgive votum.

voting trust ['vouti? 'tråst] (eng. vote stemme), en form for holding company dannet ved, at aktionærer i forsk. selskaber overlader deres aktier - og dermed stemmeret - til et konsortium (board of trustees), som til gengæld udleverer dem modsvarende, dividendebærende trustcertifikater. Særlig udbredt i USA.

vo'ti'v- (af *votum*), løfte- (om ting, der er tiltænkt guderne: v-gave, v-indskrift o. l.).

vo'ti'vfund (af *votiv-*), arkæol., oftergaver henlagt i oldtiden på viede steder, ofte i mose el. vandløb.

vo'ti'vgave (af *votiv-*), *rel.hist.*, gave til guderne, givet efter aflagt løfte derom. Ved v giver man sig selv til guderne og får til gengæld disses sind og tanker, latente med de ønskede resultater.

vo't jakker el. *udmarker*, mongolidd folk med finsk-ugrisk sprog i Sovj. NV f. Kazan; agerbrugere.

'votum (lat.), 1) højtideligt løfte; 2) det

under el. forud for en afstemning udtrykte standpunkt, f. eks. i en kollegial ret el. i et af rigsdagens ting, i sidste tilf. navnlig som tillids- el. mistillidsv. Dissensionerende v, det af en dommer i en kollegieret udtrykte standpunkt, som er overstemt af flertallet.

Vouet [vuwæ], *Simon* (1590-1649), fr. maler, Ludvig 13.s hofmaler. Efter V-s malerier er udført gobeliner, bl. a. *Abrahams Offer*.

Vougt [fokt], *Allan* (f. 1895), sv. socialdemokrat. Chefred. f. »Arbetet« 1924-44; fra 1928 medl. af 2. Kammer, fra juli 1945 forsvarsminister.

Wouwerman's (['vouv3rm<n(s)], *Philips* (1619-68), holl. maler. Virksom i Haarlem. Har malet scener fra jagt-, krigs- og lejrlivet m. m. I de fleste af W-s billeder forekommer en hvid hest. Hans kolorit er en fin, sølvagtig tone; repr. på kunstmus., Kbh. Hans broder *Pieter W.* (1623-82) behandlede lign. emner og er særl. smukt repr. på kunstmus. med *Et Prospekt uf Paris*.

Vouvray [vu'vræ], berømt fr. vinavlsområde ved Loire.

vox (lat.), stemme.

vox 'populi, vox 'dei (lat.), folkets røst (er) Guds røst.

Vozne'senskij [vaz-], *Nikolaj* (f. 1903), sovj. økonom og politiker. Medl. af kommun. parti fra 1919. 1938-49 form. f. statens plankommission (Gosplan). Medl. af Politbureau.

WRAC, fork. f. Women's Royal Army Corps, fra 1948 navn på ATS og WAAF.

vrag, *l) søv.*, ødelagt skib, kan ved grundstødning eli drift være farligt for sejladens; afmærkes med grønne v-fyrskibe, v-lystønder og v-vagere udlagt efter kompassfærmskningssystemet. 2) *jur.*, herreløst gods, der findes på havet el. indrevet på stranden. De vigtigste regler om v findes i strandingsloven af IO. 4. 1895 med ændringer af 30. 4. 1909.

vragbrænde, 60-80 cm lang, mindst een gang kløvet brænde, diameter mindst 15 cm; meget knastet (knuder) el. beskadiget af svampe.

vrag (gi.da: forvredet), i skovbruget dårlig træform forårsaget ved arvelighed, ikke ved ydre forhold.

Wrangel ['vroial]. *Carl Gustaf* (1613-76), sv. officer. Førte sv. flåde ud ad Kielerfjord 1644. slog s. å. Pros Mund v. Femern; 1646 øverstkommand. i Tyskl. Indtog Frederiksdode okt. 1657 og førte jan. 1658 sv. rytteri over Lille-Bælt. Fik sept. 1658 Kronborg til at kapitulere; slået af holl. flåde 29. 10. s. å. i Øresund. Medl. af formyndrerreg. efter 1660; rigsmarsk. Ledede sv. tropper i Pommern 1675, syg. ikke ansvarlig for Fehrbellin- nederlaget. Storgodsejer, byggede Skokloster og Wrangelska palatset i Sthlm. (Portræt).

Wrangel ['vrangel], *Ferdinand von* (1794-1870), russ. polarforsker. Rejser i N-Sibirien 1820-24, guvernør i Alaska 1829-34. Søgte 1823 øen, der fandtes og opkaldtes efter ham 1867.

Wrangel ['vrfl'Al], *Friedrich* (1784-1877), preuss. general; førte 1848 preuss. hær mod Danmark; øverstkommand. i krigen 1864 indtil april, uden større initiativ.

Wrangel ['vnmgl], *Pjotr*, baron (1878-1928), russ. general. Overtog 1920 den hvide hær efter Denikin, måtte vige tilbage til Krim for bolsjevikkerne. Hæren opløst nov. 1920 i Jugoslavien og Tyrkiet.

Wrangel-øen (efter Ferdinand v. W.),

ø i Ishavet N f. Østsibirien, Sovj.; 4680 km². Opdaget 1867.

vrangflynder, fladfish, der er farvet på den mods. side af den for arten typiske.

vrangforestillinger, sygeligt betingede forestillinger af meget forsk. natur, kan findes ved de forsk. sindssygdomme og er i deres karakter afh. af disses art.

vranglære, *teol.*, dogmatisk anskuelse og tilsvarende forkyndelse, som strider mod den anerkendte kirkelære.

wrappers ['rɔpəz] (eng. *wrap* indpakke), sækkelærredsindpakning til baconsider.

vraz [vraz], *Stanko* (1810-51), slovensk digter, folkevækker, folkevisesamler, forgrundsfigur i den nat. illyriske bevægelse.

Wrba ['vr:ba], *Georg* (f. 1872), tv.-bohm. billedhugger. Hovedværker: *Otto af Witelshabs rytterstatue* (München), *Diana på Hjorten* (München og Hamburg). Restaurerede *Zwinger* i Dresden (1924-30).

Vrchlický ['vr:flitski:], *Jaroslav* (pseud. f. *Emil Bohus Frida*) (1853-1912), Sech. lyriker og dramatiker, prof. i litt.hist. ved univ. i Praha; tilhørte den kosmopolit, skole i Cechoslov., beherskede alle versformer med virtuosim, udførte et bet. oversætterarbejde, skabte det cech. essay. (Portræt sp. 4991)-

Vrchovina Lužická ['vr:fovinə 'lusit-ska:], Cech. navn på Luisitzer Gebirge.

Wrede ['vre:da], *Mahilda* (1864-1928), fi. filantrop, som fra 1883, efter en religiøs vækkelse, udførte et stort humanitært arbejde bl. fanger og løsladte.

Vredeman de Vries ['vre:d3m-nd3'vri:s], *Hans* (1527-ca. 1604), holl. arkitekt og maler. Hans talrige ornamentstik (bl. a. bygningsdetaljer af ornamentalt art) og værker om arkit. øvede stor indflydelse, også i Danmark.

vrede ved, ved med fibre liggende i skruelinier omkr. træets akse; v. kan vanskeligt kløves, kaster sig let og skæres over spån, når det oparbejdes, hvorved styrken forringes.

Vrejlev kloster, 11 km S f. Hjørring, opr. Danm.s eneste præmonstratensernonnekloster, fra 1575 herregård. Kun den romanske, gotisk ombyggede kirke er bevaret.

wren [ræn], medlem af WRNS (med ordspil på *wren* gærdesmutte).

Wren [ræn], *Christopher* (1632-1723), eng. arkitekt. Classicismens banebrøder i Engl. Ledede 1666 Londons genopbygning efter branden, 53 kirker (bl. a. *St. Clement Dānes*). Hovedværk: *St. Paul's Cathedral* (1674-1710).

Wren [ræn], *Percival Christopher* (1885-1941), eng. forfatter. Rejste verden rundt og skrev senere en lang række underholdningsromaner, hvoraf fl. er oversat til dansk.

'Vre'sen, holm i Store-Bælt ml. Knudshoved og Langelands nordspids; N f. V Puller (3-6 m vand).

Vreta kloster, NV f. Linköping, Sv.s ældste og formest nonnekloster af cisterciensordenen; kun kirken, der går tilbage til 1248, er bevaret, i ombygget tilstand.

vriddor, bor m. snoet spånrlille og konisk spids m. gevind til indtrækning af boret i materialet.

vrudemaskine, maskine, der anv. ved vask til at befri tøj for det meste af vandet ved, at tøjet passerer imellem to gummibeklædte, roterende valser.

Vridsløse lille [vris-], sjæl, landsby ml. Glostrup og Tåstrup; 1409 indb. (1945). Statsfængsel (s. d.).

Vridsløselille Statsfængsel. Taget i brug 1859. Opr. bestemt til udståelse af forberingsstraffe. Anv. nu især til 1. gang dømte over 30 år og visse recidivister under 30 år, der skal udstå straf af fængsel i 5 mdr. el. derover.

Vriendt [vri:nt], *Cornelis* og *Frans de*, se

Floris.

Vries [vris], *Adriaen de* (ca. 1560-1627), nederl. billedhugger. Elev af Giovanni da Bologna. Udførte for Christian 4. *Neptunfontænen* til *Frederiksborg*. De originale bronzefig. opstillet i Drottningsholms slotspark, Sthlm. Den nuv. fontæne er en rekonstruktion fra 1888. Lign. arbejder i Augsburg.

Vries [vri:s], *Hugo De* (1848-1935), holl. botaniker og arvelighedsforskr. Hovedværk *Die Mutationstheorie, Versuche und Beobachtungen über die Entstehung von Arten im Pflanzenreich* 1-2 (1901-03). Kendt for sine krydsningsforsøg med ærter og natlys. En af de Mendel'ske loves genopdagere (1900).

Vries, *Vredeman de*, se Vredeman de Vries.

Vriesland ['vris-], anden stavemåde for Friesland (holl. prov.).

vrieter (*Rhamnus*), slægt af v-fam., træer el. buske. Blomsterne eenkønnede el. tvekønnede. 100 arter fra nordlige temp. egne. 1 *Damm*, v. el. korsved (*R. catharticus*) med 4-tallige, eenkønnede blomster og sorte stengfrugter, samt størstetræ (*Frangula alnus*).

Wright [rait], *Almroth* (1861-1947), eng. patolog. Grundlæggende arbejder over blodserum, blodets koagulation, tyfus m. m. W har opdaget opsoninerne. W-s opsoninlære har haft stor bet. for vaccinerterapien.

Wright [rait], *Frank Lloyd* (f. 1869), arner, arkitekt. Var 1888-94 ansat hos Sullivan og tilegnede sig hans radikalisme uden at acceptere hans personlige stil. I sin arkit. benytter han sig af alle moderne tekniske fremskridt. W har bygget en del varehuse; størst bet. har han fået som villaarkit. ved sin geniale evne til at indpasse bygn. i terrænet, sin kærlighed til materialernes ægthed og ved sine frie planformer. W har været den største nyskaber inden for moderne arner, arkitektur.

Wright [vrikt], *Georg Henrik von* (f. 1916), fi. filosof. Har bl. a. skrevet *The Logical Problem of Induction* (1941) og *Den logiska empirismen* (1943).

Wright [vrikt], *Magnus von* (1805-68), fi. maler; zool. interesseret; udg. s. m. sine brodre Vilhelm v. W (1810-87) og Ferdinand v. W (1822-1906) ill. værker: *Svenska foglar* (1828-38) og *Finlands foglar* (1859-73).

Wright [rait], *Richard* (f. 1909), arner, forfatter; neger, bitter skildrer af negerenes undertrykkelse. Romanen *Native Son* (1940, da. *Søn af de Sorte* 1942), selvbiogr. *Black Boy* (1945, da. *Sort Ungdom* 1946).

Wright [rait], *Wilbur* (1867-1912) og *Orville* (1871-1948), flyvemaskinens opfindere, f. i USA. Brødrene W byggede glideplaner, hvis planer var langt mere stabile og styrbare end Lilienthals. Efter mange flyvninger indbyggede de i glideplanet en af dem selv konstrueret fire-cylindret, vandkølet motor, der ved kædetræk drev to propeller, og den 17. 12. 1903 lykkedes den første flyvning. Den varede 13 sek. og der blev et i par meters højde tilbagelagt nogle få hundrede meter. Pr. af W-s store hemmelighedsfuldhed vandt deres forsøg ringe tiltro, og først fl. år efter blev de hædret som flyvemaskinens opfindere og som de første i verden, der gennemførte en flyvning med motordrevet maskine. Orville W grl. senere i USA en flyvemaskinefabrik.

vrikke, *søv.*, drive en båd frem ved med en åre ud over agterenden at gøre roterende bevægelser i vandet.

vringelhornet, *zool.*, med stærkt snoede

horn.

vrist, *anat.*, populær betegn, for den del af fodryggen, der ligger lige foran fodledet.

'Vritra (sanskrit), i den ældste ind. mytol. en drage, det ondes repræsentant, der dræbes af guden Indra.

WRNS, off. eng. fork. f. Women's Æoyal Waval Service; dannet 14. 4. 1939, overtog visse af marinenes forpligtelser til lands. Aldersgrænse 17½-45 år. 1944: 80 000 medl.

Wroclaw ['vrotslaf], ty. *Breslau*, by i Slask (Schlesien), Polen, ved Oder; 169 000 indb. (1946; 630 000 i 1939). W er det naturlige centrum for trafik og handel i Slask. Udbygges efter 1945 som polsk kulturcentrum. Opr. slavisk hertogsstad, under Bohmen 1327; under Habsburg 1526, preuss. 1740. Angrebet af sovj. styrker fra 25. 1. 1945, men hæ-

dede sig; efter svære kampe erobret 7. 5. 1945.

Wroiiski, *Jozef Maria Hoene*, se Hoene-Wroiiski.

Vroom [vro:m], *Cornelis Hendricksz* (ca. 1591-1661), holl. maler. Hans skovlandsbæder, der for øvrigt er ret sjældne, er beslagtede med J. Ruissdaels; repr. på kunstmus., Kbh.

Vrsac ['vr:Jats], by i Jugoslavien NØ f. Beograd; ca. 30 000 indb. Vigtigt jernbanecentrum.

•Vrubel, *Mihail* (1856-1910), russ. maler. Rel. og mystiske billeder af samme art som Bocklins.

Vrå, da. stationsby (Ålborg-Hjørring); 1736 indb. (1945).

vråskab, d. s. s. *stolpeskab*.

Vt., off. fork. for Vermont, USA.

V-tegnet, under 2. Verdenskrig eng. symbol for sejr (eng. *victory*). Morsealfabetets tegn for v (•••) anv. som radio-pausaleng; man hilste ved at strække pege- og langfinger op i form af V. Begyndte i Engl. 1941. Efterlignet fra ty. side (Viktoria, sejrsgudinden) uden større held.

VU, fork. f. Venstres Ungdom.

Wu-chang [wu tShav], del af d. kin.

storbj Wu-han.

Wuchters ['vuktars] (holl. ['vø-]), *Abraham* (1613-82), holl.-da. maler; indkaldt til Danmark. 1638; navnlig berømt som portrætmaler. *Ulrik Chr. Gyldenløve* (kunstmus.), *Chr. 4.* og *Griffenfeld* (Frederiksborg).

vue [vy] (fr.), syn; udsigt; prospekt.

Vuelta Abajo (b)welta'ðahoj, vigtig tobaksegn på Cuba V f. Habana. Jordbunden består af en tertiær kalksten, særlig velegnet til tobaksavl.

vugge, hængende el. stående bevægelig leje for spædbørn, bruges hos næsten alle folkeslag.

vuggestue, forebyggende børneværns-institution, der drager omsorg for børn under 2 år, mens moderen er på arbejde. 1949 fandtes i Danm. 79 v. med 2665 pladser.

Wu-han [wu fan], storbj i Midtkina ved Yang-tze-Kiang, omfattende de tidl. selvstændige byer Han-kow, Wu-chang og Han-yang; 778 000 indb. (1931). Hovedstad i prov. Hu'-pei. Stor handel og industri; flodhavn; jernbanecentrum.

Wu-hu [wu tu], kin. by ved Yang-tze-Kiang, S f. Nan-king; 135 000 indb. (1931).

vuillard [vm''ja:r], *Édouard* (1868-1940), fr. maler. Har malet farvefine interiører med figurer, portrætter og dekorative vægmalier. *Frokosten* (glyptoteket).

Vulcano l'-ka-, virksom vulkan bl. De

Lipariske Øer N f. Sicilien.

Vulcanus el. *Volcanus*, i rom. rel. en mandlig guddom, personifikation af ildens farlige egenskaber; anræbtes som beskytter mod ildebrand. V identificeredes med den gr. gud Hefaistos og overto dennes mytiske træk.

•Vulci, en af de mægtigste etruskiske byer i Ml.-Ital. Rige gravfund fra blomstrings-tiden for krigen m. romerne omkr. 280 f. Kr.

wulfe'nit [v-] (efter den østr. mineralog F. X. von *Wulfen* (1728-1805)), *PbMoO₄*, gult el. rødt tetragonalt mineral, der anv. som molybdænmaln.

Wulff [vul'f], *Anna* (1874-1933), da. børnehavepædagog. 1897-1910 leder af en privat børnehave i Kbh. og eærtårig kursus til udd. af børnehavelærerinder. Sit kursus udvidede hun 1906 s. m. sin søster Bertha W. til et seminarium. »Frøbelhøjskolen« (toårig udd. fra 1918) og oprettede en folkebørnehave på Christianshavn for de dårligst stillede børn.

Wulff [vul'f], *Georg* (f. 1900), da. forfatter og højskolemand. Drev rel.hist. studier. En halv snes afonisme-samlinger (siden 1930) viser både tænke- og formevne.

Wulff [vul'f], *Hilmar* (f. 1908), da. forfatter. Fiskerson; tidl. sømand; eks-pedant o. a. Har udg. en proletrarisk udviklingsroman i 3 bd., *Som fejret i April* - *Sådan Noget Sker Faktisk* - *Arbejdets Sang* (1942-46), og en kollektiv roman om sukkerroindustrien

i Konstanz 1415, opgravet og brændt; øvede stor indf. på Hus.
 Vyk, ly. Wyk [vi:k], sydsvensk flække; hovedby og badested på øen Før; 6259 indb. (1946; 1939: 2824 indb.).
 Wyk by Duurstede, ældre stavemåde for Wijk bij Duurstede.
 Vy1, grund (3,7 m vand) i sydl. del af Horns Revs yderrev; fyrskib.
 Wyler ['wailsr], William (f. 1902), amer. filminstruktør. Debuterede 1920; under talefilmen en af arner, films betydeligste og personligste instruktører ved sin soc. interesse og sin indtrængende psyk. forståelse, bl. a. i »De Tre« (1935), »Dods-worth« (1936), »Blindgaden« (1937), »Stormflude Højder« (1939), »De Små Reve« (1941), »Mrs. Miniver« (1942) og mesterværket »De Bedste Ar« (1947).

Jaroslav Vrchlický. Andrej J. Vysjinskij.

Wyo., off. fork. for Wyoming, USA.
 Wyoming [waio:mn] el. [waismitj] (fork. Wyo.), stat i Rocky Mountains, USA; 253 587 km²; 251 000 indb. (1940; 1947: 265 000), 0,9 pr. km²; 37,3% boede i byerne. Hovedstad: Cheyenne. W-s nordøstl. hjørne er en del af The Great Plains, resten en del af Rocky Mountains. Mod NV ligger Yellowstone National Park. W-s sydl. del er et 2000 m h. plateau, Laramie Plains, der dannede den gamle udvandrervej til Pacific-staterne. Bjergene dækket af nåleskov, højsletterne er steppe. - *Erhverv.* Kvæg-avlen lægger vægt på slagtekvæg og får (1947: 7043 000 stk. kvæg og 2 581 000 får). Minedriften 1947: 9 mill. t kul; desuden en del olie og naturgas. - *Historie.* Kolonisation begyndt 1834; territorium 1868; stat 1890. Hvid indvandring mødte heftig modstand fra sioux-indianerne, der blev slået 1876. (Kort se USA).

Vytjegda ['vitjegda], nordlige Dvinas østl. kildeflod, Sovj.
 Wyville Thomson Ryggen ['waivil 'tamsn] (efter havforskeren Sir Charles W. T. (1830-82)), undersøisk ryg af vulkansk oprindelse ml. Skotl. og Grønl., adskillende Atlanterhavet fra Nordhavet. Færøerne og Isl. ligger på W.
 væbner, 1) middelalderen 1) lavere adelsmand; 2) ridderens adelige følgesvend, der selv kunne blive ridder.
 væbnet neutralitet. Til hævdselse af neutral skibsfarts rettigheder under krigen i slutn. af 18. årh. sluttedes 1780 og på ny 1800 forbund ml. Danm.-No., Sv. og Rusl. om at kræve visse af A. P. Bernstorff og den da. folkeretslærde Martin Hiibner nærmere udformede regler overholdt af de krigsførende samt med våbenmagt at yde neutrale skibe beskyttelse mod opbringeise. Forbundet af 1780 voldte Engl. vanskeligheder under Nord-amer. Frihedskrig; forbundet af 1800 førte til krig og opløstes efter slaget på Kbh.s red 1801.

Wiirttemberg ['vyrtsmbærk], tidl. stat (land) i Tyskl.; 1939: 19 507 km²; 2,9 mill. indb. Hovedby: Stuttgart. Omfattede den vestl. del af den sydtyske højslette, en del af Schwarzwald og af Alperne. - *Historie.* V voksede frem som grevskab i 13. årh. i det splittede Schwaben. Frigjorde sig i 16. årh. fra habsburgs forsøg på overherredømme, blev protestantisk. Kongerige 1806, stærkt udvidet under fr. besættelse. 1871 ind i Ty. Rige, republik 1918. Siden 1945 delt ml. den fr. zone (W-Hohenzollern) og USA-zonen (W-Baden).

væddeløb, konkurrence i løb, i *ridning* synonym for galopløb.
 væddeløberen (*Chlorophyllum*), urteagtig stueplante fra S-Afr., liljefam., med kødede rødder og smalle, rosetillede blade. Lange blomsterstængler med uanselige blomster og senere med små ynglekopper, der tynger stænglerne ned. Kan trives i nordvindue.
 'Vådd, sv. ø (125 km²) i Ålandshavet, skilt fra fastlandet ved smalt farvand; ca. 2600 indb.
 væder, 1) han af får; 2) træbuk (*Clytus arietis*), sort, gule tværstriber; larven i løvtræer.
 Væderen (*Aries*), stjernebillede på den nordl. stjernemimmel.
 Væderpunkt el. *forårspunkt, astron.*, det skæringspunkt ml. ekliptika og himlens ækvator, hvor Solen står ved forårsjævndøgn.
 'Vådersolstavlan (sv. *vaddersol* bisol + *tavla* maleri; V viser bl. a. halo-fænomene

Wiirttemberg-Baden [vyrtsmbærk'ba:dn], siden 1946 ty. land i USA-zonen; 19 500 km²; 3,6 mill. indb. (1946). Hovedstad: Stuttgart. Omfatter de af USA-tropper besatte nordl. dele af de tidl. lande Wiirttemberg og Baden.

Wiirttemberg-Hohenzollern [vyrtsmbærk ho'n'tsolsr:n], ty. land i den fr. zone; 10 095 km²; 1,1 mill. indb. (1946). Hovedstad: Tübingen. Omfatter Hohenzollern samt de dele af det tidl. Wiirttemberg, der siden 1945 er under fr. besættelse. Oprettet 1946.

Wuirzburg ['vyrtsburk], ty. by ved Main, NØ-Bayern; 108 000 indb. (1939). Handel med vin og frugt; industri. - Bispedømme fra 741, blev 1801 sekulariseret og 1815 indlemmet i Bayern. - Ca. 90% ødelagt i 2. Verdenskrig (marts 1945).

Wuirzburg-skolen, filos.-psyk. retning, bekendt for eksperimentalsyk. undersøgelser af tænkeprocesserne.

Vysjinskij [vj'in-], Andrej J. (f. 1883), sovj. politiker. Jurist. Socialist 1902, 1920 medl. af kommun. parti. Prof. i Moskva, anklager v. Moskva-processerne 1936-38, 1940 vice-udenrigsminister (marts 1946 -min.). Sept. 1943 russ. repr. i allierede Middelhavsudv., nov. s. å. i det konsultative råd for Ital., deltog i Potsdam- og Jalta-konf.; har efter 2. Verdenskrig repræs. Sovj. på talrige internat. møder, hvor han med skarphed er gået ind for de sovj. synspunkter. Afviste marts 1949 Molotov som udenrigsminister. (Portræt).

Wyspiarski [vls'pjarjski], Stanislaw (1869-1907), po. kunstmaler og forfatter, tilhørte »Det Unge Polen«, skrev en lang række ejendommelige tragedier, stærkt påvirkede af Sofokles og Euripides. Hans hovedværk er trilogien *Legionen, Bryllupet og Befrielsen* (1900-03).

ner), ældste kendte maleri af Stihlm. (1535); Storkyrkan, Stihlm.
 'Vaderoarna, sv. gruppe i Skagerrak, NV f. Lysekil; fyr.
 vædske, fys., tilstandsform, der er karakteristisk ved, at stoffet antager form, men ikke rumfang efter den beholder.

hvori det findes, idet v stiller sig med en fri vandret overflade, v-tilstanden beror på, at molekylerner er frit bevægelige ml. hverandre, men alligevel sammenholdes til et hele af tiltrækningskraften, v-s ligevægt og tryk i v omhandles i hydrostatik.
 vædskebrandbombe, brandbombe, hvis lading fortrinsvis består af benzin, olie og tjære.
 vædskekøling af flyvemotorer er mere intensiv end luftkøling, men kræver til gengæld en mere kompliceret installation, v forekommer derfor næsten ude; lukkede ved meget store flyvemotorer i ml. maskiner, medens store luftkølede stjernemotorer foretrækkes til f. eks. store trafikfly. Som kølevædske benyttes enten ren ætylenglykol el. vand iblandet ætylenglykol; vand alene er uegnet, da kp. faldet med aftagende atm.-tryk.

vædskers strømning behandles under hydrodynamik, der giver sammenhængen ml. tryk og hastighed. Ved små hastigheder og dimensioner har man laminar el. hvirvellfri strømning, hvor vædskedelene glider forbi hinanden i lag (*lamina*) uden at blandes, og hvor modstanden mod bevægelsen især er gnidningsmodstand; ved store hastigheder og dimensioner får man turbulent el. hvirvelstrømning, hvor modstanden mod bevægelsen bestemmes af vædskedelens kinetiske energi. Afgørende for strømningens art er Reynolds tal. For laminar strømning gælder, at trykket er lille, hvor hastigheden er stor og omv. (Bernouillis sætning), v afbildes ved strømmlinier.

væggelav (*Xanthoria*), slægt af bladlaver med bladformigt, gult føv. Alm. på stammer, plankeværker og sten nær beboede steder.

væggelus (*Cimex lectularius*), ganske flad, brunlig, vingeløs 6-8 mm l. tæge. I boliger; om dagen skjult i sprækker; om natten blød på søger om mennesker og fremkalder derved en kløende hudlidelse. Har i de senere år nærmest været i tiltagen. Bekæmpes m. svovlsyring el. m. sprøjte-vædske, f. eks. med pyrethrum og derris.

væggetøj, d. s. s. væggelus.
 Wagner ['væroar], Elin (1882-1949), sv. forfatterinde og journalist. Rektoratder. Begyndte m. vittige, agitatoriske kvindesagsromaner, *Norrullsligan* (1908), *Penniskaffet* (1910, da. 1911). Erhvervede under indtryk af 1. Verdenskrig en rel. farvet tro på offerlingen, der omsattes i psyk. romaner om smålandske bønder, *Asa-Hanna* (1918, da. 1942), *Svalorna flyga högt* (1929, da. 1930), hvori bestandigt kvinder er ideens repræsentanter.

vægplader, byggeplader til fremstilling af ikke bærende skillevægge, enten tykke til fremstilling af hele væggen el. tynde til anbringelse på stolper.

vægning, i *ridesport* en hests bratte standsen foran en forhindring, som den skulle have sprunget over. Når en hest vægner for tredje gang diskvalificeres ekipagen.

vægsten (da. *væg blød*), d. s. s. klæbersten.

vægstillet, *bot.*, frøstol, som sidder på indersiden af frugtens væg.

vægt, 1) betegn. for Jordens træk i et legeme (tyngdekraft), bruges i dagl. tale i betyd. legemets masse. Angives i enheden kilogram (kg).
 2) apparat til sammenligning af legemets vægt el. masse, baseret enten på en elastisk fjeders længdeforandring ved træk el. tryk (fjeder-vægt) bl. an. af vægtstænger, der kan være ligearmede som i skål-vægt, uligearmede som i en bismær, el. sammensatte vægtstangssystemer som i decimal-vægt.

Vægten (*QLibra*), stjernebillede, hovedsagelig på den sydl. stjernemimmel.

vægtere, i ældre tid ordenshåndhavere om natten. I Kbh. ophævedes v-institutionen 1863.

vægtergang, åben el. lukket vagtplads på befæstningsmure, bymure m. m.
 vægtervers, anonyme rel. vers fra 17. årh., sunget af natvægterne ved hele

klokkeslæt, i Kbh. til 1863, i Ribe til 1902.

vægtfylde el. *massefylde* er massen i g af 1 cm³ el. af 1 milliliter (ml) af legemet og angives i enhederne g/cm³ el. g/ml, der er meget nær ens, da 1 ml = 1,000027 cm³. For faste legemer bestemmes v ved hydrostatisk vægt, og for væsker ved pycnometer, arømeter el. Mohr-Westphals vægt. For luftarter angives ofte den relative v, som er luftarens v, divideret med v af atmosfærisk luft ved samme tryk og temperatur.

vægtklasser (i sport). Boksere, brydere og vægtløftere inddeles efter deres vægt i v for at skabe ensartede fysiske betingelser for kampen. Følgende v findes: flue-, bantam-, fjær-, let-, welter-, mellem-, letsvær- og sværvægt.

vægtlodder til nøjagtige vejninger er justeret ved direkte el. indirekte sammenligning med normalkilogrammet (i Danmark fra 50 kg til 1 mg) og indrettes som regel efter det princip, at man ved kombination af 4 lodder (f. eks. 1, 2, 3 og 4 g) kan fremstille alle vægte fra 1 til 10 g og tilsvarende for andre decimalklasser, så at man med 20 lodder kan fremstille alle vægte fra 0,01 til 1000 g i spring på 0,01 g.

vægtløftning, atletikøvelse af gi. folkelig oprindelse; en stålstang med skiveformede lodder i begge ender løftes over hovedet i strakt(e) arm(e); stangens længde ml. vægten skal være mindst 120 cm. Vægtløfterne inddeles i flg. vægtklasser: bantam indtil 56 kg, fjærvægt indtil 60 kg, letvægt indtil 67,5 kg, mellemvægt indtil 75 kg, letsværvægt indtil 82,7 kg, sværvægt over 82,7 kg. v inddeles i 3 øvelser: stem, hvor stangen løftes i 2 tempi, 1) fra gulv til bryst, 2) til strækstilling, træk, stangen løftes fra gulv til strækstilling i en bev., stød, i udfaldstilling løftes stangen til brystet, derfra til strækstilling efter markeret pause.

vægtstang kaldes ethvert legeme, der kan dreje sig om en fast akse under påvirkning af kræfter. For ligevægt af en v gælder momentsætningen. Efter aksens anbringelse i forhold til kræfterne skelnes ml. enarmede og toarmede v, hvilke sidste kan være lige- el. uligarmede.

vægttæppe, opr. alm. vævet tæppe, der hængtes på væggen til værn mod kulde el. til pynt; heraf udvikledes gobelin og tapet.

Vainamoinen [vainämbinän], hovedpersonen i »Kalevala«, en gi. tryllekyndig skjald, kantelens opfinder.

vække, hugge våger i isen til luftning af vandet.

vækkelsesmøde, rel. møde, som med prædiken, sang, bøn og musik er anlagt på at fremkalde en religionspsykologisk omvendelsesakt, v er især taget i brug i USA og Engl., i Danmark af Indre Mission og en række frikirkelige samfund.

vækst, bot., blivende rumfangsførelse af en plantedel, mods. udbulning el. voksende saftspænding, v foregår navnlig ved, at celler, dannede i dannelsesæv, vokser ved strækning-v. I roden sker v 2-3 mm oven over rodspidsen, i stængler enten i hele de unge stængelled el. ved deres grund (græsser). Tykkelsesv. hvor træer skyldes et særligt vækstlag (s. d.) på grænsen ml. bark og ved. v påvirkes af vækststoffer, temp., lys, vand, næringsstoffer og ilt.

vækstbevægelser, bot., plantebevægelser ved fastvoksende planters uensartede vækst, v fremkaldt af ydre påvirkning inddeles i tropismer og nastier.

vækstforstyrrelser hos mennesket er som regel forstyrrelser af knoglenes længdevækst. Denne kan være medfødt (akondroplasi, primordial dværgvækst, partiel kæmpevækst) el. skyldes endokrinre lidelser (thyreoidea- og hypofyselidelser), engelsk syge el. visse ukendte faktorer.

Væksthusforsøg, Statens (under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur), er oprettet i 1927 i Virum. Hovedopgave: forsøg med havebrugsplanter i væksthuse og på friland.

væksthusgræshoppe (*Tachycines asynamorus*), løvgræshoppe. Vingeløs m. meget lange følehorn. I væksthuse og på potteplanter.

væksthusmellus (*Trialeurodes vaporariorum*), alm. i væksthuse. Skadelig.

væksthusnudebille (*Otiorrhynchus sulcatus*), sort øresnudebille. Forplanter sig uden befrugtning. Larverne lever af rødder. Skadelig i væksthuse og på potteplanter.

væksthushrlps, fællesbetegn. for forskellige blærefødder, der suger på prydanter.

vækstslag (*kambium*), et lag af delingsdygtige celler. Findes hos tokimbladede og nøgenfrøede som rørformet væv i stænglen og roden ml. ved og bark; i v foregår tykkelsesvæksten.

vækstpunkt, bot., væv af unge delingsdygtige celler i spidsen af voksende plantestængler og rødder, hvor længdevæksten foregår.

vækststoffer el. *auxiner*, bot., stoffer, som i yderst ringe mængde har stor virkning på planters livsvirksomhed. Ø-indolyddikesyre er et v, som planter selv danner, og som virker på strækningvækst og celledeling; kunstigt fremstilles forsk. v med omtr. samme virkning og med stor prakt. bet. for stiklingsformering og udvikl. af frugt uden befrugtning. Også biosstoffer kaldes ofte v.

vældmose, mosse, dannet på bakkeskrånninger omkr. kildevæld. Indeholder ofte kildekalk vekslande med tørv.

vælgær, elektr. kontaktorgan i automatiske telefoncentraler.

Vælgereforeningen for Nordslesvig, polit. organisation af da.sindede sønderjyder, oprettet 1888 på forslag af Gustav Johannsen med H. P. Hanssen som sekreter og drivende kraft. Skulle koordinere da. indsats ved valgene og afbøde følgerne af de indre konflikter ml. de da.sindede, der havde svækket dem i 1880-erne. Ca. 8000 medl. i 1914. Efter Genforeningen opløst 1921.

vælssemaskine (ty. *wälzen* afrunde) el. *arrondermaskine*, apparat til afrunding af tænder på tandhjul til ure.

vælsk, romansk, især ital. Overført bruges det om noget fremmed, uforståeligt (f. eks. kauderwalsk, rotvælsk).

vælskbind, bogbind med ryg og hjørner af færeskind.

vælsk gavl, betegn. f. Renæssancens og barokkens svungne gavle.

Vælskland, Italien.

væltesyge, bot., plantesygdom hos kimplanter som *varmeskade*.

Vanern [væ:-], Sv.s største sø (5550 km²), ml. Dalsland, Vårmland og Västergötland, 44 m o. h., består af to senkingsområder, Stora V (98 m d.) og Dalbosjön (83 m d.). Bredderne er stærkt indskårne og ledsaget af talrige øer og skær. Største tilløb: Klarälven; afløb: Gota alv.

Vånersborg [væ:nars'bårj, væn-], sv. købstad (fra 1603), SV-Västergötland, ved Vanern, hovedstad i Älvsborgs län; 15 000 indb. (1949). Døvtvæmskole. Industri: skotøj, maskiner, teglsten. Lå opr. 4/a km sydøstligere og hed Bratte, flyttedes 1642 til nuv. plads.

vær [væ:r], (no., opr. *verde* plads), kystpladser i V- og N-Norge, hvor der drives fangst, f. eks. fiskevær (s. d.) *ef fuglevær*, let tilgængelige rugepladser for søfugle, hvor fugle, dun m. m. kan samles.

værdi, *filos.*, a) egenskab, som tilskrives genstande, der vurderes, idet de influerer på tilfredsstillelsen af et menneskeligt behov, umiddelbart (indre v) el. middelbart (ydre el. instrumental v), b) genstande, forså vidt de vurderes positivt (positiv v) el. negativt (negativ v). Om v har objektiv eksistens el. ej er omstridt. 2) *økon.*, egenskaber, som gør noget tiltrækkende for en person ved tilfredsstillelse af et behov - spændende fra f. eks. pengeværdien af en vare (= dens pris) til den ideelle værdi af en tale el. tanke. I økon. teori anv. v ofte som udtryk for en til grund for pris- og indtægtsdannelse liggende antaget egenskab ved ting og ydelser. Den klass. eng. national-økon. og marxismen arbejder med varesnes v som bestemt ved deres indhold af samfundsmæss. nødv. arbejde, og grænseværdilæren med varesnes subjektive v if. efterspørgernes vurdering af dem. Be-

tingeiser for tilstedeværelse af en sådan økon. v er, at vedk. vare har en vis anvendelighed, og at den ikke foreligger frit tilgængelig i ubegrænset omfang.

værdiforsikring, forsikring, hvor kun den fastslåede værdiforsikring erstattes (mods. summaforsikring).

værdipapir, alm. betegn. for beviser for langfristede kapitalbringelser, der er genstand for alm. omsætning - særlig obligationer og aktier.

værdistigningskat, beskatn. af visse formuestign., f. eks. af grundværdistign. el. af kapitalvinding v. salg af aktier o. l., for at ramme indtægter, som v. ansættes til indkomst- og formueskat kun kommer til udtryk gnm. formueltilvækst.

værditilvækst, i *skovbruget* den forøelse af en bevoksnings værdi, som hidrører fra at træernes vækst giver veddet en højere værdi pr. m².

værditold, told pålagt som procent af varens importværdi, således at den automatisk følger varens prissvingning. I Danmark anv. i begrænset omf., særlig v. toldlovene af 1908 og 1924.

værft, d. s. s. skibsværft.

værge, 1) *jur.*, person der optræder på mindrærges el. umyndiggjortes vegne i formueanliggender, og bestyrer deres formue. For en mindrærg, der er født i ægteskabet, er faderen, for en der er født uden for ægteskabet, moderen født v. For mindrærg, der ikke har født v. el. hvis født v. er uegnet til hvervet, samt for umyndiggjorte beskikker skifteretten (i Kbh. magistraten v. (beskikket v.); denne skal opfylde visse forudsætnings- og er undergivet pupillautoriteternes tilsyn; hvis han misbruger sin stilling, bliver økon. udeverhæftig el. i øvrigt uegnet til hvervet, skal dette fratages ham. Testamentarisk v kaldes en v, der i h. t. et testamente bestyrer en arvelæders efterladte midler; v ad hoc: v beskikket til

k udførelse af særl. hvert; 2) *mil.*, tidl. benyttet udtryk for blanke våben.

værgeråd væretog 1905-1933 de opgaver, der siden har været henlagt til Børneværnet.

Varing, *Astrid* (f. 1892), sv. forfatterinde. Har skrevet romaner, *Frosten* (1926), *Staklen* (1935-36), oftest med Norrlandsmotiver.

væringer el. (efter russ.) *varæger*, normanner i kejseren af Byzans' tjeneste som livvagt.

værk, 1) *mil.*, d. s. s. befæstningsværk; 2) *søv.*, d. s. s. tovværk; 3) *tekn.*, d. s. s. industri virksomhed.

værkbløt, det urensede bly, der tappes direkte af blyhøjvonen.

værkfører, i en fabrik den funktionær, der har direkte tilsyn med arbejderne og leder arbejdets udførelse.

værksleje, aftale, hvorved en person (værksmesteren) o ver for en anden (værks-herren) påtager sig at tilvejebringe et vist arbejdsresultat. Vigtigste eksempel: entreprisekontrakten.

værkstødfund, bopladsfund fra oldtiden, hvor særlig spor af flinthugning og metalstøbning dominerer.

værkstoffer (ty. *Werkstoffe* arbejdsstoffer), en fra ty. overtaget, i den mek. industri undertiden benyttet betegn. for råmaterier som metal, træ, sten, glas m. m.

værktøjsmaskiner, maskiner til mekanisk forarbejdning af metaller og træ, f. eks. drejebænk, høvl-, shape-, fræse- og boremaskine m. m.

værlinger (*Emberiza*), slægt af finker. Overnæbets randa indadbøjede, knude på overnæbbets ganeflåde. Hertil bl. a. gulspruv, bomlærke, rørspruv.

Værløse, da. sognekommune NV f. Kbh.; 3601 indb. (1949). Mil. flyveplads, øvelsesplads for flyvertropperne (Værløselejret); 9. 4. 1940 uden varsel bombarderet af tyskerne.

Værmøde, sv. ø. den største i Sthlm.s skærgård (180 km²).

Vårmland, sv. landskab, ml. Dalarna og Dalsland; 19 979 km², 311 000 indb. (1946). Langs Vanern sletland, mod N lavt, skov- og sørig bjergland. Hovedflod: Klarälven. Højeste punkt: Brånberget (691 m). Største søer: Stora Glä,

Glafsforden, Varmeln, Frykensjoarna, Yngen og Skagern.

Värmlands län omfatter Varmland m. undt. af sydost l. del: 19 235 km²; 275 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (11% agerland, 72% skov), trævare-, papir- og jernindustri.

Varnamo [v'ärnamo:], sv. købstad (fra 1920), Småland, ved Lagan; 11 000 indb. (1949). Mobelfabrikation. Jernbaneknudepunkt. Gl. tingsted.

værnehelgen, den helgen, til hvis ære og beskyttelse en kirke (el. lign.) indvies.

Værnehjættet, afd. af blindeinstituttet på Rosnæs, for voksne kvinder, der foruden blindhed lider af andre kroniske defekter (grl. 1928).

værneklasser, til 1939 navn på hjælpeklasserne.

Værne kloster, hovedgård i Østfold fylke, No.; i sagaen omtalt som kong Skjolds residens (7. årh.); 1198-1532 johanniterkloster. Hovedbyggn. fra 1689.

værnemager, under den ty. besættelse af Danmark, dannet betegn. for en person, der v. leverancer til den ty. værnemagt på lign. måde har skaffet sig økon. fordel.

værnemagerlovene, populær betegn. f. 1) lov af 28. 8. 1945 om uførlørligt samarbejde m. besættelsesmagten i erhvervsområde henseende uden at forholdet kunne henføres under lov af 1. 6. 1945 om forræderi o. a. landsskadelig virksomhed; samarbejde skal straffes og nettofortjenesten inddrages t. fordel f. statskassen; 2) lov af 9. 10. 1945, der fastsætte tilbagebetalingspligt m. h. t. nettofortjenesten ved ikke-strafbare økon. mellemværender m. besættelsesmagten, dog med visse begrænsninger.

Værnemagt (af ty. *Wehrmacht*), fra 1921 off. betegn. for Tyskls. militær i Danmark. off. under besættelsen 1940-45.

værnepligt, almindelig, pligt for enhver kampfor mand til at værges sit land; indført i Danmark 1849, hviler (1949) på lov om v. af 8. 6. 1912. Herefter er mænd med da. indfødsret, undtagen de på Færøerne og Grønland, fødte og boende, underkastet v. Den kan opfyldes i hær, flyvertropper og søværn efter opnået 18 års lægdsrullealder (vedkommendes alder ved kalenderårets begyndelse). Skøn over de unge mænds tjenstduelighed foretages på sessionen, hvortil enhver, der i det år, session holdes, opnår 20 års lægdsrullealder, har mødepligt, v. af tjenes under en første uddannelse og senere genindkaldelser.

værnepligtige befalingsmænd er i Danmark: underkorporaler, korporaler, kornetter og sekundøjntanter.

værneskat, skat, der lignede på mænd i værnepligtig alder, som helt el. delvis er fritaget for værnepligtig militærtjeneste; findes ikke i Danmark.

værneting, den af fl. sideordnede domstole, ved hvilken en person kan sagsøges. Det vigtigste v. er hjemtinget, men retsplejelovnen kender tillige visse undtagelses-v.

Värnlund [-lund], *Rudolf* (1900-45), sv. forfatter. Tidl. sømand, trykkeriarb. o. a. Skrev romaner: *Vandrare till intet* (1926), *Hedningarna som icke hava lugen* (1936), og dramer: *Den heliga familjen* (1932) *Ö 39* (1939) med proletarens soc. og psyk. problemer som hovedmotiv.

værnskov, skov, der skal sikre mod naturonder som sandflugt, bjergskred, storm og blæst o. l.; i v. er vedproduktionen underordnet; træart, driftsform m. m. vælges under hensyn til hovedformålet.

Værslev, da. station (Holbæk-Kalundborg, V-Hørve og Slagelse-V), Vestsjælland.

Värtan, to fjorde i Stockholms skærgård: 1) Stora V, ml. Djursholm og Frosvik; 2) Lilla V, ml. Djurgårdslandet og Lidingö.

Wærum (fv-), *Ejnar* (f. 1890), afdelingschef i Udenrigsmin. s økon.-polit. afd. fra 1937, igen fra 1948, udenrigsråd og overordn. gesandt 1945. Formand for FNS økon. Europakommission 1947.

væsler (*Mu'stela*), slægt af mårfam. Kortbenede, meget slank krop. Hertil hermelin og brud.

Västerbotten, sv. landskab ml. Norrbotten og Ångermanland; 15 839 km²;

148 000 indb. (1946). Omfatter ostl. Norrland ml. Åby älv (lidt S f. Piteå) og Ore älv (lidt S f. Umeå) og afvandes af Skellefte älv og Ume älv.

Västerbottens län, sv. län, omfatter Västerbotten, den V f. liggende del af Lappland og NØ-Ångermanland; 59 149 km², 230 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (2% agerland, 57% skov), trævareindustri, minedrift (Boliden).

Västergötland [-jöt-], sv. landskab, ml. Vänerne og Vattern, 17 613 km²; 877 000 indb. (1946). Mod SØ et skovklædt plateau (Galtåsen, 362 m), et frugtbar og veldyrket sletteland. Västgöta slätt, med de isolerede tafelformede bjerge Kinnekulle, Billingen, Halleberg og Hunneberg. Afvandes af Lidan og Tidan til Vänerne; Gota älv. Viskan og Åtran til Kattegat.

Västernorrlands län, sv. län, omfatter Medelpad og Ångermanland (m. undt. af nordøst. del); 25 703 km²; 279 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (4% agerland, 76% skov), trævare- og papirindustri. 5 købstæder: Härnösand, Sundsvall, Örnsköldsvik, Sollefteå og Kramfors.

Västervik, sv. købstad, NØ-Småland, 15 000 indb. (1949). Industri: tændstikker, maskiner, skibe, stenhuggerier. Lå opr. inderst i Gamlebyviken, flyttedes 1433 til sin nuv. plads.

Västerås, sv. købstad, hovedstad i Västmanlands län, ved Svartåns udløb i Mälaren; 56 000 indb. (1949). Bygn: slottet (14. årh.), domkyrkan (1271, gent. gange ombygget), biskopshuset (1442), Konsistoriet (1630), rådhuset (1857), ASEAs hovedbyggn. (1919 med museum. Industri: elektriske maskiner, sprugovne, metaltråd, kabler, ammunition. Militær flyveplads. Bispesæde 1120. På rigsdage i V gennemtvang Gustav Vasa 1527 Sveriges løsrivelse fra romerriket (V recess), og 1544 Sveriges omdannelse til arverige.

Västerås recess, beslutning på d. sv. rigsdag i Västerås 1527; betegner Reformationsens gennembrud i Sv.; det meste af kirkens gods overlodes til kongen, og det fastsloges, at Guds ord skal prædikes rent; men katolicismen var stadig liggerberettiget.

Västerås stift, sv. stift, omfatter Kopparbergs, det meste af Västmanlands og halvdelen af Örebro län; 466 000 indb. (1946).

Västmanland, sv. landskab ml. Dalarna og Mälaren; 8956 km²; 210 000 indb. (1946). Mod S og 0 et frugtbar, af talr. åse gennemkrydset, sletteland, i øvrigt skov- og klippeland.

Västmanlands län, sv. län, omfatter Ö-Västmanland, V-Uppland og en lille del af Södermanland; 6761 km²; 190 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (25% agerland, 58% skov), minedrift (jernmal, svovlkis og kobbermal). Industri: jern, jern- og metalvarer, maskiner, elektr. apparater.

våte, svensk betegn. for brint.

vættelys, gi. da. navn for kalkspiden af bellemnitter; blev brugt som tordesten.

vættetyner, store brune, nyreformede frø af en vestindisk mimose (Entada scandens). Føres af Golfstrømmen til Eur.s kyster. Kan undertiden skylles op på Jyllands vestkyst.

vætter, i folketonen overnaturlige væsener, der bor under jorden i nærheden af menneskeboliger.

Vattern, Sv.s næststørste sø (1900 km²), ml. Närke, Östergötland, Småland og

Västergötland; 88 m o. h., 128 km l. 31 km br. V. er en gravsenkning. Kur skal tilløb; afløb: Motala ström.

væv el. *cellevæv*. 1) *anal.*, alle dannelser: dyr opstået ved sammenslutning af celler der ofte ligner hinanden og i reglen har samme funktion. Man skelner ml. 4 ho vedvæv: nervevæv, muskelvæv, epithelvæv og støttevæv; 2) *bol.*, en gruppi sammenhørende celler, der er omtr. ens og har samme funktion. Eks: styrkesvæv, dannelsesvæv, forrådsvæv, assimilationsvæv.

væv, *tekn.*, d. s. s. vævestof (se vævning)

væver (*'Liimiu 'textor*), stor plump træbuk. Larven i pil og poppel. Ret skadelig.

Væver, Jens (1822-1914), da. fisker, gjorde snurre voddet praktisk anvendeligt

vævere, d. s. s. væverfugle.

væverfinker el. *pragt'inker* [*Sperma'stinae*], underfamilie af væverfuglene.

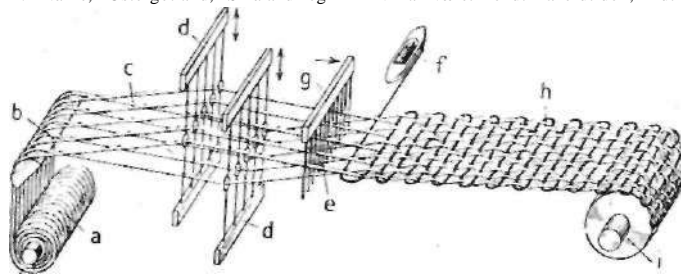
væverfugle (*Plo'ceidae*), fam. af finke lign. spurvfugle. Frøedere. Bygger kulgede rede, flettet af strå og palmefibre. Ruder ofte i kolonier. Gl. verdens tur. Mange holdes som stuefugle. Ca. 300 oft stærkt farvede arter. Hertil bl. a. ildvævere, vidafinker, skadefinker, astrildrer, rifugle m. fl.

^Pvæ 'victis (lat.), ve de besejrede.

vævlinger, *sov*, smækre liner vandret ovei vantene, danner lejder for mandskabet

vævning, fremstilling af stof af garn ved at et system af udspændte parallelle garn *kæden*, krydres under ret vinkel af et andet system, *skuddet* (islæt), som efter e bestemt mønster slynges ind i kæden. Skemaet, efter hvilket vævningen udføres, kaldes *bindingen*. Hånd- og maskinvæv (sidstnævnte opfundet af Cartwright 1785) virker efter samme princip, der ei vist i nedenstående figur. Kædetrådeni rulles op på *kædeboxen* (a). Stoffet ønskedes bredde og tæthed samt garnet nummer bestemmer trådens antal. Di kædetrådene er udsat for det største slid under v. er de lavet af det stærkeste materiale og bliver oftest yderligere præpareret. Fra kædeboxen afvikles kæde trådene og trækkes gnm. lide-e. el. sylle ojer i *skafferne* (d) og passerer *bladet* (e) dette arbejde udføres også ved mekan. vævestole som håndarb. Endelig vikles kæden op på *væveboxen* (i). Den bådformede *skytte* (f) indeholder skudgarnet der er opviklet i en såkaldt *cop*. Vec automat-væv (opfundet 1889 af Northrop) forsynes skytten autom. med nyt garn uden at væven skal standses. Under v. hæves en bestemt del af kæden mellem: den anden sænkes; i det derved opståede mellemrum, *faget* (e), trækkes skudtråden. Bladet (ritten) presser skudtråden pi plads. Derpå dannes et nyt fag, ved al der hæves andre kædetråde og en nyskud tråd føres ind og slås fast. Denskematiske fig. viser en skåft-væv, der er tilstrækkelig til læringsbinding, medens kiperbinding allerede kræver mindst 3 skåfter. Vec komplicerede mønstre (bindinger) benyttes såk. Jacquard-væv (opfundet 1805), der giver kædetrådene størst mulig bevægelsesfrihed. Det væsentlige ved Jacquard-væven er, at kædetrådene kan hæves enkeltvis, idet hver tråd føres gnm. spec. lisdere, der ved en snor er knyttet ti en løftehave, en såk. platin. En Jacquard maskine kan have 100-2000 platiner. Stylingen af disse platiner sker v. hj. a. el. hulkort, der bevirket at kædetrådeni hæves efter det gnm. hullerne fastlagt mønster.

v har været kendt fra oldtiden; indti

ca. 1770 fremstillede i overvejende grad umønstrede stoffer. Der vævedes i almuen omhæng omkr. himmelsengen og alkoven, stoffer til dragter, sengekæder, dækketøj o.a. Materialet var næsten altid hørlerret, uldstoffer (vadmel og klæde) og hvergarn (af uld - i hør, siden ca. 1715). Til de ældste vævninger anv. stærke, klare plante-farver i rødt, sort, blå og grønt. Omkr. 1850 kom anilinfarverne på markedet. - Mønstrene skiftede efter de forsk. egne. Landsbyvævningen blomstrede indtil midten af 19. årh., da hjemvævningen afløstes af professionelle vævere.

vævs-kultur, dyrkning af dyriske vævs-celler uden for organismen, v. foretages i særlige næringsopløsninger og under særlige betingelser (temp. m. m.). Vævs-celler kan leve og formere sig i årevis i sådanne kulturer.

vævspænding i planter beror på ulige spænding i vævene. Flækkes en mælkebøttestængel, krummes stykkerne udad, idet de andre væv har større v. vævsvædske /yvi'o/. den vædske, der befinder sig i cellemellemrummene, i direkte kontakt med cellerne. Den fornyes ved udsvining fra blodet, og overskud drænes bort gnm. lymfesystemet, v. udgør ca. 201. dens sammensætning er som blodplasmaets, dog uden æggehvide-stofferne.

Væxjö [vækjø:], sv. -købstad (fra 1342), Småland, hovedstad i Kronobergs län, N. f. Karlshamn; 19 000 indb. (1949). Domkyrkan (12. årh.), stiftsbiblioteket. I nærheden Ostrabo (bispegård fra 18. årh.). Jernbaneknudepunkt. Ældgl. by. Bispe-sæde 1163.

Væxjö stift, sv. stift, omfatter Kronobergs, det meste af Jonkøpings og syd. Kalmar län; 499 000 indb. (1946).

Wöhler [vø:lr:], Friedrich (1800-82), ty. kemiker, den første, der fremstillede et org. stof (urin-stof) ud fra rent uorg. bestånde (1828).

Woklike [v'ol:], Mogens (f. 1897), da. musiker. 1920 mag. art. i musikvidenskab. 1921 kantor, 1925 organist ved Holmens Kirke, 1931 ved Christiansborg Slotskirke, 1949 fast kordirigent ved Statsradiofonien, hvor han allerede siden 1937 har dirigeret en række udsendelser med madrigalkoret. Oprettede Københavns Dreng- og Mandskor, der er knyttet til De Forenede Kirkeskoler.

Wofflin [v'offlin:], Heinrich (1864-1945), sv. kunsthistoriker, prof. i Basel, Berlin og München. Har behandlet kunstens formproblemer i bøgerne: *Renaissance und Barock* (1888), *Die klassische Kunst* (1899), *Die Kunst Albrecht Durers* (1905), *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe* (1915).

Volkischer Beobachter [v'olkijær be'o:bat-tar], ty. dagblad, grl. 1887 som »München-er Beobachter«, overtoges 1920 af det nat.soc. parti, hvis hovedorgan det blev. Ophørt 1945.

Woller [v'ol'ær], Johan (f. 1878), da. forfatter og lege. 1904-09 og 1911-33 i Østen (mest Java). De særdele velskrevne rejsebøger *Fra Limfjorden til Borobudur* (1935), *Reisen til Insulinde* (1938) og *Rejsemosaik* (1942) virilt konservative.

Volsunga saga, fornalderssaga fra 13. årh.s 2. halvdel om V disungerne; slægten føres tilbage til Odin, dens hist. frem til Jormunreks død. V er en prosaomskrivning af gi. kvad, hvoraf enkelte ukendte.

Volsung-ætten, sagnhist. germ. helte-slægt, hvis hovedskikkelser er Sigurd Fafnersbane (ty. Stegfried); grundlag for sagnene om V er for en del hist. begivenheder i folkevandringstiden. Ml. hovedkilderne (Nibelungenlied (ty.), Eddaens helte-digte og Volsunga saga) hersker kun delvis overensstemmelse i skildr. af V-s skæbne og familieforhold, idet de opr. fællesgerm. sagn er blevet kombineret m. lokale sagnrædske. Den ældste tradition (Eddaen) omfatter: Sigurds dragedrab, ægteskab og død (Sigurdkvad), hans hustru Gudrun's 2. ægteskab m. Atle (Atlakvida), 3. ægteskab m. Jonakr (Hamflismål).

Vølund, da. navn på germ. sagnhelt (ty. Wetland, eng. Weland), en kunstfærdig smed; V-s skæbne er litt. behandlet bl. a. i »Vølundarkvida« (hovedkilden), Oeh-

lenshlagers »Vølundurs Saga« (1805), Drachmanns »Vølund Smed« (1894).

'Vølundarkvida, et af Eddaens helte-digte med germ. sagnstof: kunstsmeden Vølund læmlestes af kong Nidud og tvinges til at arbejde for ham; ved list lykkes det ham at dræbe kongens sønner og skænde hans datter Bødvild; triumferende meddeler han Nidud sin hævn og flyver bort v. hj. af magisk kraft.

'Vøluspå (oldisl: vølvens spådom), et af Eddaens gude-digte, kun kendt i mangelfuld overlevering. V er en spåkvindes visionære og ekstatiske fremstilling af verdens skæbne i fortid og fremtid, begyndende i urtiden med skabelsen af gudernes fredstid, fortsættende gnm. strid ml. aser og jætter, hvorunder verden lægges øde og til sidst synker i havet, til aselægtes genopstandelse på en ny jord, der stiger af havet. V er det dybeste og mest gripende digt, der er inspireret af nord. mytol. Datering og tolkning omstridt; det anses af nogle forskere for skrevet omkr. år 1000 af hedensk forf. med kendskab til kristelig eskatologi.

vølv, oldisl. *vblva* (af *völr* trylle)stav), i oldisl. litt. betegnelse for en spåkvinde, især kendt fra Eddadigtet »Vøluspå« (vølvens spådom).

Woermann [v'ør-:], Karl (1844-1933), ty. kunsthistoriker. Direktør for Dresdners gnm. Hovedværk: *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Volker* (1900-11).

Woerth [v'ort:], ty. *Wrth*, lille fr. landsby i Alsace, hvor fr. tropper under Mac Mahon led afgørende nederlag 6. 8. 1870.

Wörthersee [v'ør:tar:z:e:], sø i Kärnten, Østr.; 21,6 km²; 84,6 m d.; 440 m o. h. Langs bredden talrige bade- og kursteder.

Vrdsmarty [v'ordjm:drø:], Mihály (1800-55), ung. digter, var en af de ledende romantiske digtere i Ungarn, har skrevet dramer og eposer (således *Zalán futása* (Zalans flugt) (1825)).

Voslau [v'øslau:], kursted med radioaktive kilder, SV f. Wien, Østrig; ca. 9000 indb.

våben, 1) *mil.*, krigsredskab (se de enkelte arter af v); 2) *heraldikken* et permanent, som regel arveligt mærke. De mærker, som i primitive kulturer og hist. tid føres af stammer og enkeltpersoner, er ikke egl. v. Disse opstod først på korstogstiden af de stærkt farvede mærker, som ridderne satte på hjelm, skjold, våbenkøje og skaberak, fordi den dengang anv. lukkede hjelm gjorde sin bærer ukendelig. Ved turneringer overvågede sær. embedsmænd, herolder, at v ikke misbrugtes og var i overensstemmelse med heraldikkens regler. Hjelmetegnet og skjoldmærket sammenfattes under betegn. våben. Begge dele var opr. af samme form som de virkelige våben, der brugtes til krig og turnering, senere, da brugen af disse var ophørt, af mere el. mindre fantastisk udseende, v kan dannes ved en deling af skjoldet i forsk. farvede felter el. ved anv. af stiliserede dyr (fabeldyr), planter, redskaber osv. Af tinkturer anv. den gode heraldik kun metallerne guld (gult) og sølv (hvid) samt farverne rød, blå, sort og grøn. En ufravigelig regel er, at farve sættes på metal og metal på farve (f. eks. blå løve i guldfelt, sølvbæjke i rodt felt).

en-regel der viser v-s funktionalistiske oprindelse. I st. f. hjelm og hjelmetegn anv. i nyere tid ofte rangkroner. Endv. er i tidens løb tilkommet de såk. pragtstykker: skjoldholdere, deviser og våbentelt, samt værdighedstegn som ordner, marskalstave. a. Fra opr. at være personlige mærker gik v snart over til at blive slægtsmærker (således anv. v f. eks. i signeter). Fra slægten overførtes v til dens besiddelser, hvorved stats-v opstod. Forsk. organisationer førte allerede i middelalderen v, og heraf opstod bl. a. by- og lavs-v. - Retten til at føre v har aldrig, som det ofte antages, været forbeholdt adelen. Allerede i middelalderens slutn. træffes ikke-adelige v.

våbentart, fællesnavn for tropper, der virker ens: fodfolk, rytteri, artilleri, ingeniører, flyvere m. m.

våbenbog, samling af heraldiske våben. Fra middelalderen er i udlandet bevaret fl. v. Da. v kendes først fra 17. årh.

våbenbrev, kgl. brev, der tildeler et arveligt våben. Modtagelsen af v var opr. ikke ensbetydende med ophøjelse i adelsstanden.

Våbenbrødre, De Danske, selskab stiftet 1859 for mænd, der i krig har hørt til hæren el. flåden.

våbenfluer (*Stratio/myidae*), ret primitive fluer. Larverne m. ret veludviklet hoved, oftest i fugtig jord el. vand, enkelte i gødning. Adskillige arter i Danmark.

våbenforbud, folkeretlige. For at mildne krigens grusomhed er fra tid til anden vedtaget forbud mod anv. af særlige våben, således det på Haag-konferencen 1899 vedtagne forbud mod dum-dum kugler og protokollen af 1925 om forbud mod anv. af giftgas og bakteriologiske krigsmidler. FN's plenarforsamling vedtog 24. 1. 1946 at nedsætte en kommission vedr. atomenergi, der bl. a. skulle stille forslag om at uddrage de enkelte staters krigsmagt atomvåben og andre vigtige våben, der kan anv. til masseødelæggelse.

våbenfrakke, *mil.*, uniformsfrakke af klæde, mods. snorefurke, drejlsfrakke o.l.

Våbenfæller 1914-18, 1939-45, De Allieredes Danske, forening stiftet 1920, optager alle da. mænd og kvinder, som har gjort tjeneste i de allierede lande under 1. og 2. Verdenskrig; 1948: 45 aktive, 135 passive medl. V har indført »Moders Dag«.

våbenhandelskonventionen af 17. 6. 1925, afsluttet ml. 46 magter på initiativ af Folkeforbundet, bestemmer bl. a., at krigsvåben kun må udføres under regeringskontrol, at statistiske oplysninger om våbenhandelen skal offentliggøres m. m.

våbenhus, udbygget forhal foran kirke-dør, hvor de kirkesøgende i gi. tid hentede deres våben under gudstjenesten.

våbenhvil, kortere kampophør, aftalt ml. lige over for hinanden stående hær-førere.

våbenmester, *mil.*, befalingsmand, der har særlig sin med underafdelingens våben og andet udstyr.

våbenplads, *mil.*, udividelse af dækket vej til samlingssted for udfaldstyrker.

våbenskjold, alm. betegn. for et med herald, mærker forsynet skjold.

våbenstilstand, længere kampophør, aftalt ml. regeringer el. de øverste hærførere.

våbentag, i gi. da. og no. ret en tilkendegivelse af tilmængdendes tilslutning til et fremsat forslag. Bestod i, at de slog deres våben mod hinanden.

våbentelt el. *våbenkappe*, i heraldikken et såk. pragtstykke, et baldakinagtigt draperi, som danner baggrund for våbnet. v bruges som regel ved fyrstevåben. (111. se tavle Rigsvåben).

våd, anden stavemåde for vod.

våbudsplanter, karakterplanter, der viser, at forvanding er mangelfuld.

våde, i gi. da. og no. retssprog en optræden, der medfører fare for person el. gods, uden at dette var tilsigtet; vådesværk omfattede både uagtsomhed og hændelig skade.

vådspinding består ved 1) hørgarn i, at forgarnet føres om en rulle, der er anbragt i en ende med varmt vand; ved 2) bliver garnet tyndere og jævner end ved tørspinding; 2) kunstsilke og cellulid, udpresning af spindemassen gnm. en spindebruse i et fældebad, hvor viskosen koagulerer.

vådstøbning, støbning med mørtel el. beton, hvis konsistens er plastisk el. flydende. Størkning og første hærkning må ske i formen.

Våg, da. navn på Vagur.

våge, åbning i et vands isdække.

Waage [v'å:gs:], Peter (1833-1900), no. kemiker. Opstillede sammen med C. M. Guldberg masse virkingsloven.

Waagechristensen [v'å:va:], Mary (f. 1894), da. forfatterinde. Af hendes skuespil har bl. a. det satiriske *Endnu en* (1938) og *Helhesten* (1941) vakt opmærksomhed af hendes romaner *Fandens Malkepotter* (1942).

vågehval (*Balaenoptera acuto-rostrata*), ret lille finhval. Hvidt tværbånd over luffen. Fiskeæder. Norges kyst, Skagerrak.

vågekone, Dtid. vagt ved hospitalers natpleje, nu afløst af sygeplejerske; 2) (*våser blus*) ganske lille flamme, specielt gasflamme. Lamper kan ofte ved passende anordning skrues ned fra at brænde med alm. flamme til at brænde med v.

våger, d. s. s. musvåger.

vågestue, gi. skik, at slægt, venner og naboer sammen vågede ved den dodes kiste.

vågmær (*Trachipterus arithus*), 2-3 m lang, solvsykkende, båndformet fisk m. røde finner. Nu og da illanddrevet i Danmark, da. navn på Vagar.

Wäh'lin, Karl (1861-1937), sv. kunsthistoriker; red. af »Ord och Bild«; bl. a. udg. *Ernst Josephson* 1-2 (1911-12).

Wäh'lin, /7;eo</or(1864-1947), sv. arkitekt. Har bl. a. restaureret St. Petri kirke i Malmo og klosteret i Ystad samt opf.

Aïneclaskirken i Göteborg, *Gustufskirken* i Kbh., *Botaniska museet* i Lund.

Vaise Vig ['vaMsai], indskæring på Falster, V f. Orehoved.

Våmbsjån [-lon], sv. so (12 km). Skåne, 0 f. Lund.

vårfluer (*Trich'opiera*), insektorden. Skælklædte vinger, fuldstændig forvandling, delvis sugende munddele. Larverne i ferskvand; mange bygger rør af sandskorn, plantedele o. l., andre bygger fangnet. Adsk. arter i Danmark.

vårforglemmigej (*Omphalodes*), slægt af rubladfam. med bla blomster; almindelig v (O.verna) dyrkes i haver, kaldes også kærmind.

vårsalat (*Valerio'nella*), slægt af baldrianfam., eenårige urter. Et par arter er vildtvoks. i Danmark. Nogle sorter dyrkes til salat.

X

X, x, det 23. el. (hvis W regnes med) 24. bogstav i det da. alfabet. Romerne lante X fra gr. og brugte det som tegn for lyforbindelsen [ks].

X, rom. taltegn for 10.

X, el. Xe, kern. tegn for xenon.

X, automobilkendingsmærke f. Århus og Skanderborg amter.

X, i genetikken fork. for X-kromosom.

x, i matematikken i alm. tegn for en ukendt størrelse.

Xanrof [gzd'raf] (pseud. for *Leon Fourneau*) (f. 1867), fr. vise- og vaudevilleforfatter. Yvette Guilbert har sunget mange af hans viser.

xante'lasma [santa-] (*xanto-* + *gr.elasma* plade) el. *xan'loma*, okkulture svulster, som indeholder kolesterol, hyppigt lokaliseret omkring øjnene.

Xanten ['ksantan, ty. by ved Nedre Rhin; 5000 indb. (1939). Romernes Castra vetera. If. Nibelungenlied Siegfrieds hjemsted.

Xånthe ['ksan/ii], gr. by i Thrakien; ca. 35 000 indb. Handel. Centrum for en tobaksegn.

Xan'thippe [san-], Sokrates' (umedgørlige) hustru.

Xånthos ['(k)santDs], oldtidsby i Lykien i SV-Lilleasien m. betydelige ruiner.

xan'ti'n [s-] (af *gr.ksanthisdsu*), *C₈H₁₀O₂N*, dioksyppurin, findes i organismen i urin, blod og lever. Metylderivat af x er bl. a. teobromin og koffein.

xanto- [s-] (gr. *ksanthis* gul, blond), gule, **xanto'fy'l** [s-] (*xanto-* + *gr.fyllon* blad), gule, iltholdige karotinoider, f. eks. *C₄₀O₅O₂*. Alm. i planter.

xanto'ge'nforbindelser [s-] (*xanto-* + *gen*), organiske svovlforb., der indeholder gruppen *ROCSS-*, hvor R er et alkyl, alm. ætyl. Kaliumsaltet af ætylxantogensyre (kaliumxantogenat) *C₂H₃O₂SSK* dannes ved tilsætning af kulstofdisulfid til en opløsning af kaliumhydroksyd i ætylalkohol. Den fri xantogensyre *CH₃O₂SSH*, der udskilles ved tilsætning af en mineralsyre til kaliumsaltet, er en olie, der hurtigt senderedes til ætylalkohol og kulstofdisulfid. x blev opdaget i 1822 af Chr. Zeise og har fået stor tekn. betydning ved fremstillingen af kunstsilke.

xantokro'mi' [santo-] (*xanto-* + *gr.chroma* farve), gulfarvning (især af rygmarvsvædsken).

xantomat'oser [s-] (*xanto-* + *-oma* -ose) el. *Hypoidoser*, en række sjældne sygdomme karakteriseret ved aflejring af forsk. fedtstoffer i vævene.

xantoprote'ine'reaktion [s-] (gr. *ksanthis* gul), vigtig reaktion til påvisning af proteinstoffer. Beror på, at proteinstoffer ved opvarmning med koncentreret saltpetersyre danner gule stoffer, der opløses i baser med orangerød farve.

xantop'si' [san-] (*xanto-* + *gr.dps* øje), gulsyn.

Xavier ['aPiaer]; *Francisco* (1506-1552), sp. jesuitisk missionær, ven af Loyola, vir-

kede rastløst i Brasilien, Indien, Kina og Japan.

X-bunden nedarvning, form for kønsbunden nedarvning, hvor det pågældende gen har plads i X-kromosomet og overføres med dette.

Xe el. X, kern. tegn for xenon.

Xe'na'ri [se-], fot. objektiv af Tessartypen. **x-en'hd**, længdeenhed — 10³ Å = 10⁻⁶ cm; anv. ved røntgenstrålers bølgelængde.

xenie ['se'nia] (gr. gæstfrihed), *bot.*, den indflydelse, som stovkornet ved bestøvningen kan have på andre dele end selve kimen, først og fremmest på frøhviden, som er en triploid tvillingedannelse til kimen og grundlægges ved en befrugtning af den såkaldte centralkerne i kimsækken. Med *metaxenie* betegnes påvirkninger fra støvet (faderen) på frugt og frø. Påstået, men ikke tydeligt bevist.

Xenier ['se'niar] (gr. gaver til gæster), en i tilknytning til Martial anv. titel for Goethes og Schillers litt. satiriske epigrammer fra 1796.

xeno- ['seno] (gr. *ksē'nos* gæst, fremmed), fremmed-

Xe'nofanes [se-] (gr. *Xenofānēs*) fra *Kolofon*(f. ca. 580f. Kr.).gr.filosof.GrI.denelæstatiske skole og spottede den rel. antropomorfisme.

Xenofon [se-], gr. *Xeno'fōn* (ca. 430- ca. 359 f. Kr.), athensk historiker, deltog i Kyros' tog 401 og Agesilaos' krige. Skrev *Anabasis* (om prins Kyros' kamp mod Artaxerxes 2.), *Hellenik* (gr. historie 410-362), *Erindringer om Sokrates* o. a.

xenoga'mi' [se-] (*xeno-* + *-gami*), d. s. s. fremmed befrugtning.

xe'no'n [s-] (af *xeno-*), grundstof, kern. tegn Xeel. X. atomnr. 54, atom vægt 131,3. x er en inaktiv luftart, der findes i meget små mængder i atm. luft.

Xe'ranthemum [se-] (*xero-* + *anthemion* blomst), *bot.*, d. s. s. papirsblomst.

Xeres de la Fron'tera, ældre stavemåde f. Jerez de la F.

xero- ['sero] (gr. *ksēros* tør), tør-

xero'for'm [s-] (*xero-* -f lat. *formā* form), vismultsaltet af tribromfenol. Anv. som antiseptisk middel.

xeroftal'mi' [s-] (*xero-* + *oftaimi*) el. *øjenførsel*, en alvorlig øjenlidelse, som især optræder hos forkeret ernærede småbørn og skyldes A-vitaminmangel.

xerofyter [se-] (*xero-* + *-fyti*), planter, som ved nedstemt fordampning har tilpasset sig forholdene på tør el. i fysiol. henseende tør bund. Fordampningen kan hemmes på forsk. måde, f. eks. ved spalteåbningernes anbringelse i fordybninger, ved tykt, læderagtigt hudvæv, ved vokslag el. hår på plantens overflade. Nyere undersøgelser synes dog at vise, at indre fysiol. forhold i planten spiller den største rolle. Hos nogle planter findes vandreserver i særlige vandvæv, f. eks. hos kaktus. Den nedstemte fordampning bevirker at kulsyreassimilationen bliver ringe, hvorfor x vokser langsomt.

vårsild, betegn. for forårsgyldende racer af den alm. sild.

Vår'st, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 467 indb. (1945).

vårsæd, betegn. for de kornsorter, der sås om foråret og modnes samme sommer. I Danmark er byg og havre næsten enerådende, og kun mindre arealer dyrkes med vurrug og vårhvede.

Vårsø, ældre skrivemåde for Vorsø.

Vår'st, ældre skrivemåde for Vorså.

Vartäländ, Finlands nationalsang; tekst af J. L. Runeberg (1848), melodi Fr. Pacius.

vårvæd, den del af et træ årlige tykkelsesvækst, årringen, som dannes i beg. af vækstperioden; det er blødere og i reglen lysere end høstvæddet; vedelementerne er tyndvæggede og tjener til ledning og afstivning.

xero'ti'n [s-] (af *xero-*), flydende sikkativ, tilsættets linolie for at fremskynde tørringen.

Xerxes i. ['særksks] (pers. *Kshshayarsha*), perserkonge 486-65f. Kr., søn af Dareios 1., led nederlag v. forsøget på at erobre Grækenland 480-79f. Kr. (Salamisog Plataæ).

Xingu, Rio [rijuli'gul], 2000 km l. sydlig tillob til Amazonasdeltaet.

X-kromosom, det af de to såk. kønskromosomer, som hos det homogametiske køn, oftest hunnen, er til stede i dobbelt dosis og enkelt hos det mods. køn, hvor det som partner kan have et Y-kromosom.

XL (fork. for eng. A*mas Letter Telegram) (eng. *Xmas Christmas* jul), anføres foran adressen i jule- og nytårstelegrammer, der til takst som brevtelegammer kan sendes til visse lande.

Xmas ['krismas] (eng.) = Christmas (Kristmesse), jul.

XP, de gr. bogstaver khi (Ch) og rho (R), anv. som fork. f. Christus.

XP (fork. for fr. *xprps payé* = ekspres betalt) anføres foran adressen i telegrammer, for hvilke afsenderen ønsker at betale for udbringning ud over det indre omdelingsdistrikt.

x-stråler, det oprindelige af Røntgen valgte navn for røntgenstråler; anv. især i engelsktalende lande.

xylo- [s-] (gr. *ksylon* ved, brænde), træ-

xylo'fo'n (*xylo-* + *-fon*), mus., slaginstru-

ment, der består af en række afstemte træstykker, som hviler på et underlag af strå, og som anlås ved to træhamre.

xylogra'fi (*xylo-* + *-grafi*), træsnit; xylog'rafi, kunstner, som i træsnit gengiver billeder med reproduktion for øje.

xy'lo'ler [s-] (af *xylo-*), *C₆H₄(CH₃)₂*, dime'tylbenzol, 3 isomere kendes. Findes alle i stenkulstjære. Kp. 138°-144°. Anv. som opløsningsmidler.

xylo'lit [s-] (*xylo-* -f *-UD*, træagtig beklædningsplaae af presset savsmuldsørtel med Sorels cement som bindemiddel. Bruges til gulve, trapper, vægge m. m.

xylo'me'ter [s-] (*xylo-* -I *-meter*), apparat til måling af uregelmæssigt formede vedstykker rumfang. Stykkerne neddypes i vand, og den fortrængte vandmængde måles.

xy'lose [s-] (*xylo-* + *-ose*), *C₆H₁₂O₆*, en pentose, der opstår ved hydrolyse af gummi.

xystos [s-] (gr. *xystos*, glattet), overdækket søjlegang i det gr. gymnasium; opkaldt efter sit glatte gulv.